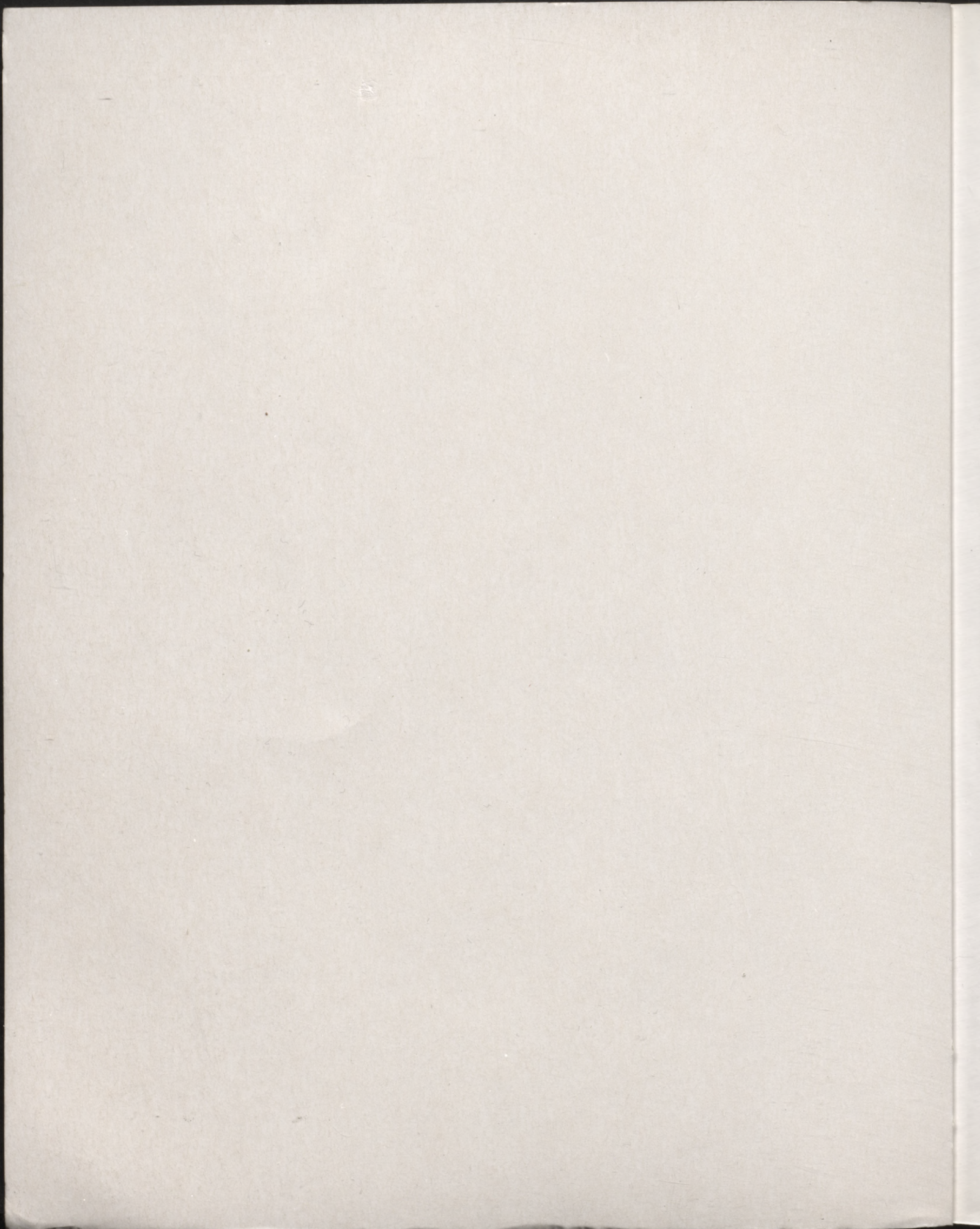

LATVIJAS OKUPĀCIJAS
MUZEJS

1940–1991
MUSEUM OF THE
OCCUPATION OF LATVIA

LATVIJAS OKUPĀCIJAS MUZEJS

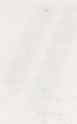
1940–1991

MUSEUM OF THE OCCUPATION
OF LATVIA

1940–1991

Latvia under the Rule of the Soviet Union
and National Socialist Germany

MUSEUM OF THE OCCUPATION
OF LATVIA

221 557

MUSEUM OF THE OCCUPATION
OF LEXIA
1940-1991
LATAVIA ORIRACUAZ MUSEUM

2002-5
108

94

LATVIJAS OKUPĀCIJAS MUZEJS

Latvija zem Padomju Savienības
un nacionālsociālistiskās Vācijas varas

1940–1991

Latvia under the Rule of the Soviet Union
and National Socialist Germany

MUSEUM OF THE OCCUPATION OF LATVIA

LATVIJAS VALSTIS
PREZIDENTS
VAIRA VIKIČA
PRESIDENT OF THE
REPUBLIC OF LATVIA

Rīga 2002

LATVIJAS OKUPĀCIJAS MUZEJS

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

03024034950

1940-1991

Latvia under the Rule of the Soviet Union
and National Socialist Germany

MUSEUM OF THE OCCUPATION
OF LATVIA

LATVIJAS VALSTS
PREZIDENTE

VAIRA VĪĶE-FREIBERGA

PRESIDENT OF THE
REPUBLIC OF LATVIA

Latvijas Valsts prezidents

Vēlējums

Latvijas Okupācijas muzeja grāmata latviešu un angļu valodā ir muzejs miniatūrā, kas liecina par mūsu tautai ļoti būtisku, sarežģītu un sāpīgu vēstures posmu. Vēlu tai savā veidā veikt to pašu uzdevumu, ko veic pats muzejs.

Okupācijas muzejs mūsu tautai ir nepieciešams kā dzīva liecība par Latvijas un Latvijas tautas pieredzi divu totalitāru režīmu varā. Viens nāca no austrumiem, otrs no rietumiem, katrs ar savām šausmām un varas darbiem. Šī liecība ir nododama nākamajām paaudzēm un stāstāma pasaulei, lai nekas tāds vairs neatkārtotos.

Notikumi, kas skāra mūsu tautu un cirta tās miesā dziļas brūces, pārējai pasaulei nav labi pazīstami. Mūsu uzdevums ir vākt lietiskus pierādījumus un liecības par okupācijas laiku un atkal un atkal skaidrot, ka Latvijas tauta bija okupācijas varu upuris. Nedrīkst pieļaut, kā tas reizēm notiek, ka mūsu tautu vaino ciešanās, kas tai bija jāpārdzīvo tikai tāpēc, ka tā negribēja pakļauties nevienai varai.

Bet par visu vairāk pārdzīvotā atmiņai un atgādinājumam jākalpo par to patiesības pamatu, kas ļauj mūsu tautai pārvarēt okupācijas smagās sekas un atkal pilnvērtīgi un atbildīgi iekļauties brīvo demokrātisko nāciju saimē.

Vaira Viķe-Freiberga
Latvijas Valsts prezidente

Latvijas Valsts prezidents

Dedication

This book by the Museum of the Occupation of Latvia bears witness of a fifty-year period that was one of the most tragic and painful in my country's history.

It provides moving testimonials of Latvia's experience under the rule of two totalitarian regimes—one came from the East, and one from the West—each bringing its own horrors and violence.

Latvia's tragic legacy of occupation under Nazi Germany and Soviet Russia is not well known outside of the country. The Museum's testimony of the unspeakable crimes committed by these two regimes must be preserved and passed on to future generations so that nothing of this kind ever occurs again on Latvian soil.

The objective recording and research of Latvia's not-so-distant past will help Latvia to overcome the difficult legacy of the Nazi and Soviet occupations, and to reassert itself as a free and democratic nation. I commend the Museum in the valuable work it has undertaken to document Latvia's recent history, and pay tribute to all of those who have suffered under totalitarian rule.

Vaira Vīķe-Freiberga
President of the Republic of Latvia

A handwritten signature in blue ink that reads "Vaira Vīķe-Freiberga".

Redaktors / Editor
Valters Nollendorfs

Tekstu autors* / Author of Texts*
Valters Nollendorfs

Redaktori / Editorial Board
Matthew (Matīss) Kott, Richards Pētersons, Heinrihs Strods

Redakcijas padomnieki / Editorial Advisers
Inese Dreimane, Paulis Lazda, Ojārs Stepens, Dagnija Staško

Tulkotāji / Translators
Ksenija Broka, Valters Nollendorfs

Korektori / Proofreaders
Dzintra Auziņa (latviešu / Latvian), Dagnija Staško (angļu / English)

Krāsu foto / Colour Photography
Juris Kalniņš (Fotocentrs), Kārlis Pakārklis (OMF), Aivars Reinholds (OMF)

Mākslinieks / Artistic Designer
Alnis Mītris

Datorsalikums / Computer Layout
Oskars Stalidzāns

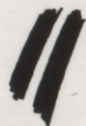
Iespiedums / Printing
Madonas poligrāfists

Iespiests Latvijā / Printed in Latvia

Izdošanu finansiāli
atbalstījis Latviešu Fonds.

Financial support provided
by the Latvian Foundation.

Okupācijas muzejs pateicas Austrālijas latviešiem un citiem
ziedotājiem, kas atbalstījuši grāmatas izdošanu.

The Museum of the Occupation of Latvia acknowledges the
generous support of this book by Latvians living in Australia
and other donors to the Museum.

Vāks / Cover

Vijoles lauskas. Vijoli no plāniem dēļiņiem un zupas kauliem gatavojis
Voldemārs Sproģis Vologdas invalīdu cietumā Vorkutā 1952. vai 1953. gadā.

Broken violin. The violin was made from thin boards and soup bones by
Voldemārs Sproģis in the Vologda invalid prison in Vorkuta in 1952 or 1953.

* Šīs grāmatas vajadzībām pārstrādātie un ar jaunākajām vēsturiskajām
atziņām papildinātie un precizētie teksti izriet no Okupācijas muzeja
materiāliem un 1998. gadā iznākušās grāmatas *Latvijas Okupācijas
muzejs / Lettisches Okkupationsmuseum*.

* The texts in this book are based on materials found in the Museum of
Occupation and the 1998 predecessor volume of this book, *Latvijas
Okupācijas muzejs / Lettisches Okkupationsmuseum*. They have been
largely rewritten and revised according to the most recent historical
research.

© Latvijas 50 gadu okupācijas muzeja fonds (OMF), 2002
Strēlnieku laukums 1 • Rīga, LV-1050 • Tālr. / tel. +371-7 212 715
Fakss / fax +371-7 229 255 • E-pasts / e-mail omf@latnet.lv
<http://www.occupationmuseum.lv>

ISBN 9984-9332-8-8

Saturs

Veltījums (Vaira Viķe-Freiberga)	6
Latvijas Okupācijas muzejs (Paulis Lazda)	11
Pirms okupācijas (Valters Nollendorfs)	14
Okupācijas priekšspēle 1939–1940	20
Molotova–Ribentropa pakts un slepenais protokols	22
Padomju karabāzes Baltijā	24
Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas	25
Pirmā padomju okupācija 1940–1941	26
PSRS uzbrukums, ultimāts un Latvijas okupācija	28
Maskavas pilnvarnieka Višinska darbība Latvijā	30
Organizētas demonstrācijas un prasības	31
Saeimas "vēlēšanas"	32
Saeima "lūdz" Latviju uzņemt PSRS sastāvā	34
Baltijas valstu "uzņemšana" PSRS	36
Latvija turpina pastāvēt <i>de jure</i>	37
Latvijas armijas iznīcināšana	38
Privātīpašuma nacionalizācija un lauku kolektīvizācija	40
Reliģijas apspiešana un Baznīcas vajāšana	41
Sabiedriskās un kultūras dzīves pakļaušana komunismam	42
Totalitārisms	43
Jaunatnes audzināšana komunistiskā garā	44
Nacionālā pretestība	45
Pretošanās	46
Čekas uzdevumi un vara	48
Padomju politiskā slepenpolicija – čeka	50
Masu deportācija uz PSRS tālajiem apgabaliem	51
Politisko ieslodzīto izvešana un nošaušana	54
Krievijas PFSR Kriminālkodeksa 58. pants	56
Deportāciju un pārvietošanas politika	56
Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācija 1941–1945	58
Karadarbība Latvijā un Sarkanarmijas atkāpšanās	60
Tautas cerības un vilšanās	61
Partizāni un "pašaizsardzība"	62
Vēsturiskās apziņas maiņas Latvijā	63
Holokausts vācu okupētajā Latvijā	64
SS–SD–Gestapo	68
Nacionālsociālistiskās Vācijas politika un plāni Baltijā	69
Vācu civilpārvalde Baltijā	70
Pārvācošanas un kolonizācijas politika	71
Zemes "pašpārvalde"	73
Salaspils koncentrācijas nometne	74
Kolaborācija	75
Nacionālā pretestība	76
Legāla pretdarbība	77
Darba dienests	78
Latvieši nacionālsociālistiskās Vācijas militārajā dienestā	79
Kurelieši	80
Latvieši Sarkanarmijā	82
Veltīgās cerības uz Rietumu palīdzību	83
Bēgļu gaitas	85
Kara katastrofālās beigas	86
Latvijas iedzīvotāju zaudējumi 1939–1945	89
Otrā padomju okupācija: Staļinisma terors 1944–1953	90
Otrā pasaules kara beigas Latvijā	92
Padomju militārā vara Latvijā	93
Svešā kara smagās sekas Latvijā	94

Contents

Dedication (Vaira Viķe Freiberga)	6
The Museum of the Occupation of Latvia (Paulis Lazda)	11
Before the Occupation (Valters Nollendorfs)	14
The Prelude to Occupation 1939–1940	20
Molotov–Ribbentrop Pact and Secret Protocol	22
Soviet Military Bases in the Baltic	24
Emigration of Ethnic Germans from Latvia	25
The First Soviet Occupation 1940–1941	26
A Soviet Attack, an Ultimatum and the Occupation of Latvia	28
Moscow's Emissary Vishinsky in Latvia	30
Organised Demonstrations and Demands	31
The "Election" of the Saeima	32
The Saeima "Petitions" Latvia's Admission to the USSR	34
The Baltic States "Admitted" into the USSR	36
Latvia Continues to Exist <i>de jure</i>	37
The Destruction of Latvia's Armed Forces	38
Nationalisation of Property and Collectivisation of Farms	40
Suppression of Religion and Persecution of Churches	41
Subjugation of Social and Cultural Life to Communism	42
Totalitarianism	43
Communist Education of Youth	44
National Resistance	45
Resistance	46
Charge and Powers of the Cheka	48
Soviet Political Secret Police – the Cheka	50
Mass Deportation to Distant Regions of the USSR	51
Deportation and Execution of Political Prisoners	54
Article 58 of the Russian SFSR Criminal Code	56
The Politics of Deportation and Relocation	56
The Occupation by Nazi Germany 1941–1945	58
Warfare in Latvia and the Retreat of the Red Army	60
The Dashed Hopes of the Nation	61
Partisans and "Self-Defence"	62
Changes of Historical Perception in Latvia	63
The Holocaust in German-Occupied Latvia	64
SS–SD–Gestapo	68
Nazi Policies and Future Plans for the Baltic Area	69
German Civil Administration in the Baltic	70
Germanisation and Colonisation Policies	71
Nominal "Self-Administration"	73
Salaspils Concentration Camp	74
Collaboration	75
National Resistance	76
Resistance through Legal Means	77
Labour Service	78
Latvians in the Armed Forces of Nazi Germany	79
The Kurelis Group	80
Latvians in the Red Army	82
Hoping in Vain for Western Help	83
Refugee Treks Westward	85
The War's Disastrous Ending	86
Population Losses in Latvia 1939–1945	89
The Second Soviet Occupation: Stalin's Rule of Terror 1944–1953	90
The End of World War II in Latvia	92
Soviet Military Forces in Latvia	93
The Harsh Legacy of a Foreign War in Latvia	94

Latviešu leģionāri Rietumos	95	Latvian Legionnaires in the West
Latviešu bēgļi Rietumeiropā	96	Latvian Refugees in Western Europe
Cerības uz Rietumvalstu palīdzību	99	Hopes for Western Help
Partizāni – "meža brāļi"	100	Partisans – the "Forest Brethren"
"Kulaku" apkarošana un lauku proletarizācija	102	Campaign against "Kulaks" and Creation of a Farming Proletariat
1949. gada 25. marta deportācija	104	The Mass Deportation of 25 March 1949
GULAGa "soda nometnes" un "nometinājums"	107	GULAG "Prison Camps" and "Special Settlements"
Vai bija latviešu genocīds?	108	Was there a Latvian Genocide?
Masveida kolhozu dibināšana	109	Mass Establishment of Kolkhozes
Nevardarbīgā pretošanās	110	Non-Violent Resistance
Latvijas kolonizācija	111	The Colonisation of Latvia
Diskriminācija pret Latvijas iedzīvotājiem	112	Discrimination against the Inhabitants of Latvia
Pārkrievošana un sovjetizācija	113	Russification and Sovietisation
Padomju izglītības sistēmas ieviešana	114	Infusion of Soviet Education
Latviešu valodas pārkrievošana	115	Russification of the Latvian Language
Literatūra un folklorā	116	Literature and Folklore
Māksla un mūzika	118	Art and Music
Reliģijas apspiešana	120	Oppression of Religion
Staļina nāve	121	Stalin's Death
Atminoties, pieminot, atgādinot	122	Remembering, Commemorating, Reminding
"Atkusnis" un nacionālkomunisms Latvijā 1953–1959	160	The "Thaw" and National Communism in Latvia 1953–1959
Smagais mājupceļš no GULAGa	162	The Difficult Return Home from the GULAG
Nacionālkomunistu pretošanās Maskavai	164	National Communists Resist the Moscow Party Line
"Atkusnis" kultūras dzīvē	166	The "Thaw" in Cultural Life
Austrumeiropas nemieru atbalsis Latvijā	167	Echoes of the Unrest in Eastern Europe
Spraugas "dzelzs aizkarā"	168	Cracks in the "Iron Curtain"
Nacionālkomunistu atstādināšana	169	The Ousting of the National Communists
Latvijas industrializācija un kolonizācija 1959–1985	170	The Industrialisation and Colonisation of Latvia 1959–1985
"Stagnācija" un restaļinācija	172	"Stagnation" and Restalinisation
Nomenklatūra	173	Nomenclature
Rūpniecības internacionalizācija un nelatviešu ieplūdums	174	Internationalisation of Industry and Immigration in Latvia
Sovjetizācija izposta Latvijas lauksaimniecību	176	Sovietisation Ruins Latvia's Agriculture
Kultūrvides un dabas sovjetizācija	177	Sovietisation of Cultural and Natural Environment
Nacionālkomunisti un "Prāgas pavasara" atskaņas	178	National Communists and Echoes of the "Prague Spring"
Ateisms un reliģijas apspiešana	179	Atheism and Repression of Religion
PSRS un Izraēla	180	USSR and Israel
"Buržuāziskais nacionālisms"	181	"Bourgeois Nationalism"
Izglītība, zinātne un kultūra	182	Education, Science and Culture
Kultūras darbinieku garīgā pretošanās	183	Resistance of the Cultural Elite
Tautas spēja pārdzīvot un izdzīvot	184	The People's Will to Survive and Persist
Nevardarbīgā pretošanās	185	Non-Violent Resistance
Trimdas latviešu sabiedriskā un kulturālā dzīve	187	Exile Latvian Social and Cultural Life
Trimdas latviešu politiskās aktivitātes	190	Exile Latvian Political Activities
Padomju pret darbība	192	Soviet Countermeasures
Uz nacionālo atdzimšanu un neatkarību 1985–1991	194	Toward National Rebirth and Independence 1985–1991
Gorbačova pusreformas un Latvijas uzdrikslēšanās	196	Latvia Takes Advantage of Gorbachev's Half-Hearted Reforms
Trimdas latviešu politiskā darbība	198	Political Action of Exile Latvians
Helsinki-86	200	Helsinki-86
Latvijas nacionālā atdzimšana	201	National Rebirth of Latvia
Latvijas Tautas fronte	203	The Popular Front of Latvia
Radikālās nacionālās kustības	204	Radical National Movements
Komunistiskā partija un "Interfronte"	205	The Communist Party and the "Interfront"
Padomju spiediena taktika un darbība	206	Soviet Power Tactics and Actions
Suverenitātes atjaunošana	207	Sovereignty Restored
Pēc okupācijas (Valters Nollendorfs)	210	After the Occupation (Valters Nollendorfs)
Ilustrāciju un dokumentu avoti	212	Sources of Photographs and Documents
Īsa bibliogrāfija	213	Selected Bibliography
Latvijas Okupācijas muzejs	214	Museum of the Occupation of Latvia

Latvijas Okupācijas muzejs: kāpēc? kas? kā?

Piecdesmit vienu gadu Latvija bija okupēta valsts. Starp 1940. un 1991. gadu Latviju okupēja divas totalitāras varas – divas reizes Padomju Savienība un vienu reizi nacionālsociālistiskā Vācija. Šī grāmata stāsta par okupācijas gadiem, kā tie parādīti Latvijas Okupācijas muzejā Rīgā.

Piecdesmit vienu gadu ilgā okupācija prasīja Latvijai milzu smagus upurus. Aptuveni trešā daļa iedzīvotāju gāja bojā politiskās slepkavībās un genocīdā, karadarbībā un necilvēcīgos apstākļos izsūtījumā Gulagā, kamēr citi 2. pasaules kara beigu posmā devās trimdā, lai glābtos no Staļina režīma atgriešanās. Viņu vietā Latvijā ieveda vai nometināja iedzīvotājus no citām Padomju Savienības daļām, kas neprata latviešu valodu un kam bija sveša Latvijas kultūra un tradīcijas.

No pašiem sākumiem okupācijas varas mēģināja atņemt Latvijas tautai nacionālo pašapziņu, noliedzot, viltojot vai sakropļojot Latvijas vēsturi. Latviju atsvešināja no Rietumu kultūras humanitārajiem pamatiem. Kamēr Rietumu pasaulē pēc kara uzplauka politiskā, ekonomiskā un sabiedriskā dzīve, Latvijā iestājās sastingums. Bet Rietumu pasaulei Latvija aizmirsās. Latvijas vārds izzuda no vēstures grāmatām, it kā tā nekad ne-būtu bijusi. Baltijas robežas izzuda no kartēm.

Pats okupācijas fakts Latvijā 51 gadu tika noliegts, un vēl tagad to ne visa sabiedrība pilnībā saprot un atzīst. Bet bez okupācijas fakta atzīšanas un apzināšanās Latvijas politiskie, sabiedriskie un psiholoģiskie pamati nevar būt droši. Bez okupācijas vēstures fakta atzīšanas ir pārkāptas okupācijas upuru cilvēktiesības, jo ar to tiek noliegta viņu ciešanas un tuvinieku zaudējumi. Bez okupācijas vēstures zūd abu okupācijas varu mantinieku un pēcteču atbildība par nodarīto. Okupācijas un okupantu politika ne tikai laupīja uz laiku Latvijas brīvību un neatkarību, bet šī laika nesaprašana, aizmiršana, noliegšana un nezināšana apdraud Latvijas nākotni.

Tā 1993. gadā radās doma par Latvijas Okupācijas muzeja nepieciešamību. Iesniegumā Kultūras ministrijai 1993. gada 23. februārī muzeja projektu attaisnoju šādi: "Par cik Latvijas eksistence balstās uz taisnību, tiesībām un patiesību, kas sakņojas senā un nesenā vēsturē (un ne uz militārās varas), tad par tik, zaudējot šos vēstures pamatus, tiks nopietni apdraudēti visu latviešu izdzīvošana un pastāvēšana nākotnē. Vai, kā Santajana bija rakstījis, ja mēs aizmirstam savu vēsturi vai ļaujam citam mums to nolaupt, tad mūsu lāsts būs to atkārtot! Bet Džordžs Orvels brīdina: "Kam pieder pagātne, pieder nākotne."

Muzeja primārais mērķis ir 51 gada okupācijas atsegšana un izgaismošana, kas ir vairāk nekā upuru pieminēšana un godināšana. Okupācijas sākums ir Hitlera Vācijas un Staļina

The Museum of the Occupation of Latvia: Why? What? How?

For fifty-one years Latvia was an occupied state. From 1940 to 1991 it was occupied by two totalitarian powers – twice by the Soviet Union and once by National Socialist Germany. This book is the story of the years of occupation as represented in the Museum of the Occupation of Latvia in Riga.

Fifty-one years of occupation took a heavy toll on Latvia. About a third of the population perished or were exiled as a result of political murders and genocide, war action and inhuman treatment in the Gulag, or became refugees at the end of World War II to escape the return of Soviet regime. In their place, settlers from other parts of the Soviet Union were brought in. They did not speak the Latvian language and were strangers to Latvian culture and traditions.

From the very first, both occupation powers tried to deprive the Latvian nation of its national pride and to deny, falsify or distort the history of Latvia and Latvia's historical ties to Europe. Latvia was estranged from the humanistic cultural foundations of Western culture. After war's end, the political, economic and social life in the Western world thrived; at the same time, all progress in Latvia stopped. The Western world forgot Latvia. The name of Latvia disappeared from books of history, as though it never had existed. The borders of the Baltic states disappeared from maps.

The fact that Latvia was an occupied country was denied for 51 years, and even now not all of Latvian society fully understands or recognises it. However, without recognising and realising the fact of occupation the political, social and psychological foundations of Latvia cannot be secure. The failure to recognise the fact of occupation violates the human rights of the victims of occupation, for it denies their suffering and the loss endured by the relatives of the victims. If the history of occupation is not recognised, the inheritors and successors of the occupation powers evade their responsibility about the wrongdoings of their predecessors. The politics of the occupiers and of the occupations did not only deprive Latvia of its freedom and independence; the forgetting, denial and failure to know and understand the occupation period threaten Latvia's future.

Those are the reasons why, in 1993, the need for a museum remembering and commemorating the occupation became clear. In a 23 February 1993 memorandum to the Ministry of Culture, I argued for the conception of the Museum as follows: "To the extent that the existence of Latvia is based on the rights, justice and truth found in ancient and recent history (and not in military might), the loss of these historic foundations will seriously threaten the survival and existence of the Latvian nation in the future. Or, to paraphrase [George] Santayana, if we forget our past or

Padomju Savienības vienošanās 1939. gada 23. augustā par Austrumeiropas sadalīšanu un beigās – Maskavas 1991. gada 19. augusta puča izgāšanās un Padomju Savienības sabrukums. Latvijas cilvēku, materiālo un politisko zaudējumu un kultūras, valodas, sabiedrības un garīgās degradācijas parādīšana ir svarīgākie satura elementi.

Otrais muzeja mērķis ir atcerēties un godbijībā pieminēt to trešo daļu Latvijas tautas, kuru padomju un nacistu okupācijas varas noslepkavoja, deportēja vai aizdzina trimdā.

Trešais muzeja mērķis ir savākt un saglabāt nākamajām paaudzēm dokumentus, atmiņas, fotogrāfijas un citas okupācijas materiālas liecības, kas citkārt varētu pazust uz mūžiem.

Muzeja sākotnējā koncepcija noteica arī vairākus principus, kuriem muzejs seko savā darbībā. Vissvarīgākais no tiem ir uzsvērt Latvijas leģitimitāti, atgādinot, ka tās neatkarību vardarbīgi pārtrauca Padomju Savienības un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas. Neatkarība, ko Latvija atguva 1991. gadā, ir pamatota tiesībās, kurās Latvija ir līdzīpašniece Eiropā un pasaulē.

12

Otrs princips ir divu okupāciju fakta atzīšana: Padomju Savienības agresijai pret Latviju, kas sākās ar Baigo gadu, sekoja nacionālsociālistiskās Vācijas okupācija. To nedrīkst pārprast kā kaut kādu atbrīvošanu! Nacistu politika bija skaidra: Latvija bija iekarota zeme, daļa no lielās Padomju Savienības, pārvaldīta kā Ostlande, bet Latvijas pašpārvaldei bija liegts katrs valdības atribūts.

Trešais princips ir atzīt, ka par tā laika noziegumiem atbildīgi ir noziedzīgie režīmi un indivīdi, nevis tautas, etniskās grupas vai šķiras. Noziegumos pret Latviju un Latvijas iedzīvotājiem atbildību nes vispirms Padomju Savienība un nacionālsociālistiskā Vācija. Šīs divas agresīvās varas, okupējot Latviju, noārdot eksistējošās sabiedrības struktūras, iznīcinot tradīcijas un ētiskās normas, radīja vidi, kurā indivīdu noziegumi un kolaborācija ar okupācijas varām kļuva iespējama. Muzejs, atverot durvis pasaulei, nedrīkst un negrib pielaut jebkādas šaurus aizspriedumus. Muzejs noraida apsūdzību pret latviešu tautu holokausta noziegumā un neapsūdz kādu citu tautu okupācijas noziegumā. Šajos noziegumos atbildību nes okupācijas režīmi un to varas īstenotāji.

Ceturtkārt, muzejs saista Latvijas vēsturi un likteņus ar pārējo pasauli – ne tikai ar kaimiņu tautām un valstīm, bet arī ar pasaules lielvarām. Muzejs saviem apmeklētājiem, Latvijas iedzīvotājiem un ārzemniekiem, atgādina līdzības, paralēles, sakarības un saistības ne tikai ar Igaunijas un Lietuvas, bet arī Polijas, Čehoslovākijas, Somijas un Francijas likteņiem, ar Lielbritānijas un Amerikas politiku un Padomju Savienības un Vācijas agresijas politiku. Tikai tā Latvijas iedzīvotāji var pilnīgi saprast savu komplicēto likteni un ārzemnieki var sākt izprast tautas ilgi aizmirsto, noliegto un sakropļoto vēsturi.

allow someone else to steal it, we will be condemned to repeat it. But George Orwell warns: "Who owns the past, owns the future."

The primary aim of the Museum as originally conceived was, and still is, to uncover and illuminate the 51 years of occupation, which is more than just to remember and honour the victims. The occupation began with the secret agreement of Hitler's Germany and Stalin's Soviet Union on 23 August 1939 to divide Eastern Europe, and ended with the failure of the 19 August 1991 coup attempt in Moscow and the collapse of the Soviet Union. The exposure of Latvia's human, material and political losses and of the degradation of Latvian culture, language, society and spiritual life are the most important elements of the Museum's content.

The second aim is to remember and honour the one third of the Latvian nation that the Soviet and Nazi occupation powers murdered, deported or drove into exile.

The third aim is to collect and preserve for future generations documents, memoirs, photographs and material artefacts of the occupation period that could otherwise be lost forever.

The original conception also set forth several principles that the Museum still follows. The most important principle is emphasising the legitimacy of the Latvian state, whose independence was violently disrupted by the occupations of the Soviet Union and Nazi Germany. Independence, which Latvia regained in 1991, is based on the rights in which Latvia partakes as a member of the community of European and world nations.

Secondly, the Museum emphasises the fact that there were two occupations. The aggression of the Soviet Union against Latvia, which began with the Year of Terror, was followed by the occupation by Nazi Germany. Nazi occupation must not be misunderstood to be liberation. Nazi policies were clear. Latvia was to them a conquered country, a part of the Soviet Union. Germans ruled it as Ostland; the Latvian Self-Administration was denied any governmental attributes or functions.

The third principle of the Museum is the recognition that criminal regimes and individuals, and not peoples, ethnic groups or social classes bear responsibility for crimes committed during the occupation period. The responsibility for crimes committed against Latvia and the people of Latvia is borne above all by the Soviet Union and Nazi Germany. These two aggressive powers occupied Latvia, destroyed existing social structures, traditions and ethic norms, thus creating an environment in which individual crimes and collaboration with the occupants became possible. As the Museum opens its doors to the world, it must not harbour any narrow prejudices. The Museum rejects accusations against the Latvian nation in the crime of Holocaust, and it does not accuse any other nation in the crime of occupation. The responsibility for these crimes is borne by the occupation regimes and their executors.

Četrdesmit piecus gadus latvieši trimdā, atzīmējot 18. novembri, pieminēja neatkarības gadus un nožēloja zaudēto brīvību. Kā ebreju tauta divus tūkstošus gadu neatlaidīgi atkārtoja cerīgo vēlēšanos ar sveicienu: "Nākamgad Jeruzalemē!", tā trimdinieki savās sirdīs klusi teica: "Nākamgad Latvijā!" 1991. gadā šī vēlēšanās piepildījās. Pasaules latvieši var viegli, ērti un bieži atgriezties savā dzimtenē vai tēvu zemē. Bet, skatoties šodien daudz gaišākā nākotnē, nedrīkstam aizmirst mūsu pagātni, grūtos 50 nebrīvības gadus.

Muzeja būtība vislabāk izpaužas Vizmas Belševicas dzejoļa "Indriķa Latvieša piezīmes uz Livonijas hronikas malām" rindās:

*Es gribu sadegt. Ugunsķepu dodiet!
Garš bijis mūžs, bet mūža nomods – īss.
Visaugstākais no mana tēva godiem –
Pa stāvu liesmu uzkāpt debesīs
Un izkliegt netaisnību, kurā mana tauta
Ar dzelzi kvēlojošu, nīdēta un kauta.*

Fourthly, the Museum recognises that Latvia's history and fate are interconnected with the rest of the world – not only with neighbouring peoples and countries, but also with world powers. The Museum reminds its visitors from Latvia and from abroad of the historical similarities, parallels, relationships and connections of Latvian history with the histories of Lithuania and Estonia, as well as of Poland, Czechoslovakia, Finland and France. It reminds visitors of the wartime and post-war policies of Great Britain and the United States and the aggressive politics of the Soviet Union and Nazi Germany. Only thus can the inhabitants of Latvia fully understand their complicated fate, and foreign visitors begin to comprehend the long-forgotten, denied and disfigured history of the people of Latvia.

For forty-five years, as Latvians in Western exile remembered the Latvian Independence Day of 18 November, they reminded themselves of the twenty years of independence and the loss of liberty. Like members of the Jewish nation who for two thousand years kept their dream alive with the greeting "Next year in Jerusalem!", Latvian exiles hoped in their hearts "Next year in Latvia!" In 1991 this wish came true. Latvians from all over the world can now easily, comfortably and as often as they wish return to their homeland or the land of their fathers or mothers. However, as we look into a much brighter future, we must not forget our past, the harsh fifty years without freedom.

The Museum's essence is best revealed in the lines of Latvian poet Vizma Belševica from the poem "Marginal Notes of Henricus de Lettis to the Livonian Chronicle":

*I want to burn. Give me the funeral pyre!
Long was my life. But my life's waking short.
The highest of my father's sacraments –
To climb towards heaven on a towering flame
And scream out the injustice by which my nation
With fiery iron was beset and slaughtered.*

(Translated by Baiba Kaugara)

Paulis Lazda

Paulis Lazda

Muzeja koncepcijas autors,
muzeja līdzdibinātājs,
Okupācijas muzeja fonda (OMF)
padomes priekšsēdis,
1993–2001

Author of the Museum's Conception,
Co-Founder of the Museum,
Chairman of the Board
of the Occupation Museum Foundation
1993–2001

Pirms okupācijas: ievads sarežģītajā Latvijas vēsturē

*Dīvaini celties no tikpat kā nezināmiem krastiem
pārpētītajā Eiropā, kur vēl Baltijā slēpjas
mēness tumšā puse, neapgaismota,
izņemot apspiešanas, varmācīgas pārņemšanas,
kas nemīt turpinās gadsimtiem cauri.*

Ivars Ivask, *Baltijas elēģijas*

Baltiju pasaulē vēl arvien jauc ar Balkāniem. Latviju ar Lietuvu. Par to nav arī jābrīnās. Ielocītas lielu impēriju krokās – izņemot vienīgi lietuviešus – Baltijas tautas līdz pat Pirmā pasaules kara beigām nebija parādījušās uz pasaules politiskās skatuves. Sabrūkot Eiropas lielvalstīm, igauņi, latvieši un lietuvieši 1918. gadā nodibināja savas nacionālās valstis.

Baltijas valstis ir samērā maz pazīstamas pasaulē. Bet katrai no tām ir savs stāsts stāstāms. Divdesmitā gadsimta okupāciju saknes ir dziļas. Baltijas pašas saknes ir vēl dziļākas. Šis ievads ir par šīm saknēm.

14

Priekšvēsture un agrā vēsture

Arheologi norāda, ka tagadējo baltiešu senči apmetās Baltijas jūras austrumu krastos jau krietni pirms mūsu ēras sākuma. Viņu valodas līdz pat šai dienai liecina, ka te tikās divas dažādas tautību grupas. Igaunī un nedaudzie Latvijas līvi runā somugru valodās. Latvieši un lietuvieši runā radniecīgās indoeiropiešu valodās, kuras kopīgi sauc par baltu valodām. Valodnieki tās pazīst kā vecākās pārdzīvojušās valodas daudzo indoeiropiešu valodu saimē.

Pirmās visai neskaidrās rakstītās liecības par baltiešiem atrodamas kādās romiešu vēsturnieka Tacita piezīmēs gandrīz pirms 2000 gadiem. Viņš piemin "aistus". Tie esot zemnieki un vienīgā tauta, kas vācot dzintaru. Tas norāda, ka šī tauta dzīvoja Baltijas jūras austrumos, kur vēl arvien atrodams dzintars. Romas impērijas laikos dzintara ceļi no Baltijas veda uz Grieķiju un Romu. Ievērojot dzintara īpatnības, grieķi to nosauca vārdā *elektron*.

Gandrīz tūkstoš gadu pagāja, pirms uzzinām vairāk – no hronikām par vikingu sirojumiem, agrīnajām krievu kņazistēm un vācu iekarojumiem. Trīspadsmitajā gadsimtā vācu krustneši tagadējās Igaunijas un Latvijas teritorijā iekaroja vietējo valdnieku zemes un izveidoja paši savus valdījumus, kas kopā veidoja Livonijas konfederāciju. Tai pašā laikā Hanzas līga Baltijā attīstīja tirdzniecības tīklus un pilsētas. Tā vācieši kļuva par latviešu un igauņu zemju un pilsētu kungiem, lai gan ne vienmēr par suverēnās varas nesējiem. Lietuviešiem izdevās apturēt vācu uzbrukumus un izveidot pašiem savu

Before the Occupation: About the Complexities of Latvian History

*Strange to hail from almost anonymous shores
in overexplored Europe where the Baltic
still hides a lunar side, unilluminated
except for subjugations, annexations
which continue unabated for centuries.*

Ivar Ivask, *The Baltic Elegies*

The Baltic is still confused with the Balkans. Latvia is still confused with Lithuania. Small wonder: tucked away in the folds of large empires, the Baltic peoples – with the notable exception of the Lithuanians – were hidden from the world's political scene until the end of World War I. As the imperial European order collapsed, the Estonians, the Latvians and the Lithuanians established their own nation-states in 1918.

The Baltic countries may be rather unknown. But they each have a history and a story to tell. The roots of twentieth-century occupations are deep. Baltic roots are much deeper. This introduction is about both.

Prehistory and Early History

Archaeologists point out that the ancestors of the present-day Balts settled on the eastern shores of the Baltic Sea well before the beginning of our era. Their languages to this day reveal that two different ethnic populations met here. Estonians and the few remaining Livs in Latvia speak Finno-Ugric languages. Latvians and Lithuanians speak related Indo-European languages, designated as "Baltic." Linguists know that Baltic languages are the oldest linguistic survivors among the many Indo-European languages.

The first vague written historical record of the Balts is a mention by the Roman historian Tacitus almost 2000 years ago. He mentions the *Aestii* as agricultural people and the only gatherers of amber. That places them in the eastern Baltic region, where amber still abounds. In Roman times, amber routes stretched from the Baltic down to Greece and Rome. Because of amber's properties, the Greeks called amber *electron*.

Almost a thousand years passed before we find out more from chronicles about Viking raids, early Russian principalities and German conquests. In the thirteenth century, German crusading knights conquered the principalities of present-day Estonians and Latvians and established their own, collectively known as the Livonian Confederation. The Hanseatic League developed its network of trading centres and cities. Thus Germans became the ruling class, though not always the

valsti, kas vēlāk apvienībā ar Poliju kļuva par ievērojamu lielvalsti.

Atrodoties lielu austrumu–rietumu un ziemeļu–dienvidu ceļu krustpunktā, vidējā zeme – ko tikai kopš 1918. gada pazīst kā Latviju – nākamajos gadsimtos kļuva par daudzu iznīcinošu karu cīņas lauku un iekarotāju mērķi. Dažādos laikos visā vai daļā Latvijas teritorijas valdījuši dāņu, zviedru un poļu valdnieki. Latviešu vēsturiskā atmiņa atceras "zviedru laikus" 17. gadsimtā kā īpaši labvēlīgus. Krievijas cara impērija kļuva suverēnais valdnieks visā Latvijas teritorijā 18. gadsimta laikā. Visi šie valdnieki atstājuši savas valdīšanas pēdas, bet it sevišķi Krievija kā pēdējā ārzemju valdniece. Taču ilgstošā un noturīgā vācu klātbūtne – kā augstākā bruņniecība, baroni, pilsētu patricieši, bet arī kā vidusšķira un mācītīte ļaudis – ir atstājusi visdziļāko ietekmi, it īpaši vācu vidusšķira un garīdznieki. Modernā latviešu kultūra auga augsnē, ko bija sagatavojusi 18. un 19. gadsimta vācu vidusšķiras kultūra.

Lielais iedzīvotāju vairākums Latvijas telpā – un tajā bez vāciešiem netrūka arī citu minoritāšu – bija latvieši, kā viņus pazīst tagad. Viņi bija zemes kopēji un ražas ievācēji, bet viņiem līdz 19. gadsimta vidum gandrīz pilnībā bija liegta publiska dalība politiskajā un ekonomiskajā dzīvē. Tas bija laiks, kad latvieši ne tikai sāka pilnībā apzināties savas kopīgās valodas un kulturālās saites, bet arī savu stāvokli kā ekonomiski un kulturāli apspiesto vairākumu savā zemē. Baltijas vāciešu augstākās šķiras un Krievijas birokrātijas spilēs latvieši lēnām sāka veidoties par trešo – arvien neatlaidīgāko un noturīgāko – spēku.

Nacionālā atmoda

Deviņpadsmitā gadsimta otrā puse ir pazīstama kā nacionālā atmoda Latvijā. Atmoda bija iekšēji radīts un vadīts process, kura gaitā attīstījās modernai nācijai nepieciešamā pašizpratne, pašapziņa un patstāvība. Nacionālā atmoda guva impulsus no līdzīgām kustībām Eiropā, it īpaši no vācu romantikas un nacionālā liberālisma.

Šis nebija ne gluds, nedz arī vienprātīgs process. Ne vietējā Baltijas vācu valdošā šķira, nedz Krievijas valdnieki nevēlējās savā vidū spēcīgu, garīgi neatkarīgu nacionālu spēku. Vācu centieni sev piesaistīt izglītotus latviešus, it sevišķi tādus, kas bija mācījušies vācu skolās, cieta neveiksmi. Latviešu inteliģence paglābās Krievijā, bet drīz kļuva skaidrs, ka arī krievi nevēlējās kultivēt nacionālu partikulārismu. Šī partikulārisma spēks izpaudās, kad valdībai pēc laika bija jāizbeidz politika ieviest krievu valodu kā mācību valodu latviešu skolās 19. gadsimta beigās. Tas tomēr nebija pietiekami stiprs, lai novestu pie neatkarības prasībām. Vismaz ne pagaidām.

sovereigns, in Estonian and Latvian lands and cities. Lithuanians succeeded in stemming the German advances and establishing their own state, which, through subsequent union with Poland, for several centuries became a major empire in its own right.

Being at major East–West and North–South crossroads, the middle country – only since 1918 known as Latvia – became in the following centuries a battlefield of many devastating wars and the target of many conquerors. At times and in all or parts of Latvia, Danish, Swedish and Polish rulers were sovereigns. Latvian historical memory still recalls the Swedish period in the seventeenth century as particularly benign. The Russian empire became the sovereign ruler in Latvia in the course of the eighteenth century. All these rulers have left their imprint, especially Russia as the last foreign sovereign. The continuous German presence, however – as nobility, as landed gentry and city patricians, as the bourgeoisie and the learned class – has left the deepest traces, especially the German *Bürgertum* and clergy. Modern Latvian culture grew mostly on the soil prepared by eighteenth and nineteenth-century German bourgeois culture.

The overwhelming majority of inhabitants of Latvian territory – and there were other minorities besides the Germans – were Latvians, as we know them today. They were tillers of the land, producers of the bounty, but had no significant part in the public, political or economic life until the middle of the nineteenth century, when they became conscious not only of their common language and cultural bonds, but also of their status as an economically and culturally oppressed majority in their own country. Squeezed between the Baltic German upper crust and the Russian bureaucracy, they slowly became a third, ever more insistent and persistent, presence.

National Awakening

The latter half of the nineteenth century is known as the period of National Awakening in Latvia. It was a self-induced, self-guided process of building self-awareness, self-esteem and self-sufficiency as a modern nation. It took its cues from similar European movements, particularly from German romanticism and national liberalism.

This was no smooth and unanimous process. Neither the Baltic German ruling class nor the Russian rulers wanted to see a strong, independently-minded national force in their midst. The German gambit to co-opt learned Latvians into their own ranks, especially those who had studied in German schools, failed. Latvian intellectuals took refuge in Russia, though it soon became clear that Russians, too,

Deviņpadsmitā gadsimta beigās Latviju sasniedza sociālisma idejas. Krievijas valdība un vietējā vācu valdošā šķira sociālismā saskatīja draudu. Daudzi latvieši to uztvēra kā ieroci atbrīvošanai. 1905. gada revolūcijai Latvijā bija divdabīgs raksturs – tā bija gan proletariāta sacelšanās, gan nacionāla revolūcija. Tā visdestruktīvāk izpaudās nicināto vācu baronu muižu dedzināšanā. Revolūcijas brutālā apspiešana un t. s. "melno sotņu" ātrās tiesas vai beztiesiskā rīcība latviešiem – kā sociālistiem, tā citiem – liecināja, ka Krievijas cars un vācu baroni bija uz vienu roku. Vēlākā latviešu radikālisma saknes droši meklējamas 1905. gada pieredzē. Bet 1905. gadā latvieši arī guva pārlicību saviem spēkiem un pirmo īsto pieredzi pašpārvaldes institūciju organizēšanā.

Pretinieki un draugi pie nacionālās valsts šūpuļa

Pirmais pasaules karš no Latvijas prasīja smagus cilvēku upurus un materiālus zaudējumus, bet kara sekas Latvijai atnesa neatkarību. Taču nacionālās valsts dzimšana Pirmā pasaules kara cilvēcisko un politisko drupu laukos nebija viegla un prasīja vēl tālākus upurus. Karā gan sabruka abas impērijas, kas tīkoja valdīt Latvijā un visā Baltijā – Vācija un Krievija, bet ar to nebeidzās tīkošana pēc varas. Nekautrīga varas politika kļuva par laikmeta zīmi. Slepni nolūki glūnēja aiz daudziem solījumiem un līgumiem. Ienaidnieki palaikam nebija atšķirami no draugiem. Topošās nācijas locekļi bija izkaisīti un raustīti starp maldinošiem ideoloģiskiem un politiskiem solījumiem.

Vairāk nekā divus gadus, no 1915. gada sākuma līdz 1917. gada beigām, Latvija bija kara lauks starp vācu un krievu spēkiem. Ilgu laiku Daugava kļuva par frontes līniju. Simtiem tūkstošu Latvijas iedzīvotāju devās bēgļu gaitās uz Krieviju. Rīgu, kas bija viena no lielākajām Krievijas impērijas industriālajām pilsētām, evakuēja 1915. gada vasarā, kad vācu karaspēks bija pie vārtiem. Šai laikā nodibinājās nacionālas latviešu strēlnieku vienības, kuras vadīja latviešu virsnieki. Strēlnieku pulki palīdzēja aizsargāt Rīgu pret vāciešiem līdz pat 1917. gada septembrim, cīnoties ne tikai pret vāciešiem, bet palaikam arī pret nemākulīgo, ja ne nodevīgo augstāko krievu armijas vadību.

Tāpēc nav arī liels brīnums, ka pēc cara valdības krišanas 1917. gada sākumā komunistu propagandai bija panākumi strēlnieku vidū. Latviešu strēlnieki, kas bija starp nedaudzām vēl kaujas spējīgām vienībām, pēc 1917. gada oktobra revolūcijas kļuva par Ļeņina gvardi un palīdzēja Krievijā nostiprināties komunistu varai.

Viens no Latvijas vēstures paradoksiem – ļoti iespējams, ka neatkarība nebūtu bijusi iespējama bez imperiālās Krievijas galīgās bojāejas, ko veicināja komunisti. Bet tā nebūtu bijusi iespējama arī, ja komunistiem būtu izdevies jau sākumā

were not intent on fostering national particularism. The strength of this particularism became clear when the government's policies at the end of the nineteenth century to force Russian-language instruction in Latvian schools failed. Yet it was not strong enough to force the issue of independence. Not yet.

Toward the end of the nineteenth century, the ideas of socialism reached Latvia. The Russian government and the German upper crust saw a threat. Many Latvians, however, perceived here a means to break loose. The 1905 Revolution in Russia assumed a form in Latvia that had the markings of both a proletarian uprising and a national revolt. Its most destructive forces were directed against baronial estates as symbols of hated German lordship. The brutal suppression of the Revolution by a Tsarist expeditionary force and merciless punishment by field trial or none at all made it clear to most Latvians, socialist or not, that the Russian Tsar and the Baltic German barons were of one ilk. The roots of later Latvian radicalism are probably to be found in the 1905 experience. But 1905 also gave Latvians self-confidence and the first real experience at self-government.

Foes and Friends at the Birth of a National State

World War I exacted a heavy human and material toll from Latvia, but its aftermath also brought independence. Yet, the birth of a national state among the human and political ruins of World War I was not achieved easily or without additional sacrifices. The war resulted in the collapse of the two empires that lay claim to rule in Latvia and the entire Baltic – Germany and Russia, but it did not put an end to the claims themselves. Brazen power politics was the order of the times. Ulterior motives lurked behind most promises and treaties. Foe and friend at times was indistinguishable. Members of the nation that was about to be born were scattered and torn by deceptive ideological claims and political promises.

For more than two years, from early 1915 to late 1917, Latvian territory was a major battlefield between German and Russian forces, with the Daugava River serving as the front line for much of the time. Hundreds of thousands became refugees in Russia. Riga, a major industrial city of the Russian Empire, was evacuated in the summer of 1915, as German troops approached. At that time, national Latvian units led by Latvian officers were created, known as the Latvian Riflemen. Their regiments helped defend Riga against German troops until September 1917, oftentimes fighting not only the Germans, but an inept if not treacherous Russian military leadership as well.

Latviešu strēlnieki frontē pret vācu armiju Ložmetējkalna apkārtnē 1917. gadā. Avizes viņu rokās liecina par komunistu ietekmi.

Latvian Riflemen on the front lines against the German army west of Riga in 1917. They hold Communist newspapers.

nostiprināt savu varu. Starplaikā Latvija kļuva par svešu varu reālpolitikas objektu.

Tā kā Ļeņinam vajadzēja mieru ar Vāciju, lai cīnītos ar iekšējiem ienaidniekiem, un savukārt Vācijai vajadzēja mieru ar Krieviju, lai mēģinātu saglābt karu rietumos, 1918. gada sākumā abas puses noslēdza miera līgumu. Komunisti praktiski nodeva Baltiju vāciešiem, kuri nekavējoties sāka īstenot savas senās ambīcijas un to veidot par savu provinci. Protams, komunisti nedomāja patiešām jebkad atdot Baltiju. Tā Baltijas zemes un tautas kļuva par ķīlniekiem ciniskā varas politikas spēlē, gluži kā tas vēlāk notika atkal 1939. gadā un padomju un nacistu okupācijas laikā 40. gadu pirmajā pusē.

Imperiālā Vācija zaudēja karu. Pamiera līgumu parakstīja 1918. gada 11. novembrī, un Rietumu sabiedrotie sāka diktēt savus noteikumus. Krievijā viņi gribēja apturēt komunisma draudu, lai pasargātu savas finansiālās intereses un ieguldījumu, bet nevēlējās iesaistīties paši. Vācu armijai viņi tāpēc norādīja noturēt frontes līniju pret komunistu spēkiem.

Izmantojot izdevību un cerot uz Rietumu atbalstu, Latvija 1918. gada 18. novembrī pasludināja neatkarību. Bet Kārļa Ulmaņa vadītajai pagaidu valdībai bija grūti nodibināt kontroli un pārņemt varu. Latvija bija vēl arvien zem vācu okupācijas. Kari, okupācijas un ideoloģiskās pretrunas bija atstājušas iedzi-votājus aizdomīgus un nogurušus. Valdības potenciāli stiprākais karaspēks, latviešu strēlnieki, vēl arvien ticēja Ļeņinam. Paļaujoties uz viņa nacionālās autonomijas solījumiem, viņi atbalstīja decembrī dibināto Padomju Latvijas valdību un

Small wonder, then, that after the fall of the Tsar in early 1917, Communist propaganda caught on. As some of the reasonably intact fighting units, the Latvian Riflemen became Lenin's praetorian guard and helped establish Communist rule in Russia, starting with the October Revolution in 1917.

It is one of the paradoxes of Latvian history that independence in all likelihood would not have been possible without imperial Russia's demise, which was hastened by the Communists. However, it also would not have been possible if the Communists had been able to establish immediate control. In the meanwhile, Latvia became an object of foreign realpolitik.

Because the Communists needed peace with Germany to fight their internal enemies and because Germany needed peace with Russia to salvage the war in the West, a peace treaty was concluded in early 1918. The Communists practically ceded the Baltic area to the Germans, who proceeded to realise their ancient ambitions to make it into their own province. Of course, the Communists never meant to give up the Baltic countries. Thus the Baltic countries and their peoples became chattels in a cynical play of power politics, just as it happened again later in 1939 and during the Soviet and Nazi occupations in the early 1940s.

Latvijas pilstoneem!

1. Latvijas Tautas Padome, atšidama žēvi par weenigo augstakās varas nešeju Latvijas valsti, pasludina, ta:

1) Latvija — apweenota etnografiskās robešchās (Kurzeme, Vidzeme un Latgale) — ir patstahwiga, neatkariga, demokratiski-republikaniska valstis. Satweršmī un atteezibas pret ahrwalstīm noteiks tuwala nahtotnē Satweršmes Sapulše, šafautta uš wispahrigu, abu dšimumu, teešhu, weentšhdšigu, aishlahtu un proporzionālu wehleschānu teešhu pamata.

2) Latvijas Tautas Padome ir nodibinajusi tā augstako ijpildu watu Latvijā — Latvijas Pagaidu Waldību.

Latvijas Tautas Padome ušaižina Latvijas pišforus ušturet meeru un fahrtību un wišeem špeškeem pabalstīt Latvijas Pagaidu Waldību winas geuštajā un atbildīgajā darbā.

Rigā, 18. novembrī 1918. g.

Latvijas Pagaidu Waldības
Ministru Prešidems: **Ulmanis.**

Latvijas Tautas Padomes
Preesšchēdetaja beedrs: **Semgals.**

Publētšs Waldības Weštnešs 14. deš. 1918. g. Nr. 1.

Latvijas Tautas padomes Neatkarības deklarācija 1918. gada 18. novembrī.

Independence Declaration published by the Latvian National Council on 18 November 1918. It declares Latvia to be a "sovereign, independent, democratic republic."

iesoloja Latvijā. Tā kā vācu karavīri nesaskatīja jēgu tālākai cīņai, sarkano karaspēks nesastapa gandrīz nekādu pretošanos un pagaidu valdībai ar savām slikti apgādātajām pāris simtu karavīru vienībām nācās atkāpties līdz Baltijas jūras piekrastei. Tāpēc pagaidu valdība bija spiesta slēgt līgumus ar vēl paliekošajiem vietējiem un imperiālajiem vācu spēkiem, lai gan apzinājās, ka latviešu un vācu intereses un centieni pašos pamatos ir atšķirīgi.

Tā 1919. gadā Latvija atkal kļuva par kaujas lauku, šoreiz papildinot jau tā sarežģīto ideoloģijas un politikas konfrontāciju ar nacionālajiem neatkarības centieniem un Rietumu sabiedroto – galvenokārt britu un amerikāņu – interesēm. Taču, lai cik bezcerīga izskatījās nacionālās Latvijas situācija sākumā, nepilna gada gaitā jaunā valsts kļuva par reālu spēku. Nacionālās Latvijas bruņotie spēki izveidojās par kaujas spējīgu armiju. Nodibināja militāras un politiskas alianses ar Igauniju, Lietuvu, Poliju un citām valstīm. Tauta arvien vairāk atbalstīja pagaidu valdību. Sāka veidoties kopēja nacionālā apziņa, ko vēl stiprināja īsašs padomju valdīšanas laiks, kas ļaudīm bija ļāvis izjust komunistu teroru. Sabiedrotie beigās skaidri nostājās nacionālās valdības un spēku pusē, palīdzot Latvijā izbeigt gan vācu imperiālās ambīcijas, gan arī komunistu draudu Latvijā. Latvijas Atbrīvošanas karš vainagojās ar pilnīgu uzvaru pret visiem svešajiem ienaidniekiem. Taču ne visas iekšējās un ārējās pretrunas tika pārvarētas. Pēc nedaudz vairāk nekā 20 gadiem daudzas no šīm pretrunām atkal atdzīvojās, šoreiz ar daudz citādu un daudz traģiskāku iznākumu Latvijai un tās tautai.

1920. gada augustā Ļeņina Padomju Krievija, sekojot saviem reālpolitiskajiem apsvērumiem, noslēdza miera līgumu ar Latvijas Republiku. Tajā Padomju Krievija atzina Latvijas suverenitāti *de jure* un "uz visiem laikiem" atteicās no Latvijas. Padomju Krievija bija pirmā valsts, kas atzina Latvijas neatkarību *de jure*. Sekoja citas. Bija atnācis miers. Atjaunošanas darbs varēja sākties. Bet, skaitot pēc kalendāra, "uz visiem laikiem" nozīmēja pat ne pilnus 20 gadus līdz 1940. gada 17. jūnijam.

Īsašs neatkarības laiks Latvijas nācijai deva iespēju pierādīt, ka tā var atjaunot postījumus savā zemē un valdīt pati saviem spēkiem savā valstī, kas kļuva atbildīga locekle pasaules valstu saimē. Šis laiks deva arī tautai nepieciešamo pašpaļāvību un pašapziņu, lai veidotu nacionālu kopību un integrētu pilsoniskā sabiedrībā dažādās etniskās, politiskās un reliģiskās grupas. To visu pārtrauca 1940. gada okupācija.

Bet lojalitāte savai nācijai un tās ideāliem palika vesela un neskarta visā ilgajā triju okupāciju laikā, lai cik okupācijas varas to centās apspiest un izkropļot. Šī lojalitāte un griba būt brīviem klaji izpaudās un sevi apliecināja 1990. un 1991. gadā,

Latvijas Neatkarības deklarācijas svinīgais akts 1918. gada 18. novembrī.

The official ceremony for the declaration of independence on 18 November 1918.

Imperial Germany lost the war. Armistice was signed on 11 November 1918, and the Western Allies started dictating terms. They were above all interested in stemming the tide of Communism in Russia and protecting their financial interests and investments without direct involvement. They told the German forces in the Baltic to hold the line.

Sensing an opportunity and hoping for Western support, Latvia declared independence on 18 November 1918. The provisional government led by Kārlis Ulmanis, however, had no effective way to take control. The land was still under German occupation. The wars, the occupations and the ideological altercations had left the people wary and tired. The government's potentially strongest military force, the Latvian Riflemen, were still beholden to Lenin. Heeding his promise of national autonomy, they backed a Soviet Latvian government instead and moved in to take over. Because the German soldiers saw no sense in further wars, the invading Red force found little resistance, and the national government with its ragtag military force of a few hundred was backed up to the Baltic Sea. The national government felt forced to form an unholy alliance with remaining local and imperial German forces, full well realizing that German aspirations and interests fundamentally differed from their own.

Thus, in 1919, Latvia again became a battleground, this time, however, with national aspirations and Western Allied, particularly British and American, interests added to the

kad Latvijas tauta atjaunoja republiku, kas bija pasludināta 1918. gada 18. novembrī.

Abu pasaules karu un triju okupāciju sekas vēl arvien met ēnu uz Latviju un tās tautu, bet Latvijas un Baltijas atgriešanās demokrātiskajā Eiropā un pasaulē liek cerēt, ka ne Latvija, ne Baltija pasaules acīs nekad vairs nebūs Mēness tumšā puse Eiropā.

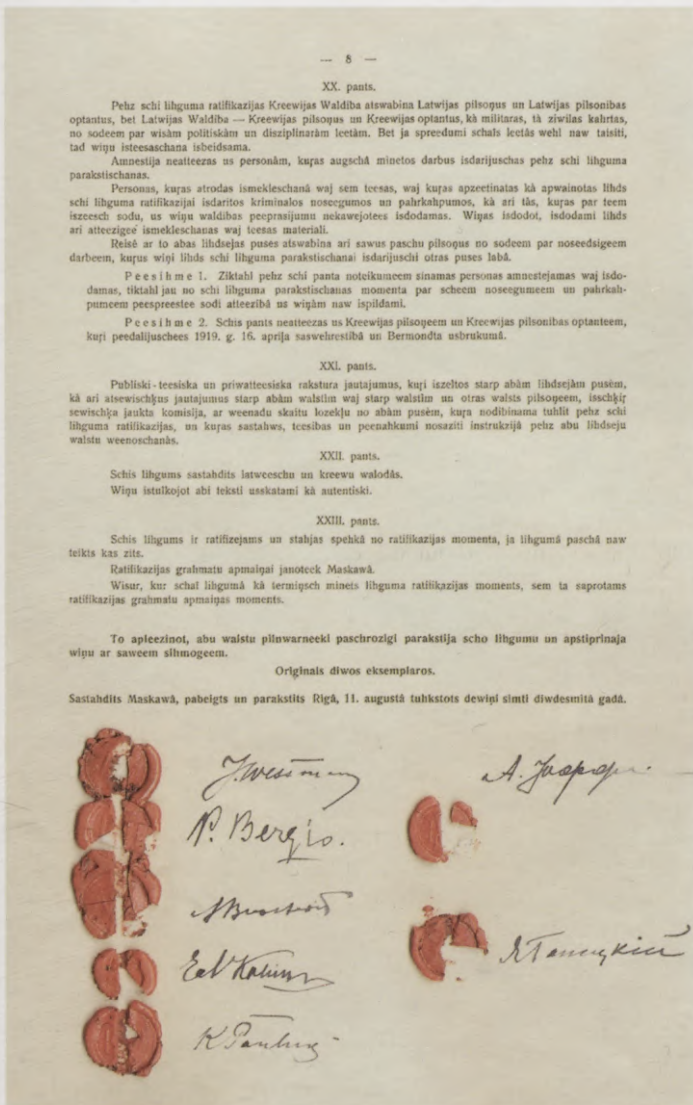
already complicated mix of ideology and politics. However, no matter how hopeless the situation of the new nation had at first seemed, as the year progressed, the Latvian state became a real force. The national armed forces gained strength and became a tested battle-ready army. Military and political alliances were established with Estonia, Lithuania and Poland. The people rallied around the government. A clear national consensus was forming, not the least because a short Soviet rule gave the people a sense of what Communist terror is about. The Allies eventually sided with the national government and thus helped it to put an end to both German imperial aspirations and Communist threat. The War of Liberation was successfully concluded with complete victory against all opposing foreign forces. But not all of the internal and external contradictions were resolved. Twenty plus years later, many of these were resurrected, this time with far different and more tragic results for Latvia and its people.

On 11 August 1920, Lenin's Soviet Russia, forever beholden to realpolitik, signed a peace treaty with the Republic of Latvia, recognising its sovereignty *de jure* and forswearing any claims to Latvia "for all time." It was the first country to do so. Others followed. Peace had finally come. The rebuilding could begin. But by actual count, "for all time" meant not quite 20 years – until 17 June 1940.

The short years of independence gave the Latvian nation a chance to prove that it could rebuild the country and run its own state as a responsible member of the international community. It also gave the people the self-confidence and pride necessary to develop a national consensus and integrate the diverse ethnic, political and religious groups in a civil society. All this was happening when it abruptly came to an end in 1940.

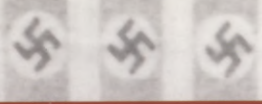
Loyalty to the nation and its ideals, however, no matter how suppressed and perverted by the occupiers, survived intact and inviolate through three successive occupations. This loyalty and the will to be free asserted itself in 1990 and 1991 when the Latvian nation renewed the republic first proclaimed on 18 November 1918.

The legacy of both world wars and three occupations still casts a shadow over Latvia and its people, but the return of Latvia and the other Baltic states to the community of democratic European and world nations allows us to hope that Latvia and the Baltic will no longer remain the unilluminated lunar side of Europe in the eyes of the world.

Latvijas un Padomju Krievijas 1920. gada 11. augusta miera līguma pēdējā lappuse.

The last page of the Peace Treaty between Latvia and Soviet Russia signed on 11 August 1920.

OKUPĀCIJAS PRIEKŠSPĒLE

Staļins un Hitlers dala Austrumeiropu • Sarkanarmija izvietojas Baltijā •
Vācbaltieši izceļo

01.09.39.: Vācija iebrūk Polijā. • **03.09.39.:** Lielbritānija un Francija piesaka karu Vācijai; sākas 2. pasaules karš. • **30.10.39.:** PSRS iebrūk Somijā. • **13.03.40.:** Somija slēdz pamieru ar PSRS. • **09.04.40.:** Vācija iebrūk Dānijā un Norvēģijā. • **10.05.40.:** Vācija sāk ofensīvu pret Franciju, iebrūkot Nīderlandē un Beļģijā. • **26.05.–02.06.40.:** Ap 300 000 britu un franču karavīru evakuējas no Dankerkas (*Dunkirk*) liedaga.

THE PRELUDE TO OCCUPATION

1939–1940

Stalin and Hitler divide Eastern Europe • Red Army bases in the Baltic • Ethnic Germans emigrate

1 September 1939: Germany invades Poland. • **3 September 1939:** Great Britain and France declare war on Germany; World War II begins. • **30 November 1939:** USSR invades Finland. • **13 March 1940:** Finland signs armistice with USSR. • **9 April 1940:** Germany invades Denmark and Norway. • **10 May 1940:** Germany begins offensive against France by invading the Netherlands and Belgium. • **26 May–2 June 1940:** Evacuation of ca 300,000 British and French soldiers from the beaches of Dunkirk.

Stalins un Ribentrops Kremli 1939. gada 23. augustā.

Stalin and Ribbentrop in the Kremlin on 23 August 1939.

Molotova–Ribentropa pakts un slepenais protokols

Latvijas un abu pārējo Baltijas valstu – Igaunijas un Lietuvas – likteņus nākamajos 50 gados apzīmogoja 1939. gada augusta un septembra līgumi un slepenas vienošanās starp komunistisko Padomju Sociālistisko Republiku Savienību (PSRS) un nacionālsociālistisko Vāciju.

Abu totalitāro lielvalstu ārlietu ministri 1939. gada 23. augustā Maskavā parakstīja neuzbrukšanas līgumu, ko pēc parakstītājiem pazīst kā Molotova–Ribentropa paktu vai pēc diktatoriem arī kā Hitlera–Staļina paktu. Tam pievienotajā slepenajā protokolā partneri vienojās sadalīt Poliju, kā arī noteikt Lietuvas ziemeļu robežu par Vācijas un PSRS "interesu sfēru" robežu, tā atzīstot Latvijas, Igaunijas un Somijas pakļaušanu PSRS ietekmei un brīvai rīcībai.

Pakts ļāva Hitleram, nebaidoties no PSRS, 1. septembrī sākt karagājieni pret Poliju. Vācijas uzbrukums izraisīja Otro pasaules karu, kad 3. septembrī Lielbritānija un Francija, kas bija garantējušas Polijas robežu neaizskaramību, pieņēma karu Vācijai.

PSRS savukārt iebruka Polijā no austrumiem 17. septembrī. 28. septembrī Vācija un PSRS iezīmēja precīzu robežu starp ieņemtajiem Polijas apgabaliem. Līgumu papildināja tālāki slepeni protokoli, kas PSRS "interesu sfērā" iekļāva arī Lietuvu un deva vācu tautības iedzīvotājiem iespēju izceļot no PSRS "interesu sfēras" un okupētās Austrumpolijas apgabaliem.

Geheimes Zusatzprotokoll.

Aus Anlass der Unterzeichnung des Nichtangriffsvertrages zwischen dem Deutschen Reich und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken haben die unterzeichneten Bevollmächtigten der beiden Teile in streng vertraulicher Aussprache die Frage der Abgrenzung der beiderseitigen Interessensphären in Osteuropa erörtert. Diese Aussprache hat zu folgenden Ergebnissen geführt:

1. Für den Fall einer territorial-politischen Umgestaltung in den zu den baltischen Staaten (Finnland, Estland, Lettland, Litauen) gehörenden Gebieten bildet die nördliche Grenze Litauens zugleich die Grenze der Interessensphären Deutschlands und der UdSSR. Hierbei wird die Grenze Litauens an Tiliner Gebiet beiderseits anerkannt.

2. Für den Fall einer territorial-politischen Umgestaltung der zum polnischen Staat gehörenden Gebiete werden die Interessensphären Deutschlands und der UdSSR ungeführt durch die Linie der Flüsse Barye, Weichsel und San abgegrenzt.

Die Frage, ob die beiderseitigen Interessen die Erhaltung eines unabhängigen polnischen Staates erwünscht erscheinen lassen und wie dieser Staat abzugrenzen wäre, kann endgültig erst im Laufe der weiteren politischen Entwicklung geklärt werden.

In jedem Falle werden bei Regierungen diese Frage im Wege einer freundschaftlichen Verständigung lösen.

3) Hinsichtlich des Südostens Europas wird von sowjetischer Seite das Interesse an Besarabien betont. Von deutscher Seite wird das völlige politische Desinteresse an diesen Gebieten erklärt.

4) Dieses Protokoll wird von beiden Seiten streng geheim behandelt werden.

Moskau, den 23. August 1939.

Für die
deutsche Reichsregierung:

R. Ribbentrop

Für Volleracht
der Regierung der
UdSSR:

N. Molotov

1939. gada 23. augusta slepenā protokola vāciskais teksts.

The German text of the 23 August 1939 secret protocol.

Molotov–Ribbentrop Pact and Secret Protocol

The fates of Latvia and the two other Baltic states, Estonia and Lithuania, for the next 50 years were sealed by treaties and secret agreements between the Communist Union of Socialist Soviet Republics (USSR) and National Socialist Germany in August and September 1939.

On 23 August, the foreign ministers of both totalitarian empires signed a treaty of non-aggression, known after the signatories as the Molotov–Ribbentrop Pact or, after the dictators, also as the Hitler–Stalin Pact. In a secret protocol attached to the document, both powers agreed to divide Poland between themselves and to designate the northern border of Lithuania as the dividing line between German and Soviet "spheres of influence." Thus Latvia, Estonia, and Finland were recognised as belonging to the Soviet "sphere of influence."

The pact allowed Hitler to invade Poland on 1 September without fearing Soviet interference. The attack led to the beginning of World War II when, on 3 September, Great Britain and France, who had guaranteed Polish borders against German intervention, declared war on Germany.

On 17 September, USSR invaded Poland from the East. On 28 September, Germany and the USSR agreed to a precise division of Poland. Further secret protocols added Lithuania to the Soviet "sphere of influence" and allowed ethnic Germans to leave the Soviet "sphere of influence."

Polijas sadalīšanas karte 1939. gada 28. septembrī ar Staļina un Ribbentropa parakstiem.

The 28 September 1939 map dividing Poland, with the signatures of Stalin and Ribbentrop.

Molotovs paraksta 1939. gada 28. septembra līgumu Staļina birojā Kremli. Aiz viņa stāv Ribbentrops un Staļins.

Molotov signs the 28 September 1939 treaty in Stalin's office in the Kremlin. Behind him stand Ribbentrop and Stalin.

Padomju karabāzes Baltijā

Padomju Savienība nekavējās nodrošināt hegemoniju savā "interesu sfērā", piespiežot Baltijas valstis parakstīt līgumus, kas faktiski nozīmēja, ka Baltijas valstis nonāca pilnīgā PSRS militārā un politiskā atkarībā.

Jau 1939. gada 27. septembrī Staļins informēja Ribentropu par saviem plāniem Igaunijā un Latvijā saskaņā ar 23. augusta vienošanos, sākot "lēnu iespiešanos" abās valstīs. Tos arī nekavējoties sāka īstenot.

Izmantojot internētas poļu zemūdenes izbēgšanu no Tallinas ostas kā ieganstu, PSRS sāka koncentrēt karaspēku pie Igaunijas robežas un bloķēt Igaunijas ostas. 27. septembrī Igaunijas ārlietu ministru Karlu Selteru izsauca uz Maskavu un pieprasīja parakstīt "savstarpējās palīdzības" līgumu, kas cita starpā paredzēja izvietot Sarkanarmijas bāzes Igaunijas teritorijā. 5. oktobrī Latvija un 10. oktobrī Lietuva bija spiestas parakstīt līdzīgus līgumus.

Somija atteicās pieņemt PSRS prasības. 30. novembrī Sarkanarmija iebruka Somijā. Neraugoties uz varonīgo pretošanos, Somija bija spiesta 1940. gada 13. martā parakstīt pamiera līgumu ar PSRS. Tā pazaudēja daļu teritorijas, bet saglabāja savu neatkarību.

Sarkanarmija Latvijā 1939. gadā. Latvijā bija vairāk sarkanarmiešu nekā karavīru Latvijas miera laika armijā.

The Red Army in Latvia in 1939. There were more Soviet soldiers in Latvia than in the peacetime Latvian army.

Molotovs paraksta "savstarpējās palīdzības" līgumu Kremli 1939. gada oktobrī. Viņam aiz muguras pa kreisi Staļins un Latvijas ārlietu ministrs Vilhelms Munters.

Molotov signs the treaty of "mutual assistance" in the Kremlin 5 October 1939. To the left behind him Stalin and the Foreign Minister of Latvia Vilhelms Munters.

Soviet Military Bases in the Baltic

The Soviet Union did not hesitate to establish its hegemony in its "sphere of influence." It forced the Baltic states to sign treaties which for all intents and purposes meant that they had become military and political dependents of the USSR.

Already on 27 September 1939, Stalin informed Ribbentrop about his plans in Estonia and Latvia in accord with the agreement of 23 August, beginning a "slow penetration" into these states. The plans were implemented forthwith.

Using the escape of an interned Polish submarine from the harbor of Tallinn as a pretext, the Soviet army concentrated its troops on the border with Estonia and blockaded its harbors. On 27 September, the Estonian Foreign Minister Karl Selter was summoned to Moscow and pressed to sign a treaty of "mutual assistance," which among other items provided for the establishment of Soviet military bases on the territory of Estonia. Latvia and Lithuania were forced to sign similar treaties on 5 and 10 October, respectively.

Finland refused to accept Soviet terms, and on 30 November 1939 the Red army invaded the country. Despite its heroic defence efforts, Finland had to sign an armistice treaty with the USSR on 13 March 1940. It lost a part of its territory but maintained its independence.

Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas

Latvijas un Igaunijas vācu tautības iedzīvotāji ar PSRS piekrišanu kļuva par nacionālsociālistu Austrumu politikas bandiniekiem. Viņu izceļošana bija pirmā abu totalitāro varu īstenotā masveida cilvēku pārvietošana un etniskā sastāva pārveidošana Baltijā.

Molotova un Ribentropa 1939. gada 28. septembrī parakstīta slepena vienošanās atļāva vācbaltiešiem doties no Baltijas "mājās Reihā", kā minēja nacistu propaganda, lai gan šo cilvēku istās mājas bija Latvijā un Igaunijā. Viņus tomēr nenometināja Vācijā, bet gan kā kolonistus Vācijas anektētajos Rietumpolijas apgabalos, kur vairākumam dzīves apstākļi bija sliktāki nekā Latvijā.

Sarunas ar Latvijas valdību par vācbaltiešu izceļošanu sākas nekavējoties. Vācbaltiešu vidū aģitēja nacistu propagandisti. Izceļotājiem steigšus vajadzēja likvidēt nekustamos īpašumus un uzņēmumus.

Jau 14. oktobrī ceļā devās pirmais izceļotāju kuģis. Vairākums emigrantu bija atstājuši Latviju līdz 1940. gada pavasarim. Kad beidzās otrs izceļošanas posms padomju okupācijas laikā 1941. gada pavasarī, ap 60 000 vācbaltiešu un neliels skaits latviešu, kam izdevās pierādīt vācisku izcelsmi, bija emigrējuši.

Šis nelielās, bet vēsturiski, ekonomiski, intelektuāli un kulturāli svarīgās etniskās minoritātes zaudējums Latvijas sabiedrībā jūtams vēl tagad.

Vācbaltieši atstāj Latviju 1939. gadā.

Baltic Germans departing from Latvia in 1939.

VERTRAULICHES PROTOKOLL

Die Regierung der UdSSR wird den in ihren Interessengebieten ansässigen Reichsangehörigen und anderen Persönlichkeiten deutscher Abstammung, sofern sie den Wunsch haben, nach Deutschland oder in die deutschen Interessengebiete übersiedeln, hierbei keine Schwierigkeiten in den Weg legen. Sie ist damit einverstanden, dass diese Übersiedlung von Beauftragten der Reichsregierung im Einvernehmen mit den zuständigen örtlichen Behörden durchgeführt wird und dass dabei die Vermögensrechte der Auswanderer gewahrt bleiben.

Eine entsprechende Verpflichtung übernimmt die Deutsche Reichsregierung hinsichtlich der in ihren Interessengebieten ansässigen Personen ukrainischer oder weissrussischer Abstammung.

Moskau, den 28. September 1939.

Für die
Deutsche Reichsregierung:
J. RIBBENTROP

In Vollmacht der
Regierung der UdSSR:
W. MOLOTOW

Moskau, den 28. September 1939.

Für die Deutsche Reichsregierung:

In Vollmacht der Regierung
der UdSSR:

1939. gada 28. septembra slepenā vienošanās par vācbaltiešu izceļošanu.

The confidential protocol of 28 September 1939 about the emigration of Baltic Germans.

Emigration of Ethnic Germans from Latvia

The ethnic Germans living in Latvia and Estonia became pawns of Nazi Ostpolitik, with the acquiescence of USSR. Their emigration was the first in a series of mass dislocations and "ethnic cleansings" carried out by both totalitarian powers in the Baltic.

A secret agreement of 28 September 1939 signed by Ribbentrop and Molotov allowed ethnic Germans to leave the Baltic "heim ins Reich" (home to the Reich), as Nazi propaganda had it, both misnomers, for these were people whose home had been Latvia and who were not actually settled in Germany proper but as colonists in areas of West Poland which had been annexed by Germany. For most, living conditions there were worse than they had been in Latvia.

Consultations with the government of Latvia about emigration procedures began immediately. Nazi propagandists became active among the ethnic Germans. The emigrants were forced to sell off their real estate and businesses in a hurry.

Already on 14 October, the first emigrant ship sailed. Most of the emigrants had departed by the spring of 1940. When a second emigration phase was completed during the Soviet occupation in the spring of 1941, approximately 60,000 ethnic Germans, including a number of Latvians who claimed German extraction, had left Latvia.

The loss of this relatively small but historically, economically and culturally important ethnic minority is felt in Latvian society to this very day.

THE FIRST SOVIET OCCUPATION

1940–1941

Latvia yields to threats in a Soviet ultimatum • The Red Army occupies Latvia • Under the guise of legality, Latvia loses its sovereignty and becomes a Soviet republic • The West does not acknowledge Latvia's annexation by the USSR • Terror and Sovietisation pervade every sphere of life • Mass deportations and politically motivated murders

14 June 1940: Paris falls to German troops. • **22 June 1940:** France signs an armistice with Germany. • **27 September 1940:** Germany, Italy and Japan sign a three-way pact for economic and military cooperation. • **28 October 1940:** Italy invades Greece. • **14 November 1940:** Germany begins air strikes against the United Kingdom with a heavy attack on Coventry. • **24 March 1941:** German and Italian troops attack the British Army in North Africa. • **6 April 1941:** German troops and their allies occupy Yugoslavia. • **23 April 1941:** Greece formally ends resistance against German and Italian armies.

Fonā – Sarkanarmijas tanki Rīgā 1940. gada 17. jūnijā.

Background: Tanks of the Red Army in Riga on 17 June 1940.

PSRS uzbrukums, ultimāts un Latvijas okupācija

Latvijas okupācija bija brutāls lielvalsts varas akts pret skaitliski nelielu suverēnu kaimiņvalsti šķietamas legalitātes aizsegā.

1940. gada 15. jūnija rītausmā PSRS iekšlietu karaspēka speciālās vienības uzbruka trim robežposteiņiem Latvijas austrumos, nogalināja trīs robežsargus un robežsarga sievu un dēlu. Desmit robežsargus un 27 civilpersonas sagūstīja un aizveda uz PSRS.

16. jūnijā Latvijas valdība saņēma PSRS ultimātu, uz kuru bija jāatbild sešu stundu laikā. PSRS Latvijai nepamatoti apsūdzēja 1939. gada savstarpējās palīdzības līguma pārkāpumus, pieprasīja nekavējoties sastādīt jaunu valdību un bez ierobežojumiem ielaist Latvijā PSRS karaspēku, lai nodrošinātu līguma izpildīšanu.

Ievērojot PSRS militāro pārsvaru, karabāzu klātbūtni, brutālo uzbrukumu robežposteiņiem un Polijas likteni, Latvijas valdība cerēja novērst vardarbību Latvijā un pavēlēja Latvijas armijai draudzīgi sagaidīt Sarkanarmiju. Sarkanarmija okupēja Latviju 17. jūnijā.

Tai pašā dienā un veidā okupēja arī Igauniju. Lietuva ultimātu bija saņēmusi jau naktī no 14. uz 15. jūniju, un Sarkanarmija bija okupējusi Lietuvu 15. jūnijā.

Par notikušo pasaule uzzināja maz. Tās uzmanība bija pievērsta notikumiem Francijā. Tajās dienās vācu armija ieņēma Parīzi, un Francija padevās.

28

Padomju kara lidmašīnas virs Rīgas 1940. gada 17. jūnijā.

Soviet warplanes over Riga on 17 June 1940.

SOVIET RUSSIA'S ULTIMATUM TO LATVIA **

On June 16, 1940, Molotov, president of the Soviet of People's Commissars of the Soviet Union, delivered to the Latvian Minister in Moscow Fr. Kociņš the following ultimatum addressed to the Latvian Government:

"On the basis of the material of facts at the disposal of the Soviet Government and also of the exchange of views which recently took place in Moscow between President Molotov of the Soviet of People's Commissars of the Soviet Union and Prime Minister Merkis of Lithuania, the Soviet Government considers it assured that not only has the Latvian Government failed to liquidate the military alliance with Estonia which was created before the conclusion of the Latvian-Soviet mutual assistance pact and was aimed against the Soviet Union, but has even extended this alliance by enticing into it Lithuania and is attempting to include in it also Finland. Until the conclusion of the Latvian-Soviet pact of mutual assistance in the fall of 1939 the Soviet Government could view casually the existence of such a military alliance, although as a matter of fact it was contrary to the pact of non-aggression previously signed between the Soviet Union and

* Latvian Archives.
** Latvian Archives.

Padomju ultimāta teksta fragments angļiski.

Excerpt from the English translation of the Soviet ultimatum.

A Soviet Attack, an Ultimatum and the Occupation of Latvia

The occupation of Latvia was a brutal act of aggression by a superpower against a numerically small sovereign neighbour under the guise of legality.

On the morning of 15 June 1940, Soviet NKVD troops attacked three border posts in Eastern Latvia, killing three border guards, as well as the wife and son of one of the guards. The troops captured 10 border guards and 27 civilians, and took them to the USSR.

On 16 June 1940, the Latvian government received an ultimatum from the USSR, which was to be answered in six hours. Using unfounded accusations, the USSR charged Latvia with violating the mutual assistance pact of 1939, and demanded that Latvia immediately form a new government, as well as allow an unlimited number of Soviet troops into the country.

Taking into consideration the strength of the Soviet army, the existence of its military bases in Latvia and the ruthlessness of the attack on the border, as well as the fate of Poland, the government conceded. In hopes of avoiding further violence, the government ordered its troops to cooperate with Soviet forces, and on 17 June 1940 the Red Army occupied Latvia.

On the same day, in the same manner, Estonia was also occupied. Lithuania had received the ultimatum on the night of 14 June, and already on 15 June it had been occupied by Soviet troops.

These events received little notice from the rest of the world, which was instead paying attention to what was happening in France. At the same time when the Baltic States were occupied, Paris fell to the Nazis, and France surrendered.

"All the News That's Fit to Print."

The New York Times.

LATE CITY EDITION

Partly cloudy today and tomorrow, little change in temperature. Temperature tomorrow—Max., 74; Min., 48

Copyright, 1940, by The New York Times Company.

VOL. LXXXIX... No. 30,095.

Printed at the New York Times Building, 15 E. 57th St., New York, N. Y.

NEW YORK, MONDAY, JUNE 17, 1940.

THREE CENTS NEW YORK CITY (FOUR CENTS Elsewhere Except in 10c and 15c Postal Zones)

REYNAUD RESIGNS, PETAIN IS NOW PREMIER; NEW CABINET CONSIDERS FATE OF FRANCE; GERMAN TROOPS GAINING ON ALL FRONTS

CONGRESS IS FACING FIGHT OVER ENDING SESSION THIS WEEK

Leaders Hopeful of Passing All 'Must' Bills in Time to Adjourn Saturday

CHIEF OPPOSITION IN HOUSE

ICES Names Committee to Cut 'Red Tape' to Speed Defense in Interior Department

By HENRY N. DORRIS
Special to The New York Times
WASHINGTON, June 16.—With leaders of Congress confident of enacting all "must" legislation by Saturday night, the question whether to adjourn sine die or arrange to stay in session through a series of recesses during the crisis in Europe is likely to provoke a sharp conflict.
Democratic leaders of both branches continue to insist upon adjournment, but the House Republicans are almost solidly against this and a considerable number of

The International Situation

The Flight of France
Paul Reynaud, who had said that he would withdraw as Premier before he would go back on his word that France must fight to the end, resigned with his Cabinet last night. Marshal Henri Philippe Petain succeeded him. On the basis of an urgent message from Prime Minister Churchill and of President Roosevelt's offer of increased aid, the new Ministry discussed whether to continue the war. (Page 1, Column 2.)
The switch in government came on a dark day for France. The Germans cut through all but a few miles of the rear of the Maginot Line. From Switzerland it was reported that virtually all the 300,000 men in that line had been successfully pulled out, leaving only tiny detachments to harass the invaders. The apparent purpose of the withdrawal was to establish a new defense line running from the Swiss border to the Loire Valley. The almost complete encirclement of the Maginot Line was accomplished by German armored forces striking down from the north to the region of Gray, which is on the Saone River twenty-nine miles southwest of Vesoul, and by another German

2 SOVIET INVASIONS

Red Army Marches Into Latvia and Estonia as They Bow to Claims

NEW REGIMES ASKED

Baltic States Violated Pacts, Moscow Says—Nazis Hold Smetona

By OTTO D. TOLISCHUS
Special to The New York Times
STOCKHOLM, Sweden, Monday, June 17.—Following up the occupation of Lithuania, Russia today likewise began to invade both Latvia and Estonia. The new invasions followed Russian ultimatums to the two countries similar to that served upon Lithuania. There will be a vast expansion of the Russian garrisons already in these countries.
(In Moscow it was announced that Latvia and Estonia had assented to the "free passages" of Soviet troops and to the formation of "governments that would insure honest implementation" of

BRITISH RESOLUTE

Determined to Go On—Note French Navy Still Exists

CABINET MAPS AID

London Thinks It May Yet Count as Nazis Use Up Resources

By RAYMOND DANIELL
Special to The New York Times
LONDON, June 16.—Important discussions were held in the capital today, reflecting the future conduct of the war. While the devil of all discomfitions prayed for the deliverance of France from the invader, Britain's war Cabinet discussed practical aspects of the problem of how to render immediate help, without which, it is fully recognized, the ability of her ally across the Channel to carry on the fight on land may be impaired and even destroyed.
The Cabinet meeting was attended by Charles Corbin, the French

French Quit Maginot Line; Nazis 90 Miles Beyond Paris

Invaders Nearing the Swiss Border After Pouring In Through Fortifications—Situation 'Grave,' Defenders Say

By The Associated Press
BASLE, Switzerland, June 16.—West and southwest from the new France's mighty Maginot Line, long virtually unbroken steel and concrete the symbol of security against an invader from the east, lay virtually open stands with the army abandoned tonight, most of its half a million defenders withdrawn secretly in a new attempt to halt the German armies.
Along the whole 300-mile front, according to reports, the French who had their own main advance in such German troops found it almost impossible to man a single inch to harass cover the great [In Bordeaux Command announced man armored units as far toward B. Gray, leaving only corridor linking the defense area and the rest
The Associated Press The French also announced

MINISTERS DEBATE

Fall of Government Is Ascribed to Refusal to Compromise

POLICY IS UNCERTAIN

aments in New Incline to sement

and French
with June 16-
set of part of
was, chose 60-
ret Philippe
the
government
no of the
most soon
to long-
he poli-
v. 134,
or to
sign
rep-
re-
re-

The New York Times ziņo par Latvijas un Igaunijas okupāciju 1940. gada 17. jūnijā.

Report in the New York Times concerning the occupation of Latvia and Estonia on 17 June 1940.

Padomju iebrucēju nogalināta robežsarga sieva Masļenkos.

Body a border guard's wife murdered by Soviet invaders in Masļenki.

2 SOVIET INVASIONS
Red Army Marches Into Latvia and Estonia as They Bow to Claims
NEW REGIMES ASKED
Baltic States Violated Pacts, Moscow Says—Nazis Hold Smetona

Maskavas pilnvarnieka Višinska darbība Latvijā

Padomju okupantu politiskais mērķis bija ar varu, bet šķietami demokrātiskiem līdzekļiem sagraut Latvijas suverenitāti un pievienot Latviju Padomju Savienībai.

Latvijā ieradās PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja vietnieks Andrejs J. Višinskis, kurš vadīja Latvijas valsts likvidāciju un okupācijas varas nostiprināšanu Latvijā. Lietuvā šo procesu organizēja PSRS ārlietu tautas komisāra vietnieks Vladimirs Dekanozovs, Igaunijā – PSRS Komunistiskās partijas Centrālkomitejas sekretārs Andrejs Ždanovs.

19. jūnija vakarā Višinskis Latvijas Valsts prezidentam Kārlim Ulmanim iesniedza Maskavā apstiprinātu Latvijas Ministru kabineta sarakstu, kas sastāvēja galvenokārt no nekomunistiem ar profesoru Augustu Kirchenšteinu (pēc tā laika rakstības) priekšgalā. Sarakstu Ulmanis apstiprināja.

Komunistu partija Latvijā bija maza (ap 400 biedru) un tās ietekme tautā niecīga. Komunisti nāca pie varas, pateicoties PSRS diktātam, militārajam spēkam un politiskām manipulācijām. Atradās cilvēki, kuri nepiederēja komunistu partijai, bet kuri dažādu iemeslu dēļ vai nu bija gatavi sadarboties, vai arī kuras ar viltu vai draudiem piespieda sadarboties.

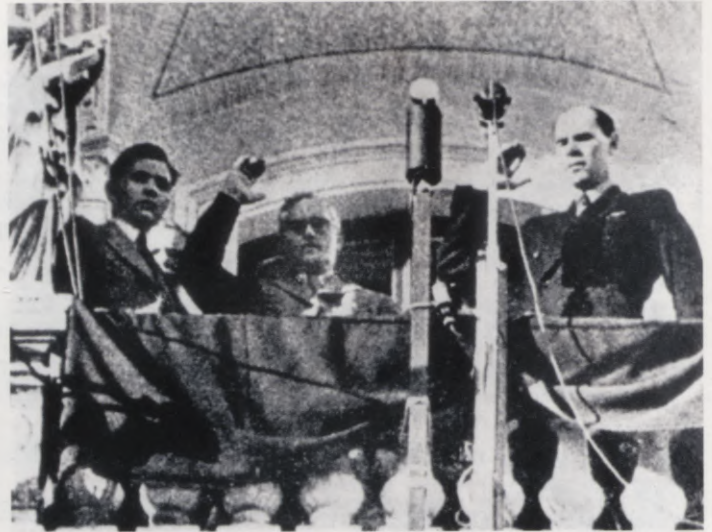
21. jūnijā Višinskis krieviski teica runu no PSRS sūtniecības balkona Rīgā un solīja respektēt Latvijas neatkarību. Runu Višinskis beidza ar saukļiem latviski: "Lai dzīvo brīvā Latvija!" un "Lai dzīvo Latvijas Republikas un Padomju Savienības draudzība!"

30

Padomju varas ieceltā Latvijas valdība.

The government installed by the Soviets.

Višinskis uz PSRS vēstniecības balkona Rīgā.

Vishinsky on the balcony of the USSR embassy in Riga.

Moscow's Emissary Vishinsky in Latvia

The goal of the Soviet occupiers was to undermine Latvia's sovereignty and annex the country to the USSR by force, simultaneously creating the impression that it was done democratically.

Andrei Y. Vishinsky, the Deputy Chairman of the Council of the People's Commissars of the USSR, arrived from Moscow to oversee the demise of the Latvian state and the establishment of Soviet occupation rule. In Lithuania, this process was carried out by the Vice-Commissar of Foreign Affairs Vladimir Dekanozov, while in Estonia it was done by the Secretary of the Central Committee of the Communist Party of USSR Andrei Zhdanov.

On the evening of 19 June, Vishinsky submitted a list of a new Cabinet of Ministers to President Kārlis Ulmanis, which had been approved in Moscow. The list named mainly non-Communists, led by the well-known Professor Augusts Kirchenšteins, and Ulmanis accepted it.

At that time, the Communist Party in Latvia was small, with a membership of about 400, and its influence in the country was negligible. The Communists rose to power as a result of Soviet *diktat*, military strength and political manipulation. People turned up who were not Communists but were willing to collaborate with them for various reasons, or because they were threatened and coerced.

On 21 June, Vishinsky addressed the public in Russian from the balcony of the USSR Embassy in Riga, promising to respect the sovereignty of Latvia. He concluded his speech by shouting in Latvian: "Long live Latvia!" and "Long live the friendship between the Latvian Republic and the USSR!"

Organizētas demonstrācijas un prasības

Līdz ar okupācijas armiju Latvijā ieradās komunistu provokatori, kas jau pirmajās okupācijas dienās organizēja demonstrācijas, pieprasot nomainīt prezidentu Ulmani un atjaunot Satversmi, bet nepieminot Latvijas pievienošanu PSRS.

No cietumiem atbrīvoja nedaudzos politiskos, kā arī kriminālos ieslodzītos. Cietumnieku apģērbos tie piedalījās demonstrācijās.

Masu pasākumi bija rūpīgi iestudēti un noritēja stingrā uzraudzībā. Okupācijas varas ieceltā valdība organizēja sev uzticīgas bruņotas civiliedzīvotāju vienības, kas daļēji pārņēma policijas funkcijas.

Demonstrācijās piedalījās arī ievērojams skaits kreisi noskaņotu krievu un ebreju tautības Latvijas iedzīvotāju. Pat ebreju avoti šo faktu nenoliedz, bet norāda, ka tas neattiecās uz vairākumu Latvijas ebreju. Nacistu propaganda turpreti izmantoja ebreju piedalīšanos, apsūdzot visus Latvijas ebrejus par boļševikiem.

Demonstrācija Rīgā. Demonstranti nes Staļina un Molotova portretus. Pie nama pa kreisi vēl izkārti neatkarīgās Latvijas karogi.

Demonstration in Riga. Demonstrators carry portraits of Stalin and Molotov. Flags of independent Latvia are still displayed on the building at upper left.

Aculiecinieki liecina, ka šie demonstranti ir jūrnieki no padomju kreisera *Marat*.

Eyewitnesses testify that these demonstrators are Soviet sailors from the cruiser *Marat*.

Komunistiskā "Strādnieku gvarde".

The Communist "Workers' Guard."

Organised Demonstrations and Demands

Along with the Soviet Red Army, Communist provocateurs arrived in Latvia, and within days they organised demonstrations which demanded that Ulmanis be removed as President and that the Constitution, which he had suspended, be re-instated. There was no mention of Latvia's incorporation into the USSR.

Prisoners were released. These were mostly convicted criminals, but also a number convicted for illegal political activities. Still dressed in convict uniforms, they participated in the demonstrations.

Mass rallies were carefully planned and strictly supervised. The occupation power organised militia units of armed trustworthy citizens, who partly took over police functions.

A significant number of Latvia's Russians and Jews participated in the demonstrations. Even Jewish sources agree that leftists among the Jewish population were active in the occupation, but point out that this did not apply to most of the Jews in Latvia. Nazi propagandists, however, later exploited Jewish participation in the Communist takeover to accuse the entire Jewish minority in Latvia of being Bolshevik.

Saeimas "vēlēšanas"

It kā nolūkā atjaunot demokrātiju un atsaucoties uz organizēto demonstrāciju un "tautas" prasībām, okupācijas varas izveidotā valdība steigšus izsludināja Saeimas vēlēšanas. Tās ignorēja visus demokrātisku vēlēšanu pamatprincipus.

Okupācijas varas apstiprinātais "Latvijas darba tautas bloka" kandidātu saraksts bija vienīgais, ko deklarēja kā atbilstošu "visām likuma prasībām".

Pārvarot šķēršļus, bijušajam Latvijas Republikas izglītības un tieslietu ministram Atim Ķeniņam gan izdevās izveidot alternatīvu "Demokrātisko latviešu vēlēšanu" sarakstu, bet to nepielaida vēlēšanās. Ķeniņu un lielāko daļu opozīcijas kandidātu vēlāk arestēja.

Saeimas vēlēšanas 14. un 15. jūlijā notika stingrā okupācijas iestāžu un armijas pārraudzībā. Maskava paziņoja oficiālos rezultātus: par vienīgo kandidātu sarakstu nobalsojuši 97,6% Latvijā, 92,8% Igaunijā un 99,2% Lietuvā.

Atis Ķeniņš.

Demokrātisko latviešu aicinājums.

VELETĀJI!

Pārdzivojamais laiks ir ārkārtīgi nopietns. Vēlēšanas, kas notiks šī gada 14. un 15. jūlijā, izšķiras mūsu liktenis uz ilgiem laikiem. Katram ir jāsaprot, ka šo likteni nedrīkst izšķirt nejaušība, kūrība vai pat bailība. Mēs griežamies pie visiem krieviem mūsu valsts pilsoņiem un viņiem sakām:

Mēs gribam saglabāt brīvo un neatkarīgo Latviju, mēs to negribam zaudēt.

Mēs gribam cieši un pastāvīgi sadarboties ar Padomju Savienību un tās tautām.

Mēs gribam lojāli sadarboties valsts saimnieciskās un kulturālās dzīves ceļā ar mūsu organizēto strādniecību.

Mēs gribam kārtību, kur visiem ir pavērts ceļš uz izglītību, kur visiem ir visas demokrātiskās brīvības, darbs un maize un kur, katram pieder tas, ko viņš ar godīgu darbu ieguvis.

Tamēļ mēs izejam Saeimas vēlēšanās šī gada 14. un 15. jūlijā ar savu vienotu kandidātu sarakstu uz šādas vēlēšanu platformas:

1. Brīvā, neatkarīgā, demokrātiskā Latvija.
2. Ciešu pastāvīgu sadarbību ar PSRS 1939. g. 3. oktobra savstarpējās palīdzības līguma mērķu sasniegšanai un tālāka izveidošanai.
3. Valsts iekšējā celtniecībā uz progresa un demokrātisma pamatiem, lojāli sadarbojoties ar Latvijas strādniecību un viņas organizācijām.
4. Valsts zemes fonda paplašināšana darba zemniecības apgādāšanai ar zemi.
5. Valsts saimnieciskās dzīves izveidošana un pārkārtošana, atbilstot pirmā vietā strādājošo interesēm.
6. Privātā īpašuma un privātās rosības uzturēšana un aizsargāšana, ierobežojot kā vienu, tā otru, ja to prasē valsts intereses un tautas labklājība.
7. Latviešu nacionālās kultūras izkopšana, darot to pieejamu ikvienam Latvijas Republikas pilsonim, nodrošinot arī mazākuma tautībām viņu kultūro valedzību apmierināšanai, izglītības, arī visaugstākās, nodrošināšana visiem moderniem cenšiem.
8. Kulturālo un saimniecisko vērtību apmaiņas paplašināšana un atbilstīgu sakaru padziļināšana ar PSRS un tās tautām.
9. Latvijas valsts dzīves izveidošana uz stingriem tiesiskiem pamatiem, nodrošinot ikvienam viņa personas un mantas neatkarāmību un demokrātiskās, t. i. vārda, sapulču, preses, ticības u. t. t. brīvības.

VELETĀJI! Mums nav bijis daudz laika. Pilnīgus mūsu kandidātu sarakstus mēs jums izsūtīsim papildus.

Sarūp citiem mūsu sarakstos kandidāts: Atis Ķeniņš, ģen. J. Balodis, V. Zamuēlis, K. Skaife, H. Celmiņš, P. Bergis.

Mūsu kandidātu vīdū nav neviena, kas šķotu pēc deputāta goda.

Mēs aicinām jūs balsot par mūsu sarakstu dziļā un nopietnā apziņā, ka pārdzivojamais laiks šādu rīcību pavēlosi no mums prasā.

Mūsu valsts un mūsu pašu likteņi prasē izšķiršanās. Neviena nevar un nedrīkst palikt maļā!

Demokrātisko latviešu vēlēšanu Saeimas kandidātu saraksts.

Demokrātisko latviešu vēlēšanu komitejas uzsaukums.

A leaflet of the "Democratic Latvian Voters": "We want to preserve a free, democratic Latvia... We want to cooperate closely and on a continuing basis with the Soviet Union..."

The "Election" of the Saeima

Under the guise of restoring democracy and seemingly responding to the organized demonstrations and the "people's" demands, the occupation power rapidly announced elections of the Saeima (Parliament), which blatantly ignored fundamental principles of free democratic elections.

The list of candidates of the Latvian Working People's Block, approved by the occupation power, was declared as the only one "conforming to all requirements of the law."

Overcoming obstacles, former Education and Justice Minister Atis Ķeniņš managed to form an alternative democratic Latvian Voters' list, but it was not permitted in the elections. Ķeniņš and most other opposition candidates were later arrested.

The election of the Saeima took place on 14 and 15 July, under the strict supervision of the occupation authorities and the Red Army. Moscow announced the official voting percentage for the only possible list: in Latvia, it was 97.6%, in Estonia 92.8% and in Lithuania 99.2%.

CĪŅA

Visu zemju proletariēši, savienojieties! • Bez ciņas nav uzvaras!

Redakcijas un ekspedīcijas adrese: Rīga, Blaumaņa ielā 38-40. Redakcijas tālr. 24138. Saiktuves tālr. 30650. Kantora un ekspedīcijas tālr. 24887. Redakcijas runas stundas no 13-14. Abonēšanas maksa: ar piesūtīšanu par 1 mēnesi 2 l., 3 mēn. 5.50, 6 mēn. 10 l.

LATVIJAS KOMUNISTISKĀS PARTIJAS (KOMINTERNES SEKCIJA)
CENTRALORGANS.

NUMURS 26 - SESTDIEN, 1940. G. 13. JŪLIJĀ - 37. G. GĀJUMS - MAKSĀ 10 SANT.

Rit un parit Saeimas vēlēšanas Visi par Latvijas Darba Tautas Bloku!

Par mieru, par maizi, par tautas brīvību!

Nav iemesla bažīties par saviem ipašumiem

Daudzi sīkie un vidējie privātipašnieki, kā: jaunsaimnieki, siktgruntnieki un amatnieki uz laukiem un siktropnieki, amatnieki, tirgotāji, ģimenes mājiņu ipašnieki u. t. t. pilsētās vēl ļāva negrib tiecēt jaunās varas stabilitātei un Komunistiskās partijas deklarācijai uzskatiem par privāto ipašuma neaizkaramību demokrātiskā republikā. Viņi nobāzījušies jautāt: kā būs ar musu ipašumiem? Vai jaunā Saeima, jaunā valdība mums tos neatņems? Kāpēc lai vēlām jaunu Saeimu, kura iecels tādu valdību, kas atņems mums musu privātos ipašumus, ko esam krājuši visu mūžu. Tad jau labāk nemaz nevēlē!

Tādi uzskati ir pilnīgi nedibināti un nepareizi! Latvijas Komunistiskā partija ir deklarējusi, ka nevienam viņa privāto ipašumu neatņems, sevišķi sīkiem un vidējiem ipašniekiem neko neatņems, bet jaunā valdība viņus gan atbalstīs. Līdzšinējā valdība ar diezgan devīgu roku atbalstīja gan lauku un pilsētu toriēs apriņas,

ram turpināt savu darbu un dzīvi. Sarkanās Armijas atrašanās Latvijā nodrošina mums mieru, darbu, maizi un brīvību. Viņa nodrošina arī privāto ipašniekiem viņu ipašumus, sevišķi sīkajiem un vidējiem ipašniekiem. Tāpēc nevienam nav jāraugas ar bažām nākotnē, bet katrs gan var raudzīties nākotnē ar daudz lielāku palāvību un drošību, nekā līdz šim, jo agrākās valdības laikā tādas drošības un parliecības nebija.

Saeimas vēlēšanās tomēr katram jāpiedalās, lai nākošā Saeima un valdība būtu visas tautas vēlēta pārstāvēniecība, kas stipri cels viņas autoritāti. Taisna visas tautas vēlēta Saeima vislabāk varēs nodrošināt ne tikai visas darba tautas intereses un tiesības, bet arī privāto ipašnieku ipašumus. Bet ja Saeima nebūs stipra, ja aiz viņas nestāvēs visa tauta, tad var

notikt nevēlami pāsteigumi, kuri patiesi var apdraudēt ne tikai tautas labklājību, bet arī privāto ipašumus, jo mūsu ienaidnieki nesnauz, bet gan turpina strādāt savu kaitēšanas darbu.

Tāpēc neklausiet musinātājus un neticiet baumu izplatītājiem, jo viņu nolūks ir kaitēt jaunajai iekārtai un līdz ar to visas tautas interesēm. Viņi strādā tautai naidīgas varas uzdevumā, kura grib mūs atkal iekalt važās un apdraudēt mūsu nacionālo patstāvību. Piedaloties š. g. 14. un 15. jūlijā Saeimas vēlēšanās un balsojot par Latvijas darba tautas bloku, mēs veicināsim pašas tautas uzvaru, izjauksim mūsu ienaidnieku planus un nodrošināsim ne tikai visi, tautai brīvu ceļu uz laimīgāku dzīvi, bet arī sīkajiem un vidējiem ipašniekiem viņu ipašumus.

PSRS Sūtniecības pateicība

Padomju Socialistisko Republiku Savienības sūtniecībai

VĒLĒTĀJ, IEVĒRO:

1. Vēlēšanas notiek 14. un 15. jūlijā — rit un parit.
2. Balss jānodod vēlēšanu iecirkņos vai apakšiecirkņos laikā no plkst. 8 rītā līdz 10 vakarā. Vēlēšanu iecirkņi izsludināti laikrakstos.
3. Neatliec savas balsis nodošanai uz pēdējo brīdi, — aizej uz vēlēšanu iecirkni laikā.
4. Gādā par to, lai arī visi Tavi ģimenes locekļi, pazņņas un kaimiņi piedalītos vēlēšanās. Ja viņi šaubas vai svārstās, pārliecini un uzmodini tos. Pārbaudi, vai viņi izpildījuši savu pilsoņa pienākumu.
5. Parūpējies, lai visi slimie un staigāt nespējīgie tiktu novesti vēlēšanu iecirkņos, vai arī izsauca pie viņiem mājās ceļojošo vēlēšanu iecirkni.
6. Balsot var tikai personīgi un vienu reizi — jebkurā vēlēšanu iecirknī vai apakšiecirknī.
7. Neaizmirsti paņemt līdz pasi.
8. Urnā jāņem vienīgi Latvijas darba tautas bloka kandidātu saraksts, ko saņemsi vēlēšanu telpā vēlēšanu dienā.
9. Sarakstā nedrīkst stripot kandidātu vārdus, ne arī pierakstīt jaunus. Saraksts jānodod negrozīts.
10. Neklausī provokatoriem, kas aicinātu nepiedalīties vēlēšanās vai stripot un bojāt kandidātu sarakstus.

33

Headline of the Communist Party newspaper *Cīņa* (Struggle) on 13 July 1940. "Tomorrow and the Day after Tomorrow Elections to the Saeima - Everyone for the Latvian Working People's Block! For Peace, for Bread and for the Nation's Freedom!" The left columns are headlined: "No Cause to Worry about Property." On the right are instructions for

voting. Instruction 8 reads: "Only the list of the Latvian Working People's Block, which you will get in the polling station, must be deposited in the ballot box." Instruction 9: "Candidates' names on the ballot must not be crossed out nor new ones added. The ballot must be deposited without any changes."

Vēlētāji 1940. gada jūnijā.

Voters in June 1940.

Saeima "lūdz" Latviju uzņemt PSRS sastāvā

Okupācijas varai pakļāvīgā Saeima savā pirmajā sēdē 1940. gada 21. jūlijā vienbalsīgi un nelegāli pasludināja Latviju par "sociālistisku padomju" republiku un lūdza PSRS Augstākajai padomei iekļaut Latviju PSRS sastāvā.

Saeimas lēmumi nebija tiesiski, jo neatbilda Latvijas Republikas 1922. gada Satversmei. Tajā noteikts, ka Latvija ir neatkarīga, demokrātiska republika (1. pants), ka Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai (2. pants) un ka šo pantu maiņa ir likumīga tikai pēc tautas nobalsošanas (77. pants).

Tās pašas dienas vakarā notika demonstrācija, kuru uzrunāja Višinskis: "Apsveicu jūs ar lielo vēsturisko dienu, kad jūs iestājaties PSRS!"

Valsts prezidents Kārlis Ulmanis šajā dienā nolika savas pilnvaras. Viņu nosūtīja uz Vorošilovsku PSRS. Viņš miris 1942. gada 20. septembrī Krasnovodskas cietumā. Par spīti pūlēm, viņa kapa vieta nav zināma.

Okupācijas varas iestādes vērsās arī pret citiem neatkarīgās Latvijas valdības locekļiem un valsts vadošām personām, no kuriem daudzi kļuva par okupācijas varas pirmajiem upuriem.

Saeimas sēde 1940. gada 21. jūlijā.

The plenary session of the Saeima on 21 July 1940.

The Saeima "Petitions" Latvia's Admission to the USSR

The new Saeima, compliant with the occupation power, held its first meeting on 21 July 1940, where it unanimously and illegally declared Latvia as a "socialistic soviet" republic, and voted to petition the Supreme Council of the USSR for the admission of Latvia into the Soviet Union.

The decision of the Saeima did not comply with the Constitution of the Republic of Latvia, adopted in 1922. The Constitution states that Latvia is an independent, democratic republic (Article 1), that Latvia's sovereign power belongs to its people (Article 2) and that these clauses can be amended only by a nationwide plebiscite (Article 77).

A demonstration took place that same evening, with an address by Vishinsky: "I congratulate you on this monumental and historic day on which you are joining the USSR!"

President Kārlis Ulmanis gave up his authority on the same day. He was arrested and deported to Voroshilovsk in the USSR, where he died on 20 September 1942 in Krasnovodsk prison. Efforts to find his grave have been unsuccessful.

The occupation power also went after independent Latvia's government officials and state leaders, many of whom became the Soviet regime's first victims.

Demonstrācija par Latvijas uzņemšanu PSRS sastāvā. Maza kļūda: Latvija kļuva par 15. republiku.

"Long Live Soviet Latvia as the 14th Soviet Republic!"
A small glitch: Latvia became the 15th Republic.

Nr.	Pavešes un rikojumi	Atzīmēt par izpildīšanu
395	<p>1940. gada 21. jūlija, plkst. 12</p> <p>Saskaņā ar š.g. 20. jūlija likumu (Nr. 162) par Valsts Prezidenta amata uzdevu atņemšanu noliedzot Valsts Prezidenta amatu nododu to Ministru Prezidentam Dr. Konrādam Kirchneršteinam.</p> <p>Valsts Prezidents Kārlis Ulmanis</p>	

Kārļa Ulmaņa pēdējais rikojums.

The last decree of President Kārlis Ulmanis on 21 July 1940 at noon, transferring his powers to the new President Augusts Kirchenšteins.

Kārlis Ulmanis ceļā uz izsūtījuma vietu Vorosilovskā. Šo fotogrāfiju 1998. gada janvārī Latvijas Valsts prezidentam Guntim Ulmanim nodeva toreizējais Krievijas ministru prezidents Viktors Černomirdins.

Kārlis Ulmanis (on the left) on his way to exile in Voroshilovsk. The photo was given to the President of Latvia Guntis Ulmanis, the grand nephew of Kārlis Ulmanis, in January 1998 by the Prime Minister of Russia Victor Chernomyrdin.

Ministru prezidenta vietas izpildītāja Viļa Lāča 1940. gada 31. jūlija rikojums, atsaucoties uz "1938. gada likumu par kārtību un drošību valstī", no "Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas" uz PSRS "nosūtīt" bijušo Latvijas kara ministru ģenerāli Jāni Balodi "kopā ar viņa ģimenes locekļiem".

The 31 July 1940 decree of the writer and Prime Minister pro tem Vilis Lācis, ordering the "sending off" of former Defense Minister of Latvia, Gen. Jānis Balodis "together with members of his family from the Latvian Socialist Soviet Republic to the USSR." The decree is based on "the law of 1938 about Order and Security in the State."

Rikojums.

Saskaņā ar Ministru kabineta š.g. 31. augusta lēmumu ~~par atņemšanu~~ ^{no} 1938. gada likuma par kārtību un drošību valstī, Ministru kabinets š.g. 31. jūlijā ^{lēmuma} cēdi no tām ^{nosūtīt} no Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas teritorijas un, nosūtīt uz Padomju Savienības Republikas darbinā ^{viņa} bijušo Latvijas kara ministru ģenerāli Jāni Balodi kopā ar ģimenes locekļiem.

Rikojums stājas spēkā 31. jūlijā 1940. gada.

Riģē, 31. jūlijā 1940. g.

V. Lācis,
ministru prezidents v. i.

Baltijas valstu "uzņemšana" PSRS

Uzņemšana Padomju Savienībā bija pēdējais varas pārņemšanas akts, kas Latvijas tautai atņēma pat šķietamās suverenitātes atliekas un pilnībā pakļāva to komunistiskās PSRS ideoloģijai un politiskam diktātam.

Okupēto Baltijas valstu pārstāvjus Maskavā sagaidīja organizētas apsveicēju demonstrācijas. PSRS Augstākā Padome 5. augustā vienbalsīgi uzņēma Latviju PSRS sastāvā kā 15. padomju republiku. PSRS Augstākā Padome jau bija uzņēmusi Lietuvu kā 14. republiku 3. augustā un 6. augustā uzņēma Igauniju kā 16. republiku.

Latvijas PSR valdība kļuva par Maskavas rīkojumu un pavēļu izpildītāju bez patstāvīgas rīcības pilnvarām.

Brutālās totalitārās varas izpausmes dēļ pirmais padomju okupācijas gads Latvijā guvis apzīmējumu "Baigais gads".

The Baltic States "Admitted" into the USSR

The annexation of Latvia was the final act of power politics that denied the small nation any remnants of sovereignty and completely subjected it to the ideological and political dictates of Communism.

Organised demonstrators in Moscow greeted representatives from the newly occupied Baltic nations. On 5 August, the Supreme Council of the USSR unanimously admitted Latvia as the 15th Republic of the Soviet Union. On 3 August, the Supreme Council had already accepted Lithuania as the 14th republic, and on 6 August, Estonia was admitted as the 16th republic.

The government of Latvian SSR became the executor of Moscow's decrees and orders without the authority to act on its own.

Because of the brutal totalitarian abuse of power, the first year of the occupation earned the name "Baigais gads," "The Year of Terror."

Пролетарии всех стран, соединитесь!
Всесоюзная Коммунистическая Партия (большев.)
ПРАВДА
 Орган Центрального Комитета и МК ВКП(б)
 № 211 (8263) Вторник, 6 августа 1940 г. ЦЕНА 10 КОП

Вчера Верховный Совет СССР единогласно утвердил Закон о принятии Латвийской Советской Социалистической Республики в Союз Советских Социалистических Республик.
 Да здравствует свободный латвийский народ, вступивший в дружную семью народов СССР! Да здравствует Великий Советский Союз — надежда и оплот трудящихся всего мира!

Седьмая сессия Верховного Совета СССР. В центре — председатель Латвийской Республики, министр внутренних дел А. Кирхенштейн.

Привет Латвийской Советской Социалистической Республике!
 Вчера Верховный Совет СССР единогласно утвердил закон о принятии Латвийской республики в состав Советской Социалистической Республики. Да здравствует оплот и надежда трудящихся всего мира!

СЕДЬМАЯ СЕССИЯ ВКП(б)
 ИНФОРМАЦИЯ

Pravda ziņo 1940. gada 6. augustā par Latvijas uzņemšanu PSRS. Pie pults Latvijas PSR prezidents Augusts Kirhenšteins. Pa kreisi – Staļins (baltā žaketē) ar Politbiroju.

Pravda reports on 6 August 1940 about the admission of Latvia to the USSR. At the speakers rostrum, Soviet Latvia's President Augusts Kirhenšteins. On the left, Stalin (in white) with the Politbureau.

Daļa Latvijas delegācijas Maskavā 1940. gada 5. augustā.
 Part of the Latvian delegation in Moscow on 5 August 1940.

Latvija turpina pastāvēt *de jure*

Lai gan savā teritorijā Latvijas tauta bija faktiski zaudējusi suverēnās tiesības, daudzas pasaules valstis Latvijas aneksiju un inkorporāciju neatzina līdz pat neatkarības atjaunošanai. Daudzas neatkarīgās Latvijas pārstāvniecības turpināja darboties visu okupācijas laiku.

Bīstoties visļauņākā, Latvijas valdība jau 1940. gada 18. maijā bija piešķīrusi ārkārtas pilnvaras Latvijas sūtnim Londonā Kārlim Zariņam. Ja Latvijas Republikas valdība nespētu izpildīt savus uzdevumus, tad viņam jāpārņem Latvijas diplomātiskā korpusa vadība un neatkarīgās Latvijas interešu aizstāvēšana brīvajā pasaulē.

Savā 23. jūlija notā sūtnis Zariņš protestēja pret Latvijas inkorporāciju PSRS, izskaidrojot notikumu pretkonstitucionālo raksturu. Tai pašā dienā ASV ārlietu ministra vietnieks Samners Velss (*Sumner Welles*) nosodīja "viltīgos procesus", kuru dēļ Baltijas valstu neatkarība un teritoriālā integritāte tiktu "apzināti iznīcināta".

Ceņšoties Latvijū izolēt no ār pasaules, dažu dienu laikā pēc inkorporācijas Latvijas PSR valdība slēdza visas ārvalstu pārstāvniecības un uzņēmumus Latvijā, izraidīja ārzemju korespondentus un citus ārzemniekus.

UNITED STATES GOVERNMENT CONDEMNS DEVIUS PROCESSES

STATEMENT OF UNDERSECRETARY OF STATE, THE HON. SUMNER WELLES *

Released to the Press on July 23, 1940.

During these past few days the devious processes whereunder the political independence and territorial integrity of the three small Baltic republics—Estonia, Latvia and Lithuania—were to be deliberately annihilated by one of their more powerful neighbors, have been rapidly drawing to their conclusion.

From the day when the peoples of these republics first gained their independence and democratic form of government the people of the United States have watched their admirable progress in self-government with deep and sympathetic interest.

Fragments no ASV ārlietu ministra v. i. Samnera Velsa 1940. gada 23. jūlija memoranda, nosodot "viltīgos procesus" Baltijas valstīs.

Excerpt from a 23 July 1940 note of US Undersecretary of State Sumner Welles.

NOTE OF K. ZARINS, LATVIAN ENVOY IN LONDON, PROTESTING AGAINST THE INCORPORATION OF LATVIA INTO U.S.S.R. AS BEING UNCONSTITUTIONAL AND ILLEGAL **

(Addressed to the British Foreign Office on July 23, 1940.)

One of the principal aims of Latvia since the proclamation of her independence in 1918 has been the development of good and cordial relations with all states and especially with her nearest neighbours, chiefly among them the U.S.S.R. To this end several important treaties have been concluded between the two countries, besides the Peace Treaty of 1920, such as the Treaty of Non-aggression, Definition of Aggressor, and several others; and lastly, on October 5, 1939, was signed the Treaty of Mutual Assistance, Article 5 of which says: "The enforcement of this pact shall not affect the sovereign rights of the Contracting Parties in any way, especially their state structure, economic and social systems and military measures."

Fragments no Latvijas sūtņa Londonā Kārļa Zariņa protesta notas Lielbritānijas Ārlietu ministrijai 1940. gada 23. jūlijā.

Excerpt from a note of protest submitted by the Latvian Envoy Kārlis Zariņš to the British Foreign Office on 23 July 1940.

Latvijas inkorporāciju Padomju Savienībā neatzist:
The incorporation of Latvia in the Soviet Union is not recognized by:
Включение Латвии в состав Советского Союза не признали:
Die Eingliederung Lettlands in die UdSSR wird nicht anerkannt von:

Nedaudzas no valstīm, kas neatzina PSRS okupāciju (karogi pēc 1940. gada parauga).

Some of the states that did not recognise the annexation of the Baltic states by the USSR (flags as in 1940).

Latvia Continues to Exist *de jure*

Although Latvia had lost its sovereignty on its own territory, many nations did not acknowledge its annexation, even up until Latvia regained its independence in 1991. Diplomatic representations of independent Latvia in Washington, London and elsewhere continued to operate during the entire period of occupation.

Fearing the worst, the Latvian government had granted emergency powers in May 1940 to its Minister in Great Britain Kārlis Zariņš. If the government in Riga were not able to carry out its duties, he would have to represent independent Latvia's interests in the free world.

In his note on 23 July, Minister Zariņš protested Latvia's incorporation into the USSR, describing it as an unconstitutional act. The same day, US Undersecretary of State Sumner Welles condemned the "devious processes" that had "deliberately annihilated" the independence of the Baltic States and had integrated their territories into the Soviet Union.

In an effort to isolate Latvia from the rest of the world after its annexation by the USSR, the government of the Latvian SSR ordered the closing of all foreign diplomatic offices and businesses in Latvia, and expelled all foreign nationals, including correspondents.

Latvijas armijas iznīcināšana

Okupācijas vara nekavējoties centās neitralizēt jebkuras iespējas bruņotai pretestībai, likvidējot vai savai kontrolei pakļaujot visas Latvijas militārās un paramilitārās organizācijas un vienības.

Jau pirmajā nedēļā ar okupācijas valdības lēmumu sāka atbruņot Aizsargu organizācijas biedrus. Aizsargu organizācija bija pastāvējusi kopš 1919. gada. Tā bija patriotiski noskaņota brīvprātīga zemessardze ar militārām vienībām pēc armijas parauga, kas palīdzēja policijai un armijai. 10. jūlijā prezidentu Kārli Ulmani piespieda parakstīt pavēli par Aizsargu organizācijas likvidēšanu.

Latvijas Republikas armijai iecēla jaunu augstāko vadību. Ar 8. jūliju armija nonāca Sarkanarmijas politisko vadītāju (poļitruku) ideoloģiskajā kontrolē. Jau 11. jūlijā, kamēr Latvija vēl bija šķietami neatkarīga valsts, PSRS aizsardzības tautas komisārs maršals Semjons Timošenko izdeva pavēli Nr. 0141 par Baltijas Kara apgabala izveidošanu. Latvijas armiju vispirms pārdēvēja par Tautas armiju. Pēc tam to iekļāva PSRS armijā kā 24. teritoriālo korpusu.

Pamazām Latvijas virsniekus nomainīja ar Sarkanarmijas komandieriem. Augstākos virsniekus komandēja uz apmācībām Maskavā, kur viņus nošāva vai izsūtīja uz GULAGa nometnēm. 1941. gada pavasarī 24. teritoriālā korpusa daļas aizkomandēja vasaras apmācībās uz Litenes nometni. 14. jūnijā virsniekiem pavēlēja doties it kā uz "papildu apmācībām" tuvējā apkārtnē. Tur viņus atbruņoja, apcietināja un izsūtīja uz Noriļsku Sibīrijā aiz Polārā loka, kur daudzus sodīja ar nāvi vai ilgu cietumsodu. Vēlāk Litenes apkārtnē izraka vairāku nošautu latviešu virsnieku liķus.

Līdzīgs liktenis piemeklēja arī Lietuvas, Igaunijas un Poļijas virsniekus (Katiņā, Starobeļskā un citur).

II. Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes noteikumi.

21 1940. g. 27. aug. lēmums par Latvijas Tautas Armijas pārveidošanu par Sarkanās Armijas teritoriālu korpusu.

(Vald. Vēstn. 1940. g. 195. n., 28. aug.)

Ievērojot to, ka saskaņā ar Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Konstitūcijas (Pamatlikuma) 14., 132. un 133. pantu PSRS aizsardzības organizācija un visu PSRS bruņoto spēku vadība piekrit Padomju Sociālistisko Republiku Savienībai viņas augstāko varas organu un valsts pārvaldes organu personā un ka pēc PSRS Konstitūcijas un Latvijas PSR Konstitūcijas vispārējā kara klausība ir likums un tēvijas aizsardzība ir katra PSRS pilsoņa svēts pienākums,

Latvijas PSR Tautas Komisāru Padome nolēmj:

1. Pārveidot Latvijas Tautas Armiju par Sarkanās Armijas strēlnieku teritoriālu korpusu, nododot viņu Baltijas atsevišķa kara apgabala kara spēka sastāvā.

2. Nodot Latvijas Tautas Armijas jūras flotes spēkus, to skaitā krasta artilēriju un hidroaviāciju, Strādnieku-Zemnieku Jūras flotes sastāvā.

3. Reorganizēt Latvijas Tautas Armijas pastāvošās kara mācības iestādes par normālu Sarkanās Armijas kājnieku skolu.

4. Lai izvestu kara klausībai padoto apzināšanu un atrisinātu jautājumu par Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas pilsoņu obligāta karadienesta izpildīšanu, pārveidot vietējās kara pārvaldes organus par kara komisāriem, pakļaujot tos Baltijas atsevišķajam kara apgabalam.

5. Piepaturēt Strēlnieku korpusā līdzšinējo Latvijas Tautas Armijas tēru, noņemot uzpēcus un ievēdot Sarkanās Armijas komandējošā sastāva atšķirības zīmes.

Okupācijas varas izveidotās Tautas armijas politiskie vadītāji.

Political leaders of the People's Army created by the occupiers.

The Destruction of Latvia's Armed Forces

The occupation power hurried to neutralise any possibility of armed resistance and assume control over all Latvian military and paramilitary organisations and units.

In the first week, the occupation government ordered the disarmament of the Home Guard (*Aizsargi*) organisation. The Guard had existed since 1919 as a patriotic, voluntary, paramilitary organisation that could support the army or the police. On 10 July, President Kārlis Ulmanis was forced to sign the order to abolish the Home Guard.

A new high command was appointed for the Latvian Army. By 8 July, the army was placed under the ideological control of Red Army political commissars (known as "politruks," from the Russian *politicheskie rukovoditeli* 'political instructors'). On 11 July, when Latvia was still ostensibly independent, the People's Defence Commissar of the USSR, Marshal Semion Timoshenko, issued Order No. 0141, which formed the Baltic Military District of the USSR. The Latvian Army was renamed the People's Army, and subsequently incorporated into the Red Army as the 24th Territorial Corps.

Gradually, Latvian officers were replaced by commanders from the Red Army. The most senior Latvian officers were ordered to report for "special courses" in Moscow, where they were either shot or deported to GULAG camps. In the spring of 1941, units of the 24th Territorial Corps were sent for summer training to the former Latvian Army base at Litene in northeastern Latvia. On 14 June, the officers were told to attend "additional training" nearby. There they were disarmed, arrested and deported to Noriļsk, above the Arctic Circle in Siberia, where they were sentenced to death or long-term imprisonment. A number of corpses of executed Latvian officers were also found near Litene.

A similar fate also befell Lithuanian, Estonian and Polish officers (in the Katyn forest, Starobeļsk and elsewhere).

A decree of 27 August 1941 incorporating the Latvian People's Army into the Red Army as the 24th Territorial Corps.

Latvijas armijas vasaras nometne Litēnē.

Summer training camp of the Latvian Army at Litene.

Handwritten note in Latvian:
 Kopējais skaits
 Litēnē, Pust: +
 Kopā ar nobraucējiem
 internēto virsniekiem
 rīcībā (ap 1000 gab.)
 līdz Aizsardzības, katoļu
 un uz Rīgas pusē
 Tolon vēl nezinām
 laukam krievu. Si
 ir 3 nūdelte būvēti
 dabā, labi laimēti un
 labiem atzīstiem
 Nekad, lai šāda
 un draiva, šā pabeidz

No apcietināto virsnieku ešelona izmesta zimite ģimenei.

A note thrown from a train of arrested Latvian officers, June 1941. The note estimates their number at 1000. Though the exact figures are not yet known, the actual total deported is about 600.

Armijas politiskās apmācības poljtruku vadībā.

Political indoctrination of the army by Soviet political officers.

Privātipašuma nacionalizācija un lauku kolektīvizācija

Divas neatņemamas komunistiskās ideoloģijas sastāvdaļas, kuras nekavējoties sāka īstenot Latvijā, bija privātipašuma nacionalizācija un lauksaimniecības kolektīvizācija un proletarizācija. Visu tautsaimniecību pakļāva centrālai valsts plānošanai.

Jau pirms Latvijas uzņemšanas PSRS, 26. jūlijā, okupācijas valdība visu zemi pasludināja par "tautas īpašumu", zemi lietošanā atstājot līdz 30 ha un solot sadalīt pārpalikušo zemi bezzemniekiem un sīkzemniekiem.

Lai gan priekšvēlēšanu paziņojumi deklarēja privātā īpašuma neaizskaramību, dažu dienu laikā pēc inkorporācijas Latvijas PSR valdība sāka likvidēt privāto īpašumu, vispirms nacionalizējot rūpniecību un bankas, vēlāk lielākus nekustamos īpašumus, namus, privātos veikalus un citus uzņēmumus.

Pirmos piecus kolhozus un 28 padomju saimniecības (sovhozus) sāka organizēt 1941. gada pavasarī, bet plašāku lauku kolektīvizāciju pirmajā padomju okupācijas gadā pārtrauca Vācijas uzbrukums.

Zemnieki balso par iestāšanos kolhozā 1941. gadā.

Farmers voting to join a kolkhoz in 1941.

Nationalisation of Property and Collectivisation of Farms

Two integral components of Communist ideology were put into effect quickly: the nationalisation of private property, and the collectivisation and "proletarianisation" of farming. National economy was subjected to state central planning.

Already on 26 July, before the admission of Latvia into the USSR, the occupation authorities declared all land as "property of the people," allowing farmers to keep up to 30 hectares (75 acres) and promising to divide the remainder among those with very little or no land.

Disregarding the pre-election announcement that private property would not be affected, the Latvian SSR government set to work confiscating it within the first days of annexation. Factories and banks were nationalised first, with large properties such as buildings, private stores and other businesses following later.

The first five collective farms (*kolkhozes*) and 28 state farms (*sovkhoses*) were organised in the spring of 1941, but widespread farm collectivisation during the first Soviet occupation was halted by the German invasion of the USSR.

Dekrets par lielo namu nacionalizāciju.

(APF Zī. 51. n., 1940. g. 28. okt.)

Указ о национализации крупных домовладений.

(Вед. ПРС № 51, 1940 г. 28 окт.)

1. Saskaņā ar Latvijas PSR Konstitūcijas (Pamatlikuma) 6. pantu, nacionalizēt lielos namus pilsētās un rūpniecības punktos.

2. Nacionalizācijai pakļauti nami, kuru pašu un pie tiem esošo būvju lietošanai derīgo laukumu kopplatība pārsniedz: pilsētās: Rīgā, Liepājā, Ventspilī, Jelgavā, Daugavpilī — 220 kv. m; pārējās pilsētās un rūpniecības punktos — 170 kv. m.

3. Neatkarīgi no laukuma platības nacionalizācijai pakļauti, līdz ar visām pie tiem esošām būvēm:

- a) nami, kuru īpašnieki aizbēguši uz ārzemēm;
- b) nami, kurjiem ir sabiedriski-vēsturiska vai mākslas vērtība, un
- c) nami, kurus iepem valsts iestādes.

4. Uzdot Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomei apstiprināt nacionalizācijai pakļauto namu sarakstu, saskaņā ar šī dekreta 3. p., kā arī noteikt kārtību un termiņu nacionalizācijas izvešanai un namu nodošanai centrālo iestāžu un vietējo Padomju pārvaldīšanai.

5. Šis dekrets stājas spēkā 1940. gada 28. oktobrī.

Rīgā, 1940. g. 28. oktobrī.

Prof. Dr. A. Kirhenšteins,
Latvijas PSR Augstākās Padomes
Prezidija priekšsēdētājs.

P. Blauss,
Latvijas PSR Augstākās Padomes
Prezidija sekretārs.

1. В соответствии со статьей 6-й Конституции (Основного Закона) Латвийской ССР национализировать крупные домовладения в городах и промышленных пунктах.

2. Национализации подлежат дома, полезная площадь которых, с находящимися при них постройками, превышает:

в городах: Риге, Лиенасе, Вентспилсе, Елгаве, Даугавпилсе — 220 кв. метров; в остальных городах и промышленных пунктах — 170 кв. метр.

3. Независимо от размеров площади, подлежат национализации, со всеми находящимися при них постройками:

- a) дома, хозяева которых бежали за границу;
- б) дома, представляющие общественно-историческую и художественную ценность, и
- в) дома, занимаемые государственными учреждениями.

4. Поручить Совнаркому Латвийской ССР утвердить список домов, подлежащих национализации, в соответствии с п. 3-им настоящего Указа, а также установить порядок и срок проведения национализации и передачи домовладений в управление центральных учреждений и местных Советов.

5. Настоящий Указ вступает в силу 28-го октября 1940 г.

г. Рига, 28-го октября 1940 г.

Председатель Президиума
Верховного Совета Латвийской ССР
проф. д-р А. Кирхенштейнс.

Секретарь Президиума
Верховного Совета Латвийской ССР
П. Блаус.

Saeima ir pieņēmusi un Valsts Prezidents izsludina šādu likumu:

Deklarācija par zemes pasludināšanu tautas īpašumā.

(V. V. 167. n., 26. jūl.)

Gadu simtiem cieta Latvijas zemnieks kapitalistu, ekspluatatoru baronu-muižnieku un citu lielo zemes īpašnieku jūgā.

Zemnieku spieda liekt muguru melno un pelēko baronu priekšā. Viņu apsmēja, mocīja un spīdzināja baroni un viņu rokļaiži.

Kad nāca pie varas kapitalisti, darba zemnieku ciešanas turpinājās. Darba zemniecība turpināja ciest no apspiedēju jūga, no zemes trūkuma, no pārmēriem un netaisniem nodokļiem, no grūtā parādu sloga bankām un augļotājiem.

Darba zemniekus ekspluatēja lielrūpnieki, tirgotāji un citi spekulanti. Uz zemnieku masu darba rēķina iedzīvojis saujiņa liekēju un bagātņieku.

Taigad pienācis gals šai murgu pilnai pagātnēi.

No šīs dienas Latvijas zemnieks ir brīvs savā no kapitalistu un citu ekspluatatoru jūga atbrīvotā zemē.

Decree of 28 October 1940 nationalising large buildings. Buildings and adjoining structures in Riga and in the larger cities were considered "large" if useful area measured 220 sq meters (2368 sq feet) in area.

"Declaration Proclaiming All Land to Be People's Property" of 26 July 1940. The first sentence reads: "For centuries, the Latvian farmer suffered under the yoke of capitalists, exploiter barons, estate owners and other large landowners."

Reliģijas apspiešana un Baznīcas vajāšana

Reliģija un tās organizētā izpausme baznīcās, lūgšanas namos un sinagogās kā potenciāli garīgas pretošanās centri nekavējoties tika pakļauta represijām.

Aizliedza svinēt reliģiskās svinamās dienas un mācīt ticības mācību skolās. Reliģijas vietā mācīja un presē sludināja ateistisko propagandu. Latvijas Universitātē likvidēja Teoloģijas fakultāti, Romas katoļu teoloģijas fakultāti un Pareizticīgās baznīcas nodaļu.

Garīdzniekiem liedza izpildīt sociālo lomu, ko tie līdz tam bija veikuši: likumīgu laulāšanu, dzimušo un mirušo reģistrāciju.

Ar Latvijas PSR Tautas komisāru padomes 1941. gada 20. marta lēmumu nacionalizēja baznīcu un sinagogu īpašumus. Par atļautā kustamā un nekustamā īpašuma lietošanu nosacīja augstus nodokļus. Slēdza Romas katoļu baznīcas klosterus. Katoļticības apspiešana īpaši skāra iedzīvotājus Latgalē, kur tā cieši saistīta ar latgalešu identitāti.

Ticīgos represēja; deportēja vai bez tiesas nogalināja 13 luterāņu, 11 katoļu un 10 pareizticīgo garīdzniekus.

Dr. theol. Ludvigs Adamovičs (1882-1942), Latvijas Universitātes teoloģijas profesors un zinātnisku rakstu autors, deportēts 1941. gadā, nošauts 1942. gadā.

Dr. theol. Ludvigs Adamovičs (1882-1942), Professor of Theology at the University of Latvia and author of scholarly articles, deported in 1941, executed in 1942.

Suppression of Religion and Persecution of Churches

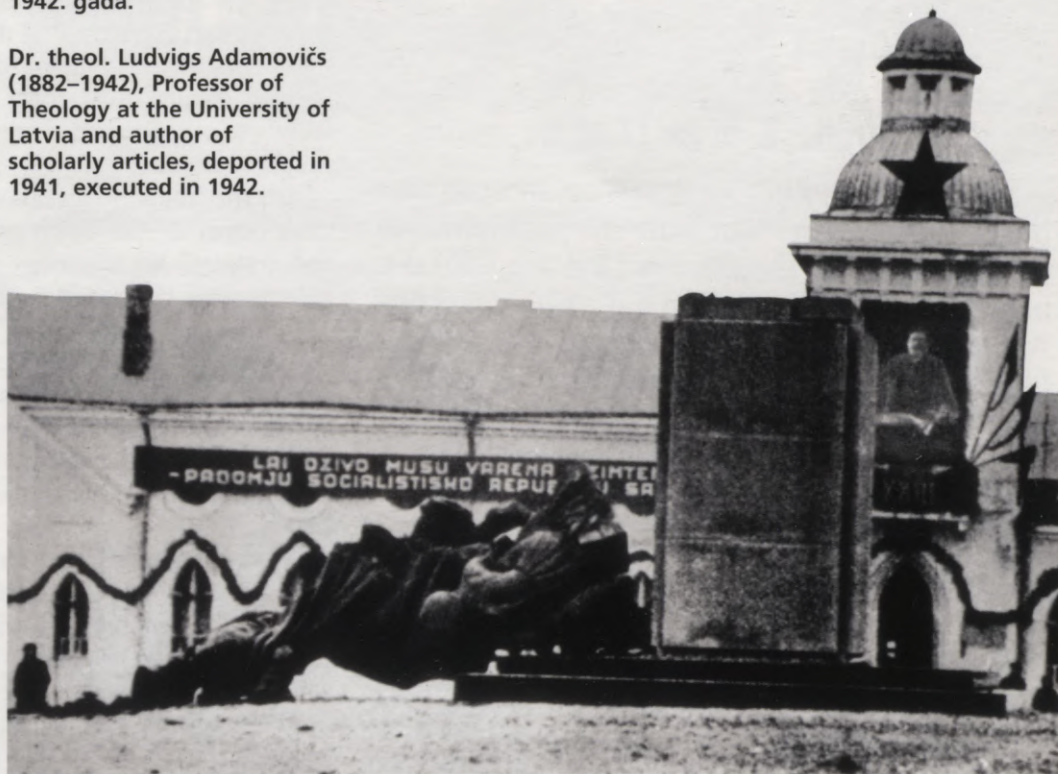
Religion and its organised manifestation in churches, synagogues and other places of worship were immediately subjected to repression, as they had the potential to be centres of spiritual resistance.

The observance of religious holidays was forbidden, and religion was no longer allowed to be taught as a subject in schools. Atheist propaganda replaced religion. At the University of Latvia, the Lutheran Faculty of Theology and its Roman Catholic counterpart were eliminated, as was the Department of Orthodox Christian Theological Studies.

The clergy was not allowed to perform its civic responsibilities, such as legally recognised weddings and the registration of births and deaths

By the 20 March 1941 decision of the Council of Commissars of the Latvian SSR, church and synagogue properties were nationalised, and their use was highly taxed. Roman Catholic monastic communities were closed. The persecution of Catholics particularly affected the citizens of Latgale in eastern Latvia, where religion and Latgalian identity were closely connected.

Religious leaders were repressed: 13 Lutheran, 11 Catholic and 10 Orthodox clergy were deported or killed without a court proceeding.

Iznicinātais Latgales atbrīvošanas piemineklis Rēzeknē 1940. gadā ar padomju propagandas "izrotāto" pareizticīgo baznīcu aizmugurē.

The destroyed monument dedicated to the liberation of Latgale (Eastern Latvia) from Soviet forces in 1920 and Soviet propaganda "decorations" desecrating an Orthodox church in Rēzekne in 1940.

Sabiedriskās un kultūras dzīves pakļaušana komunismam

Sovjetizācijas politika centās sabiedrisko un kultūras dzīvi pilnībā pakļaut partijas kontrolei. Lai gan prezidents Ulmanis bija valdījis autokrātiskā garā, Latvijas sabiedrība kopumā bija saglabājusi pilsoniskas sabiedrības biedrošanās un izpausmes formas, kas okupācijas varai bija jāizskauž.

Jau pirmajās okupācijas nedēļās valdība sāka slēgt un likvidēt neatkarīgas sabiedriskās organizācijas. To vietā dibināja organizācijas, kas bija Komunistiskās partijas kontrolē.

Kultūrai bija jāsludina komunistiskā ideoloģija, slavīnot padomju sistēmas sasniegumus un vadoņus, aicinot uz šķiru cīņu pret kapitālistiem un apkarojot nacionālas izpausmes. Padomju kultūras ārišķības – plakāti, saukļi, padomju simbolika, aģitācija un demonstrācijas ielās – pārklāja un nomāca neatkarīgās Latvijas kultūras sasniegumus.

Organizēja t. s. "radošās savienības" rakstniekiem, mūziķiem, māksliniekiem. Tām bija jākontrolē un jāvirza radošais darbs, jārūpējas par padomju ideoloģijai atbilstošu, glaimojošu darbu rašanos, jāatbalsta ideoloģiski uzticami autori, jānosoda un "jāpāraudzina" nepakļāvīgie.

Valsts pārņēma un kontrolēja grāmatu izdošanu un izplatīšanu. No grāmatu tirgus un bibliotēkām izņēma agrāk izdotās grāmatas, kas neatbilda oficiālajai komunistu ideoloģijai.

Preses un citas publikācijas bija pakļautas cenzūrai. Presei bija jāatspoguļo valdības un Komunistiskās partijas oficiālie uzskati un viedokļi.

42

3095. L Ē M U M S.

1940. g. 23. jūlijā, saskaņā ar likumu par bezpeļņas biedrībām un to savienībām (Lik. kr. 1938. g. 49), slēdzu Žīdu nacionālā fonda biedrību (Keren-Kajemeth-Leizrael) un iecēlu tai šādu likvidācijas komisiju: par priekšsēdētāju Semjonu Cetlinu un par locekļiem: Abramū Šuru un Vulfu Alperoviču. Likvidatoru mājoklis Rīgā, Elizabetes ielā 45/47, 1. dz.

Biedrība jālikvidē 4 mēnešu laikā pēc šī lēmuma izsludināšanas „Valdības Vēstnesī”.

Sabiedrisko lietu ministris P. Blaus.

Preses un biedrību depart. direktora v. i.
J. Niedra.

Decree abolishing the Society of the Jewish National Foundation on 23 July 1940.

1941. gada pastkarte.

A postcard from 1941: "Decoration of the Riga train station and its square."

Subjugation of Social and Cultural Life to Communism

The policy of sovietisation manifested itself by subordinating all social and cultural endeavours to Communist ideology and the control of the Communist Party. Although President Ulmanis had ruled with an autocratic hand, the Latvian people had largely retained the rights of a civil society to organise and express itself, which the new powers sought to destroy.

Already in the first week of occupation, the new government began to shut down and liquidate independent social and fraternal organisations. In their place were founded organisations controlled by the Communist Party.

Culture had to propagate Communist ideology by praising achievements of the Soviet system and its leaders, waging war against capitalism, and patriotic sentiments. Ostentatious elements of Soviet culture—posters, slogans, Soviet symbols, propaganda, and demonstrations in the streets—overshadowed and displaced the cultural achievements of independent Latvia.

"Creative unions" were formed for writers, musicians and artists. They had to control and steer creative work in accordance with Communist ideology, produce works that glorified the system, support those faithful to the ideology, while "re-educating" the defiant.

The state took over and controlled book printing and distribution. Books that did not correspond to the official Communist ideology were removed from stores and libraries.

The press and other publications were subjected to censorship. The press had to reflect the official views and opinions of the government and the Communist Party.

Totalitārisms

Jēdzieni "totalitārisms" un "totalitārs" raksturo 20. gadsimta neierobežotas varas izpausmes formas. Šos jēdzienus pirmo reizi lietoja Benito Musolini, definējot savu fašisma kustību Itālijā, bet tie atbilst arī nacionālsociālistiskās Vācijas un komunistiskās Padomju Savienības varas sistēmām. Par totalitārisma pazīmēm parasti atzīst:

- ideoloģiju, kas pretendē izskaidrot pasaules būtību un radīt jaunu utopisku sabiedriski politisku sistēmu, iznīcinot pastāvošo;
- visaptverošas vienas vadošās politiskās partijas un/vai tās vadoņa pretenzijas uz varas un tiesību monopolu visos valstiskās, sabiedriskās un privātās dzīves aspektos;
- vadošās un visbiežāk vienīgās partijas pretenziju īstenošanu ar

varas aparāta palīdzību, kas pakļauts partijas gribai un kontrolē visas valsts un sabiedriskās institūcijas un privātpersonas;

- varas aparāta absolūtas un neierobežotas tiesības uzraudzīt un virzīt visus masu saziņas līdzekļus, sabiedriskos, izglītojošos un kulturālos procesus, ekonomiskas aktivitātes un pat brīva laika un atpūtas nodarības;
- absolūtas varas nodrošināšanu ar viltus demokrātiskiem paņēmieniem, masu organizāciju, visaptverošu propagandu un ar psiholoģiskas un fiziskas ietekmēšanas līdzekļiem.

Šeit minētie kritēriji palīdz salīdzināt 20. gadsimta totalitārās sistēmas. Jāievēro, ka ne vienmēr specifiskā totalitārā sistēmā konstatējami visi šeit minētie kritēriji vienlaikus vai pilnīgi tajās pašās izpausmes formās.

Padomju "izrotājums" Nacionālajam teātrim, kur 1918. gadā pasludināja Latvijas neatkarību, bet 1940. gada 21. jūlijā nelegāli ievēlētā Saeima "lūdza" Latviju pievienot Padomju Savienībai.

Adding insult to injury. Soviet "decorations" adorn the National Theatre in Riga. On 18 November 1918 Latvia's independence was declared here. On 21 July 1940 the illegally elected Saeima "petitioned" admission to the Soviet Union in the same building.

Totalitarianism

The expressions totalitarianism and totalitarian describe a twentieth-century form of absolute power. These terms were first used by Benito Mussolini, when defining his Fascist movement in Italy, but they also pertain to National Socialist Germany and the Communist system in the Soviet Union. Totalitarianism is usually characterised by:

- an ideology that claims to explain the world and to create a new, utopian social-political system while destroying the current one;
- the claim of a single all-encompassing party and/or its leader to a monopoly of power and jurisdiction over all aspects of the state, public and private life;
- enforcement of the claims of the leading and usually only

political party by means of a power apparatus, which is subordinated to the wishes of the party and which controls all state and social institutions, as well as individuals;

- the absolute and uninhibited right of the power apparatus in controlling and steering all mass communications, social, educational and cultural processes, economic activities, and even leisure activities;
- the solidification of absolute power with sham democratic events, mass organisations, all-encompassing propaganda, and psychological and physical intimidation.

These criteria help compare the totalitarian systems in the 20th century. It must be noted, however, that in any specific totalitarian system not all of the mentioned criteria are always present in the same form.

Jaunatnes audzināšana komunistiskā garā

Jaunatnes audzināšana komunistiskā garā bija viens no sovjetizācijas pamatuzdevumiem. Marksa–Engelsa–Ļeņina–Staļina mācību propaganda caurauda izglītības sistēmu no bērnudārza līdz augstskolai. Marksisms–ļeniņisms kļuva par obligātu mācību priekšmetu. Skolēnus un studentus piespieda piedalīties komunistisko svētku demonstrācijās.

Likvidēja visas brīvvalsts laika neatkarīgās jaunatnes organizācijas, to skaitā gaidas, skautus, mazpulkus, Jaunatnes kristīgo savienību un studentu organizācijas. To īpašumus konfiscēja valdība. Pēc PSRS parauga izveidoja pionieru un komjauniešu organizācijas.

Nespējot isā laikā sagatavot un nomainīt skolotājus, padomju vara sāka ar "vadošiem" norādījumiem un instrukcijām. Jau dažu dienu laikā pēc inkorporācijas Latvijas PSR valdība izdeva jaunus norādījumus skolotājiem par to, kas tiem jā māca un ko tiem turpmāk aizliegts mācīt, it sevišķi visu, kas saistījās ar neatkarīgās Latvijas laiku. Steigšus sagatavoja jaunas mācību programmas skolās un augstskolās un nomainīja vadošo personālu ar režīmam uzticamiem darbiniekiem. Skolotāji un jaunatnes audzinātāji bija galveno represiju upuru vidū.

Skolnieces vingrinās padomju pionieru sveicienam.

Schoolgirls practicing the greeting of Soviet Pioneers.

Krievu valodas mācību grāmata ar Ļeņina un Staļina biogrāfijām.

A Russian-language textbook *Drug* (Friend) with the biographies of Lenin and Stalin.

Communitic Education of Youth

Bringing up the youth in the Communist spirit was one of the fundamentals of Sovietisation. The teachings of Marx, Engels, Lenin and Stalin were interwoven in the educational curricula from pre-school to university. Marxism–Leninism became a mandatory subject, and schoolchildren and students were forced to participate in Communist demonstrations.

Youth organisations that had existed in independent Latvia, such as the Girl Guides, Boy Scouts, Christian groups and student organisations, were all abolished, and their properties confiscated. Young Pioneer and Communist Youth organisations based on USSR models were formed.

Unable to retrain or replace teachers in such a short time, the Soviet leaders began by issuing "creative" rules and instructions. Only a few days after Latvia's annexation, the Latvian SSR government created new guidelines for teachers on what was required and what was forbidden to be taught, especially in regard to independent Latvia. Hurdled, a new curriculum was prepared for schools and universities. Top educational administrators were replaced with employees loyal to the new regime. Teachers and youth leaders were among those most often singled out for persecution.

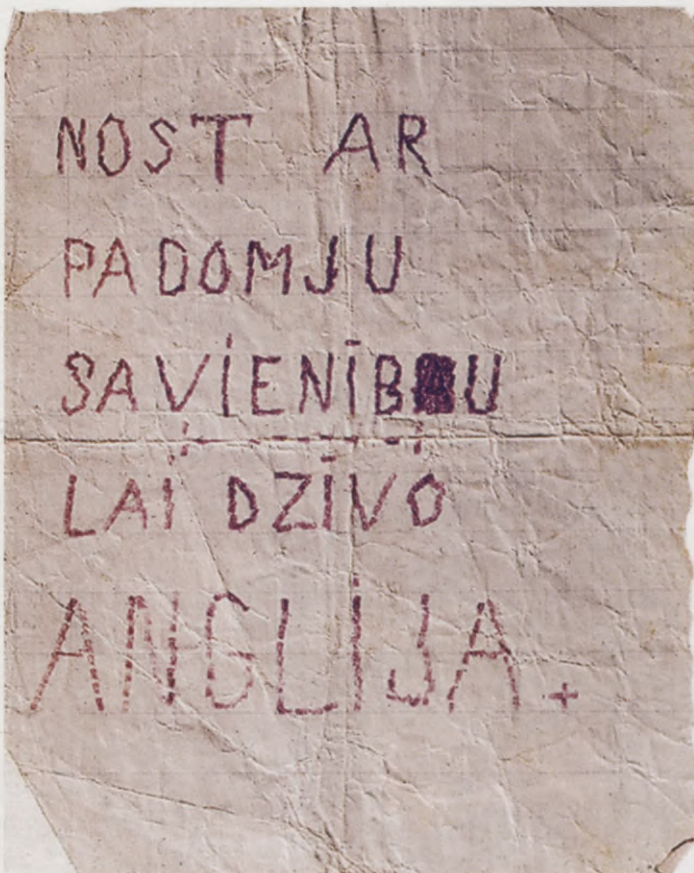
Nacionālā pretestība

Latvijas tauta īsajā 20 gadu neatkarības laikā bija izveidojusi lojalitāti pret savu valsti. Tā bija pieņēmusi pilsoniskas sabiedrības pamatprincipus un sadzīves formas. Tāpēc komunistu uzspiestā ideoloģija vairāku mēnešiem nebija pieņemama.

Pretestība okupācijas varai sākās jau tūlīt pēc Sarkanarmijas ienākšanas 17. jūnijā. Tā turpinājās par spīti čekas un citu varas orgānu centieniem to apspiest.

Viena no vislabāk organizētajām pretestības grupām bija Virsnieku apvienība. Tā nodarbojās ar situācijas izskaidrošanu un nacionālās pašapziņas uzturēšanu. Bez virsniekiem aktīvākie pretestības kustībā bija kādreizējās Aizsargu organizācijas biedri, policisti un studenti. Citas lielākās un darbīgākās nelegālās organizācijas bija: Jaunlatvieši, Tēvijas sargi, Latviešu nacionālais leģions, Kaujas organizācija Latvijas atbrīvošanai (KOLA) un citas. Pretestības kustībā tās iesaistīja vairākus simtus aktīvu dalībnieku. Dažām bija ieroči. Čeka organizācijas intensīvi apkaroja un daudzus nelegālās pretestības kustības dalībniekus notvēra, notiesāja un ieslodzīja vai tiem piesprieda nāvessodu.

Pretestības kustībā darbojās arī skolu jaunatne, kuru atbalstīja patriotiski noskaņoti skolotāji. Nelegālās grupas darbojās Jelgavas, Dobeles, Bauskas, Cesvaines, Jēkabpils, Kārsavas, Aglonas, Cēsu, Daugavpils un citās vidusskolās, kā arī Rēzeknes, Jelgavas un Rīgas skolotāju institūtos.

National Resistance

In the short 20-year period of independence, the people of Latvia had developed a sense of loyalty towards their young country. They had accepted the fundamentals of a civil society, and the forced imposition of Communist ideology was not acceptable for the majority of the people.

Resistance against the occupation power began immediately after the Red Army entered Latvia on 17 June. Despite the efforts of the Cheka (as the NKVD and NKGB were popularly called) and other state agencies to suppress it, resistance did not stop.

One of the best-organised resistance groups was the Officers Union. It set as its task the interpretation of current events and the maintenance of patriotic self-confidence. Military officers, former members of the Home Guard and the police, as well as university students were active in the resistance. Other large and active illegal organisations were the Young Latvians, Guards of the Fatherland, Latvian National Legion, the Battle Organisation for Latvia's Liberation and others. These groups attracted hundreds of active participants, some of whom were armed. The Cheka intensively combated the resistance organisations, rounding up, sentencing, and imprisoning or executing many of the participants.

Secondary school students, supported by patriotic teachers, were also active in the resistance movement. Underground groups operated in the secondary schools of Jelgava, Dobele, Bauska, Cesvaine, Jēkabpils, Kārsava, Aglona, Cēsis, Daugavpils and other cities, as well as the Teachers' Institutes of Rēzekne, Jelgava and Riga.

Nelegālas skrejlapas.

Illegal leaflets. Above: "Latvians! Decide between freedom or slavery. You must not vote on 12 January 1941 for slavery, poverty. Latvians, save your strength to fight for a new free Latvia. Down with foreign rule!" Left: "Down with the Soviet Union. Long live England." On 12 January 1941, Latvian deputies to the Supreme Council of the USSR were elected.

Pretošanās

Pretošanās definīcija vienmēr ir atkarīga no vēsturiskām kopsakarībām un apstākļiem. Pirms pretošanos var diferencēti aprakstīt, jājautā kur, kad, kā un kāpēc tā notiek un pret ko tā vērsta.

Latvijas Okupācijas muzejā jēdziens "pretošanās" uztverts iespējami plaši. Tas ietver kā bruņotu, tā nevardarbīgu pretošanos. Tas iekļauj institucionālu un individuālu, politisku, nacionālu, kulturālu un reliģisku pretošanos. Pretošanās ir gan personīgās pārliecības un integritātes saglabāšana, gan arī atklāta pretošanās, sākot ar protesta demonstrācijām, manifestācijām, līdz sabotāžai un beidzot – varas līdzekļu lietošanai. Pretošanās ir arī klusā opozīcija, sākot ar vienkāršu nepaklausību un nepakļāvību, līdz pat solidaritātes apliecināšanai režīma vajātiem, pat ja tas apdraud paša drošību vai dzīvību.

Pretošanās nav jāuzskata tikai kā klasiskā cīņa pret tirāniju,

svešo varu vai despotiju. Pretošanās ir arī cīņa par individuālajām cilvēka tiesībām un to aizstāvēšana iepretī varas aparāta un sabiedrības politiskajiem spaidiem un ierobežojumiem. Hitlera un Staļina totalitārie režīmi nebalstījās tikai uz teroru, ko pavēlēja un istenoja valsts vadība, bet arī uz zināmas iedzīvotāju daļas gatavību ar režīmu sadarboties, piedaloties terorā, uz indivīdu gatavību kontrolēt savus līdziedzīvotājus, uz denūciācijām, nodevību, glēvulību un vienaldzību.

Šeit lietotās plašās pretošanās definīcijas pamatojums atrodams totalitāro režīmu īpatnībā (sk. "Totalitārisms" 43. lpp.) ielauzties visās publiskās un privātās dzīves jomā. Ievērojot vispārējo individuālo tiesību pārkāpšanu, patvaļu, nevainīgu cilvēku vajāšanu, ģimeņu un bērnu tiesību neievērošanu, tos izsūtot un noslepkavojot, tiesību teroru tautas tiesās un parādes procesos un beidzot pilnīgu garīgās dzīves apspiešanu un kontroli, kļūst skaidrs, ka šādos apstākļos jau cilvēcīgas pašcieņas saglabāšana vien nozīmē pretošanos.

Pašcieņas saglabāšana. Latviešu studenti oficiālajā 1941. gada maija demonstrācijā.

Salvaging self-respect. Latvian students in an official demonstration celebrating 1 May 1941.

Resistance

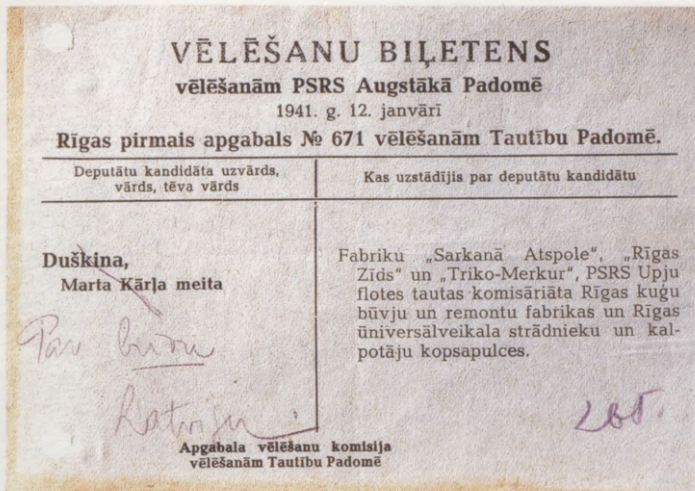
The definition of resistance is always dependent on historical circumstances. Before resistance can be defined, one has to ask where, when, and why it happens and against whom it is directed.

In the Museum of the Occupation of Latvia, resistance is interpreted broadly. It includes armed and unarmed resistance, as well as the political, cultural and spiritual resistance of individuals and institutions. It also includes opposition to the regime for patriotic or moral reasons. Resistance can manifest itself through the preservation of one's personal convictions and integrity, but also through demonstrations, acts of protest and more extreme measures, such as sabotage and the use of violence. Resistance is also silent opposition, from simple disobedience to a declaration of solidarity with those persecuted by the regime, even if it puts one in danger.

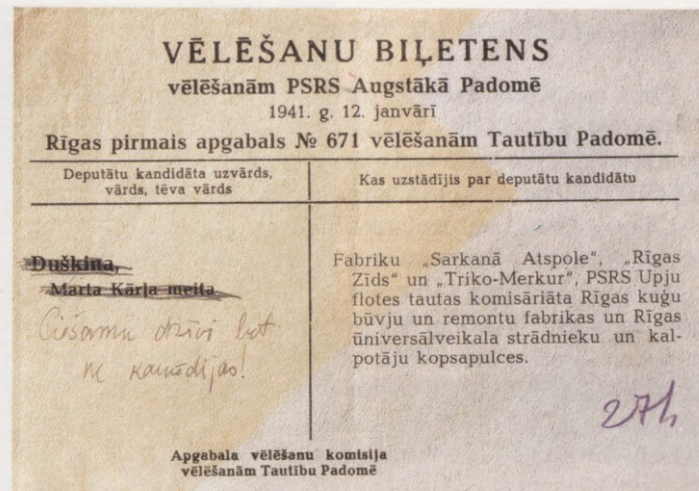
Resistance is not limited to a classic battle against tyranny,

foreign powers or despots. It is also a fight for individual human rights and the defence of these rights in the face of political oppression and restraint by a power apparatus. The totalitarian regimes of Hitler and Stalin were not merely grounded in terror ordered and executed by the state governments. The regimes also depended on the cooperation and readiness of some civilians to take part in the terror apparatus, by engaging in surveilling, denouncing and betraying their neighbours, as well as on sheer cowardice and apathy.

Our definition of resistance is so broad because of the totalitarian regimes' characteristic pervasion of all public and private affairs (see "Totalitarianism" p. 43). Considering the overall violation of rights, the persecution of innocents, the disregard for family and children's rights, including deportation and murder, the rule of terror in state affairs and, lastly, the absolute oppression and control of any kind of spiritual life, it becomes clear that, under these circumstances, even salvaging self-respect is a form of resistance.

Bojāti vēlēšanu biļeteni Augstākās padomes vēlēšanās 1941. gada 12. janvārī.

Defaced ballots in the 12 January 1941 election to the Supreme Council of the USSR. "For a free Latvia." "A tolerable life, but no comedies."

"Brīvā Latvija"

Jelgavas 1. vidusskolas 11. klases audzēknis Fricis Skurstenis noorganizēja patriotu grupu "Brīvā Latvija". Skolēnus vadīja emocionāls protests, vērsti pret okupācijas varas istenoto politiku. "Brīvās Latvijas" grupu čekisti atklāja un likvidēja. Visus 13 dalībniekus notiesāja. Ieslodzījumu GULAGa nometnēs izcieta un izdzīvoja tikai viens no skolēniem – Voldemārs Treimanis.

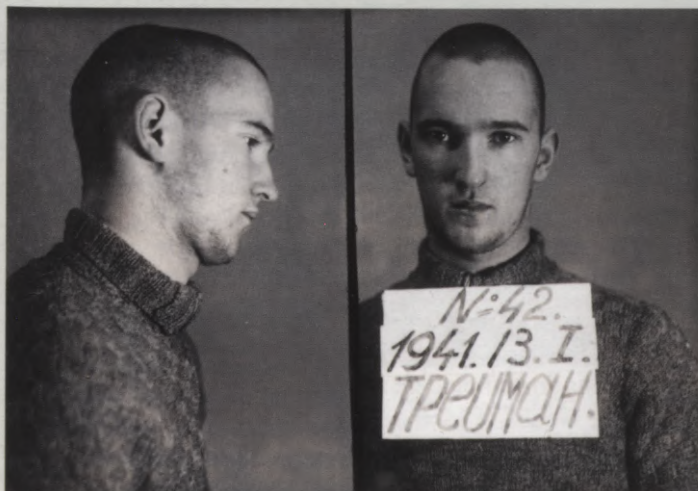
"Free Latvia"

In Secondary School No. 1 in Jelgava, 11th grade student Fricis Skurstenis organised the patriotic group "Free Latvia". The students were inspired by emotional protest against the occupation power and its politics. Chekists discovered and destroyed the group, sentencing all 13 members. Only one member, Voldemārs Treimanis, survived the years in a hard labour camp.

Voldemārs Treimanis neilgi pirms apcietināšanas un pēc aresta 1941. gada 13. janvārī.

Voldemārs Treimanis shortly before his arrest and after his arrest on 13 January 1941.

Čekas uzdevumi un vara

Čeka bija Komunistiskās partijas totalitārās varas īsteno-tāja ar psiholoģiskā un fiziskā terora līdzekļiem. Pirmajā pa-domju okupācijas gadā tā darbojās ar nosaukumu NKVD un NKGB (sk. "Padomju politiskā slepenpolicija – čeka" 50. lpp.).

Čekas galvenais uzdevums bija izsekot un "padarīt nekai-tīgus" tā sauktos "pretpadomju elementus". Šim nolūkam izmantoja plašu ziņu pienesēju tīklu. Lai legalizētu vajāša-nas, jaunajiem likumiem deva atpakaļejošu spēku vai okupē-tajās valstīs piemēroja PSRS vai Krievijas PFSR likumus.

Latvijas PSR valsts drošības komisāram Semjonam Šus-tinam un LPSR iekšlietu tautas komisāram Alfonam Novi-kam bija neierobežota vara izpildīt Komunistiskās partijas lēmumus. Pietika ar viena vai otra parakstu, lai arestētajam piespriestu nāvessodu. Apcietināšanas sākās jau 1940. gada 5. augustā. Pēc Krievijas PFSR Kriminālkodeksa 58. panta (sk. 56. lpp.) jebkuru varēja apsūdzēt "pretpadomju darbībā" vai par "neloyalitāti pret padomju režīmu".

Čekas nama pagrabus Rīgā pārvērta spīdzināšanas kame-rās. Lai nevainīgus cilvēkus piespiestu atzīties nepatiesās apsūdzībās, notika nedēļām ilgas pratināšanas ar spīdzināša-nu, kas PSRS bija legalizēta. Parastie soda mēri bija nošau-šana vai ilgstoši cietumsodi, kas izciešami necilvēcīgos ap-stākļos speciālās GULAGa soda nometnēs.

Čekas nams – "Stūra māja" – Rīgā.

The so-called "Corner House," headquarters of the Cheka/ NKVD/KGB in Riga.

48

Čekas pagrabs ar ieslodzīto kamerām.

Basement corridor in the Riga Cheka building with prisoner cells.

Charge and Powers of the Cheka

The Cheka was charged with the implementation of Com-munist totalitarian power. It used psychological and phys-ical terror to achieve its means. In the first year of Soviet occupation, it operated under the names NKVD and NKGB (see "Soviet Political Secret Police," p. 50).

The Cheka's assignment was to follow and "render harm-less" those deemed "anti-Soviet elements." For this purpose, it utilised a wide web of informants. To legalise the perse-cution, new laws were given retroactive power, or Soviet and Soviet Russian laws were applied.

The Latvian SSR's People's Commissar, that is, Minister for State Security, Semion Shustin, and People's Commissar for Internal Affairs Alfons Noviks had unlimited, arbitrary power in carrying out the decisions of the Communist Party. The signature of either was sufficient on the death sentence of an arrestee. Arrests began already on 5 August 1940. According to Article 58 ("Counter-Revolutionary Crimes," see p. 56) of the 1926 Criminal Code of Soviet Russia, any-one could be accused of "anti-Soviet activities" or for being "disloyal to the Soviet regime."

The basement rooms of the Cheka headquarters in Riga were turned into torture chambers. In order to obtain false confessions from innocent people, interrogation and torture lasted for weeks, a method legal in the USSR. Sentences usually applied were death or long prison terms, carried out under inhumane conditions in special GULAG camps.

Semjons Šustins.

Semion Shustin.

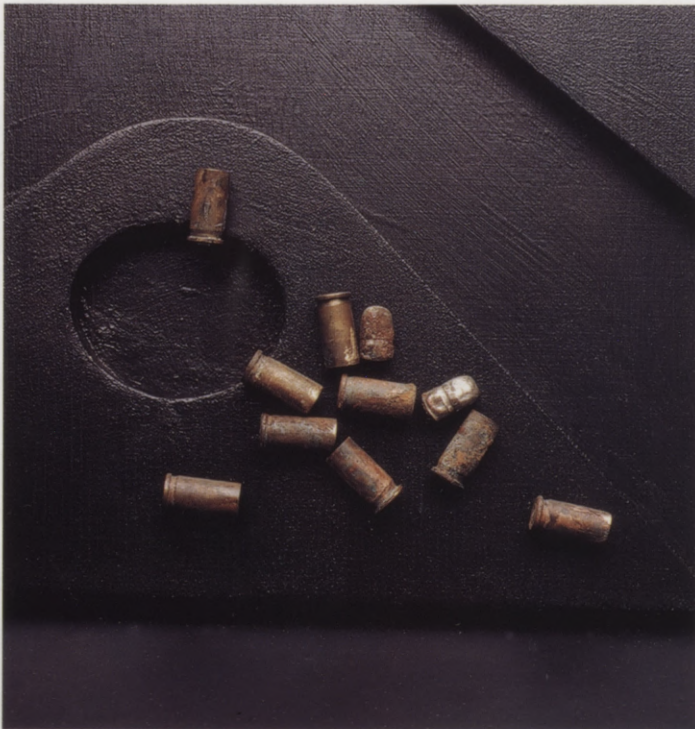
Čekas nama atslēgas.

Keys from the Cheka building.

Alfons Noviks.

Alfons Noviks.

Patronu čaulītes no čekas nāves kameras.

Bullet casings from the execution chamber in the Cheka building.

Padomju politiskā slepenpolicija – čeka

Padomju politiskās slepenpolicijas nosaukums un struktūra vēstures gaitā vairākkārt mainījušies. Jau 1917. gada decembrī nodibināja Viskrievijas Ārkārtas komisiju (Vserossijskaja Črezvičajnaja Komissija, saīsinājumā ČK jeb čeka), kam bija jāapkaro kontrrevolūcija un sabotāža un kas ātri izveidoja plašu aparātu. Pirmais šīs organizācijas priekšsēdis bija Felikss E. Dzeržinskis.

Pēc pilsoņu kara 1922. gadā čeku pārveidoja, tās dažādās vienības iekļaujot Apvienotajā valsts politiskajā pārvaldē (Objedinennoje Gosudarstvennoje Političeskoje Upravlenie – OGPU), kas sākumā piederēja Krievijas Iekšlietu tautas komisariātam, bet 1923. gadā kļuva par daļēji patstāvīgu valsts iestādi ar mainīgiem nosaukumiem. Arī to līdz savai nāvei 1926. gadā vadīja Dzeržinskis. Divdesmitajos gados OGPU vadīja piespiedu zemniecības kolektivizāciju, veica lielsaimnieku, "kulaku", likvidāciju un arestēja t. s. aģentus, nodevējus un sabotierus fabrikās un kolhozos.

OGPU iekļāva jaunajā Vissavienības Iekšlietu tautas komisariātā (Narodnij Komissariat Vnutrenih Del SSSR – NKVD), ko izveidoja 1934. gadā. NKVD vadīja lielās terora akcijas 30. gadu otrā pusē, t. s. lielo "tīrīšanu", kuras gaitā Staļins lika likvidēt veco bolševiku gvardi un lielu daļu partijas, armijas un saimniecības kadru.

Felikss Dzeržinskis.

Feliks Dzerzhinsky.

1941. gada sākumā valsts drošības aparātu atkal atdalīja no NKVD un radīja Valsts drošības tautas komisariātu (Narodnij Komissariat Gosudarstvennoj Bezopasnosti – NKGB). Jaunais NKGB specializējās iekšējo un ārējo ienaidnieku meklēšanā. NKVD paturēja savas sodu izpildīšanas funkcijas, ieskaitot cietumu un GULAGa nometņu administrāciju.

No 1938. līdz 1953. gadam Valsts drošības dienesta vadība bija Lavrentija Berijas rokās. Organizācijas struktūra un nosaukums šai laikā vairākkārt mainījās. Pēc Staļina nāves 1953. gadā un Berijas nesekmīgā mēģinājuma drošības dienesta aparātu iesaistīt cīņā par Staļina mantojumu, 1954. gadā nodibināja patstāvīgo PSRS Valsts drošības komiteju (Komitet Gosudarstvennoj Bezopasnosti SSSR – KGB).

Lai gan padomju politisko slepenpoliciju kopš 1922. gada vairs nesauca par čeku, tautas mutē "čeka" palika apzīmējums komunistu partijas apspiešanas un terora aparātam un līdz ar to psiholoģiskai un fiziskai ietekmēšanai un iebaidīšanai, patvarīgiem arestiem, nopratināšanām, spīdzināšanai, deportācijām, izsūtījumam, soda nometnēm un politiskām slepkavībām. Tāpēc arī grāmatas latviešu tekstos lietots apzīmējums "čeka", lai kāds būtu tās oficiālais nosaukums dotajā brīdī. Rietumu pasaulē čeka galvenokārt pazīstama ar tās pēdējo nosaukumu KGB.

Lavrentijs Berija.

Lavrenty Beria.

Soviet Political Secret Police – the Cheka

The name and structure of the Soviet political secret police changed many times. Founded in December 1917 as the All-Russian Special Commission (Vserossiiskaya Chrezvichainaya Komissiya, shortened to ChK or Cheka), it was charged with combating counterrevolution and sabotage, and it quickly established a large oppressive apparatus. The first chairman of the organisation was Feliks Dzerzhinsky.

After the civil war in 1922, the Cheka was reformed, and its various units were incorporated in the Unified State Political Administration (Obedinennoye Gosudarstvennoye Politecheskoye Upravlenie – OGPU). Originally it was subordinated to the Soviet Russian People's Commissariat for Internal Affairs (NKVD), but in 1923 it became a partially independent state agency with various titles. Until his death in 1926, Dzerzhinsky was in charge of the OGPU. In the 1920s, the OGPU forced the collectivisation of farming, arresting and getting rid of *kulaks* (well-to-do farmers), black marketeers, traitors, so-called agents, as well as saboteurs in factories and kolchozes.

The OGPU was taken over by the new USSR People's Commissariat for Internal Affairs (Narodnyi Komissariat Vnutrennikh Del SSSR – NKVD), which was formed in 1934. The NKVD headed mass acts of terror in the second half of the 1930s, the so-called "Great Terror" purges, in which Stalin ordered the extermination of

the old Bolshevik guard, as well as a large number of Communist Party, military and economy cadres.

At the beginning of 1941, the state security apparatus was again separated from the NKVD, and the People's Commissariat of State Security (Narodnyi Komissariat Gosudarstvennoj Bezopasnosti – NKGB) was created. While the new NKGB specialised in the uncovering of the USSR's enemies both domestically and abroad, the punishment of those convicted of crimes against the state – including the administration of prisons and GULAG labour camps – remained under the authority of the NKVD.

From 1938 until 1953, the security service of the state was run by Lavrenty Beria. The organisation changed its name and structure several times. After the death of Stalin in 1953 and the unsuccessful attempts of Beria to involve his forces in the fight for Stalin's legacy, the State Security Committee (Komitet Gosudarstvennoj Bezopasnosti SSSR – KGB) was formed.

Although the Soviet political secret police was not known as the Cheka after 1922, the word was and is still popularly used as a term for the Communist persecution and terror apparatus. Associated with the term were also elements of psychological and physical intimidation, arrests, interrogation, torture, deportation, exile, GULAG camps and politically motivated murder. That is why the word "Cheka" is used throughout the book, regardless of the official name at the given time. In the West, the name KGB has greater currency and is used in the English text, especially after 1953.

Masu deportācija uz PSRS tālajiem apgabaliem

Masu deportācijas uz tālajiem Padomju Savienības apgabaliem bija viens no čekas terora briesmīgākajiem līdzekļiem. Citos Padomju Savienības apgabalos masu deportācijas bija jau notikušas 30. gados sakarā ar kolektivizāciju un terora kampaņām. Latvijā pirmā masu deportācija notika 1941. gada 14. jūnijā.

Norādījumus, kā veikt masveida deportācijas, 1939. gada rudenī par izsūtīšanas kārtību Ukrainā sagatavoja Ukrainas PSR NKVD priekšnieks ģenerālis Ivans Serovs. Tos apstiprināja Maskavā un izmantoja arī Baltijas valstīs. Kā PSRS valsts drošības komisāra vietnieks Serovs tos parakstīja 1941. gada 21. janvārī.

Naktī no 13. uz 14. jūniju bez tiesas sprieduma arestēja ap 15 500 Latvijas iedzīvotāju, galvenokārt ģimenes, kuru galvas bija bijuši vadošās pozīcijās valsts un vietējā pārvaldē, saimniecībā un kultūrā, tai skaitā arī vairāk nekā 2400 bērnus jaunākus par 10 gadiem.

Izsūtāmos nakts vidū pamodināja un deva mazāk par stundu laika sagatavoties ceļam. Līdzīgu laiku paņemt tikai to, ko var panest. Visu, kas palika, konfiscēja režims. Nelaimīgos sablīvēja deportācijām jau iepriekš sagatavotos preču vagonos, kas ceļā pavadīja nedēļas un mēnešus. Daudzi, it sevišķi zīdaiņi, slimie un vecie cilvēki, nomira ceļā. Vīrus, ap 8250, galvenokārt atšķīra no ģimenēm, arestēja un nosūtīja uz soda nometnēm aiz dzeloņdrāžu žogiem. Sievietes un bērni nonāca tā sauktajos "specnometinājumos".

Deportēto vagonā 1941. gadā. Ainas Rozes zīmējums.

Deportees in a freight car 1941. A drawing by Aina Roze.

Deportēto vagoni.

Railway car with deportees.

Mass Deportation to Distant Regions of the USSR

Mass deportations to far points in the USSR were one of the Cheka's most dreaded instruments of terror. While waves of mass deportations had swept across other regions of the USSR in conjunction with the collectivisation and terror campaigns of the 1930s, the first large-scale deportation in Latvia occurred on 14 June 1941.

Instructions on how to carry out mass deportations were prepared in the autumn of 1939 in newly-annexed regions of western Ukraine by the head of the Ukrainian SSR NKVD General Ivan Serov. They were approved in Moscow and used in the Baltic States. As the USSR Commissar for State Security, Serov signed the orders on 21 January 1941.

In the night between 13 and 14 June, about 15,500 Latvian residents – among them 2400 children younger than ten – were arrested without a court order to be deported to distant regions in the Soviet Union. Targeted were mainly families who had members in leading positions in state and local governments, economy and culture.

People to be deported were awakened in the night and given less than one hour to prepare for the journey. They were allowed to take with them only what they could carry, and everything left behind was confiscated by the state. The unfortunate were herded into already prepared cattle or freight railroad cars, in which they spent weeks and months. Many died on the way, especially infants, the sick and the elderly. Men, totalling some 8250, were separated from their families, arrested, and sent to hard labour camps encircled in barbed wire. Women and children were taken to so-called "administrative settlements."

Latvijas laikrakstos neparādījās neviens vārds par šiem notikumiem. Piederīgiem par aizvestajiem nebija nekādu ziņu. Neviena iestāde, ieskaitot miliciju, nesniedza ne informāciju, ne jebkādu palīdzību. Sliežu ceļš bija nokaisīts ar atvadvārdu zīmītēm tuviniekiem. Reti kāds tās saņēma.

Apstākļi soda nometnēs bija necilvēcīgi. Ieslodzītie zaudēja savu identitāti. Viņus terorizēja sargi un kriminālie ieslodzītie. Ēdiena devas neaizstāja smagajā darbā izlietotās kalorijas. Cilvēki novājēja, slimoja ar caureju, cingu un citām slimībām. Slimības izplatīja arī utis, blusas un citi kukaiņi. Ziemā valdīja neciešams aukstums. Daudzi aizgāja bojā pirmajā ziemā. Tikai nedaudzi no 1941. gadā izsūtītajiem soda nometnēs ieslodzītajiem vēlāk atgriezās Latvijā.

Tajā pašā naktī no Igaunijas aizveda ap 11 000 un no Lietuvas ap 21 000 cilvēku. Šis bija pirmās okupācijas varas masveida deportācijas Baltijas vēsturē. Dokumenti liecina, ka bija plānotas tālākas deportācijas, lai apspiestu jebkādu iespēju tautai pretoties pret padomju okupāciju.

Doti lauzti informēt mī
manu sievu. Mans staroklis
tūds pat nā Alrodam
Pēteris un māsīte sareda mani
kuru vēstuli jau nāvē. Labā vārpa
Es pakļīšos, es tūds bērnu amāts
māsīte mīl tūds vīza n. starok

Sietu vīza, bērnu un vīzēm tu-
vīzēm vīzēm vīzēm un
novēlējums. Jomē lauzi
mātes pē vīzēm. Bobsintis
Adrese: Rīga, Stalnu rda 18 d/1a
DMF
inv. Nr. 2134

Pa vagonu logiem izsviestas zīmītes ar lūgumu informēt un sveicināt piederīgos.

Notes thrown out of deportee trains asking finders to inform and give greetings to relatives.

No word of these events was mentioned in Latvia's Soviet-censored newspapers. Loved ones had no way of knowing what had become of those deported. None of the institutions, including the militia, provided information or help. Scattered along the railroad tracks were farewell notes written by the deported to their families—few of them ever reached their intended recipients.

Conditions in the hard labour camps were inhumane. The inmates lost their identities and were terrorised by the guards and criminal prisoners. Food rations were meagre and did not replace the calories expended through work. People grew weak and were crippled by diarrhea, scurvy and other illnesses. The winter was marked by unbearable cold, and many did not survive the first one. Only a few of those deported in 1941 and sent to hard labour camps later returned to Latvia.

In that same night, about 11,000 people were deported from Estonia, and about 21,000 from Lithuania. These were only the first mass deportations to be carried out in the Baltic by an occupation power. Documents discovered suggest that several such actions were planned, the goal of which was to destroy the ability of the people to resist the Soviet occupation.

№	Фамилия, имя и отчество.	Окраска и № дела.	Количество экземпляров до 16 лет. 16 лет. 46 л.	Адрес места жительства.	Ответств. за операцию.	Расписка в получении.	Примечание.
	Михайлов Карл Эдгар Владимирович	5125 информат.	- 1	Бривибасул. 61-3			
	Нагарейна Жанна Мана Эврейна Ивановна	5129 Сов	1 2	Бривибасул. 69-2			330
	Беркис Карл Яковлевич	5136 перехват	- 1	Бривибасул. 69-6			
	Целинке Анна	информат. Сов. 5131	- 1	Бривибасул. ул. 7/1211			420
	Борухов Михаил Григорьевич	Сов. 5135 Старобасул.	- 3	Бривибасул. ул. 75-9			

*Кабан estrēnam.
 Kadzē 70 nestrūli.
 norādā pēc adresa
 K. Kalvīnāi
 Jirz pa [?]
 J. n. Jirzē.
 Līdz šim parādās
 kabā šādi nestrūli-
 mēģinājumi!*

Lapa no arestējamo deportēto sarakstiem.
 A page from the lists of people to be arrested for deportation.

Politisko ieslodzīto izvešana un nošaušana

1941. gada 22. jūnijā nacionālsociālistiskā Vācija uzbruka PSRS. Tai pašā dienā čeka steigā sāka organizēt politisko ieslodzīto deportēšanu uz cietumiem un spaidu darbu nometnēm PSRS iekšienē, lai turpinātu pratināšanu, spīdzināšanu, tiesāšanu un sodu izpildīšanu.

No visiem Latvijas novadiem apcietinātos vilcienos pārveda uz Šķirotavas staciju Rīgā, kur vagonus sakabināja speciālos ešelonos, kas līdz 26. jūnijam bija devušies tālajā ceļā. No Latvijas cietumiem izveda ap 3600 cilvēku. No viņiem vēlāk Latvijā atgriezās mazāk nekā 1%.

Palikušos un vēlāk arestētos nošāva un apraka masu kapos. Pēc Sarkanarmijas aiziešanas čekistu steigā aizbērtos kapus un nogalināto liķus atrada Centrālcietumā, Baltezerā, Rēzeknē, Ulbrokā un citās vietās.

Atraktie čekas upuri Centrālcietuma pagalmā 1941. gada jūlijā.

Exhumed victims of Cheka executions in Riga Central Prison July 1941.

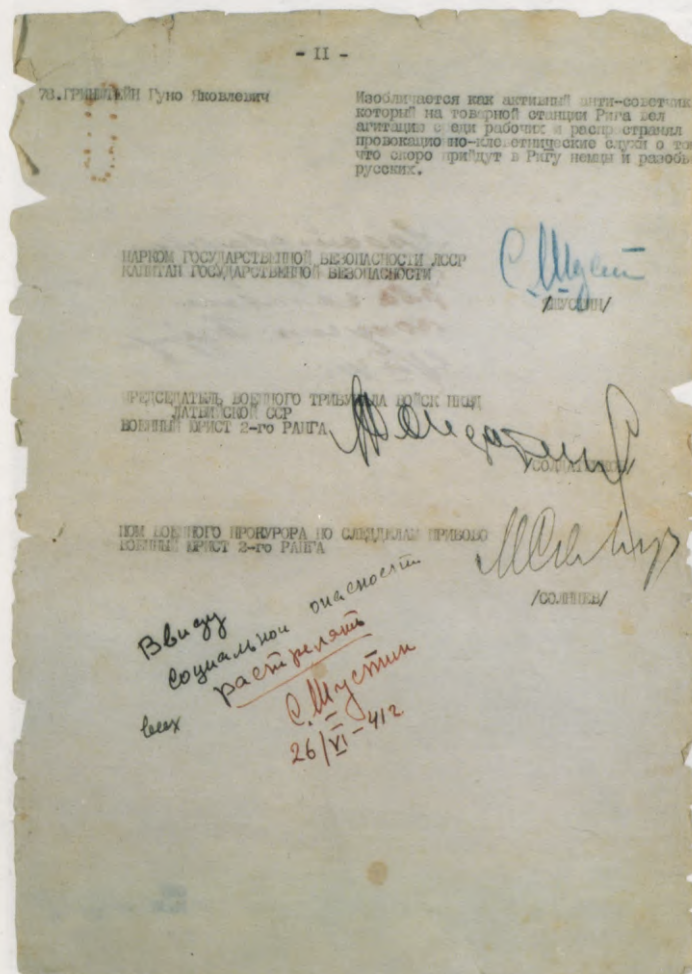
Deportation and Execution of Political Prisoners

On 22 June 1941, National Socialist Germany attacked the USSR. On the same day, the Cheka hurriedly began to organise the deportation of political prisoners to prisons and labour camps in the heart of the USSR, to continue interrogation, torture and sentencing.

From all districts in Latvia, the prisoners were taken to the Šķirotava shunting station in Riga, where they were assembled in special trains that had departed by 26 June. From Latvia's prisons, about 3600 people were deported. Less than 1% of them were able to return to Latvia.

Those who remained or were arrested later were shot and buried in mass graves. After the Red Army retreated, the hastily covered graves with corpses were found at the Riga Central Prison, Baltezers, Rēzekne, Ulbroka and other locations.

54

Semjona Šustina pavēle nošaut 78 cilvēkus kā "sabiedrībai bīstamus" 1941. gada 26. jūnijā.

Semion Shustin's signature ordering the shooting of 78 people as "socially dangerous," 26 June 1941.

Savus deportācijas maršrūtus kartē iezīmējis Mārtiņš Bisters. Sešpadsmitgadīgo Bisteru no Centrālcietuma vispirms aizsūtīja uz cietumu Astraļaņā.

A map drawn by Mārtiņš Bisters shows the route of his deportation. The sixteen-year-old Bisters was deported from the Riga Central Prison and first sent to a prison in Astrakhan by the Caspian Sea.

No deportēto politisko ieslodzīto vagona izmesta Centrālcietuma bibliotēkas grāmata ar vairāku ieslodzīto vēstulēm tuviniekiem.

A religious book from the Central Prison library, thrown from a train of deportees with notes of several political prisoners to their relatives.

Krievijas PFSR Kriminālkodeksa 58. pants

Pantā bija iekļauti "kontrrevolucionāri" kriminālnoziedzumi, ar ko saprot tiešus nodarījumus pret padomju varu – tādus kā dzimtenes nodevību, bruņotu sacelšanos, terora aktus, diversiju (valstij svarīgu objektu iznīcināšanu), spiegošanu, sabotāžu (pienākumu apzinātu nepildīšanu), kaitniecību (valsts ekonomiskās sistēmas graušanu). Taču tajā iekļauti arī nodarījumi, kas demokrātiskās valstīs piederētu civilām vai cilvēku pamattiesībām: personīgo uzskatu paušana, ja tie ir pretrunā ar oficiālo viedokli, sakari ar "kapitālistiskajām" valstīm, arī "neziņošana" par pretvalstisku darbību. 58. pants bija visbiežāk lietotais politiska rakstura apsūdzībām un tiesas spriedumiem pret Latvijas iedzīvotājiem padomju okupācijas laikā. Panta lietošanā padomju varas orgāniem bija dotas gandrīz neierobežotas pilnvaras. Par 58. panta noziedzumiem nereti tiesāja arī apsūdzēto pilngadīgos ģimenes locekļus. Apsūdzībām piemita atpakaļejošs spēks par darbību neatkarīgās valsts pastāvēšanas laikā un pat pirms tam. Tā arestēto sarakstos blakus citiem tiešākiem arestēšanas iemesliem ("aizsargs", "cionists", "virsnieks", "baltgwards" u. c.) nereti parādījās apzīmējums "bijušais". No juridiskā viedokļa jāievēro, ka šis nav PSRS, bet Krievijas Federatīvās Padomju Republikas 1926. gada kodekss, kas attiecināts arī uz citām PSRS republikām.

Deportāciju un pārvietošanas politika

56

Jau sākot ar 16. gadsimtu, cariskajā Krievijas impērijā bija parasts atbrīvoties no noziedzniekiem, nepatikamiem politiskiem pretiniekiem vai iekarotām tautām, izsūtot uz Sibīriju. Staļina valdīšanas laikā deportācijas kļuva par tiešu totalitārās varas izpildlīdzekli kā ikdienišķa terora forma. Šis terors ļoti plašos apmēros vērsās pa daļai patvaļīgi pret visiem un katru, kas bija apzīmēts kā politisks režīma pretinieks vai "šķiras ienaidnieks", ieskaitot pašu partijas biedrus, māksliniekus, zinātniekus, rakstniekus, uzņēmējus.

Staļina režīmam raksturīga bija veselu tautu un sociālu grupu izsūtīšana uz Sibīriju un citiem milzīgās valsts apgabaliem. Tā 20. gadu beigās un 30. gadu sākumā atbrīvojās no saimniekiem ("kulakiem"), kas nevēlējās kolektivizēties un bija palikuši dzīvi pēc režīma inscenētajām bada katastrofām Baltkrievijā un Ukrainā. "Lielo tīrīšanu" laikā trīsdesmitajos gados kā "nodevējus" noslepka voja vai deportēja vecos boļševiku kadrus, kas bija kalpojuši Ļeņinam, kā arī vērsās pret tautību grupām, ieskaitot latviešus, ko turēja aizdomās par nodevību. No 126 000 Krievijas latviešiem arestēja ap 75 000, bet nošāva ap 20 000 cilvēku.

Pēc Otrā pasaules kara Staļins pavēlēja izsūtīt lielu daļu iedzīvotāju, kas bija dzīvojuši vācu okupētajos apgabalos, jo tos turēja aizdomās par kolaborāciju ar ienaidnieku. Tā savu dzimto zemi pazaudēja Krimas tatāri. Čečenus izsūtīja tāpēc, ka tie vāciešus esot gaidījuši, bet nesagaidījuši.

Arī Hitlera režīma ilgtermiņa politikā ietilpa līdzīga tautu pārvietošana. Viņa valdīšanas sākuma gados tika apsvērti plāni pārvietot visus ebrejus uz Madagaskaru. Himlera plāni Baltijai (*Generalplan Ost*) paredzēja rasiski "mazvērtīgo" Baltijas tautu izsūtīšanu uz austrumiem, lai atļautu "Austrumzemes" ģermanizāciju un kolonizāciju (sk. 72. lpp.).

Article 58 of the Russian SFSR Criminal Code

The article listed "counterrevolutionary" crimes, including acts directed against the Soviet authorities, such as treason, armed uprising, spying, sabotage (the deliberate failure to perform duties) and wrecking the economy. Also included are actions that would be counted among civil rights in a democratic society, such as the expression of one's views, if they are contradictory to official policy, as well as contacts with "capitalist" nations and the "failure to notify" the state about anti-regime activities.

Article 58 was the most often used basis for charging and sentencing inhabitants of Latvia for political transgressions during Soviet occupation. It gave Soviet authorities almost total unrestricted rights. Often, adult family members of the sentenced would also be arrested for violations under Article 58. The accusations had retroactive power, so that activities from the time of independent Latvia and even before were subject to the Article 58. For this reason, the term "former person" (*byvshii*) is sometimes used as the reason for the arrest besides terms such as "Home Guard," "officer," "white guard," "Zionist" etc. From a legal perspective, it must be noted that this is not a USSR code, but a statute originally adopted by the Russian Soviet Federated Socialist Republic in 1926, the use of which was later extended to other union republics of the USSR.

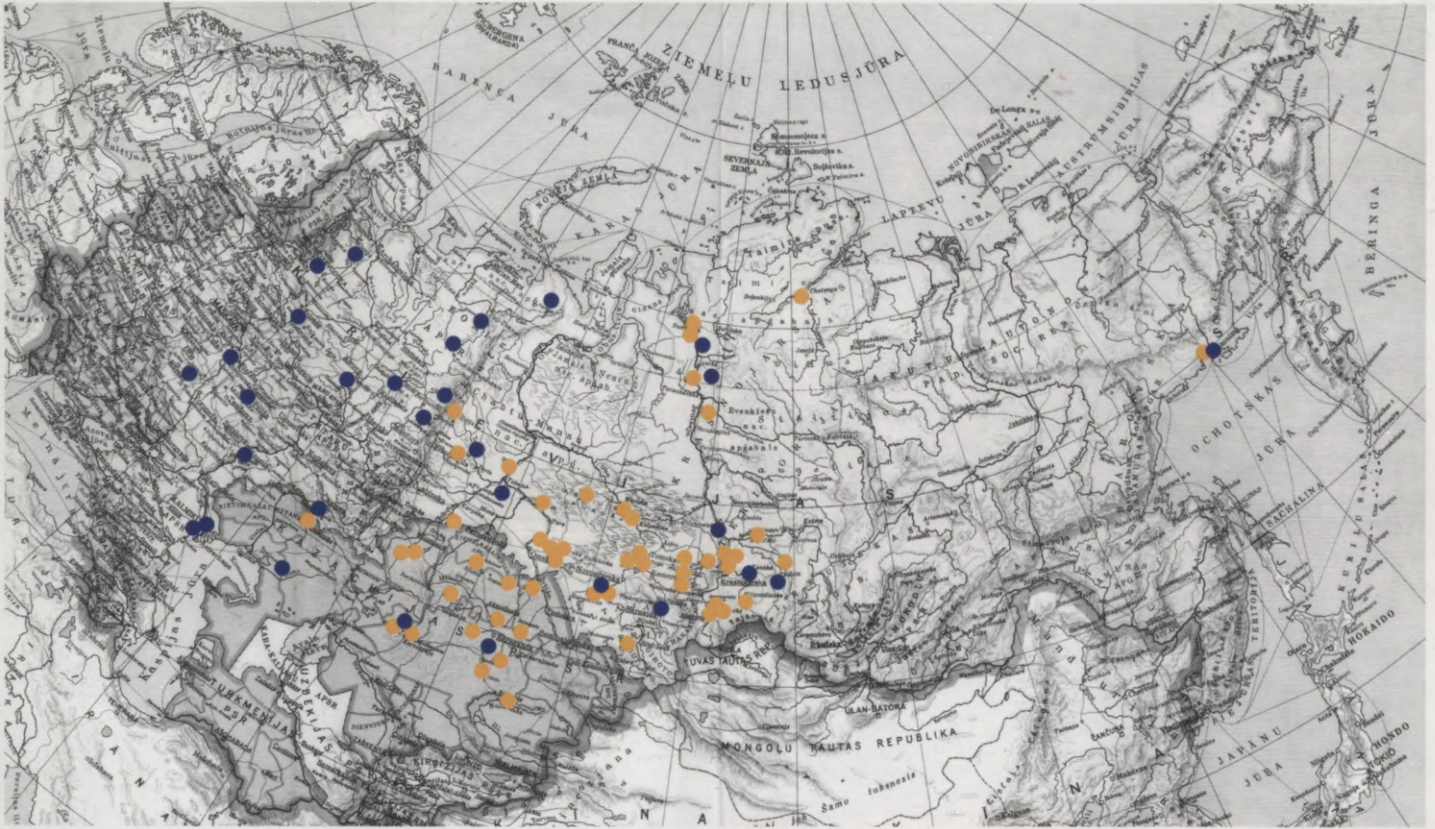
The Politics of Deportation and Relocation

Beginning in the sixteenth century, deportation to Siberia was a common practice in Russia for dealing with criminals, political dissidents or conquered peoples. During the reign of Stalin, deportations became a daily form of terror—the most direct form of enforcing the totalitarian rule. Deportations were widespread and often arbitrary, targeting anyone who was designated as anti-regime or a "class enemy." Included in these classifications were artists, scholars, writers, entrepreneurs, even Communist Party members and simple farmers.

Stalin's regime was marked by mass deportations of entire peoples and social groups to Siberia and other areas of the vast country. At the turn of the 1920s, the regime rid the country of well-to-do farmers (*kulaks*) who had survived the regime-induced famine in Belarus and Ukraine and did not wish to collectivise. In the "Great Purge" of the 1930s, former Bolshevik cadres who had served Lenin were deported or murdered as "traitors." Ethnic groups that were suspected of being disloyal, including Latvians, were also deported—of the 126,000 Latvians in Russia, 75,000 were arrested, and 20,000 were shot.

After World War II, Stalin ordered the deportation of many people who had lived in German-occupied regions because he suspected them of having collaborated with the enemy. In this manner, the Crimean Tatars lost their homeland, while the Chechens were deported for having allegedly looked forward to the arrival of the Germans.

The long-term politics of Hitler's regime also included similar displacement of peoples. In the first years of his leadership, he considered plans to transport all of the Jews to Madagascar. His plan for the Baltic States ("Generalplan Ost") called for the deportation of racially "unworthy" Balts to the East, to allow for the Germanisation and colonisation of the Ostland (see p. 72).

GULAGa karte ar 1941. gadā deportēto latviešu ieslodzījuma un nometinājuma vietām. Zilie punkti apzīmē ieslodzījuma vietas, dzeltenie – nometinājuma vietas.

A map of the GULAG marking the places of imprisonment and forced settlement of Latvians deported in 1941. The blue dots designate prison camps (mostly men), the yellow ones—places of forced settlement (mostly women and children).

Viņi nāca nakts tumšākajā stundā.
 Viņi mūs izrāva no gultām, no mājām, no zemes.
 Viņi mūs izšķīra – vīrus no sievietēm un bērniem.
 Viņi mūs sadzina aizrestotos lopu vagonos.
 Viņi mums nedeva ne paēst, ne padzert.
 Viņi mūs veda pretī dzīvai nāvei.

They came in the darkest time of the night.
 They tore us out of our beds, our homes, our land.
 They tore us apart—men from women and children.
 They herded us into cattle cars behind bars.
 They gave us no food and no drink.
 They drove us toward living death.

Laimīgs bija tas bērns, vecais un slimais,
 kas nomira ātri un palika ceļmalā;
 mēs, kas palikām, bijām lemti lēnākai nāvei
 Gulaga dzeloņstieņu salās.

Lucky the child, the elder, the sick who died quickly
 and was left by the wayside;
 we, who were left, were to die slowly in the barbed wire
 islands of the Gulag.

Mēs nebijām cilvēki, mēs kļuvām numuri;
 mūs dzina darbā bez maizes, bez saules;
 bads bija brālis, nāve – mūsu māsa;
 mūsu kauli krāvās grēdās uz sasalušās tundras zemes.

We no longer were humans, we were numbers;
 we were driven to work without rest, without bread;
 hunger was our brother, death our sister;
 our bones were stacked like logs on the frozen tundra.

Tikai retais, pēc gadiem, varēja atkal
 mērot ceļu uz mājām, kuru nebija vairs.
 Tikai retais vairs pārnāca – salauzts vai svētais,
 kas dzīvs ellei izgājis cauri.

Only a few, years later, could traverse the miles toward home
 that no longer was home;
 only a few returned, broken or saints, who had gone through hell
 and had survived.

Valtera Nollendorfa 1993. gadā sarakstītas rindas
 pēc kāda izsūtītā piezīmēm.

Lines written by Valters Nollendorfs
 on the basis of notes left by a deportee.

NACIONĀLSOCIĀLISTISKĀS VĀCIJAS OKUPĀCIJA

Atvieglotums pēc padomju okupācijas varas padzišanas • Šoks par sarkanā terora upuriem • Pieviltās cerības uz Latvijas neatkarības atjaunošanu • Holokausts • Pārvācošanas politika • Latviešu "pašpārvalde" • Latviešu karavīri svešās armijās svešā karā • Veltās cerības uz Rietumu sabiedrotajiem • Bēgļu gaitās uz rietumiem • Kara katastrofālās beigas

Vācu iekarojumi un administratīvie dalījumi 2. pasaules karā.

German conquests and administrative areas in World War II.

12.07.41.: Noslēdz PSRS–Lielbritānijas savstarpējo palīdzības līgumu. • **05.12.41.:** Vācu armija cieš sakāvi pie Maskavas. • **07.12.41.:** Japāna uzbrūk Perlaharborai (*Pearl Harbor*); nākamajā dienā ASV un Lielbritānija piesaka karu Japānai. • **11.12.41.:** Vācija un Itālija piesaka karu ASV. • **28.03.42.:** Lielbritānijas aviācija sagrauj Lībekas (*Lübeck*) centru, sākot totālo gaisa karu pret Vāciju. • **13.09.42.:** Sākas piecarpus mēnešu kaujas pie Staļingradas, kas beidzas ar ielenktās vācu armijas sakāvi un kapitulāciju. • **13.04.43.:** Vācija ziņo par vairāk nekā 4000 padomju noslepkavoto poļu virsnieku un karavīru masu kapa atrašanu Katīņas mežos netālu no Smoļenskas. • **19.04.43.:** Ebreju sacelšanās Varšavas geto. • **10.07.43.:** Rietumu sabiedroto desants Sicīlijā. • **28.11.43.:** Sākas sabiedroto galotņu konference Teherānā, kurā Rūzvelts un Čerčils piekāpjas Staļinam Baltijas valstu jautājumā. • **06.06.44.:** Ar vēsturē lielāko desanta operāciju Normandijā Rietumu sabiedrotie atklāj fronti pret Vāciju. • **13.06.44.:** Vācija sāk pret Lielbritāniju raidīt V-1 reaktīvos lādījumus, vēlāk arī V-2 raķetes. • **20.07.44.:** Neveiksmīgs augstākās virsniecības atentāta mēģinājums pret Hitleru. • **01.08.44.:** Sākas divu mēnešu militāra sacelšanās Varšavā. • **24.08.44.:** Rietumu sabiedrotie atbrīvo Parīzi. • **04.02.45.:** Sākas Jaltas galotņu konference, kurā Rietumu sabiedrotie atzīst PSRS hegemoniju Austrumeiropā. • **13.02.45.:** Sabiedroto aviācija sagrauj Drēzdeni. • **12.04.45.:** Mirst ASV prezidents Franklins Delano Rūzvelts (*Franklin Delano Roosevelt*); viņa vietā stājas Harijs S Trumens (*Harry S Truman*). • **25.04.45.:** Sākas Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) dibināšanas konference Sanfrancisko. • **30.04.45.:** Hitleris izdara pašnāvību savā bunkurā Berlīnē. • **07.–08.05.45.:** Ģenerāļi Alfreds Jodls un Vilhelms Keitels paraksta Vācijas kapitulācijas aktus.

THE OCCUPATION BY NAZI GERMANY

1941–1945

Relief after the expulsion of Soviet occupation forces and shock about the victims of Soviet terror • Dashed hopes for renewed independence • Holocaust • Germanisation politics • The Latvian "Self-Administration" • Latvian soldiers in foreign armies in a foreign war • Vain hopes for help from the Western Allies • Refugee treks Westward • War's disastrous end

12 July 1941: British–USSR Mutual Assistance Pact. • **5 December 1941:** German forces attacking Moscow repulsed. • **7 December 1941:** Japanese attack on Pearl Harbor; the following day USA and Great Britain declare war on Japan. • **11 December 1941:** Germany and Italy declare war on USA. • **20 March 1942:** British aviation begins total air war against Germany by destroying the centre of Lübeck. • **13 September 1942:** Beginning of 5½-month battle for Stalingrad that ends with the defeat and capitulation of the encircled German forces. • **13 April 1943:** Germany reports the discovery of a mass grave with more than 4000 bodies of Polish officers and soldiers outside Katyn, near Smolensk, Russia. • **19 April 1943:** Jewish uprising in the Warsaw ghetto. • **10 July 1943:** Allies land in Sicily. • **28 November 1943:** Beginning of the Allied summit conference in Teheran, at which Roosevelt and Churchill yield to Stalin on the future of the Baltic states. • **6 June 1944:** In the largest landing operation of history, the Western Allies open a second front against Germany in Normandy. • **13 June 1944:** Germany begins to attack Great Britain with V-1 cruise missiles; later with V-2 ballistic missiles. • **20 July 1944:** An assassination attempt against Hitler by German officers fails. • **1 August 1944:** Beginning of a two-month Polish military insurrection against German forces in Warsaw. • **24 August 1944:** Western Allies liberate Paris. • **4 February 1945:** Beginning of the Allied summit in Yalta in which the Western Allies recognise Soviet hegemony in Eastern Europe.

Fonā – vācu armija šķērso Gauju pie Valmieras 1941. gada jūlijā.

Background: The German army crosses Gauja river at Valmiera in Northern Latvia July 1941.

Karadarbība Latvijā un Sarkanarmijas atkāpšanās

Nacistiskās Vācijas uzbrukums 1941. gada 22. jūnijā pārsteidza Sarkanarmiju nesagatavotu aizstāvēšanās cīņām. Straujā gaitā vācu armija virzījās uz Latviju un Rīgu ieņēma jau 1. jūlijā. Nedēļu vēlāk visa Latvija bija vācu rokās.

Karadarbības laikā aizdegās Rīgas Pēterbaznīcas koka tornis un izdega ievērojama Vecrīgas daļa ar vēsturiskām celtnēm. Kopumā Latvija 1941. gada karadarbībā cieta samērā nelielus postījumus.

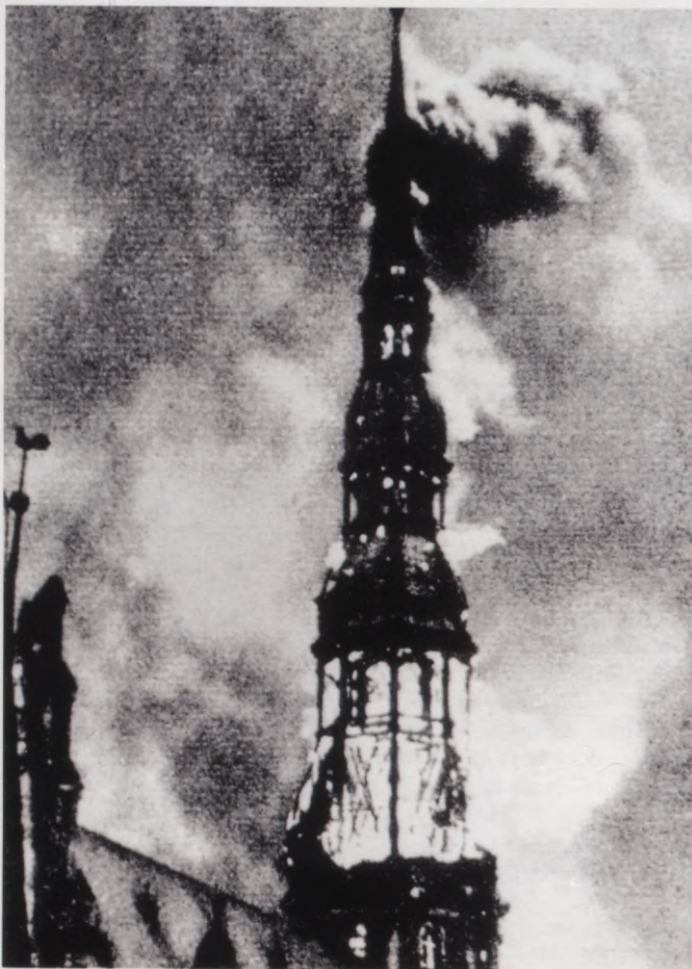
Sarkanarmija neorganizēti atkāpās. Tai un īpaši saformētajiem "iznīcinātāju" bataljoniem bija uzdots evakuācijas rajonos likvidēt materiālās vērtības, nesaudzīgi vērsties pret "vācu spiegiem un citiem naidīgiem elementiem".

Iespējamos draudus ebreju tautības iedzīvotājiem padomju vara ignorēja. Čekas karavīri uz Krievijas robežas aizsprostoja ceļu ap 2000 ārzemju ebrejiem, kuri bija atraduši patvērumu Latvijā trīsdesmito gadu beigās.

Pamestie padomju tanki 1941. gada vasarā.

Abandoned Soviet tanks, Summer 1941.

Pēterbaznīca deg 1941. gada 29. jūnijā.

St. Peter's Church in Riga afire on 29 June 1941.

Warfare in Latvia and the Retreat of the Red Army

The attack of Nazi Germany on 22 June 1941 caught the Red Army unprepared for defensive battles. The German army made rapid gains, and Riga was occupied on 1 July. A week later, all of Latvia was in German hands.

During the fighting in Riga, the wooden steeple of St. Peter's Church caught fire, and a part of the historic centre of Riga was destroyed by the ensuing conflagration. In general, however, Latvia suffered relatively little destruction during the fighting in 1941.

The Red Army retreated in disarray. Along with special "destroyer" units, it had received orders to destroy all material values in the areas to be evacuated and to show no mercy to "German spies and other hostile elements."

Soviet authorities ignored possible threats to Jewish inhabitants posed by the invading Nazis. At the Latvian-Russian frontier, Cheka soldiers turned back about 2000 foreign Jews who had found asylum in Latvia in the late 1930s.

Tautas cerības un vilšanās

Nupat pārdzīvotā komunistiskā terora dēļ liela daļa tautas vācu armiju sagaidīja kā atbrīvotāju un cerēja, ka Latvija varēs atjaunot savu neatkarību. Taču nacistu rīcība pierādīja pretējo – vienu Latvijas neatkarībai naidīgu režīmu bija nomainījis otrs.

Pirmajā jūlijā Rīgā ļaudis savu noskaņojumu izrādīja, pulcējoties pie Brīvības pieminekļa un izejot ielās ar ziediem un Latvijas karogiem.

Taču noskaņojums mainījās jau samērā drīz. Nacionālsociālistiskā Vācija Latviju uzskatīja par okupētu PSRS teritoriju, aizliedza nacionālo simboliku un apspieda patriotiskas izpausmes.

Naidu pret komunistisko režīmu un patriotiskās jūtas nacistu propaganda nekautrējās izmantot un manipulēt savu ideoloģisko mērķu sasniegšanai.

Vēlāko šķietamo un nenozīmīgo piekāpšanos nacionālsociālistu īstenotajā politikā, it sevišķi sākot ar 1943. gadu, nenoteica maiņas ideoloģijā un mērķos, bet kara apstākļu diktēta vajadzība.

Vācu karavīri iesoļo Rīgā 1941. gada 1. jūlijā.

German infantry marches into Riga on 1 July 1941.

The Dashed Hopes of the Nation

Because of the recent experiences of Communist terror, a large part of the population greeted the German army as liberators. They hoped that Latvia soon would be able to re-establish its independence. The actions of the Nazis proved otherwise—one regime hostile to Latvia's independence had replaced another.

On 1 July, the people of Riga expressed their emotions by congregating around the Freedom Monument and crowding the streets with flowers and national flags.

The mood changed relatively quickly. National Socialist Germany considered Latvia as occupied Soviet territory. The display of national symbols was forbidden, and expressions of patriotism were suppressed.

Nazi propaganda did not hesitate, however, to use and manipulate the enmity toward the Communist regime and patriotic sentiments in Latvia for their own ideological ends.

Later, Nazi policies seemed to become less rigid, especially from 1943 on. These changes, however, were insignificant and did not signal a change in basic Nazi ideology and aims. They were rather a necessity dictated by the turn of fortunes in the battlefield.

Pie Brīvības pieminekļa, okupācijas varām mainoties 1941. gada 1. jūlijā.

At the Freedom Monument in Riga between Soviet departure and German arrival on 1 July 1941.

Partizāni un "pašaizsardzība"

Nacistu okupācijas vara Latvijā nekavējoties nodibināja stingru militāru un drošības dienesta (*Sicherheitsdienst* – SD) kontroli, neļaujot veidoties neatkarīgām militārām vai policijas vienībām, bet pēc iespējas izmantojot vietējos spēkus savu mērķu sasniegšanai. Pārdzīvotā terora dēļ daudzi bija gatavi cīnīties pret komunismu kā tobrīd lielāko ļaunumu.

Straujā vācu iebrukuma dēļ neatkarīgas partizānu grupas kā potenciāls Latvijas militāro spēku kodols spēja izveidoties tikai centrālajā Latvijas daļā un Ziemeļlatvijā. Tās vācieši nekavējoties pavēlēja atbruņot.

Vācu kontrolē, bet latviešu vadībā veidojās t. s. "pašaizsardzības" (*Selbstschutz*) vienības, kas bija pakļautas vācu armijas un SD komandantūrām pilsētās un pagastos. To kodolu

Latviešu pašaizsardzības vienība 1941. gada vasarā.

A Latvian Self-Defence unit, Summer 1941.

Nekavējoties uzņemiet sakarus ar vācu kaņaspēka vienībām un iestādēm.

Glābiet latviešu dzīvības un mantu no noklīdušām boļševiku bandām.

Gādājiet par savas apkārtnes drošību. Apsargājiet dzelzceļus, tiltus un svarīgus saimnieciskus objektus no krievu un boļševiku bandu postījumiem.

Pašaizsardzības grupu dalībniekiem tērpties latvju kaņavīru, aizsargu, policistu vai mazpulku formās, ar aproci nacionālās krāsās uz kreisās rokas. Aproces numurēt un apzīmogot ar vācu komandantūras, pagasta vai pilsētas valdes zīmogu. Ja nav formas — pietiek ar aproci.

Saziņā ar vācu armijas vadību
Pašaizsardzības vienības priekšnieks

Rīkojums

Stā' Uz Virspavēlnieka norādījuma pamata aizliedzu valkāt jebkādas latviešu militārās formas jebkurai dienesta pakāpej bijušā latviešu armijā un aizsargu organizācijā. Aizliegums attiecas arī uz latviešu policijas palīgdienesta dalībniekiem un pašaizsardzības spēkiem.

Rīkojums stājas spēkā nekavējoties.

Rīgā, 1941. g. 11. jūlijā.

Kara lauka komandants
PETERSENS

Pulkvedis un komandants.

Uzsaukums veidot pašaizsardzības vienības un vācu kara lauka komandanta aizliegums valkāt latviešu militārās formas.

An appeal on 8 July 1941 to "Latvian soldiers, Home Guardsmen, Policemen and Patriots" to form Self-Defence units. The members are advised to wear Latvian uniforms and an armband in Latvian national colours. Signed "in agreement with the German army command" by the Commander of Self-Defence Colonel Plensners and his Chief of Staff Deglavs.

Order of 11 July by German Field Commander Colonel Petersen forbidding the use of Latvian uniforms by all Latvian units.

Partisans and "Self-Defence"

The Nazi occupation power established an immediate and strict control by the military forces and the security service (*Sicherheitsdienst*—SD). The formation of independent military and police units was not allowed, although local forces were used to further the aims of the occupiers. Because of the terror just experienced, many inhabitants were eager to fight against Communism, which was perceived to be the greater evil at that time.

Because of the rapid advance of the German troops, independent partisan units as the core of a potential Latvian military force could form only in Central and Northern Latvia. The Germans ordered them disarmed immediately.

The so-called "self-defence" (*Selbstschutz*) units were formed under German control but under Latvian leadership. They were subordinated to the command posts (*Kommandanturen*) of the German army and SD in the cities and townships. The core of these units consisted of former Home Guardsmen (*Aizsargi*), policemen and military personnel, but the Germans did not allow them to wear uniforms or insignia of independent Latvia.

veidoja bijušie aizsargi, policisti un Latvijas militārās personas, kam gan noliedza valkāt neatkarīgās Latvijas formas tērpus un zīmotnes.

Pašaizsardzības grupām bija jāveic ne vien policijas, bet arī t. s. "pašattīrīšanās" uzdevumi, izrēķinoties galvenokārt ar komunistu varas pārstāvjiem. Nogalināja ap 6000 Komunistiskās partijas aktīvistu, bet bija arī savstarpējās izrēķināšanās un atriebības upuri. Atsevišķos gadījumos pašaisardzības vienības iesaistīja organizētā ebreju iznīcināšanā.

Pašaizsardzības vienības pēc pāris mēnešiem atbrūvoja un izformēja. To vietā vācu okupācijas vara organizēja sev pakļautas "aizsardzības" vienības (*Schutzmannschaften*), kuras ne vien gādāja par kārtību valstī, bet arī piedalījās frontes cīņās. Visās šajās vienībās sākotnēji iestājās brīvprātīgi, vēlāk – sekojot spiedienam vai pavēlēm.

Vēsturiskās apziņas maiņas Latvijā

Divdesmitā gadsimta sākumā latviešu vēsturiskajā apziņā vācieši bija iekarotāji un kungi. Literatūrā un vēsturiskajā domāšanā valdīja uzskats par 700 pakļautības gadiem. 1905. gada Krievijas revolūcijas laikā šis uzskats pārtapa rīcībā: latviešu revolucionāri nodedzināja simtiem vācu kungu muižu. Pirmajā pasaules karā, kad 1915. gadā imperiālās Vācijas armija iebruka Kurzemē un apdraudēja Rīgu, simtiem tūkstošu Latvijas iedzīvotāju devās bēgļu gaitās vai tika evakuēti uz Krievijas iekšieni. Nodibinājās nacionālas latviešu strēlnieku vienības Krievijas armijas sastāvā. Latviešu strēlnieki bija izšķirīgs spēks Rīgas aizstāvēšanā līdz 1917. gadam.

Pēc 1. pasaules kara beigām un Latvijas neatkarības deklarēšanas 1918. gada 18. novembrī Latvijas situācija bija nedroša. Lai aizsargātos no padomju komunistiskās varas iebrukuma, apstākļi un Rietumu sabiedroto mudinājumi spiedaniecīgo, vāji apgādāto neatkarīgās Latvijas armiju sākumā sadarboties ar Latvijā paliku-

The Self-Defence units had to perform not only police but also so-called "self-cleansing" functions, to rid the country particularly of Communist functionaries. Approximately 6000 Communist activists were killed, but among them were also victims of settling mutual scores or revenge. In isolated instances Self-Defence units were also involved in organised annihilation of Latvian Jews.

The Self-Defence units were disarmed and decommissioned after a few months. In their stead the German occupation authorities formed "police auxiliary" units (*Schutzmannschaften*) under their control. These were involved both in fulfilling police duties as well as fighting at the front. All these units were at first manned by volunteers. Later on, coercion or direct orders were used to obtain new recruits.

šajiem vācu spēkiem. Bet jau 1919. gada vasarā, kad kļuva skaidri vācu imperiālistiskie nodomi, neatkarīgās Latvijas armija sadarbībā ar igauņiem vērsās arī pret bijušās vācu armijas grupām un tās līdz gada beigām padzina no Latvijas teritorijas.

Latvijas Brīvības cīņas noritēja uz divu impēriju – Vācijas un Krievijas – sabrukuma fona; to panākumus sekmēja Rietumu sabiedroto, it sevišķi Lielbritānijas un ASV, atbalsts. Šie notikumi lielā mērā ietekmēja valsts politiku un tautas vēsturisko apziņu starp pasaules kariem. Atjaunojoties Vācijas un Padomju Savienības imperiālistiskajām ambīcijām divu totalitāru valdnieku vadībā 30. gadu beigās, Latvija cerēja saglabāt neatkarību, palaujoties uz starptautiskajiem līgumiem, Tautu savienību un Rietumu sabiedroto atbalstu. Šis cerības iznīcināja totalitāro varu ciniskā reālpolitika un Rietumu demokrātiju bezspēcība, kas Baltiju un citas Austrumeiropas valstis atstāja savam liktenim un to tautas noveda pie eksistenciālās nepieciešamības vai nu izvēlēties starp diviem ļaunumiem, vai arī ciest savu brīvības ideālu vārdā.

Changes of Historical Perception in Latvia

In Latvian historical perception at the beginning of the twentieth century, Germans were seen as conquerors and masters. The image of "700 years under German yoke" was prevalent in historical thinking and literature. During the 1905 revolution in Russia, this view provoked action: Latvian revolutionaries burned down hundreds of manor houses belonging to German barons. In World War I, when the German imperial army invaded Kurzeme (Western Latvia) and threatened Riga, hundreds of thousands of inhabitants fled or were evacuated to the interior of Russia. National Latvian units were formed within the Russian army. They were instrumental in defending Riga until 1917.

After the end of World War I and the declaration of independence on 18 November 1918, Latvia's political situation was precarious. To defend the fledgling country against an invasion of Communist forces, both necessity and urging from the Entente powers forced the tiny, ragtag Latvian Army to cooperate with German forces that had remained in Latvia. But already in the

summer of 1919, when the imperial intentions of the Germans became clear, the Latvians turned against them and, with help from their Estonian allies, forced them out of Latvia by the end of the year.

The Latvian War of Liberation was fought in the setting of two collapsing empires—Germany and Russia. The success of this war was enhanced by the support of the Western Allies, particularly Great Britain and the USA. These events shaped to a great extent the international policies of the state and public historical perception between the world wars. As the imperial ambitions of Germany and the Soviet Union were again resurrected under their two totalitarian rulers in the late 1930s, Latvia hoped to maintain its independence by relying on mutual treaties, the League of Nations and the support of Western Allies. These hopes were dashed by the cynical realpolitik of the totalitarian powers and the helplessness of Western democracies. The Baltic and East European states were left to their own devices, and their peoples were exposed to the existential necessity of choosing between two evils or suffering in the name of freedom.

Holokausts vācu okupētajā Latvijā

Nacistu holokausts pret ebrejiem un čigāniem bija mērķtiecīgs un nežēlīgs – vērsts pret Latvijas pilsoņiem viņu rases dēļ. Ebreju iznīcināšana sākās tūdaļ pēc okupācijas armijas ienākšanas Latvijas teritorijā.

Holokaustu organizēja īpaša Drošības dienesta (*Sicherheitsdienst – SD*) operatīvā vienība *Einsatzgruppe A* SS ģenerālmajora Valtera Štālekera (*Walter Stahlecker*) vadībā, kas sekoja uz pēdām okupācijas armijai. Ar 1941. gada novembri vadību pārņēma Ziemeļkrievijas un Ostlandes SS un policijas augstākais vadītājs policijas un SS ģenerālis Frīdrihs Jekelns (*Friedrich Jeckeln*).

Nacistu okupācijas varas sākotnējie centieni izraisīt spontānus ebreju grautiņus Latvijas teritorijā nesekmējās. Ebreju iznīcināšana notika organizētā veidā zem vācu SD komandas. Taču tajā izdevās iesaistīt latviešus, kas kļuva par nacistu mērķu izpildītājiem. Izveidojās vairākas SD

Iela Rīgas geto 1941. gadā.

Street in Riga Ghetto, 1941.

ŽĪDS NEPIEDER PIE JUMS

Sviežiet viņu laukā!

An anti-semitic poster: "The Jew Does Not Belong With You. Throw Him Out!"

The Holocaust in German-Occupied Latvia

The Holocaust of the Jews and the Roma instigated by the Nazis was deliberate and merciless, and led to the murder of citizens of Latvia for purely racial reasons. The annihilation of Jews began immediately after the occupation army had entered the territory of Latvia.

In the Baltic region, the Holocaust was organised by *Einsatzgruppe A*, a special Operational Unit of the Nazi Security Service (*Sicherheitsdienst – SD*) commanded by Major General (*Brigadeführer*) Walter Stahlecker. This special task force arrived with the first units of the occupying army. From November 1941 on, the command was assumed by SS and Police General Friedrich Jeckeln, the Supreme Commander of the SS and Police in Northern Russia and Ostland.

The initial attempts by the Nazi occupation authorities to instigate spontaneous pogroms in the territory of Latvia were not successful. The annihilation of the Jews was organised and supervised by the German SD. However, some Latvians were willing to become accomplices in furthering the Nazi aims. Several SD auxiliary units were formed. The unit commanded by Viktors Arājs (see "The Arājs' Commando", p. 66) existed the longest.

Racist and dehumanising German propaganda justifying the annihilation of Jews was unleashed already in the first days of the occupation: posters, exhibitions, articles in newspapers. Jews were accused of Communist atrocities and murders. It was organised by a special propaganda unit from Germany. The Jews were publicly ostracised, humiliated and discriminated against administratively: they were ordered to wear the Star of David, ordered to clear rubble and

palīgpolīcijas vienības, no kurām visilgāk pastāvēja komanda Viktora Arāja vadībā (sk. "Arāja komanda" 66. lpp.).

Ebreju iznīcināšanu centās pamatot nacionālsociālistu rasisiskā naida un dehumanizācijas propaganda – plakāti, izstādes, brošūras, raksti presē, kas parādījās jau pirmajās okupācijas dienās. To organizēja sevišķa no Vācijas atsūtīta propagandas grupa. Ebrejus apvainoja komunistu vardarbībā un slepkavībās. Viņus izslēdza no sabiedrības un pret viņiem vērsās administratīvi ierobežojumi un pazemojumi: pavēles valkāt Dāvida zvaigzni, noliegumi staigāt pa ietvēm, uzturēties sabiedriskās vietās un iepirkties, norīkojumi drupu novākšanā, komunistu upuru atrakšanā u. c.

Pirmās ebreju iznīcināšanas akcijas sākās jau jūlijā un turpinājās līdz septembrim, lielākās no tām – Rīgā, Daugavpilī, Liepājā un daudzās mazpilsētās.

Septembrī atlikušajiem Rīgas ebrejiem Maskavas priekšpilsētā iekārtoja iežogotu un apsargātu geto. No šejienes divās akcijās 30. novembra un 8. decembra naktī Jeckelna tiešā vadībā izveda un netālu no Rīgas Rumbulā nogalināja ap 25 000 ebreju. Ap 3000 Liepājas ebreju nogalināja no 15. līdz 17. decembrim. Ar to bija pabeigta Latvijas ebreju masveida iznīcināšana, kam par upuri krita ap 70 000 cilvēku. Šai laikā no Vācijas, Austrijas un Čehijas vēl ievēda ap 25 000 ebreju, no kuriem nogalināja ap 20 000.

Rīgas geto slēdza 1943. gadā, un vēl dzīvos, darbam noderīgos ebrejus pārvietoja uz koncentrācijas nometnēm. Lielākās no tām bija Mežaparkā un Dundagā.

Plašās un Latvijā nepieredzētās ebreju vajāšanas un slepkavības iedzīvotājos izraisīja līdzjūtīgu attieksmi, ko oficiālās instances un prese nosodīja. Latvijas līdzpilsoņi izglāba vairāk nekā 400 ebreju. Vairākus par ebreju slēpšanu sodīja.

Nacionālsociālistiskās genocīda politikas dēļ brutāli beidzās gadsimtiem ilgā ebreju minoritātes vēsture Latvijā. Tā dažu gadu laikā Latvijas sabiedrība zaudēja vēl vienu vēsturiski, kulturāli, ekonomiski un politiski nozīmīgu daļu.

Ebreju sievietes pirms nošaušanas Šķēdes kāpās pie Liepājas 1941. gada decembrī.

Jewish women before execution in the dunes of Šķēde near Liepāja December 1941.

to exhume the victims of Communist atrocities, forbidden to walk on sidewalks, to frequent public places, to shop, etc.

The first annihilation actions started in July and continued until September. Groups of Jews were ordered shot in Riga, Daugavpils and in many smaller towns.

In September, the remaining Jews in Riga were herded into a fenced-in ghetto in the city's Moscow Suburb and forcibly kept there under guard. From the Riga Ghetto, under the direct supervision of Jeckeln, about 25,000 Jews were led to Rumbula, on the outskirts of Riga, and murdered there in two operations on 30 November and 8 December 1941. About 3000 Jews from Liepāja were murdered between 15 and 17 December. This was practically the end of the mass annihilation of approximately 70,000 Latvian Jews. In addition, during this time some 25,000 Jews were brought from Germany, Austria and the present-day Czech Republic, of whom around 20,000 were killed.

The Riga Ghetto was closed in 1943. Those Jews still alive and able to work were transferred to nearby concentration camps, the largest of which were located in Riga (Mežaparks/Kaiserwald) and Dundaga.

The extensive and unprecedented persecution and murder of Latvia's Jews evoked expressions of empathy. Such reactions, however, were officially condemned. Nevertheless, fellow citizens of Latvia saved more than 400 Jews. Several of them were punished by the Nazi authorities for harbouring Jews.

The Nazi policy of genocide was responsible for the brutal end of the centuries-long history of the Jewish minority in Latvia. Within a few years of the exodus of Baltic Germans, Latvia lost another historically, culturally, economically and politically significant part of its population.

Ebreju koncentrācijas nometne Mežaparkā.

A Jewish concentration camp in Riga Mežaparks (German Kaiserwald): "Whoever enters the neutral zone will be shot."

"Arāja komanda"

Jau 1941. gada jūlija pirmajās dienās SD komandieris Štālekers Viktoram Arājam uzdeva organizēt sevišķu latviešu SD palīgpolīcijas vienību (*Sonderkommando*). Tā labi iekļāvās nacistu nodomos iznīcināšanas jeb viņu terminoloģijā "pašattīrīšanās" akcijās iesaistīt vietējos iedzīvotājus. Tūlīt pēc nodibināšanās "Arāja komanda" piedalījās sistemātiskā ebreju un čigānu iznīcināšanā Rīgā un vēlāk visā Latvijā. Vēsturnieks Andrievs Ezergailis aprēķi-

nājis, ka kopumā tā ir atbildīga par aptuveni 26 000 cilvēku noslepkavošanu, ieskaitot ap 2000 čigānu un garīgi slimo un ap 2000 komunistu aktīvistu. Komandas sastāvā sākumā bija ap 100 brīvprātīgo, 1941. gada beigās – ap 300. 1942. gadā, kad sistemātiskā ebreju iznīcināšana Latvijas teritorijā bija jau beigusies, tās sastāvs palielinājās līdz apmēram 1200. Blakus Salaspils koncentrācijas nometnes apsardzei (sk. 74. lpp.) tā darbojās arī ārpus Latvijas – Polijas, Baltkrievijas un Ukrainas koncentrācijas nometnēs un cīnās pret sarkanajiem partizāniem.

Konrāds Kalējs (1913–2001) vācu SD uniformā. Mira Austrālijā, kamēr tiesās izskatīja Latvijas lūgumu viņu izdot apsūdzībā par kara noziegumiem.

Konrāds Kalējs (1913–2001) in German SD uniform. He died in Australia while his extradition to Latvia for alleged war crimes was pending.

Viktors Arājs (1910–1988) – t. s. "Arāja komandas" vadītājs. Federālās Vācijas tiesa Arāju notiesāja par kara noziegumiem, un viņš mira cietumā.

Viktors Arājs (1910–1988), leader of the "Arājs Commando," Arājs was sentenced by a court of Federal Germany for war crimes and died in prison.

The "Arājs Commando"

Already in the early days of July 1941, SD commander Walter Stahlecker co-opted Viktors Arājs to organise a special Latvian SD auxiliary unit (*Sonderkommando*). This unit fit well into the Nazi intentions to involve the local population in annihilation or, in their terminology, "self-cleansing" actions. Without delay, the newly formed "Arājs Commando" took part in systematic annihilation of Jews and Roma in Riga and later on elsewhere in Latvia. Historian Andrievs Ezergailis has estimated that the group was respon-

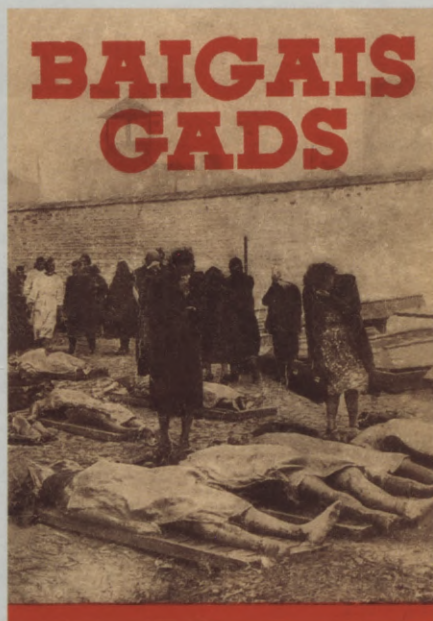
sible for the murder of approximately 26,000 people, including 2000 Roma and mentally ill, as well as 2000 Communists. The "Arājs Commando" counted some 100 volunteers in the beginning. By the end of 1941, it had grown to around 300. In 1942, when the systematic annihilation of Latvian Jews had already ended, it grew to approximately 1200 men. Men of the "Arājs Commando" performed guard duties at the Salaspils concentration camp (see p. 74), as well as fulfilling various duties outside Latvia in concentration camps and in actions against Soviet Red partisans in Poland, Belarus and the Ukraine.

Jānis (Žanis) Lipke (1900–1987)

Jānis Lipke, kas pazīstams ar vārdu Žanis, bija Rīgas ostas strādnieks, kurš kara pirmajos mēnešos strādāja kopā ar darbos norikotiem ebrejiem un izšķīrās tos paslēpt savās mājās īpaši iekārtotā bunkurā, vēlāk daudzus izvietojot pie draugiem. Lipke izglāba 53 nāvei nolemtus cilvēkus. Nacisma upuru muzejs Izraēlā par godu Lipkem un viņa sievai izgatavoja īpašu piemiņas medaļu. Taisnprātīgo alejā Jeruzalemē viņam iestādīts piemiņas koks. Rīgā viņa vārdā nosaukta iela, un pie viņa mājas atklāta piemiņas plāksne.

Jānis (Žanis) Lipke.

The Year of Terror

The way in which Nazi propaganda cynically made use of the mourning and anger about the brutal crimes of the Soviet occupation power in 1941 for their own ideological and hatemongering ends is well illustrated in the book *The Year of Terror*. It was published in Latvian in 1942 and in German in 1943. The book shows photos of the exhumed victims of the Soviet terror, but both the Cheka and the Soviet regime are singularly identified with Jews, who are portrayed in a racist manner as the enemies of the Latvian nation. Many photos in the book have been tendentiously selected, retouched and annotated.

Jānis Lipke, commonly known as Žanis, was a longshoreman in Riga. During the first months of the war, he worked with Jews in work details and decided to provide them with a hiding place in an underground bunker especially made for this purpose. Later, many were accommodated at houses of friends. Lipke saved 53 lives of Jews. The Yad Vashem memorial museum in Israel minted a special memorial medal for Lipke and his wife. A memorial tree has been planted for him in the Avenue of the Righteous in Jerusalem. In Riga, a street has been named after him, and a memorial plaque graces the house where he lived.

Izraēlas Goda raksts Paulam Krūmiņam, kas "riskēja ar savu dzīvību, lai glābtu vajātos ebrejus".

Certificate of Honour of the State of Israel to Pauls Krūmiņš, "who risked his life to save persecuted Jews."

Baigais gads

Kā nacionālsociālistiskā propaganda savas rasistiskās ideoloģijas un naida kurināšanas mērķiem ciniski izmantoja tautas sāras un sašutumu par komunistiskās okupācijas varas brutālajiem nodarījumiem 1941. gadā, redzams grāmatā *Baigais gads*. Latviešu valodā tā iznāca 1942., bet vācu – 1943. gadā. Grāmatā parādīti atraktie čekas upuri, bet čeka un komunistiskais režīms viscaur identificēts ar ebrejiem, kas kā rase nostādīti latviešu tautas ienaidnieku lomā. Daudzi fotoattēli grāmatā tendenciozi atlasīti, retušēti un anotēti.

Žids/ebrejs

Kopš Latvija 1991. gadā atguva neatkarību, zinātniskās un publiskās diskusijās bieži izvirzīts jautājums, kā apzīmēt šīs tautības iedzīvotājus. Līdz 1940. gadam latviešu literārajā valodā lietoja apzīmējumu "žids", kam latviešu valodā nebija negatīvas pieskaņas un kas radniecīgs ar šo vārdu poļu, lietuviešu un citās valodās. Pirmās padomju okupācijas laikā 1940.–41. gadā pēc krievu parauga oficiāli sāka lietot apzīmējumu "ebrejs". Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā latviešu vārds "žids" tika lietots antisemitiskās nauda kampaņās, it sevišķi savienojumā "žids–boļševiks".

Žids/ebrejs

The question of the proper Latvian designation for Jews has been debated in scholarly and public circles since Latvia regained its independence. Before 1940, Latvian literary language used the term *žids* (Jew), a relatively neutral term etymologically related to the word for "Jew" in Polish, Lithuanian and other neighbouring languages. During the first Soviet occupation 1940–41, the Russian term *ebrejs* (Hebrew) was officially introduced. During the Nazi occupation, the term *žids* was used derogatorily in hate campaigns, especially in the combination "Jew–Bolshevik." Since the similar sounding Russian term *zhid* (= 'Yid', 'kike') has a

Tā kā krieviskajam vārdam "žid" piemīt arī negatīva un diskriminējoša nozīme, pēc 1945. gada vārds "ebrejs" arvien vairāk iesakņojās latviešu valodā. Pēc nacistu organizētā holokausta, kurā aizgāja bojā gandrīz visi Latvijas ebreji, lielākā daļa pēckara ebreju jaunieceļotāju runāja krieviski un sevi sauca par ebrejiem kā Krievijā. Latvijas pamatiedzīvotāju daļa, ieskaitot ebreju tautības cilvēkus, un trimdas latvieši aizstāv vecā apzīmējuma "žids" lietošanu, minot, ka tam nepiemīt nekāda negatīva nozīme. Latvijas ebreju kopienas pārstāvji turpreti šo apzīmējumu noraida. Publikā un presē Latvijā lieto vārdu "ebrejs". To lieto arī Okupācijas muzejs.

derogatory and negative connotation, the term *ebrejs* became more and more established in Latvian usage after 1945. After the Nazi-organised Holocaust, in which most Latvian Jews were annihilated, most of the newly-arrived Jews in Latvia spoke Russian and called themselves *ebrejs*. A part of the indigenous Latvian population, including some Jews, and exile Latvians defend the use of the historical name *žids*, arguing that it did not carry a negative connotation before 1940. The members of the present-day Jewish community in Latvia, however, reject the term. The term *ebrejs* is the generally accepted term in public and press in Latvia, and the Occupation Museum follows this practice.

SS – SD – Gestapo

68

SS (vāc. *Schutzstaffel*, aizsardzības vienība) – Nacionālsociālistiskās vācu strādnieku partijas (NSDAP) organizācija, ko 1925. gadā izveidoja Hitlera un augstāko partijas funkcionāru aizsardzībai un ko, sākot ar 1929. gadu, vadīja SS valsts vadītājs (*Reichsführer*) Heinrihs Himlers (*Heinrich Himmler*). Kā tīrākais NSDAP iemīsojums SS pretendēja veidot partijas eliti. *Waffen-SS* šaurākā nozīmē bija kaujas vienības, sākot ar 1939. gadu, kas bija pakļautas SS vadībai, bet cīņās piedalījās armijas ietvaros. *Waffen-SS* sastāvēja no valstsvācu (*Reichsdeutsche*), vācu tautības (*Volksdeutsche*) un citu tautību vienībām – sākumā tikai tīri "ģermāņi", bet vēlāk arī baltieši, slāvi un arī citas tautības. Pēc kara Rietumu sabiedrotie atzina, ka latviešu *Waffen-SS* leģiona sastāvā tikai

SS – SD – Gestapo

SS (German *Schutzstaffel*, Protection Staff) – an organisation of the National Socialist German Workers Party (NSDAP) was formed in 1925 to protect Hitler and other high functionaries of the party. From 1929 on, it was under the leadership of the SS *Reichsführer* Heinrich Himmler. As the purest embodiment of NSDAP ideals, the SS laid claim to being the Nazi elite. The *Waffen-SS* in a more restricted sense were combat units, which were formed from 1939 on and were subordinated to the leadership of the SS but fought under the army military command. *Waffen-SS* contained units composed of citizens of Germany (*Reichs-deutsche*), ethnic Germans from abroad (*Volksdeutsche*) and other nationalities – at first only so-called "Germanic" peoples, but eventually also Balts, Slavs, and many other ethnic groups. After the war, the Western Allies recognised that the Latvian

daļēji bija brīvprātīgie un ka liela daļa karavīru bija vai nu iesaukti, vai arī iesaistīti piespiedu kārtā.

SD (vāc. *Sicherheitsdienst*, drošības dienests) – NSDAP slepenais dienests, ko iesaistīja cīņā pret politiskiem pretiniekiem, kā arī pret iekšējo opozīciju. No 1939. gada tas strādāja Valsts drošības galvenajā pārvaldē kopā ar Gestapo.

Gestapo (vāc. *Geheime Staatspolizei*, slepenā valsts policija). Politiskā policija bija nacionālsociālistiskās diktatūras instruments Vācijā un vācu okupētajos apgabalos. Tur tā kļuva par nacistu vardarbības metožu iemīsojumu (spīdzināšana, ievietošana koncentrācijas nometnēs, nošaušana bez tiesas procesa). Okupētajās teritorijās Austrumeiropā SS un SD pārraudzīja ebreju tautības iedzīvotāju iznīcināšanu. Nirnbergas starptautiskais tribunāls pēc kara atzina SS, SD un Gestapo par noziedzīgām organizācijām.

Waffen-SS Legion was only partly made up of volunteers and that most of the soldiers had been either recruited or coerced to participate.

SD (German *Sicherheitsdienst*, Security Service) – NSDAP secret service which was involved in fighting political enemies and internal party opposition. From 1939 on it worked together with

Gestapo (German *Geheime Staatspolizei*, Secret State Police) as part of the Central Office of State Security. The state political police was an instrument of the National Socialist dictatorship in Germany and in occupied areas. There it became known as the embodiment of German terror methods (torture, imprisonment in concentration camps, killing without a court process). In the occupied territories, the SD and the SS oversaw the destruction of Eastern Europe's Jewish population. The post-war International War Crimes Tribunal in Nuremberg declared the SS, the SD and the Gestapo to be criminal organisations.

Nacionālsociālistiskās Vācijas politika un plāni Baltijā

Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas varas nolūks bija Baltijas valstu teritorijas pārvācošana un kolonizēšana. Visas pārvaldes funkcijas bija nacionālsociālistiskās Vācijas rokās vai stingrā kontrolē.

Starpt. 1940. un 1945. gadu nacistu valdība izstrādāja vairākus "Austrumu ģenerālplāna" variantus, kas paredzēja šo reģionu pārveidot par Lielvācijas impērijas sastāvdaļu, noņemot vācu kolonistus, izsūtīt rasiski nevēlamos uz Krieviju, bet asimilējot pārējos. Pirmajos gados pēc iecerētās vācu uzvaras karā bija paredzēts Latvijā noņemt ap 160 000 privileģētu vācu kolonistu (sk. 72. lpp.).

Lai īstenotu savu politiku, okupācijas vara izveidoja "Ostlandes" (Austrumzemes) pārvaldi, tajā iekļaujot bijušās Baltijas valstis un lielāko Baltkrievijas daļu. Okupētajai teritorijai piemēroja vācu likumus. Ostlandes valsts komisārs Hinrihs Loze (*Hinrich Lohse*) bija stingrās nacionālsociālistiskās līnijas piekritējs un apspieda jebkuras pašnoteikšanās atjaunošanas idejas. Visus svarīgākos jautājumus izlēma Ostlandes valsts komisariāts un ģenerālkomisariāts (sk. "Vācu civilpārvalde Baltijā", 70. lpp.), lai gan Himlera SS administrācija un Alfrēda Rozenberga Austrumzemes ministrija arī centās nostiprināt savu ietekmi.

Nacistu vara atzina padomju okupācijas laika nekustamo īpašumu nacionalizāciju, bet boļševiku represēto cilvēku īpašumus apsaimniekoja īpaši izveidota valsts iestāde. Propagandistiskā nolūkā 1943. gadā sāka daļēji atjaunot privātīpašuma tiesības.

Ostlandes Valsts komisārs Hinrihs Loze ar Valsts Vadoni Adolfu Hitleru.

The *Reichskommissar* for Ostland Hinrich Lohse with Führer Adolf Hitler.

Nazi Policies and Future Plans for the Baltic Area

The ultimate aim of Nazi Germany was to Germanise and colonise the territory of the Baltic States. All of the government functions were either administered or controlled by Nazi German authorities.

Between 1940 and 1945, Nazi leadership developed several versions of the so-called "General Plan East" (*Generalplan Ost*). These envisioned the transformation of the entire region into a constituent part of Greater Germany by settling German colonists, deporting "racially undesirable" persons to Russia and assimilating the rest. Within the first few years after the projected German victory, some 160,000 privileged German colonists were to be settled in Latvia alone (see p. 72).

In order to carry out this policy, the occupation power established *Reichskommissariat Ostland*, an administrative territory which included the former Baltic States and much of Belarus. The occupied territory was subject to German law. The *Reichskommissar* for Ostland Hinrich Lohse was an adherent to the strict Nazi line and repressed any expressions of renewed independence. Most of the important policy decisions were made at the level of the *Reichskommissariat* and the subordinate regional *Generalkommissariate* (see "German Civil Administration in the Baltic," p. 70), although Himmler's SS administration and Alfred Rosenberg's Reich Ministry for the Occupied Eastern Territories in Berlin also tried to exert influence over how Ostland was to be governed.

Nazi authorities upheld the nationalisation of real estate carried out during the Soviet occupation. A special office was created to administer the properties of people repressed by the Communist regime. For propaganda reasons, a partial re-privatisation of smaller properties and businesses was begun in 1943.

<p>Anordnung über die Errichtung und den Aufbau der Deutschen Gerichte im Ostland. Vom 6. Oktober 1941</p> <p>Nachdem die Deutsche Wehrmacht das Ostland vom bolschewistischen Terror befreit hat, ist es nunmehr vornehmste Aufgabe der Zivilverwaltung, den Wiederaufbau des von den Bolschewisten vernichteten Rechtlebens im Ostland einzuleiten. Ich ordne daher an:</p> <p>§ 1</p> <p>(1) Im Ostland werden errichtet: am Sitz des Reichskommissars für seinen Amtsbezirk ein „Deutsches Obergericht“, am Sitz eines jeden Generalkommissars für seinen Amtsbezirk ein „Deutsches Gericht“.</p> <p>(2) Jedem Deutschen Gericht wird ein Sondergericht angegliedert.</p> <p>(3) Die bei jedem Deutschen Gericht und beim Deutschen Obergericht zu errichtende Staatsanwaltschaft nimmt die staatsanwaltlichen Aufgaben wahr.</p> <p>(4) Der Reichskommissar kann Zweigstellen der Gerichte und Staatsanwaltschaften errichten und anordnen, dass Gerichtstage ausserhalb des Gerichtssitzes abgehalten werden.</p> <p>§ 2</p> <p>(1) Die Deutschen Gerichte sind zuständig: in allen Strafsachen, soweit diese nicht einem anderen Gericht zur Aburteilung zugewiesen sind; in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten, wenn ein Reichsdeutscher oder deutscher Volkszugehöriger am Verfahren beteiligt ist; in allen übrigen Rechtsachen, wenn ihre Zuständigkeit durch Anordnung des Reichskommissars ausdrücklich begründet wird.</p> <p>(2) Das Deutsche Obergericht ist in Strafsachen und bürgerlichen Rechtsachen für die Entscheidung über die Berufungen und Beschwerden gegen die Entscheidungen der Deutschen Gerichte zuständig.</p> <p>(3) Die Sondergerichte sind zuständig, soweit ihre Zuständigkeit im Reich oder im Ostland ausdrücklich bestimmt ist oder wenn die Staatsanwaltschaft Anklage vor dem Sondergericht erhebt. Sie entscheiden auch im Verfahren auf Wiederaufnahme einer vor ihnen abgeschlossenen Strafsache.</p> <p>(4) Die Zuständigkeit der Sondergerichte bleibt unberührt.</p>	<p>Rikojums par Vācu tiesu jursdiķijas nodibināšanu un uzbūvi Austrumu apgabalā. 1941. g. 6. oktobrī.</p> <p>Pēc tam, kad vācu karaspēks atbrīvoja Austrumu apgabali no boļševiku terora, Civiltās pārvaldes svarīgākais uzdevums ir ievadīt atjaunošanas darbus boļševiku sagrauto tiesisko pamatu atjaunošanā Austrumu apgabalā.</p> <p>Sai sakarībā nosaku:</p> <p>1. §</p> <p>Austrumu apgabalā nodibināmas: (1) Vācu virstiesas — reichskomisāra atrašanās vietā viņam pakļautā apgabalā. Vācu tiesas — katra ģenerālkomisāra atrašanās vietā viņiem pakļautos amata iecirkņos. (2) Pie katras Vācu tiesas nodibināma sevišķa tiesa. (3) Prokurātūras funkcijas izpilda pie Vācu tiesām un Virstiesas nodibināmās prokurātūras. (4) Reichkomisārs var nodibināt tiesas un prokurātūras nodaļas un atļaut noturēt tiesas sēdes ārpus tiesas atrašanās vietas.</p> <p>2. §</p> <p>(1) Vācu tiesām piekriņķ: visas krimināllietas, ciktāl tās nav nodotas citu tiesu izspriešanā; civillietas, ja kāds lietas dalībnieks ir valstsvācietis vai vācu tautas piederīgais; visas pārējās tiesu lietas, ja to piekriņķība minētām tiesām tieši noteikta reichkomisāra rīkojumos.</p> <p>(2) Vācu virstiesai piekriņķ apellāciju un citu sūdzību izskatīšana par Vācu tiesu taisītiem spriedumiem un lēmumiem krimināl- un civillietas.</p> <p>(3) *Sevišķām tiesām piekriņķ to lietu izspriešana, kurās Vācijā vai Austrumu apgabalā ar sevišķiem likumiem vai rīkojumiem nodotas minēto tiesu izspriešanai, kā arī to lietu izspriešana, kurās prokurātūra ar apšūdzību griežas pie minētām tiesām. Tapat Sevišķās tiesas izšķir jautājumu par to krimināllietu atjaunošanu, kurās šājs tiesās nobeigta.</p> <p>(4) Speciālo tiesu piekriņķība paliek neskartā.</p>
---	---

Bilingual German and Latvian decree, dated 6 October 1941, ordering the establishment of German legal system in Ostland.

Vācu civilpārvalde Baltijā

Vācu civilpārvalde Ostlandē sāka veidoties 1941. gada 17. jūlijā, kad ar Hitlera pavēli izveidoja Okupēto Austrumu apgabalu ministriju "reihisleitera" Alfrēda Rozenberga (*Alfred Rosenberg*) vadībā un par Ostlandes valsts komisāru iecēla nacistu partijas funkcionāru Hinrihu Lozi. Lai gan sākotnēji padoti Rozenbergam, Loze un viņa amata brālis Ukrainā Erihs Kohs (*Erich Koch*) drīz rikojās neatkarīgi. Latvijā Vācu civilpārvalde sāka pārņemt funkcijas no militārās administrācijas 1941. gada 1. septembrī.

Lozes vadītā iestāde sastāvēja no četrām nodaļām: centrālais

birojs, politiskā, saimnieciskā un tehniskā nodaļa. Nākamo pārvaldes aparāta līmeni veidoja trīs ģenerālkomisariāti Igaunijā, Latvijā un Lietuvā. To uzdevums bija uzraudzīt vācu un vietējo pārvalžu darbu. Latvijas ģenerālkomisārs bija nacists Oto Heinrihs Drekslers (*Otto Heinrich Drechsler*). Zemāko pārvaldes līmeni veidoja apgabalu komisāri, kas bija tieši padoti ģenerālkomisāriem un uzraudzīja vietējo pašpārvalžu darbu.

1944. gada sākumā Ostlandes civilpārvaldes dienestā strādāja 2235 vācieši, neskaitot darbiniekus Baltkrievijā. Rozenbergs un Hitlers noraidīja vācbaltiešu iesaistīšanu Ostlandes politiskajā vadībā. Vācbaltieši, kas atgriezās Baltijā, lielākoties darbojās militārajā dienestā vai saimniecībā.

Ostlandes un Latvijas vācu augstākā vadība Rīgā. No kreisās: Oto Heinrihs Drekslers, Hinrihs Loze, Alfrēds Rozenbergs, Valters Eberhards fon Mēdems.

The German Civil Administration in the Baltic. From the left: Otto Drechsler, Hinrich Lohse, Alfred Rosenberg, Walter Eberhard von Medem.

German Civil Administration in the Baltic

German civil administration in the Baltic began to take shape on 17 July 1941 when Hitler ordered the formation of the Ministry of Occupied Eastern Territories (the so-called "Ostministerium") under the leadership of *Reichsführer* Alfred Rosenberg. Soon afterwards, the *Reichskommissariat Ostland* was created, with Nazi functionary Hinrich Lohse as the *Reichskommissar*. While initially hierarchically subordinate to Rosenberg, Lohse and his counterpart in the Ukraine, *Reichskommissar* Erich Koch, soon were running their civil administrations autonomously of the *Ostministerium*. In Latvia, German civil administration started to take over from the initial military administration on 1 September 1941.

The office headed by Lohse consisted of four branches: central

bureau, political, economic and technical branch. The next administrative level consisted of three *Generalkommissariate* – in Estonia, Latvia and Lithuania. They were charged with supervising the activities of the German and indigenous administrations. The Commissioner General for Latvia was the Nazi Otto Heinrich Drechsler. The lowest level consisted of District Commissioners, who were directly responsible to the Commissioners General and supervised the work of local self-administrations.

In early 1944, 2235 Germans were employed in the civil administration of Ostland, not counting those located in Belarus. Rosenberg and Hitler did not allow Baltic Germans to participate in the political administration of Ostland. Those Baltic Germans who did return, for the most part, served in military service or engaged in business.

Pārvācošanas un kolonizācijas politika

Nacionālsociālistiskās Vācijas kultūrpolitikas mērķis bija apspiest un nacistiskajai ideoloģijai pakļaut latviešu nacionālo pašapziņu un kultūru, tās vietā uzsverot visu vācisko.

Nacionālo izpausmju apspiešana sākās ar neatkarības centienu noliegšanu, apzinātu Latvijas un latviešu vārda noklusēšanu, nacionālās simbolikas un valsts svētku svinēšanas aizliegumiem okupācijas pirmajā posmā. Vēlāk, jo vairāk latvieši kļuva vajadzīgi totālā kara vajadzībām, jo vairāk nacisti arī atļāva izpausties latviešu nacionālajām jūtām.

Direktīvās par igauņu, latviešu un lietuviešu pārvācojamību 1943. gadā teiktas, ka preses un literatūras publikācijas pakāpeniski ierobežojamas, turklāt labi darbi pēc iespējas publicējami vācu valodā un vācu izdevniecībās. Nacistu aizliegto grāmatu saraksti bija plašāki nekā padomju okupācijas gadā, nereti iekļaujot tos pašus, it sevišķi neatkarīgās Latvijas laikā izdotos, darbus.

Publiskos izpausmes veidos nacionālsociālistu propaganda bija līdzīga komunistiskajai – ar nacistu plakātiem, karogiem, nacistisko simboliku, masu sarīkojumiem un Lielvācijas vadoņa Ādolfā Hitlera godināšanu.

Plaque commemorating the 500-year anniversary celebration of the city of Bauska: "Latvians and Germans united under Führer Adolf Hitler in battle against bolshevism."

Nazi poster "Hitler the Liberator".

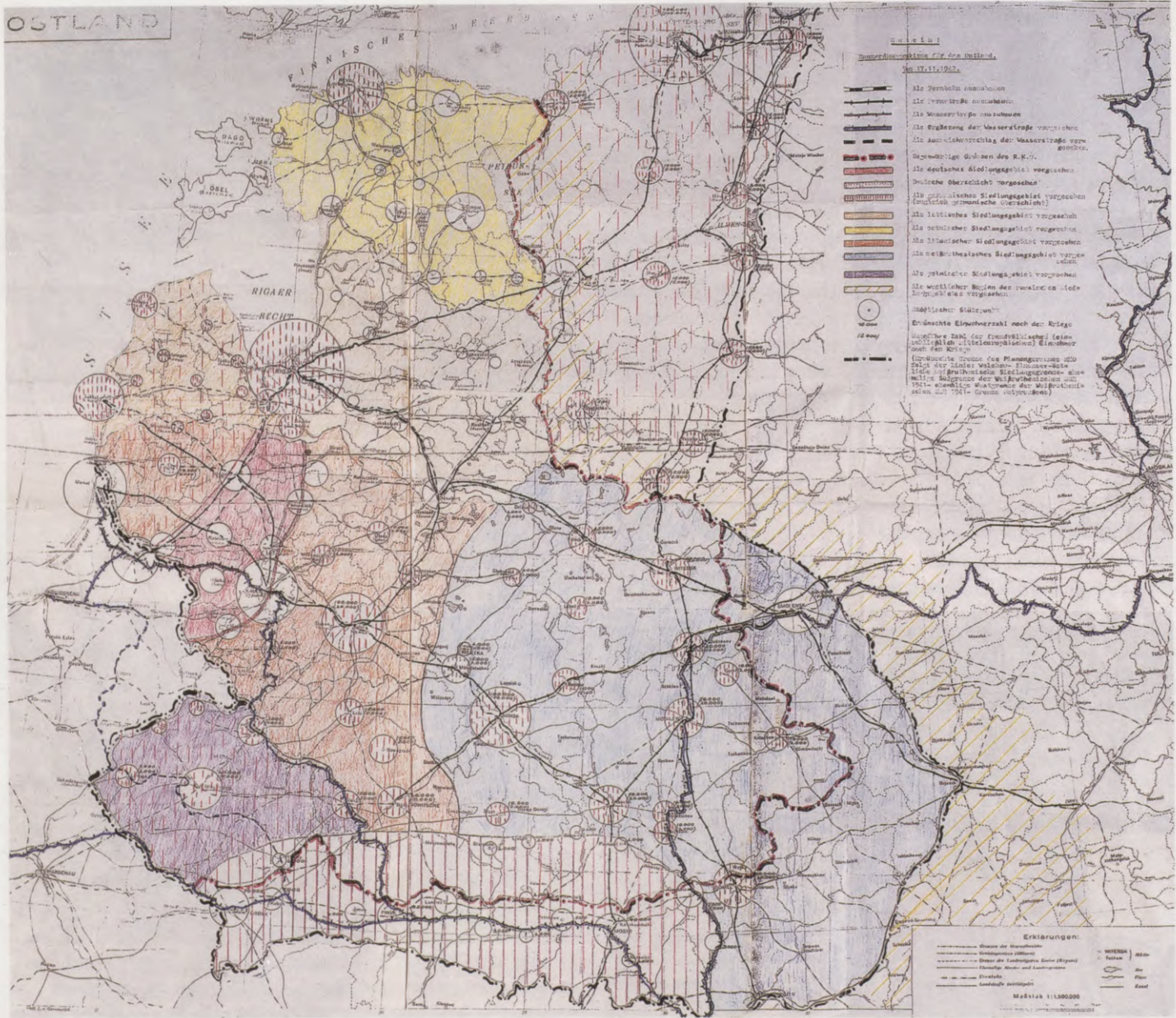
Germanisation and Colonisation Policies

The cultural policies of Nazi Germany were aimed at suppressing Latvian national self-awareness and culture, and replacing them with Nazi ideology. Emphasis was placed on the importance of everything German.

The suppression of national self-expression started early in the occupation period with the denial of demands for national independence, a deliberate avoidance of the terms "Latvia" or "Latvian," the banning of national symbols and holidays. Later on, when Latvians were needed for the efforts of waging "total war" against the advancing Soviets, the Nazis allowed national sentiments to be expressed more openly.

The 1943 Nazi directives concerning the possibility of assimilating Estonians, Latvians and Lithuanians state that press and literary publications in those languages must be gradually phased out. The best literary works are to be published by German publishers in the German language. The lists of books banned by the Nazis were more extensive than those of the Communist regime the year before. Many of the same works were included, especially works published during the independence period.

In public forms of expression Nazi propaganda was similar to Communist propaganda: Nazi posters, flags, symbols, mass rallies and the adulation of the Führer Adolf Hitler.

Vācu sastādīta "Ostlandes telpiskā izvietojuma skice", kurā norādīti nākotnē paredzētie vācu iedzīvotāju centri un kolonizācijas apgabali, kā arī citi pārkārtojumi iedzīvotāju sastāvā. Skice datēta 1942. gada 17. novembrī. Tās oriģināls atrodas Latvijas Valsts vēstures arhīvā.

A German "Sketch of Spatial Organisation of Ostland" dated 17 November 1942. The sketch shows intended future German settlements in the main cities and areas to be colonised, as well as other population changes. The original is located in the Latvian State Historical Archive.

- Tagadējā Ostlandes robeža
- Vācu noņemšanai paredzēts apgabals
- Paredzēts vācu augstākajai šķirai
- Apgabals paredzēts vācu noņemšanai (arī vācu augstāko šķirai)
- Latviešiem paredzēts apgabals
- Igauniem paredzēts apgabals
- Lietuviešiem paredzēts apgabals
- Baltkrievi paredzēts apgabals
- Poļiem paredzēts apgabals
- Krievu apgabala rietumu robeža
- Atbalsta punkti pilsētās
- Vēlamais aptuvenais pēckara iedzīvotāju skaits
- Vēlamā Ostlandes plānošanas telpas robeža

- Present border of Ostland
- Area intended for German settlement
- Area intended for German upper crust
- Area intended for German settlement (with German upper crust)
- Area of Latvian settlement
- Area of Estonian settlement
- Area of Lithuanian settlement
- Area of Belarusian settlement
- Area of Polish settlement
- Westernmost area of Russian settlement
- Support bases in the cities
- Desired approximate number of inhabitants after the war
- Desired border of territorial planning of Ostland

Zemes "pašpārvalde"

Vācu okupācijas varai bija svarīgi izveidot tādu augstāko vietējo institūciju, kas gan šķietami izskatītos pēc pašu valdības, bet tāda nebūtu, kas pildītu pārvaldes funkcijas, bet kam nebūtu reālas varas, ko vadītu pakalpiģi cilvēki, bet kam tomēr būtu zināma uzticība tautā.

Tā 1942. gada pavasarī okupācijas vara izveidoja Zemes "pašpārvaldi" (*Landesselbstverwaltung*). Daži ģenerāldirektori bija Latvijas brīvvalsts laikā pazīstami cilvēki. Viņu līdzdarbošanās nacistu okupācijas aparātā bija divdomīga. Viņi bija pilnībā pakļauti okupācijas varai, bet viņi tomēr varēja palaikam mazināt tās nodarīto ļaunumu Latvijā. Viņu sadarbība radīja iespaidu par tautas atbalstu okupācijas varai, lai gan viņi palaiķam mēģināja protestēt un izrādīt patstāvību tautas interesēs.

Ģenerāldirektoriem bija aizliegts lemt vai darboties kopīgi un kārtot politiska rakstura lietas, kas bija uzticētas nacistu okupācijas iestādēm. Kad tas reizēm notika, viņi saņēma stingrus aizrādījumus. Viņiem stipri ierobežotā veidā atļāva pārzināt tieslietu, saimnieciskos, izglītības, satiksmes, kultūras un citus vietēja rakstura iekšējos jautājumus. Taču arī te svarīgākos jautājumus, piemēram, iedzīvotāju pārtikas devas, materiālo apgādi, nodevu un atalgojuma lielumu un darba dienestu, izlēma okupācijas iestādes, darbojoties paralēli pašpārvaldei un uzdodot tai izpildīt savus lēmumus (sk. "Vācu civilpārvalde Baltijā", 70. lpp.).

Latviešu pašpārvaldes ģenerāldirektoru svinīga ieviešana amatā 1942. gada 9. maijā.

Official introduction of Directors General of the Latvian Self-Administration on 9 May 1942.

Nominal "Self-Administration"

It was important for the occupation regime to create a high-level local institution that would give the illusion of an indigenous government, but would not be one; one that would fulfil administrative functions but would possess no real power; one that would be staffed by obeisant persons who would still have some trust of the local population.

To achieve this end, the occupation authorities set up the "Self-Administration of the Land" (*Landesselbstverwaltung*). Some of the Directors General, as the members of this body were called, were people who were already well-known public figures during the independence period. The participation of these persons in the Nazi occupation's administrative apparatus was ambiguous. While lacking any powers of their own independent of the occupation authorities, they were able at times to help mitigate the worst effects of the occupation. On the other hand, the collaboration of prominent members of society in the Self-Administration created the impression of popular support for the occupation regime.

The Directors General were forbidden to deliberate or act as a group, and also to deal with political matters, a sphere reserved for German officials. When such actions were attempted, members of the Self-Administration were strongly reprimanded by the Germans. The Directors General were granted restricted authority to administer matters deemed to be of local importance: justice, economics, education, transportation, culture and others. But even here the most important decisions, such as food rationing, supplies of goods, the amount of remuneration and taxes and mandatory work service, were reached by German authorities, which worked parallel to the Self-Administration and made the latter administer its decrees (see: "German Civil Administration in the Baltic", p. 70).

Duties in kind imposed as "the food contribution of Latvia during the decisive time of World War II." Farmer Pēteris Bikovs is obliged to deliver in 1943-44 150 eggs from 3 adult hens.

LETLANDS Beitrag zur Ernährung in der grossen Zeit des zweiten Weltkrieges.
LATVIJAS pārtikas piegāde otrā pasaules kara svarīgā laikā.

Ablieferungskarte Nr. 412 Nodevu kartiņa
FÜR EIER UND GEFLÜGEL DES ERZEUGERS OLĀM UN MĀJPUTNIEM
1943./44. RAŽOTĀJA 1943./44.

Bikovs Pēteris
(Familien- und Vorname / Uzvārds un vārds)

Nanderes Cirgaļu Valsts
(Haus, Gemeinde und Kreis / Māja, pagasts un apriņķis)

Mein Hennenbestand ist: / Mans vistu skaits ir:

Datum / Datums	Getügel / Mājputni	Leghennen Dājējvistas	Junghennen über 5 Mon. alt Jaunputni, vecāki par 5 mēn.
am 15.11.43.g.		3 St./gab.	4 St./gab.
am		St./gab.	St./gab.
am		St./gab.	St./gab.

Mein Ablieferungssoll 1943./44. beträgt:
Mana obligātā nodeva 1943./44. ir:

bei 3 Hennen und 50 Eiern pro Henne 150 St. Eier
no vistām ā olas, kopā gb. olas

Obige Angaben, sowie den Empfang dieser Karte am Augšminētos datus, kā arī šīs kartes saņemšanu
bestätigt: apstiprina:

(Unterschrift des Betriebs- und Karteninhabers / Kartiņas un saimniecības īpašnieka paraksts)

Die wahrheitsgemässe Zahlenangabe des Hennenbestandes beglaubigt:
Uzdotā vistu skaita pareizību apliecinā:

Cirgaļu Pēteris
(Gemeindebeamter / pēgasta valde)

Sammelstelle: *pagasts pārrot.*
Savāktnve:

Rixner Druckerei 6199-25323. 500.000

Salaspils koncentrācijas nometne

Politiski neuzticamo, nepakļāvīgo un likumpārkāpēju ieslodzīšanai 1942. gadā izveidoja koncentrācijas nometni Rīgas apkārtnē Salaspilī. Tās oficiālais nosaukums bija "Policijas cietums un darba labošanās nometne". Nometnes celšanā piedalījās vēl dzīvi palikušie ebreji. Vēlāk tās ieslodzīto un upuru vidū bija cilvēki no Latvijas un arī citām Ostlandes zemēm un Krievijas: civilo likumu pārkāpēji, dezertieri, komunistu atbalstītāji un nacionālās pretestības kustības dalībnieki, to vidū arī bērni. Nometnei bija izteikts smaga darba un vēlāk tranzītnometnes raksturs. Tās kopējo iemītnieku skaitu vērtē uz 12 000, bet bojā gājušo skaitu uz 2000, galvenokārt

Salaspils koncentrācijas nometne pēc nodedzināšanas 1944. gada rudenī.

Salaspils concentration camp after destruction by retreating Germans, fall 1944.

Salaspils Concentration Camp

The concentration camp Salaspils, not far from Riga, was built in 1942 to imprison political dissidents, recalcitrants and lawbreakers. Its official designation was "Police Prison and Work Rehabilitation Camp." Surviving Jews from the Riga Ghetto were used to build the camp. Later on, among its prisoners and victims were persons from Latvia, other parts of Ostland and Russia: civil lawbreakers, deserters, Communist supporters or sympathisers and members of national resistance groups, including children. The camp was a characteristic hard labour camp and later also a transit camp. The total number of its inmates is calculated to be ca 12,000, of whom some 2000 perished, mainly because

Audriņi

Rēzeknes apriņķa Audriņu ciema iedzīvotājus nacisti apsūdzēja par sarkanarmiešu slēpšanu. 1941. gada nogalē vācu drošības policija visus 200 iedzīvotājus apcietināja, nodedzināja ciemu līdz zemei un 30 ciema vīriešus publiski nošāva Rēzeknes tirgus laukumā. Iebaidīšanas nolūkā izplatīja paziņojumu par padarīto.

slimību, smagā darba, necilvēcīgas apiešanās un sodu dēļ. Par "masveida iznīcināšanas" un "nāves" nometni Salaspilī stilizēja padomju vara, minot tajā nonāvēto skaitu no 53 000 līdz pat 100 000 un vēl vairāk. Šiem pārspilējumiem bija ideoloģiski politisks raksturs – dēmonizējot nacistisko varu, novirzīt uzmanību no savas vardarbības, uzsvērt savu kā atbrīvotāju leģitimitāti un vērsties pret trimdā dzīvojošajiem latviešiem kā nacistu kolaborantiem. Memoriaļu Salaspils koncentrācijas nometnes vietā atklāja 1967. gadā.

Netālu no Salaspils koncentrācijas nometnes bija nometināti Sarkanarmijas karagūstekņi, vairums zem klajas debess. Šeit un citur Latvijas teritorijā bojā gāja desmitiem tūkstošu vācu gūstā nonākušo sarkanarmiešu.

of disease, hard labour, inhuman treatment and punishment. Post-war Soviet propaganda depicted Salaspils as a "death" and "mass annihilation" camp, mentioning numbers of dead as high as 53,000 to 100,000. These exaggerations had a political and ideological character—by demonising Nazi rule they diverted attention from Soviet atrocities, emphasised the Soviets as liberators and facilitated attacks on exile Latvians as Nazi collaborators. A memorial on the site of Salaspils Concentration Camp was opened by the Soviet authorities in 1967.

Not far from Salaspils Concentration Camp, Red Army POWs were camped, most of them without shelter. Tens of thousands of Soviet soldiers in German captivity died here and elsewhere in the territory of Latvia.

The inhabitants of the village of Audriņi near Rēzekne in Eastern Latvia were accused of hiding soldiers of the Red Army. Toward the end of 1941, the German Security Service (SD) arrested all 200 inhabitants, burned the village to the ground and executed 30 men on the marketplace in Rēzekne. An announcement was printed in newspapers as a means of intimidation.

Kolaborācija

Ar jēdzienu "kolaborācija" parasti saprot sadarbību ar savas valsts ienaidnieku vai okupācijas varu paša zemē. Kolaborācijas pretstats ir pretošanās. Kā pretošanās, tā arī kolaborācijas iespējamā skala ir plaša. Tās abas sastopas plašā pelēkā piemērošanās joslā, kurā cilvēki vienkārši cenšas pārdzīvot.

Galējā formā, īpaši kara vai varmācīgas okupācijas apstākļos, kolaborācija kļūst par nodevību, it sevišķi to acīs, kas aktīvi pretojas vai pretojušies ienaidniekam vai okupācijas varai. Par kolaborāciju ar nacistiem uz nāvi notiesātā Norvēģijas politiķa Vidkuna Kvislinga (*Vidkun Quisling*) vārds kļuvis par sinonīmu nodevējam. Latvijā pēckara gados nacionālie partizāni izrēķinājis ar aktīviem padomju okupācijas varas kolaborantiem kā ar nodevējiem.

Taču ne vienmēr kolaborācija izpaužas galējā formā vai arī to par tādu uzskata. Daudzi kolaboranti attaisno savu sadarbību ar okupācijas varu kā darbošanos tautas labā, lai novērstu iespējami lielāku ļaunumu. Latvijā savu rīcību tā centās attaisnot tie, kuri sadarbojās ar padomju varu 1940. gadā, kā arī tie, kas sadarbojās ar nacionālsociālistiskās Vācijas varu. Tāpat otrā padomju okupācijas laika kolaboranti, it sevišķi t. s. nacionālkomunisti, pamatoja savu darbību Komunistiskās partijas un pārvaldes aparātā ar vēlēšanos uzlabot latviešu situāciju. Tāpēc jebkuras kolaborācijas vienādošana ar nodevību ir stipri relatīva, nereti atkarīga no vērtētāja pozīcijas un vēsturiskās atkāpes.

Latvijas apstākļos kolaborācijas jēdziena vērtēšanā jāievēro arī kolaborācijas priekšvēsture un konteksts. Īsajā neatkarības laikā Latvijā vēl nepaguva pilnībā izveidoties spēcīgas valsts un tautas demokrātiskas sadzīves tradīcijas kā sabiedriski integrējošs un stabilizējošs faktors. Vēl svarīgāki ir ārpolitiski faktori starpkara periodā – spēcīgā totalitāro ideoloģiju izaugsme Eiropā un Padomju Savienībā; demokrātisko valstu bezspēcība; jauno mazo Eiropas valstu nedrošā starptautiskā situācija. Kolaborācijas konteksts 40. gados Baltijā raksturojas

ar Rietumeiropā nepazīstamu trīs okupāciju secību un destruktīvu svešu varu karu, kas bija jāizcieš Latvijai un abām Baltijas kaimiņienēm un kas to iedzīvotājus nostādīja eksistenciālu morālu dilemmu priekšā. Ne nacistiskā Vācija, nedz komunistiskā Padomju Savienība, kuru konspiratīvā kolaborācija noveda pie pirmās padomju okupācijas, negribēja šo nāciju brīvību. Hitlera totālais karš neko nemainīja. Abas totalitārās lielvaras gribēja Baltijas valstis apspiest un izmantot katrā savā labā. To ilustrē ne vien nežēlīgā nacionālās pretošanās apkarošana un apspiešana, bet arī ciniskā nacionālo jūtu manipulācija un izmantošana. Abas okupācijas varas pieprasīja kolaborāciju un izmantoja jebkuru iespēju ar varu, viltu vai solījumiem to iegūt, parasti pervertējot kolaborāciju par patriotismu, bet pretestību – par nodevību.

Šajos apstākļos, vērtējot kolaborāciju, jāievēro arī "lielākā un mazākā ļaunuma" problemātika. Latvijas ebreju tautības iedzīvotājiem padomju vara nenoliedzami bija mazākais ļaunums. Nacistu terors visā pilnībā bija primāri vērstis tieši pret viņiem. Turpretī latviešiem pēc komunistu terora nacistu apspiešanas mehānismi varēja likties mazāk brutāli un ciņā pret saskatīto lielāko komunisma ļaunumu dažāda veida sadarbība vairāk pieņemama.

Beidzot – svarīgi arī ievērot aizgājušā laika faktoru. Beidzoties staļinisma terora ļaunākajām izpausmēm un bruņotai nacionālai pretestībai, bet arī – beidzoties cerībām uz palīdzību no Rietumiem, okupācija kļuva par sava veida "normalitāti". Sabiedrībā ienāca jauna paauzde un režīms kļuva nedaudz elastīgāks. Tāpēc šai laikā visgrūtāk izvērtēt dažādas kolaborācijas un pretestības līdzāspastāvēšanas formas – no vienas puses, funkcionējot uzspiestā sistēmā, bet izmantojot iespēju un izdevību tai izrādīt kaut nelielu pretošanos.

Jauna nacionāla sabiedriskā un politiskā kopdoma un identitāte atjaunotajā Latvijā varēs pilnībā veidoties tikai, novērtējot, izprotot un pārvarot okupācijas laika un varas radītās pretišķības sabiedrībā, ieskaitot kolaborāciju un pretošanos.

Collaboration

The term "collaboration" is usually applied to cooperation with an enemy of the state or the occupation power in one's own country. The antonym of "collaboration" is "resistance." The scope is wide—graduated scales of resistance and collaboration form a continuum, meeting in the grey area of accommodation—that is, just "keeping one's head down" to survive.

In its extreme form, especially in times of war or a violent takeover, collaboration turns into treason, especially in the eyes of those who have actively opposed the enemy or the occupation. The name of Vidkun Quisling, the Norwegian politician who was sentenced to death for collaborating with the Nazis, has become a synonym for traitor. In the years following the war, Latvian national partisans treated active collaborators with the Soviet occupiers as traitors.

Collaboration does not always assume its extreme form, nor is always viewed as such. Many collaborators justify their actions as undertaken to prevent a possible greater harm. Although it is difficult to evaluate such claims, equating any collaboration with treason is relative and oftentimes depends on the perspective of the person making the judgment, as well as the historical distance from the events.

In the case of Latvia, the pre-history and the context of collaboration must also be taken into account. In its short period of independence, Latvia had not yet been able to develop fully the foundations of a democratic civil society and traditions as an integrating and stabilising factor. Even more important are the external factors in the interwar period: the growth of virulent totalitarian ideologies in Europe and the Soviet Union, the helplessness of the democratic powers, and the precarious international situation of the new small European nations. The context of collaboration in

the 1940s in the Baltic is also characterised by a situation that was not known in Western Europe – the sequence of three occupations and a destructive foreign war that exposed the populations of Latvia, Lithuania and Estonia to existential moral choices. Both totalitarian powers, USSR and Nazi Germany, wanted to subjugate and exploit the countries, each to its own end. That is illustrated by the merciless persecution and suppression of national resistance and by the cynical use and manipulation of national sentiments. Both occupation powers demanded collaboration and used any means to get it – including coercion, deceit or promises. In this process of perversion, each occupation regime presented collaboration as patriotism and resistance as treason.

Under these conditions the problem of "greater and lesser evil" must be taken into account. Soviet rule was doubtless the lesser evil for the Jewish population On the other hand, Nazi repression mechanisms could easily seem less brutal to Latvians after the terror of the Communist rulers.

Finally, it is necessary to take note of the factor of elapsed time. After the worst of Stalinist terror, but also after armed national resistance and hope for Western intervention had ended, occupation became a kind of "normality," and accommodation became the order of the day. Under these conditions it is most difficult to evaluate various forms of coexistent collaboration and resistance: the need to function in a system imposed by the occupiers while using every chance to show even the slightest opposition.

A new social and political consensus and identity in re-emergent independent Latvia will be able to come about only after the contradictions in the society created by the occupation have been fully understood and overcome, including those of collaboration and resistance.

Nacionālā pretestība

Nacionālā pretestība, kas bija sākusies pret pirmo padomju okupāciju, turpinājās arī pret nacistu okupāciju.

Virsnieku apvienība turpināja darbu un centās atturēt ļaudis no militāras sadarbības ar vācu nacistiem. Latviešu nacionālistu savienība izdeva nelegālo laikrakstu *Tautas Balss*, kura sastādītājus atklāja un ieslodzīja koncentrācijas nometnē.

Īpaši nozīmīga bija Latvijas Centrālās padomes (LCP) izveidošana 1943. gadā. Tā bija nelegāla organizācija ar mērķi sekmēt Latvijas brīvvalsts atjaunošanu. Organizācijas kodolu veidoja četru Latvijas Saeimas partiju un frakciju pārstāvji. Viens no LCP iniciatoriem un tās priekšsēdis bija pirmā Latvijas Valsts prezidenta Jāņa Čakstes dēls Konstantīns Čakste.

LCP orientējās Rietumu demokrātiju virzienā, cerot uz ASV, Lielbritānijas un Francijas uzvaru karā un atbalstu Latvijas neatkarības atjaunošanai. Cerībām pamatu deva 1940. gada Latvijas inkorporācijas neatzišana, Atlantijas Harta (1941) un Apvienoto Nāciju Deklarācija (1942). LCP sniedza regulārus ziņojumus par stāvokli Latvijā Latvijas sūtņiem ārzemēs un sadarbojās ar rietumvalstu slepenajiem dienestiem.

Nelegālo kustību dalībniekus vajāja un pēc apcietināšanas nosūtīja uz Salaspils, tad Štuthofas (*Stutthof*), Dahavas (*Dachau*) un Neiengammes (*Neuengamme*) koncentrācijas nometnēm Vācijā.

Konstantīns Čakste (1901–1945)

Čakste bija pirmā Latvijas Valsts prezidenta Jāņa Čakstes dēls, jurists, jurisprudences profesors Latvijas Universitātē. Čakste bija Latvijas Centrālās padomes (LCP) iniciators un kļuva par tās priekšsēdi 1943. gadā. 1944. gada rudenī nacisti Čaksti apcietināja un ieslodzīja Štuthofas koncentrācijas nometnē. Viņš mira 1945. gada 21. februārī nometnes evakuācijas laikā.

Čakste was the son of the first President of Latvia, an attorney and a Professor of Law at the University of Latvia. Čakste was an initiator of the Latvian Central Council (LCP) in 1943 and became its chairman. In the fall of 1944, Čakste was arrested and sent to the Stutthof concentration camp. He died on 21 February 1945 during forced evacuation of the camp.

National Resistance

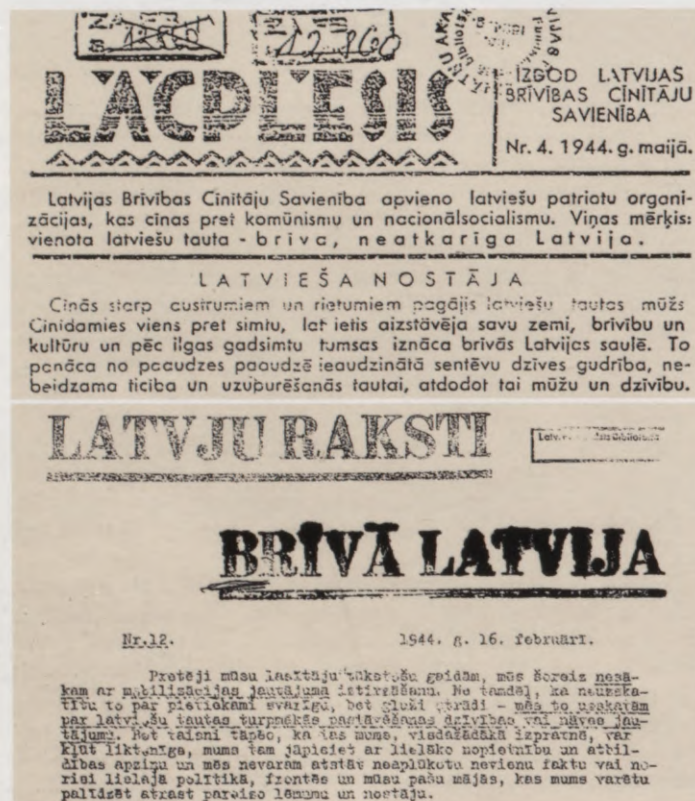
National resistance that had begun during the first Soviet occupation continued during the Nazi occupation as well.

The Officers' Union (*Virsnieku apvienība*) continued its activities and urged people to avoid military cooperation with the Germans. The Latvian National Association (*Latviešu nacionālā savienība*) published an underground newspaper *Tautas Balss* (The Voice of the Nation). Its editors were arrested and imprisoned in a concentration camp.

The founding of the Latvian Central Council (*Latvijas Centrālā padome*, LCP) in 1943 was particularly significant. It was an underground organisation whose aim was the restoration of independent Latvia. The core of the organisation consisted of representatives of four political parties represented in the last Latvian *Saeima* (parliament). One of the initiators and the chairman of the LCP, Konstantīns Čakste, was the son of the first President of Latvia.

The Latvian Central Council oriented its external activities toward the West, hoping that the USA, Great Britain and France would be victorious in the war and support the renewal of Latvia's independence. These hopes were based on the non-recognition of Latvia's annexation in 1940, the Atlantic Charter (1941) and the United Nations Declaration (1942). The LCP provided regular reports to Latvian diplomatic representatives in the West about the situation in Latvia and cooperated with Western intelligence services.

The members of these and other resistance groups were persecuted and sent to the Salaspils concentration camp, later transferred to the Stutthof, Dachau and Neuengamme concentration camps in Germany.

Cover pages of two illegal newspapers from 1944: *Lāčplēsis* (Bearslayer, a legendary Latvian hero, published by the "Association of Latvian Freedom Fighters") and *Latvju Raksti/Brīvā Latvija* (Latvian Writings/Free Latvia).

Legāla pretdarbība

Latviešu nacionālā pretošanās izmantoja arī nelielās legālas pretdarbības iespējas.

Čekas briesmu darbu dokumentēšanai ar vācu atļauju bijušajā čekas namā darbojās patriotiska jauniešu organizācija – Nacionālā sardze. Triju gadu darbības laikā Nacionālās sardzes darbinieki dokumentēja pirmā padomju okupācijas laika notikumus. Nacistu okupācijas vara, izmantojusi dokumentāciju propagandas nolūkos (sk. *Baigais gads* 67. lpp.), čekas ļaundarbībām vairs nepievērsās. Daļa Nacionālās sardzes savāktu materiālu tagad atrodas Okupācijas muzejā.

Tautas palīdzība uzsāka darbu 1941. gada vēlā rudenī, apvienojot Latvijas brīvvalsts laika organizācijas (Latvijas Sarkano Krustu, Latvijas Sieviešu palīdzības korpusu u. c.). Tautas palīdzība uzturēja vairākas slimnīcas, sanatorijas, bērnudārzus, bērnu vasaras kolonijas. Tā materiāli pabalstīja 1940.–41. gada boļševiku terorā un karadarbībā cietušos tautiešus, karavīrus un daudz bērnu ģimenes.

Nacionālās sardzes loceklis Modris Gulbis pēta dokumentus čekas namā.

A member of National Watch, Modris Gulbis, studying documents in former headquarters of the Cheka.

Divdomīgs gleznotāja Kurta Frīdrihsona plakāts (sk. 110. lpp.).

An ambiguous poster by the renowned painter Kurts Frīdrihsons (see p. 110): "Hands off Latvia!"

Resistance through Legal Means

The Latvian national resistance took advantage of whatever legal forms of counteraction the occupation regime afforded it.

The German authorities allowed a patriotic youth organisation, the National Watch (*Nacionālā sardze*), to do research in the former headquarters of the Cheka in Riga. Over three years of activity, members of the National Watch documented the events of the first year of Soviet occupation. The Nazi authorities exploited some of the documentation for propaganda purposes (see *The Year of Terror*, p. 67), but showed no further interest in investigating Soviet crimes. A part of the materials collected by the National Watch is now in the possession of the Museum of Occupation.

The welfare organisation People's Aid (*Tautas palīdzība*; Germ. *Volkshilfe*) was created in the autumn of 1941. It was formed on the basis of welfare organisations in independent Latvia: the Red Cross, the Women's Aid Corps and others. People's Aid maintained several hospitals, sanatoriums, day care centres and summer camps for children. It gave aid to people who had suffered from Communist terror in 1940–41 and from war action, as well as supporting large families.

Darba dienests

Vācijas kara mašīnērijai vajadzēja strādniekus un karavīrus. Iekaroto austrumu apgabalu iedzīvotājus nacistu rasis-tiskā ideoloģija un prakse sākumā uzskatīja galvenokārt par potenciālu lētu vai piespiedu darbaspēku.

Darba pienākumus okupētajos austrumu apgabalos nosacīja okupēto austrumu apgabalu ministra Alfrēda Rozenberga 1941. gada 19. decembra rīkojums par obligāto darba dienestu. Nākamajā gadā ar draudiem un viltu, vervējot un beidzot rīkojot mobilizāciju, Latvijas iedzīvotājus piespieda doties darbos uz Vāciju. "Ar Hitlera atļauju" 1942. gadā sā-kās arī jaunu vīriešu iesaistīšana pusbilitārajā Valsts darba dienestā (*Reichsarbeitsdienst*), kura blakus nolūks bija naci-sma ideoloģijas mācīšana un potenciāli augstvērtīgu karotāju apzināšana. Aprēķini liecina, ka ap 20 000 Latvijas iedzīvo-tāju līdz 1944. gadam bija aizvesti strādāt Vācijā.

Kad pašā Latvijā sāka trūkt strādnieku, darba pienākumi bija jāpilda Latvijā, bet vīriešus galvenokārt rekrūtēja mili-tārajā dienestā. Darba pārvalde, tautā saukta "baltā čeka", lietoja paņēmienu, kurus tautā pielīdzināja boļševiku oku-pācijas laika izsūtīšanas metodēm.

Ausmai Zirnīs vairākkārt pārdresēta pavēsts, "pēdējais atgādinājums", "nekavējoties" pieteikties darba dienestā.

A "last reminder" to Ausma Zirnīs, readdressed several times to report "forthwith" to the Labour Service.

Latviešu darba dienesta rekrūši soļo 1943. gadā pie Brīvības pieminekļa.

Latvian Labour Service recruits march near the Freedom Monument in Riga in 1943.

Labour Service

The German war machinery needed workers and soldiers. Nazi racist ideology and practice viewed the inhabitants of the conquered Eastern areas mainly as a potential cheap or forced labour force.

Obligatory labour service was decreed by an order of the Minister of Occupied Eastern Territories Alfred Rosenberg on 17 December 1941. In the following year, Latvians were coerced or enticed – and, later, conscripted – to work in Germany. "With the permission of Hitler," young men were signed up for the paramilitary State Work Service (*Reichsarbeitsdienst*), whose secondary intention was to teach Nazi ideology and select potentially valuable soldiers. It is calculated that some 20,000 Latvians had been taken to work in Germany by 1944.

When acute labour shortages developed in Latvia, labour service had to be performed locally. Men were primarily recruited into military service. The Labour Authority, known colloquially as the "White Cheka," used methods that reminded people of Soviet deportations.

Latvieši nacionālsociālistiskās Vācijas militārajā dienestā

Sākot zibenskaru pret PSRS, nacisti paši saviem spēkiem cerēja īsā laikā uzvarēt. Bet – jo grūtāk vācu armijai gāja karā, jo vairāk karotāju rindas sāka papildināt ar okupēto zemju iedzīvotājiem.

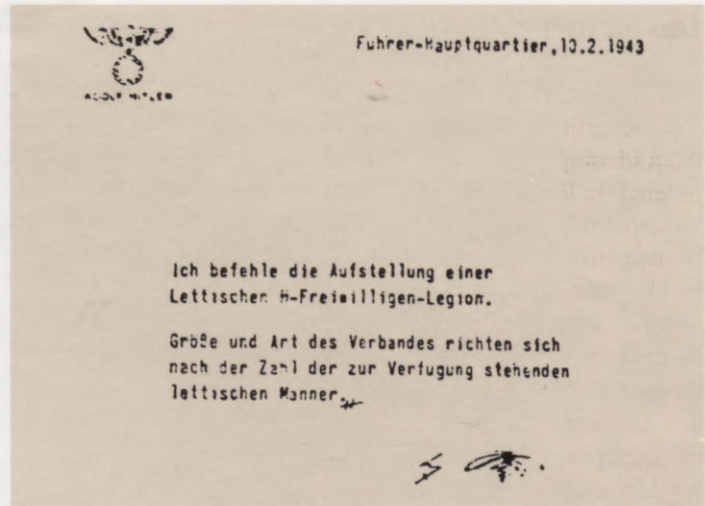
Sākumā latvieši cīņai pret komunistiem vācu dienestā iestājās brīvprātīgi. Tā 1941. gada rudenī cīņai frontē izveidoja pirmos trīs brīvprātīgo "policijas" bataljonus, kurus gan nacisti izvairījās uzskatīt par vācu armijai līdzvērtīgiem. Sākot jau ar 1942. gadu, "brīvprātība" kļuva par aizsegu nelegālai rekrūtēšanai, lai izvairītos no apsūdzībām par pārkāpumiem pēc 1907. gada Hāgas konvencijas, kas aizliedz iesaukt okupētas valsts pilsoņus. Kopā okupācijas vara ar pašpārvaldes palīdzību līdz 1944. gadam izveidoja 33 policijas bataljonus.

Pēc sakāves pie Staļingradas 1943. gada janvāra beigās Hitlers izsludināja "totālo karu" un pavēlēja dibināt nacionālu bruņoto formējumu – "Latviešu SS brīvprātīgo leģionu". Cerībā veidot iespējami autonomas militāras vienības, kas nākotnē varētu kļūt par neatkarīgas Latvijas armijas kodolu, pašpārvalde izstrādāja leģiona veidošanas priekšnoteikumus, kas iekļāva solījumu atjaunot Latvijas neatkarību, bet tos vācu okupācijas vara noraidīja. Tomēr pašpārvalde organizēja mobilizāciju. Par spīti nosaukumam, leģions nekad nesastāvēja tikai no "brīvprātīgajiem".

Leģiona rekrūša medicīniskā pārbaude.

Medical examination of a recruit for the Legion.

Ādolfa Hitlera 1943. gada 10. februārī parakstītā pavēle izveidot Latviešu SS brīvprātīgo leģionu: "Vienības lielumam un veidam vadīties no pieejamo latviešu viriešu skaita."

An order signed by Adolf Hitler on 10 February 1943 establishing a "Latvian SS Volunteer Legion": "The size and kind of the unit to be determined by the number of Latvian men available."

Latvians in the Armed Forces of Nazi Germany

When the *Blitzkrieg* against the USSR started, the Nazis were hoping to win the war within a very short time on their own. However, as the fighting became more and more difficult, German troops were increasingly reinforced with inhabitants of the occupied countries.

In the early days of the German occupation, some Latvians volunteered for military service to fight the Communists. Thus the first three volunteer "police" battalions were formed for military duty, though the Germans did not consider them equal to the German forces. As early as 1942, forced "volunteering" became a cover for illegal conscription to avoid coming into direct conflict with the 1907 Hague convention, which proscribes conscription of the citizens of an occupied country. By 1944, the occupation power, with the collaboration of the Self-Administration, formed a total of 33 police battalions.

After the debacle at Stalingrad at the end of January 1943, Hitler announced "total war" and ordered the formation of a national fighting force, the "Latvian SS Volunteer Legion." The Self-Administration saw here a chance for the formation of potentially autonomous military units that might become the core of a future independent Latvian army. With this hope in mind, the Self-Administration submitted to the German authorities a set of preconditions, including a promise to restore the independence of Latvia. Although the German authorities rejected these demands, the "Self-Administration" proceeded with the mobilisation. Despite the title, the Legion never consisted only of "volunteers."

Leģiona sastāvā bija divas divīzijas, 15. un 19., bet tās neveidoja militāru vienību un bija pakļautas vācu augstākajai militārajai vadībai. Tikai zemākie komandieri bija latvieši. Augstākais latviešu postenis bija leģiona ģenerālinspektors, kurš nebija iekļauts vācu armijas vadības struktūrā un kura funkcijas bija ierobežotas. Par ģenerālinspektoru iecēla ģenerāli Rūdolfu Bangerski. Dokumenti liecina, ka viņam bija piešķirta oficiāla SS dienesta pakāpe, lai gan ir arī skaidrs, ka tā bija domāta tikai uz laiku, līdz kara beigām.

Kopā vācu militārajā dienestā 2. pasaules karā dažādās vienībās un pienākumos, pēc jaunākajiem aprēķiniem, kalpoja ap 115 000 Latvijas iedzīvotāju.

The Legion consisted of two divisions, the 15th and the 19th, but they did not fight as a unit, and their top commanders were Germans. Only unit commanders were Latvians. The highest Legion military post was that of the Inspector General, but it was not part of the German command structure and thus had only limited functions. General Rūdolf Bangerskis was appointed to fill this post, and documents show that he was given an official SS rank, though it is clear that the Germans only intended this as a temporary measure for the duration of the war.

According to the most recent calculations, approximately 115,000 inhabitants of Latvia served in various units and capacities in German military service in World War II.

Kurelieši

Kad jau iezīmējās kara beigas, ģenerālis Jānis Kurelis un viņa štāba priekšnieks kapteinis Kristaps Upelnieks 1944. gada augustā izmantoja iespēju nodibināt atsevišķu militāru vienību. Tā sadarbojās ar Latvijas Centrālo padomi, un tai bija jāklūst par neatkarīgās Latvijas armijas kodolu. Paļaujoties uz vēlāku Rietumu atbalstu, kurelieši pulcināja ap 3000 latviešu bijušo aizsargu un

dezertējušo leģionāru. Kureliešu grupas novietojās Usmas mežos Kurzemē. Nespējot kureliešus pārvilināt, vācu SD vienības bruņotās kureliešu grupas ielenca un daļēji iznīcināja. Astoņus štāba virsniekus, ieskaitot kapteini Upelnieku, kas bija kureliešu idejiskais vadītājs, notiesāja uz nāvi un nošāva 1944. gada 20. novembrī. Ģenerāli Kureli atstāja dzīvu un nodeva ģenerāļa Bangerska aizbildniecībā. Daudzus sagūstītos kureliešus ieslodzīja koncentrācijas nometnēs.

Ģenerālis Jānis Kurelis.

General Jānis Kurelis.

The Kurelis Group

When the war's end seemed imminent, General Jānis Kurelis and his Chief of Staff Captain Kristaps Upelnieks used the opportunity to organise a separate military unit in August 1944 as the core of an independent Latvian army. Counting on future assistance from the West, they attracted around 3000 former members of the

Kureļa grupas svinīgais solījums Kurzemē.

Swearing in of the Kurelis group in Kurzeme.

Home Guard and deserters from the Latvian Legion. They established their base in Kurzeme. When attempts to co-opt Kurelis failed, German security forces surrounded the group and partly destroyed it. Eight staff officers, including Upelnieks, were sentenced to death and executed on 20 November 1944; Kurelis' life was spared. Many of the captured members of the group were imprisoned in concentration camps.

Latvieši Sarkanarmijā

Latvijas iedzīvotāju iesaukšana Sarkanarmijā sākās, atkarojot Latvijas teritoriju 1944. gada vasarā. Armijas rindās nereti nokļuva cilvēki, kas bija izvairījušies no dienesta Latviešu leģionā, vai dezertieri.

Karam sākoties, no bijušās Tautas armijas 24. teritoriālajā strēlnieku divīzijā bija palikuši aptuveni 3000 Latvijas karavīru. 1941. gada 12. septembrī nodibināja 201. latviešu strēlnieku divīziju, kurā bija ap 10 000 karavīru un kurā nonāca labprātīgi vai piespiedu kārtā evakuētie Latvijas iedzīvotāji. Jau kara pirmā gada kaujās bija daudz kritušo, un turpmāk šo "nacionālo" vienību papildināja arī ar citu tautību karavīriem. 1942. gada oktobrī tai piešķīra 43. latviešu gvardes divīzijas nosaukumu.

Atgriežoties Latvijā 1944. gadā, izveidoja 130. latviešu strēlnieku korpusu, kurā mobilizēja ap 57 000 vīru. Kaujās Latvijā 1944. un 1945. gadā 130. korpusa nereti cīnījās pret Latviešu leģiona vienībām.

Kopīgo 2. pasaules karā padomju bruņoto spēku rindās karojošo Latvijas iedzīvotāju skaitu vērtē tuvu pie 100 000.

No PSRS iesūtīto un komunistu vadīto sarkano partizānu aktivitātes okupētajos Latvijas austrumu rajonos un kara beigās Kurzemē izraisīja nacistu soda akcijas (sk. "Audriņi", 74. lpp.), kurās ņēma un nogalināja ķīlniekus. Tajās piedalījās arī latviešu policijas bataljoni.

LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs Augusts Kirchenšteins apbalvo karavīrus.

The Chairman of the Presidium of the Supreme Soviet of the Latvian SSR Augusts Kirchenšteins awarding military medals.

Latvians in the Red Army

The recruitment of the inhabitants of Latvia into the Red Army began with the arrival of Soviet troops in the territory of Latvia in the summer of 1944. People who had either avoided serving in the Latvian Legion or had deserted were infrequently drafted on the other side.

When the war began, some 3000 Latvian soldiers of the People's Army remained in the 42nd Territorial Corps. On 12 September 1941 the 201st Latvian Riflemen's Division was formed with about 10,000 soldiers. The ranks were filled with people who had left Latvia with the Soviets, either voluntarily or by force. Already in the first year of the war, there were numerous casualties, and the "national" division was augmented with soldiers of other nationalities. In October 1942 it received the designation 43rd Latvian Guard Division.

When the Red Army returned to Latvia, the 130th Latvian Riflemen's Corps was formed. Approximately 57,000 men were drafted. In battles in Latvia the 130th Corps was often-times sent into battle against units of the Latvian Legion.

The total number of inhabitants of Latvia fighting in the Soviet armed forces during World War II is estimated at close to 100,000.

The so-called Red Partisans under Soviet command were infiltrated into Eastern Latvia and, toward the end of the war, into Kurzeme (Western Latvia) as well. Their activities caused German retaliation in the form of hostage taking and execution (see "Audriņi", p. 74). These actions also involved Latvian police units.

Padomju uzbrukums Kurzemē 1945. gada martā.

Soviet offensive in Kurzeme March 1945.

Veltīgās cerības uz Rietumu palīdzību

Paļaujoties uz Rietumu sabiedroto deklarētajiem principiem, Latvijas Centrālā padome un daudzi Latvijas pilsoņi ticēja, ka Sabiedrotie nepieļaus jaunu padomju okupāciju un iestāsies par neatkarības atjaunošanu pēc kara. Šo ticību pievīla sabiedroto reālpolitiskie apsvērumi.

Atlantijas Harta (1941) un Apvienoto Nāciju Deklarācija (1942) puda principus par katras tautas tiesībām izraudzīties valdības formu, kādu tā vēlas, un nepieņemt teritoriālas izmaiņas pret savu gribu. Latvijas vēstnieks ASV Alfreds Bilmanis atkārtoti vērsās pie ASV valdības, izsakot pārliecību, ka tā Atlantijas Hartā izteiktos principus attiecinās uz Latviju. ▶

Čerčils, Rūzvelts un Staļins Teherānas galotņu konferencē 1943. gadā.

Churchill, Roosevelt and Stalin at the Teheran Summit 1943.

Nacistu propagandas plakāts. "Čerčils pie pasaku stāstīšanas", kamēr sers Stafords Kripss, britu kara laika ārlietu ministrs, raksta žurnālā *World Review*, ka Baltijai jāpieder pie Padomju Savienības. Slēdziens: "Vācija gādā par to, lai šis velnišķīgais nodoms būtu un paliktu tikai angļu ilgu sapnis!"

Hoping in Vain for Western Help

Trusting that the Western Allies would stand by their declared principles, the Latvian Central Council and many citizens of Latvia believed that the United States and Britain would not permit another Soviet occupation to occur and would support the renewal of Latvia's independence after the war. This belief was betrayed by the realpolitik of the Allies.

The Atlantic Charter (1941) and the United Nations Declaration (1942) stated principles of self-determination, including the right of every nation to choose its own form of government and to reject any territorial changes made against its will. The Ambassador of Latvia to the United States Alfreds Bilmanis made repeated appeals to the US government, expressing the conviction that the US would apply the principles of the Atlantic Charter to Latvia. ▶

Nazi propaganda poster: "Churchill telling fairy tales: England fights for the freedom of small nations." Below, Sir Stafford Cripps, the British wartime Foreign Minister, writes in the *World Review* that the Baltic must belong to the Soviet Union. The conclusion: "Germany makes sure that this devilish intention is and remains English wishful thinking."

Tomēr, nevēloties aizvainot sabiedroto Padomju Savienību, Rietumu sabiedrotie Teherānas (1943) un Jaltas (1945) konferencēs piekrita PSRS hegemonijai Baltijā, lai gan neatzina Latvijas inkorporāciju PSRS *de jure*. Labi zīnot tautas noskaņojumu Latvijā, nacistu propaganda nekad neizmantoja Rietumu sabiedroto laipošanas politiku, lai dēvētu nacionālsociālistisko Vāciju par vienīgo īsto Latvijas draugu.

Lai gan vilšanās par Rietumu palīdzības trūkumu bija liela, latviešu nacionālā pretestība Latvijā un trimdas latvieši vēl ilgi pēc kara beigām saglabāja cerību uz Rietumu iejaukšanos Austrumeiropā.

The Western Allies, however, chose not to offend their wartime ally, the Soviet Union, and agreed to the hegemony of the USSR over the Baltic at the Teheran (1943) and Yalta (1945) summit conferences, whilst continuing their policy of not recognising the incorporation of the Baltic states into the USSR *de jure*. Knowing well the public sentiments in Latvia, Nazi propaganda in the waning days of the war did not hesitate utilising this equivocal policy to declare Nazi Germany as the only true friend of Latvia.

Despite the disappointment at Western failure to help, the national anti-Soviet resistance in Latvia and exile Latvians in the West continued to hope long after war's end that the West would intervene in Eastern Europe.

Zem Latvijas karoga Rietumu sabiedroto dienestā

Pēc Latvijas okupācijas 1940. gadā vairāki Latvijas tirdzniecības kuģi atradās ārzemēs un nepakļāvās okupācijas valdības rīkojumam atgriezties. Astoņi kuģi ar latviešu komandām, kas atradās ASV, turpināja braukt zem neatkarīgās Latvijas karoga, kara laikā pārvedot Sabiedrotajiem nepieciešamos kara materiālus. Sešus no kuģiem nogremdēja vācu un itāļu zemūdenes jau 1942. gadā, bojā aizejot lielākam skaitam jūrnieku. Karu pārdzīvoja tikai viens kuģis. Lielbritānijas rīcībā nonāca pieci Latvijas kuģi, kuri brauca zem britu karoga un no kuriem trīs pārdzīvoja karu.

In Western Service under Latvia's Colours

When the Soviets occupied Latvia in 1940, several of the Latvian merchant ships in foreign ports did not heed the orders of the occupation regime to return. Eight ships with Latvian crews that were in the USA continued sailing under the Latvian flag and carried war materiel for the Allies during wartime. Six of these ships were sunk with a considerable loss of life by German and Italian submarines in 1942. Only one of the ships survived the war. Five Latvian ships served in the British merchant marine under the Red Ensign, three of these surviving the war.

Viens no kuģiem ASV dienestā – *Ķegums* (agrāk *Everests*). Foto datēts 1941. gada 11. decembri.

One of the Latvian ships in US service *Ķegums* (formerly *Everest*).

Vinstona Čerčila "dzelzs aizkara" runa

Padomju agresīvo politiku Rietumi pirmo reizi isti sāka izprast, kad Liebritānijas kara laika premjers Vinstons Čerčils Fultonā (Mizūri pavalstī, ASV) savā slavenajā "dzelzs aizkara" runā 1946. gada 5. martā deklarēja: "Ši noteikti nav tā atbrīvotā Eiropa, kuru mēs cīnījāmies izveidot." Uz šo runu un uz vēlāko Rietumu pretošanās PSRS ekspansionismam atsaucās daudzi nacionālo partizānu un citu pretošanās grupu apkārtraksti, cerot, ka pret PSRS sāksies atbrīvošanas karš.

Winston Churchill's "Iron Curtain" Speech

Soviet aggressive politics in Eastern Europe were first acknowledged in the West when Winston Churchill, the British Prime Minister during the war, held his famous "Iron Curtain" speech at Westminster College in Fulton, Missouri, on 5 March 1946, declaring: "This is certainly not the liberated Europe we fought to build up." This speech, as well as later Western policy statements and actions confronting Soviet expansionism, were echoed in the newsletters of Latvian national partisans and other resistance groups. They expressed the hope that a war of liberation against the USSR would soon begin.

Bēgļu gaitas

Kara darbības tuvošanās 1944. gada vasarā un bailes no komunistu terora spieda daudzus Latvijas iedzīvotājus atstāt savas mājas un doties bēgļu gaitās rietumu virzienā.

Otrās frontes izveidošanās Francijā 1944. gada jūnijā veicināja Sarkanarmijas vasaras ofensīvu austrumos. Jau 1944. gada jūlijā Sarkanarmija pārgāja Latvijas robežu un cauri Lietuvai nokļuva gandrīz līdz Baltijas jūrai. Tai pat izdevās no dienvidiem izlauzties līdz Rīgas jūras līcim rietumos no Rīgas un caurrāvumu uz laiku noturēt, tā pārdaļot Latviju.

Vācu iestādes nolēma sākt bēgļu evakuāciju uz Vāciju un tās okupētajām teritorijām tālāk no frontes līnijas. Evakuācijas galvenie mērķi bija stiprināt latviešu karavīru kaujas gribu, glābjot viņu ģimenes locekļus un tautiešus no komunistiem. Svarīgākie apsvērumi tomēr, šķiet, bija neatstāt cilvēkus ienaidniekam, bet ar tiem papildināt vājināto Vācijas darbaspēku. Daļa iedzīvotāju Vācijā kara beigās nonāca piespiedu kārtā, kad okupācijas vara evakuēja Latvijas rūpnīcas un nosūtīja kvalificētus darbiniekus strādāt kara rūpniecībā Vācijā.

Ap 150 000 cilvēku kara beigu posmā atstāja Latviju cerībā drīz atgriezties. To vidū bija daudzi augsti izglītoti cilvēki, tautas elite – skolotāji, universitāšu mācībspēki, rakstnieki, ārsti, inženieri, politiķi un ierēdņi, kas visvairāk jutās apdraudēti padomju režīma terora un represiju dēļ. Spītējot aizliegumam, Latvijas Centrālās padomes organizētās vai pašu sagādātās zvejnieku laivās ap 5000 bēgļu riskēja doties bīstamos ūdeņos, lai nokļūtu Zviedrijā.

Lēš, ka ap 200 000 Latvijas iedzīvotāju kara beigās atradās ārpus Latvijas – Vācijā, Zviedrijā vai agrākajās vācu okupētajās teritorijās, tostarp latviešu leģionāri un agrāk izvestie piespiedu strādnieki un koncentrācijas nometņu iemītnieki.

Bēgļu vezumi un lopi pie Brīvības pieminekļa 1944. gada vasarā.

Refugee carts and cattle passing by the Freedom Monument in Riga, Summer 1944.

Latvijas Centrālās padomes organizēta laiva ar bēgļiem ceļā uz Gotlandi.

A refugee boat organised by the Latvian Central Council on the way to Gotland.

Refugee Treks Westward

Soviet military advances and the fear of renewed Communist terror forced many inhabitants of Latvia to leave their homes and join the refugee treks westward in the summer of 1944.

The creation of a second front in France in June 1944 enhanced Soviet offensives in the East. Already in July 1944, the Red Army entered the territory of Latvia and Lithuania and broke through northwards to the Bay of Riga, thus temporarily cutting Latvia in half.

The German authorities decided to begin evacuating civilians from Latvia to Germany and occupied territories farther from the front lines. The main reasons stated for this action included strengthening the morale of the Latvian fighting men by saving their families and other compatriots from Communism. The primary purpose, however, seems to have been to leave as few people as possible behind for the enemy, and use the evacuees to augment the dwindling labour force in Germany. Some qualified workers were evacuated forcibly together with their factories.

Approximately 150,000 individuals left Latvia in the final phase of the war, most of them hoping to return soon. Among them were many highly educated people, the national elite—teachers, university lecturers, writers, physicians, engineers, politicians and civil servants—who felt most threatened by the return of Soviet terror and repression. Despite strict orders to the contrary, some 5000 refugees risked crossing perilous seas to reach Sweden, some in boats clandestinely organised by the Latvian Central Council, others in small fishing boats.

It is calculated that some 200,000 inhabitants of Latvia were outside Latvia at the end of the war – in Germany, Sweden or lands formerly occupied by Germany. Among them were Latvian legionnaires, forced labourers and inmates of concentration camps.

Kara katastrofālās beigas

Karš beidzās ar nepieredzētu postu Latvijas tautai un zemei. Kara beigās neatnesa cerēto neatkarības atjaunošanu un jaunas dzīves sākumu brīvā valstī, bet atkārtotu nonākšanu totalitārās komunisma varas terorā.

Sarkanarmijai iebrūkot Latvijā 1944. gada vasarā, vācu iestādes kļuva arvien nežēlīgākas pret Latvijas iedzīvotājiem. Tos iesauca militārajā un darba dienestā un bargi sodīja visus, kas izvairījās vai dezertēja. Vācu mudināta, pašpārvalde pavēlēja Latviešu jaunatnes organizācijai gaisa spēku palīgdienestā "iesaisīt" 1927. gadā dzimušos jaunekļus.

Latviešu leģionārs Kurzemē ar aproci "Kurland".

A Latvian legionnaire with an armband "Kurland" (German for Kurzeme).

The War's Disastrous Ending

The end of the war was tragic for the Latvian people and land. It did not bring the renewal of independence and the beginning of a new life in a free state, but instead marked the beginning of another rule of terror by the totalitarian Communist regime.

As the Red Army invaded Latvia in the summer of 1944, the actions of German authorities became increasingly ruthless against the inhabitants of Latvia. They were recruited

Latvijas Nacionālās komitejas proklamēšanas akts 1945. gada 19. martā. Pirmajā rindā trešais no kreisās – pulkvedis Roberts Osis, kas vēl maija sākumā mēģināja veidot Latvijas valdību, sestais no kreisās – ģenerālis Rūdolfs Bangerskis.

The proclamation of the Latvian National Committee in Liepāja on 19 March 1945. Third from the left—Colonel Roberts Osis, who tried to form a Latvian government before capitulation in early May, sixth from the left—General Rūdolfs Bangerskis.

Pēc Rīgas krišanas 13. oktobrī vācu armija un Latviešu leģiona 19. divīzija nocietinājās Kurzemē. Tur atradās ap 230 000 iedzīvotāju un vairāk nekā 150 000 bēgļu. Līdz nacionālsociālistiskās Vācijas kapitulācijai 1945. gada 8. maijā ielenktā Kurzeme izturēja sešus lielus uzbrukumus. Cīņās krita ap 3500 latviešu leģionāru, bet ap 14 000 pēc kapitulācijas nonāca gūstā, kopā ar apmēram 200 000 vācu karavīriem.

Vairums latviešu karavīru, ieskaitot leģiona 15. divīziju, tai pašā laikā cīnījās ārpus Latvijas un smagi cieta Sarkanarmijas lielofensīvās Polijā un Vācijas austrumos. Ap 30 000 kara beigās nonāca gūstā Rietumeiropā.

Vēl kara pēdējās dienās vācu nacionālsociālistu vadība – līdzīgi citām tautām pēdējā brīdī izrādītai pretimnākšanai – "atļāva" sasaukt Latvijas Nacionālo padomi un izveidot Latvijas Nacionālo komiteju kā Latvijas pagaidu valdību. Tas notika 1945. gada 20. februārī Potsdamā. Valdības vadību uzņēmās Latviešu leģiona ģenerālinspektors Rūdolfs Bangerskis. Uzrunā Liepājā viņš savu misiju saistīja ar Latvijas brīvības cīņu sākumu 1919. gadā, bet vēsture neatkārtojās.

Kā Pirmā pasaules kara un Atrīvošanas kara beigās 1920. gadā, tā 1945. gadā liela daļa Latvijas bija izpostīta, daudzi tās iedzīvotāji nogalināti vai izklīdināti. Gandrīz trešā daļa tautas kara beigās nebija Latvijā, un daudzi nekad neatgriezās. Bet Latvija nebija brīva kā 1920. gadā, un tās tālākie pārbaudījumi bija tikai sākušies.

Latviešu leģionāri 1944. gada Ziemassvētku kauju laikā Kurzemē.

Latvian legionnaires during the Soviet Christmas offensive in Kurzeme in 1944.

for military and work service, and severe sentences were meted out to those avoiding the draft or deserting. At German insistence, the Self-Administration ordered the Latvian Youth Organisation (which was patterned along the lines of the Hitler Youth) to "involve" young people born in 1927 in the German Air Force Auxiliary.

After Riga fell on 13 October 1944, the German army and the 19th Division of the Latvian Legion fortified their positions in Kurzeme (Western Latvia). The area held some 230,000 local inhabitants and more than 150,000 refugees. Until the capitulation of Nazi Germany on 8 May 1945, encircled Kurzeme survived six major onslaughts. In these battles some 3500 legionnaires were killed. Some 14,000 were taken captive, along with approximately 200,000 German soldiers.

The majority of Latvian soldiers in the German armed forces, including the 15th Division of the Latvian Legion, at the same time were fighting outside Latvia and suffered numerous casualties in major Soviet winter offensives in Poland and Eastern Germany. Around 30,000 became prisoners of war of the Allies in Western Europe.

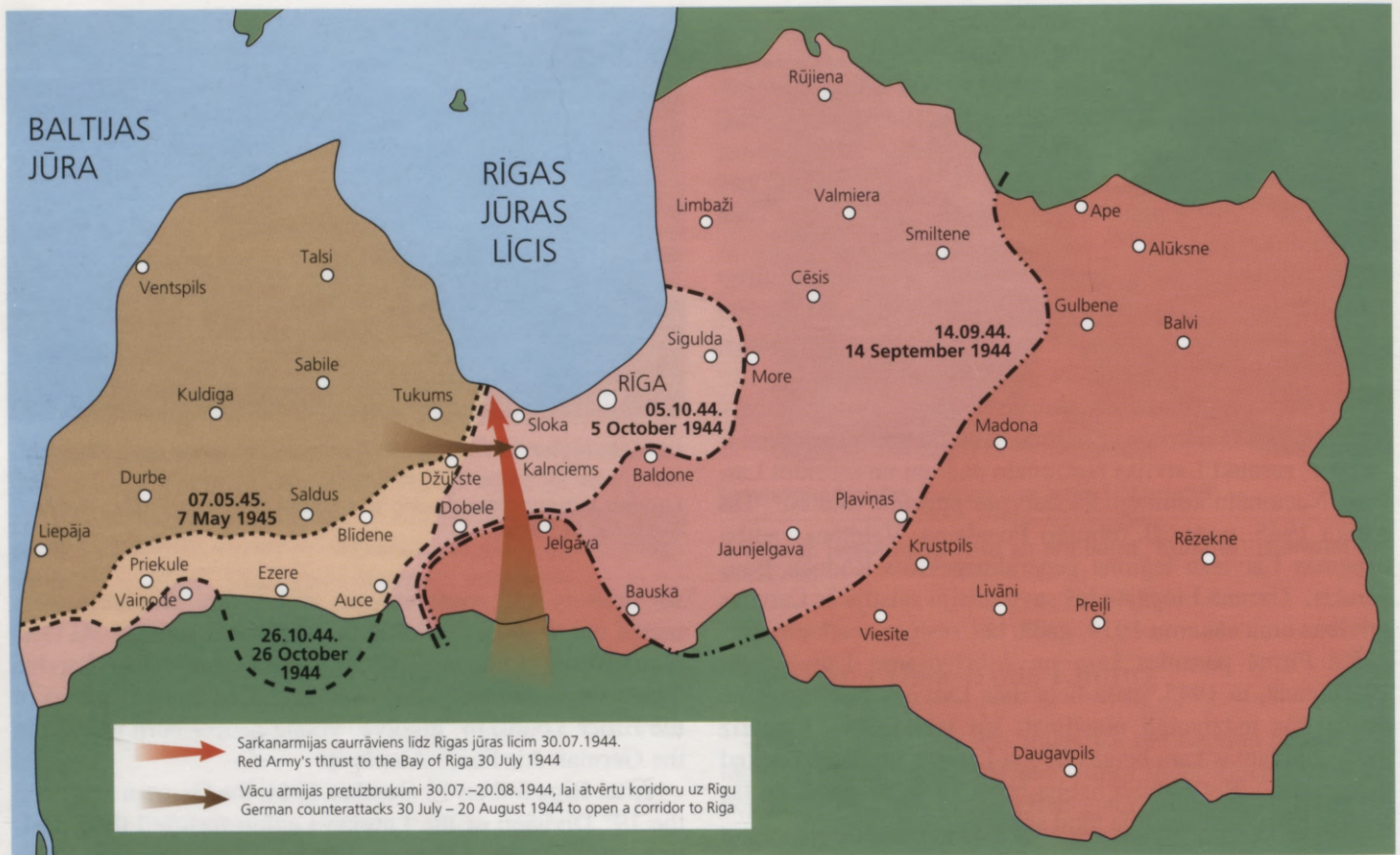
In the waning days of the war, in a pattern similar to the last-ditch concessions made to other subjected peoples, the Nazis "allowed" some prominent Latvians to convene a Latvian National Council and to form a Latvian National Committee as a provisional government. The Council met on 20 February 1945 in Potsdam, Germany, and elected General Rūdolfs Bangerskis as the head of the provisional government. In his address in Liepāja a month later, he likened his mission to that facing the Latvian provisional government in Liepāja in 1919. History did not repeat itself.

Like at the end of World War I and the War of Liberation in 1920, large parts of Latvia were devastated, many of its people killed or scattered. Almost a third of its population was not in Latvia and many would not return. But unlike 1920, Latvia was not free, and its further trials were only beginning.

Sašauts padomju tanks Kurzemē.

A destroyed Soviet tank in Kurzeme.

Otrā pasaules kara beigas Latvijā (1944–1945).

The end of World War II in Latvia (1944–1945).

Latviešu leģionāru kapi pie Lestenes 1945. gadā.

Graves of Latvian legionnaires killed in action near Lestene in 1945.

Latvijas iedzīvotāju zaudējumi 1939–1945

Otrā pasaules kara beigās Latvijā bija palikuši ap 1 400 000 no aptuveni 2 000 000 pirmskara iedzīvotāju. Tas ir daudz lielāks procentuāls zaudējums (ap 30%), salīdzinot ar zaudējumiem vienā vai otrā Latvijā karojošā pusē. Kara un juku laikos ir gandrīz neiespējami iegūt precīzu statistiku. Dažādos avotos atrodamie dati nereti stipri atšķiras. Šai tabulā mēģināts pēc iespējas vadīties no jaunākajiem pētījumiem, izvairoties no galējībām, bet arī tie ne vienmēr sniedz skaidras atbildes. Datus nav iekļauti tie, kas pēc kara atgriezās, kā arī tie, kurus padomju okupanti turpināja notiesāt un deportēt vai kuri aizgāja bojā nacionālo partizānu karā. Tāpat nav iekļauti aprēķini par t. s. dzīvīguma zaudējumiem, t. i., potenciālo nedzimušo bērnu skaitu. Kara un okupāciju radīto zaudējumu dēļ tie Latvijas gadījumā ir ļoti augsti.

Population Losses in Latvia 1939–1945

At the end of World War II, about 1,400,000 of the 2,000,000 pre-war inhabitants were left in Latvia. That is a much larger percentage loss (ca 30%) than that suffered by either belligerent side. In times of war and turmoil it is almost impossible to obtain precise statistics. The data cited in various sources frequently diverge sharply from each other. This table uses latest data where available, trying to avoid extremes, but even latest data oftentimes do not provide definitive answers. The table does not include those who returned after the war, but neither does it include those whom the Soviet occupiers continued to sentence and deport, or who perished in the war of the national partisans. Not included are calculations about the loss of vitality, i.e. the potential number of unborn children. Because of the losses in war and during occupations this number for Latvia is very high.

1939–41	Vācbaltu izceļošana Emigration of Baltic Germans	60 000
1940–41	Pirmajā padomju okupācijā arestēti, deportēti, nogalināti Arrested, deported, killed during the first Soviet occupation	35 000
1941	Bēgļi un militārpersonas uz PSRS Refugees and military personnel to USSR	50 000
1941–42	Nacistu holokausta upuri Victims of the Nazi Holocaust	70 000
1941–45	Citi nacistu upuri un evakuētie koncentrācijas nometnēs ieslodzītie Other victims of Nazis and evacuated inmates of concentration camps	20 000
1941–45	Piespiedu darbā uz Vāciju nosūtītie Forced labourers sent to Germany	20 000
1944	Abrenes pievienošana Krievijas PFSR 1944. gadā Annexation of Abrene District to the Russian Federation in 1944	35 000
1944–45	Bēgļi uz Vāciju un Zviedriju Refugees to Germany and Sweden	150 000
1941–45	Kara darbībā bojā gājušās militārpersonas un civilisti Military personnel and civilians killed in war action	120 000
1944–45	Padomju arestētie, deportētie, uz "filtrāciju" nosūtītie, nogalināti Arrested, deported, sent to "filtration" camps, killed by the Soviets	20 000
1945	Latviešu militārpersonas Rietumu sabiedroto gūstā Latvian military personnel captured by Western Allies	30 000
KOPĀ / TOTAL		610 000
Aptuvenais Latvijas iedzīvotāju skaits 1939 Estimated Population in 1939		2 000 000
Zaudējums procentos / Percentage loss		30,5%

OTRĀ PADOMJU OKUPĀCIJA: STAĻINISMA TERORS

Kara sekas • Partizānu karš • Cīņa pret "kulakiem"
un kolhozu dibināšana • 1949. gada masu deportācija
• Sovjetizācija un pārkrievošana

17.07.45.: Sākas Sabiedroto galotņu konference Potsdamā.
• 06.08.45.: ASV noiet atombumbu uz Hirosimu. • 02.09.45.:
Japāna paraksta kapitulācijas aktu. • 20.11.45.: Sākas Nimbērgas
process pret nacionālsociālistiskajiem kara noziedzniekiem.
• 05.03.46.: Vinstona Čerčila (*Winston Churchill*) "dzelzs aizka-
ra" runa Fultonā (Mizūri pavalstī, ASV). • 12.03.47.: ASV pre-
zidents Harijs S Trumens (*Harry S Truman*) izsludina t. s. "Tru-
mena doktrīnu komunisma ierobežošanai. • 05.06.47.: ASV
valsts sekretārs Džordžs K. Maršals (*George C. Marshall*) pazi-
ņo Eiropas atjaunošanas un attīstības programmu, t. s. "Maršala
plānu". • 05.10.47.: Nodibina starptautisku Komunistisko parti-
ju informācijas biroju (Kominformu). • 20.02.48.: Čehoslovāki-
jas prezidents Eduards Beneš spiests veidot jaunu komunistu
dominētu valdību. • 14.05.48.: Ebreju nacionālā padome paslu-
dina Izraēlas valsts nodibināšanu. • 24.06.48.–30.09.49.: PSRS
Berlīnes blokāde un Rietumu sabiedroto "Gaisa tilts". • 04.04.49.:
Izveido Ziemeļatlantijas militāro aliansi (*North Atlantic Treaty
Organisation* = NATO). • 05.05.49.: Izveidojas Eiropas Pado-
me, kuras statūtus paraksta 10 valstis. • 23.05.49.: Pasludina Vā-
cijas Federatīvās Republikas (VFR) izveidošanu uz ASV, Liel-
britānijas un Francijas okupācijas zonu pamata. • 07.10.49.: Uz
padomju okupācijas zonas pamata pasludina komunistiski
orientēto Vācijas Demokrātisko Republiku (VDR). • 08.03.50.:
PSRS paziņo, ka tās rīcībā ir atomieroči. • 25.06.50.: Sākas Ko-
rejas karš, komunistiskajai Ziemeļkorejai iebrūkot Dienvidkore-
jā. • 04.11.52.: Par ASV prezidentu ievēl ģenerāli Dvaitu D.
Eizenhaueru (*Dwight D. Eisenhower*). • 05.03.53.: Staļina nāve.

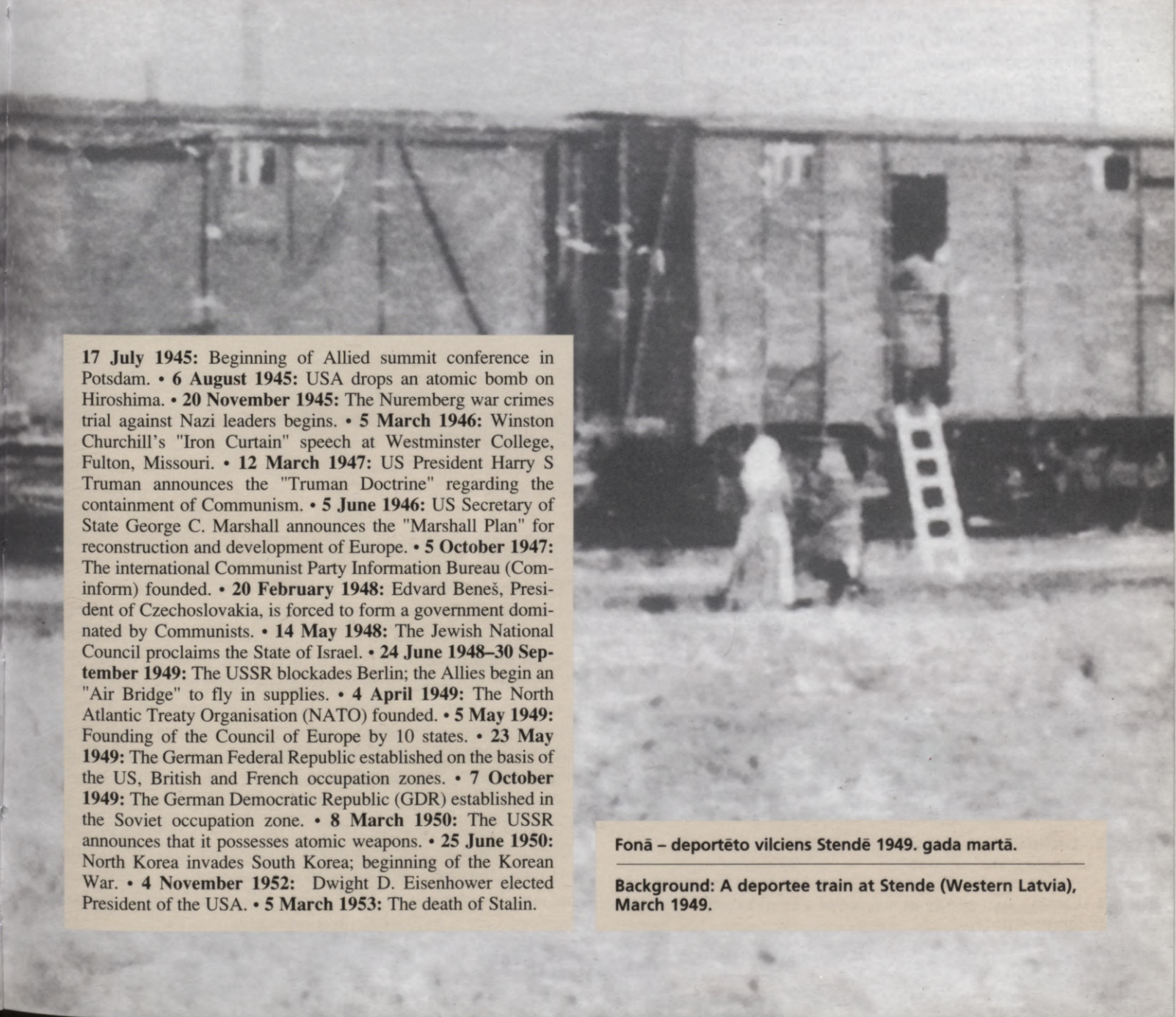

Pēckara Eiropa ar "dzelzs aizkaru".

Post-war Europe with the "Iron Curtain."

THE SECOND SOVIET OCCUPATION: 1944–1953 STALIN'S RULE OF TERROR

The Legacy of World War II • The Guerrilla War • The campaign against the "kulaks" and the drive for collectivisation
• The 1949 mass deportation • Sovietisation and Russification

17 July 1945: Beginning of Allied summit conference in Potsdam. • **6 August 1945:** USA drops an atomic bomb on Hiroshima. • **20 November 1945:** The Nuremberg war crimes trial against Nazi leaders begins. • **5 March 1946:** Winston Churchill's "Iron Curtain" speech at Westminster College, Fulton, Missouri. • **12 March 1947:** US President Harry S Truman announces the "Truman Doctrine" regarding the containment of Communism. • **5 June 1946:** US Secretary of State George C. Marshall announces the "Marshall Plan" for reconstruction and development of Europe. • **5 October 1947:** The international Communist Party Information Bureau (Cominform) founded. • **20 February 1948:** Edvard Beneš, President of Czechoslovakia, is forced to form a government dominated by Communists. • **14 May 1948:** The Jewish National Council proclaims the State of Israel. • **24 June 1948–30 September 1949:** The USSR blockades Berlin; the Allies begin an "Air Bridge" to fly in supplies. • **4 April 1949:** The North Atlantic Treaty Organisation (NATO) founded. • **5 May 1949:** Founding of the Council of Europe by 10 states. • **23 May 1949:** The German Federal Republic established on the basis of the US, British and French occupation zones. • **7 October 1949:** The German Democratic Republic (GDR) established in the Soviet occupation zone. • **8 March 1950:** The USSR announces that it possesses atomic weapons. • **25 June 1950:** North Korea invades South Korea; beginning of the Korean War. • **4 November 1952:** Dwight D. Eisenhower elected President of the USA. • **5 March 1953:** The death of Stalin.

Fonā – deportēto vilciens Stendē 1949. gada martā.

Background: A deportee train at Stende (Western Latvia), March 1949.

Otrā pasaules kara beigas Latvijā

Kara beigas 1945. gada 8. maijā atnesa mieru lielākajai Eiropas daļai. Latvijai tās nozīmēja otru padomju okupāciju un komunistu terora turpināšanos. Latvijas teritorijā ārpus vācu okupētās Kurzemes padomju varas represiju politika un Latvijas sovjetizācija bija sākusies jau tūlīt pēc Padomju armijas ierašanās 1944. gada vidū.

Armijai pa pēdām sekoja armijas pretizlūkošanas *Smerš* (saīs. no krievu val. – "nāvi spiegiem") un čekas karaspēka daļas. Nepilnu sešu mēnešu laikā viņi apcietināja 23 300 civiliedzīvotāju – daudzi no tiem pazuda bez vēsts. Apsūdzētos visbiežāk sodīja pēc Krievijas PFSR Kriminālkodeksa 58. panta (sk. "58. pants", 56. lpp.) kā "vācu ieliktnes, atbalstītājus, policistus, izlūkošanas un pretizlūkošanas aģentus" vai arī par "dzimtenes nodevību".

Pēc kara beigām visus pretinieka karavīrus un Kurzemē dzīvojošos vīriešus no 16 gadu vecuma ievietoja "filtrācijas" (pārbaudes) nometnēs. Atbrīvojot no filtrācijas nometnes, ieslodzītajam bija jāparakstās, ka "pretenziju pret nometnes administrāciju nav" un ka neizpaudīs ziņas par nometnē redzēto un piedzīvoto. Lai iegūtu personības dokumentus, dzīves vietā atbrīvotajiem bija jāpiesakās čekas nodaļā. Tur cilvēkus vēlreiz pratināja un reģistrēja kartotēkā. Nereti viņus šantažēja, cenšoties savervēt par ziņotājiem. Vēl 1947. gadā PSRS filtrācijas nometnēs atradās 28 813 Latvijas iedzīvotāju, kuru likteņi nebija izlemti.

92

Bridinājuma zīme pie padomju militārās apmetnes: "Aizliegtā zona".

A warning sign on the perimeter of a Soviet army encampment: "Forbidden Zone."

Vācu karavīri gūstā Tukumā 1945. gada 9. maijā.

German prisoners of war in Tukums, 9 May 1945.

The End of World War II in Latvia

The end of World War II brought peace to most of Europe. For Latvia, it meant a second Soviet occupation and continuation of Communist terror. Outside German-held Kurzeme (Western Latvia) the repressive policies of the Soviet Regime and the Sovietisation of Latvia had already started after the arrival of Soviet troops in the summer of 1944.

Detachments of military counterintelligence *SMERSH* (abbr. from Russian "death to spies") and Cheka arrived immediately after the army. Within less than six months they arrested 23,300 civilians, many of whom disappeared without a trace. Punishment was meted out most often according to Article 58 of the Criminal Code of the Russian SFSR (see "Article 58", p. 56), naming the accused as "German lackeys, supporters, policemen, intelligence and counterintelligence agents" or for "treason."

After the war had ended, the Soviet authorities rounded up all enemy soldiers and all men older than 16 living in Kurzeme and sent them to so-called "filtration camps" for political screening. People who were released from filtration camps had to sign a release that "there are no claims against the camp administration" and that information about things seen or experienced in the camp would not be revealed to anyone. To obtain personal documents, the released persons had to report to the local residency of the Cheka where people were again interrogated and registered. At times they were blackmailed in an effort to enlist them as informers. As late as 1947, there still were 28,813 inhabitants of Latvia in Soviet filtration camps.

Padomju militārā vara Latvijā

Jau 1940. gadā padomju bruņotie spēki Latviju izraudzīja par savu galveno mitnes vietu Baltijā un 1945. gada jūnijā Rīgā atkal iekārtoja Baltijas Kara apgabala štābu. Rīgā novietojās Baltijas jūras flotes, aviācijas, militārās pretizlūkošanas un citi štābi. Latvijā 1945. gadā iekārtoja 21 militāro lidlauku. Rīgā izveidoja vairākas militārās augstskolas un citas mācību iestādes. 1945. gada rudenī no visiem Rīgas dzīvokļiem militārās iestādes ieņēma 27%, tas ir, 9779 dzīvokļus 495 ēkās. Līdz 1953. gadam armija pārņēma ap 3%,

gandrīz 2000 km², Latvijas zemes, nereti pārvietojot iedzīvotājus. Iekārtoja lidlaukus, poligonus un municijas noliktavas. Vēlāk izbūvēja stratēģisko raķešu bāzes un Skrundā stratēģisku radara bāzi.

Daudzi padomju virsnieki no citām PSRS vietām izmantoja iespēju pēc atvaļināšanās uz dzīvi apmesties Latvijā. Pēc neatkarības atjaunošanās Latvijā vēl arvien dzīvoja ap 22 000 padomju armijas pensionāru ar ģimenēm.

Kad 1994. gadā nu jau Krievijas Federācijas armija atstāja Latviju, daudzas armijas novietnes bija smagi piesārņotas un atstātās municijas dēļ – bīstamas.

Padomju armija soļo 1. maija parādē Rīgā.

The Soviet Army marches in a May Day parade in Riga.

Soviet Military Forces in Latvia

Already in 1940, the Soviet armed forces chose Latvia as their Baltic headquarters. In June 1945, Riga again became the headquarters of the Baltic Military District. The headquarters of the regional Baltic navy, aviation, military counterintelligence and other units were also based in Riga. In 1945, 21 military airfields were established. Several military academies and other training institutions were created in Riga. In the autumn of 1945, 27% of living quarters, i.e. 9779 residential units in 495 buildings, were used for military purposes. By 1953, about 3%, or 2000 km² (772 sq miles) of the territory of Latvia were taken over for

military use, not infrequently resettling the inhabitants. Airfields, shooting and bombing ranges and ammunition dumps were built. Later on, strategic missiles were based in Latvia. A strategic high-powered radar base was located in Skrunda.

Many Soviet officers took advantage of the chance to retire in Riga after decommissioning. After the renewal of independence some 22,000 military retirees and their families were still living in Latvia.

When the armed forces of the Russian Federation – as the Soviet army had by then become – finally left Latvia in 1994, many of the military installations were left highly contaminated by pollutants and because of abandoned ammunition – dangerous.

Abrenes pievienošana Krievijai

Jau pirms kara beigām, 1944. gada 6. oktobrī, Latvijas PSR Augstākās Padomes deputāti Daugavpilī apstiprināja Maskavā ierosinātu lēmumu pievienot Abrenes pilsētu un sešus apkārtnes pagastus Krievijas PFSR, tas ir, 1201,76 km² Latvijas teritorijas ar apmēram 35 000 Latvijas iedzīvotājiem.

The Annexation of Abrene

Already before the end of the war, on 6 October 1944, deputies of the Supreme Council of the Latvian Soviet Socialist Republic met at Daugavpils to enact a decree initiated by Moscow, providing for the annexation of the city of Abrene and six surrounding townships – i.e. 1201.76 km² (463.88 sq mi) of the territory of Latvia with ca 35,000 inhabitants – to the Russian Soviet Federal Socialist Republic.

Svešā kara smagās sekas Latvijā

Latvija nebija karotāja valsts 2. pasaules karā. Latvijas valsts un tauta varēja tikai zaudēt karā starp divām totalitārām varām, kas bija naidīgas Latvijas neatkarībai. Taču abas varas šai karā brīvprātīgi, ar viltu un piespiedu ceļā iesaistīja Latvijas iedzīvotājus, parasti argumentējot, ka tie cīnās par patriotiskiem mērķiem pret lielāko ļaunumu. Svešajā karā karojošo un kritušo latviešu skaita aprēķini stipri svārstās. Jaunākie aprēķini liecina, ka kopā abās pusēs dienēja ap 200 000, t. i. pāri par 10% Latvijas iedzīvotāju.

Kritušo skaitu vērtē līdz pat pusēi. Latvijas teritorijā nereti latvieši cīnījās pret latviešiem pretējā pusē. Kara beigās atradās karavīri, kas bija karojuši abās pusēs. Latviešu leģionāri, kas nonāca padomju gūstā, bija pakļauti represijām. Smagie zaudējumi svešajā karā saasināja demogrāfisko situāciju Latvijā un veicināja Latvijas kolonizāciju. Svešā kara un kara laika propagandas sekas vēl arvien atbalsojas atjaunotās Latvijas sabiedriskajā dzīvē un nepelnīti negatīvi ietekmē Latvijas tēlu pasaulē. Latviešu karavīru lielākā traģēdija bija tā, ka tie nevarēja karot savas armijas uniformās, aizstāvot savas valsts neatkarību.

The Harsh Legacy of a Foreign War in Latvia

Latvia was not a belligerent part in World War II. The people and state of Latvia could only lose in a war of annihilation between two totalitarian powers that were hostile to the independence of Latvia. Nevertheless, voluntarily, by guile or by coercion people of Latvia were drawn into in this war, usually with the argument that they were fighting for patriotic reasons against the greater evil. Estimates of the numbers of soldiers involved and the number of casualties differ widely. The most recent figures indicate that all together more than 200,000, or 10% of the inhabitants of Latvia, were engaged in military action on both sides. The number of killed in action is estimated to be up to a

half. On Latvian soil, not infrequently, Latvians fought against Latvians on opposing sides. There were soldiers who, at the end of the war, had fought on both sides. Latvian legionnaires who had fought with the Germans and were captured by the Red Army had to endure repressions. These great losses in the war exacerbated the demographic situation in Latvia and hastened colonisation. The long-term consequences of the foreign war on Latvian soil and of wartime propaganda still reverberate in the public life of re-emergent independent Latvia today and have an undeserved negative influence on the image of Latvia in the world. The greatest tragedy of Latvian soldiers in this war, however, is the fact that they could not fight in the uniforms of their own army defending their own country's independence.

Latviešu leģionāri Rietumos

No padomju represijām izglābās latviešu karavīri Rietumu sabiedroto gūstā, izņemot tos, kuri brīvprātīgi atgriezās Latvijā vai kurus Zviedrija izdeva Padomju Savienībai.

Nacistiskās Vācijas kapitulācijas laikā Rietumu sabiedrotajiem padevās ap 30 000 latviešu karavīru. Iepazīstoties ar latviešu organizāciju sniegto informāciju un dokumentāciju, Sabiedrotie atzina, ka latviešu leģionāri uzskatāmi par neatkarīgās Latvijas pilsoņiem un nelikumīgi mobilizētiem frontes karavīriem. Tāpēc, pretēji PSRS vēlmēm, tos atbrīvoja. Lielākā daļa palika Rietumeiropā, bet ap 3600 brīvprātīgi atgriezās Latvijā, kurus gandrīz visus izsūtīja vai notiesāja.

Ap 300 latviešu leģionāru meklēja patvērumu neitrālajā Zviedrijā. PSRS valdība pieprasīja visu vācu militāro vienību virsnieku un kareivju izdošanu. Nojaušot savu likteni, internētie latviešu leģionāri aktīvi pretojās – uzsāka bada streiku, divi izdarīja pašnāvību. Kaut liela zviedru tautas daļa pauda savu atbalstu un līdzjūtību, Zviedrijas valdība 1946. gada 25. janvārī izdeva 9 lietuviešu, 8 igauņu un 152 latviešu leģionārus. PSRS viņus pakļāva dažāda veida represijām. 1994. gadā Zviedrija uzaicināja vēl dzīvus palikušos izdotos leģionārus un atvainojās par notikušo.

Latviešu leģionāri britu gūstā Zedelghemā Beļģijā.

Latvian legionnaires as British prisoners of war in Zedelghem, Belgium.

Internētie latviešu leģionāri Zviedrijā zviedru armijas ziemas cepurēs.

Interned Latvian legionnaires in Sweden wearing Swedish army winter headgear.

Latvian Legionnaires in the West

Only those Latvian soldiers who were captured by Western Allies escaped Soviet reprisals – except soldiers who voluntarily returned home, or were forcibly repatriated to the USSR by Swedish authorities.

At the time of Germany's capitulation, approximately 30,000 Latvian soldiers became Allied prisoners of war. Documentation provided by Latvian organisations convinced the Western Allies that Latvian legionnaires had to be considered citizens of independent Latvia and illegally conscripted military personnel. Therefore, despite Soviet protests, they were released. Most of them stayed in Western Europe; some 3600, however, voluntarily returned to Latvia, where almost all of them were imprisoned or deported.

About 300 Latvian legionnaires sought refuge in neutral Sweden. The Soviet government demanded extradition of all officers and men of German armed forces. Fearing the worst, the interned Latvian legionnaires resisted. A hunger strike was started; two committed suicide. Despite the support and compassion of a large part of the Swedish population, on 25 January 1946, the Swedish government extradited 9 Lithuanian, 8 Estonian and 152 Latvian legionnaires. They were subjected to various reprisals by the USSR. In 1994, Sweden hosted the surviving extradited legionnaires and issued a public apology.

Latviešu bēgļi Rietumeiropā

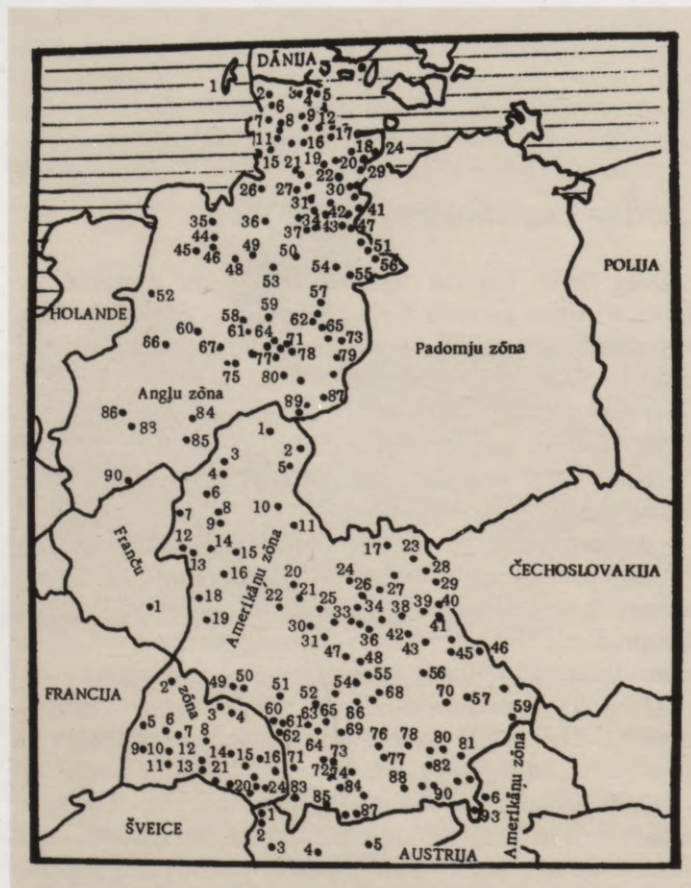
Bēgot no karadarbības un jaunas padomju okupācijas, kā arī militāro vienību sastāvā un spaidu kārtā pēdējā kara gadā savu dzimteni rietumu virzienā atstāja pāri par 200 000 Latvijas iedzīvotāju. Ap 60 000 līdz 80 000 no tiem gāja bojā karadarbībā, uzlidojumos, koncentrācijas nometnēs vai nonāca padomju gūstā Polijā, Čehoslovākijā vai Austrumvācijā.

Pēc kara lielākā daļa bēgļu, ap 100 000, dzīvoja DP (angliski *Displaced Persons* = pārvietotās personas) nometnēs Rietumu sabiedroto okupācijas zonās Vācijā. Tās izveidoja un atbalstīja Apvienoto Nāciju palīdzības pārvalde UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Agency*), vēlāk IRO (*International Refugee Organisation*).

1948. gada 18. novembra svinības Grēvenes nometnē Vācijā.

Celebrating the 30th anniversary of Latvia's independence in DP camp in Greven (Westphalia, British Zone): "Latvia Was and Shall Be."

Latvieši bēgļu nometnēs Rietumvācijā un Austrijā (Edgara Dunsdorfa dati).

DP camps with Latvian refugees in West Germany and Austria (according to Edgars Dunsdorfs).

Latvian Refugees in Western Europe

During the last year of the war, about 200,000 inhabitants of Latvia moved or were moved westward: as refugees fleeing the combat zone or from renewed Soviet occupation, as members of military units, as forced labourers or prisoners. Some 60,000 to 80,000 of these lost their lives in war action, bomb attacks, in concentration camps, or were overtaken by Soviet troops in Poland, Czechoslovakia and Eastern Germany.

After the war, most of the Latvian refugees, approximately 100,000, lived in DP (Displaced Persons) camps in Western occupation zones in Germany. These camps were organised and supervised by the United Nations Relief and Rehabilitation Agency (UNRRA), later the International Refugee Organisation (IRO).

The Yalta conference of the Big Three (Roosevelt, Churchill and Stalin) in 1945 had agreed to repatriate the citizens of the USSR. The Soviet government considered the inhabitants of the Baltic States to be citizens of the USSR. It also accused them of collaborating with the Nazis. The Western Allies at first classified the Latvians, Estonians and Lithuanians as "persons of contested citizenship/nationality." Nevertheless in the first months after the German capitulation, many civilians were handed over to Soviet authorities. UNRRA urged them to return to their homelands and allowed Soviet army and Cheka repatriation officers to visit DP camps. The number of returnees was, however, very small. Most of those returning did so for family reasons or because they could not bear being absent from their homeland.

Organizācijas, kas pārstāvēja bēgļus, attīstīja aktīvu politisko darbību, cīnoties pret latviešu bēgļu atzišanu par PSRS pilsoņiem, iestājoties par latviešu karavīru atbrīvošanu no gūsta un politisku rehabilitāciju, informējot Rietumus par padomju nodarījumiem Latvijā un protestējot pret okupācijas turpināšanos.

No 1947. līdz 1951. gadam bēgļi izklīda un sāka jaunu dzīvi valstīs, kas viņus pieņēma kā darba spēku, galvenokārt ASV, Lielbritānija, Kanāda un Austrālija.

Mēģinājumi no Latvijas nokļūt Rietumos, pārsvarā – nelegāli šķērsojot Baltijas jūru, turpinājās arī četrdesmito gadu beigās un piecdesmitajos gados.

98

Latviešu bēgļi Bremerhāfenas ostā ceļā uz ASV 1950. gada maijā.

Latvian refugees boarding a ship on their way to the United States in Bremerhaven, May 1950.

Latviešu elite Rietumos

Padomju apspiešanas un terora dēļ Rietumos nonāca liels skaits augsti izglītotu Latvijas iedzīvotāju, kas neatkarības gados bija veidojuši intelektuālo, kultūras un politisko eliti. To vidū bija 672 augstskolu mācību spēki, 2827 skolotāji, 564 ārsti, 766 inženieri, 336 garīdznieki, 52 rakstnieki u. c. Šis bija milzīgs zaudējums Latvijai – apjoma ziņā pēc 1941. gada deportācijas otrs lielākais, bet šie cilvēki tikai ārzemēs varēja saglabāt savu garīgo brīvību, kopt un veidot tālāk latvisko kultūru un turpināt cīņu par Latvijas neatkarību. Tie, kas palika, bija vai nu spiesti pakļauties komunistu ideoloģijas diktātam, vai arī garīgi salūza.

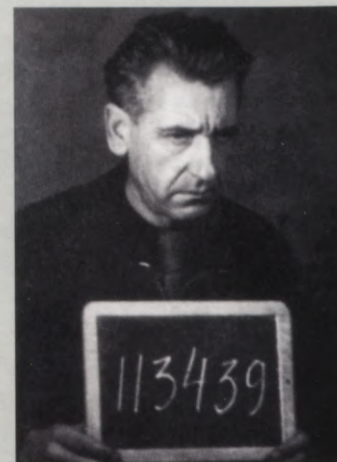
Latvian Elites in the West

Because of Soviet oppression and terror a large number of highly educated inhabitants of Latvia, who had formed the intellectual, cultural and political elite, escaped to the West. Among them were 672 university lecturers, 2827 teachers, 564 physicians, 766 engineers, 336 clergymen, 52 writers and others. This

Tautas deju mēģinājums Berdingberijas (*Birdingbury*) darba nometnē Anglijā.

Practicing a Latvian folkdance at the Birdingbury Work Camp in England.

Latviešu dramatiķis Mārtiņš Ziverts, reģistrējoties kā bēgļis Zviedrijā 1944. gadā.

Latvian dramatist Mārtiņš Ziverts registering as a refugee in Sweden, 1944.

was a tremendous loss for society in Latvia, second in scale only to the 1941 deportation. Only abroad, though, could they hope to preserve their creative freedom, continue their Latvian cultural activities and continue fighting for an independent Latvia. Those who remained in Soviet-occupied Latvia were either forced to submit to the dictates of Communist ideology or were crushed by it.

Ceribas uz Rietumvalstu palīdzību

Latvieši Rietumos un padomju okupētajā Latvijā turpināja paļauties uz Atlantijas Hartas ideāliem un cerēt uz Rietumvalstu palīdzību neatkarības atjaunošanai. Šis cerības 40. gadu beigās pastiprināja "aukstā kara" politika un prakse.

Vēl ilgi pēc kara, pat 50. gadu sākumā, daļa Latvijas iedzīvotāju saglabāja cerību uz iespējamu karu un angļu vai amerikāņu iejaukšanos Baltijā. Šis cerības vairoja Rietumu radio pārraides, kas informēja, ka Rietumu valstis neatzīst Baltijas valstu pievienošanu PSRS. Arī amerikāņu, angļu un zviedru izlūkdienesti izmantoja vispārējo baltiešu noskaņojumu pret padomju varu, kā arī pretpadomju partizānu darbību, lai iesūtītu savus izlūkus, galvenokārt Rietumos patvērušos baltiešus, kas vēlējās palīdzēt atbrīvot savu dzimteni.

PSRS čekai, tagad ar nosaukumu Valsts drošības komiteja (KGB), un tās Lielbritānijas aģentūrai dubultaģenta Kima Filbija (*Kim Philby*) vadībā šos centienus izdevās pakļaut savai kontrolei. Rietumu sūtītos aģentus sagūstīja, ilgstoši maldinot angļu un amerikāņu izlūkdienestus.

LATVIJU JAUNIEŠI!

JŪSU TĒVZEME IR IENAIIDNIEKA VARĀ. PAR JŪSU UN VISAS TĀUPTAS IENAIIDNIEKU - BOŪŠEVIKU VARMĀCĪBĀM UN ZVĒRISKO NAIDU PRET LATVIEŠU TĀUTU STĀSTĀ JŪMS KĀPĒRS SOLS DZĪVĒ. PAR TĻO VISSKĀJĀK STĀSTĀ NESEN IZSŪPTOTO TĀUTDIEŠU VAIDI SIBIRIJĀ, ATČEROVIES TĪLUKĀ DZIMPĒNI BALTIJAS JŪRAS KRĀSTOS. BOŪŠEVIKIEM IR KĀRTĪBA LATVIEŠU TĀUTĀ, BET VIEMEN ĻOTI VĒLĀMS BŪTU INTERNACIONĀLS PŪDĪS, KĀS LABĀK IEKĻAUPĒS KRĒMĻA DIKTĀTURĀS ŽNĀDĒS. BET VEĻTĪEI: NEATVAIRĀMI PUVĀK NĀK TĀ DIENĀ, KĀD RĪETUMU TĀUTU KARĀPULKI VĒRSĪSĒS GRĀUJŌŠĀ TRIECIENĀ PRET BOŪŠEVISMU UN ATPNĒSĪS BRĪVĪBU ARĪ LATVIEŠU TĀUTAI. ŠĪS CĪNĀS DALĪBNIEKIEM JĀKĻŪSĀRĀT MUMS.

LATVIJU JAUNIEŠI: ŠĪ DIENĀ TUVOJĀS. BET BRĪVĪBU NEĒMĒN KĀ DĀVANU, TĻO PĒRK CĪNĀS CĪTĀI PRET TĒVZEMES IENAIIDNIEKU VAJADZĪTĒI ARĪ JŪS.

JAUNIEŠI! JŪS VARĀT DARTĀ DAUDZ. PĀRDOMĀJĀT UN JŪS REDZĒSAT, KĀDS VIS PUSĒS CĪNĀS LAUKS IR JŪSU PRIEKŠĀ. ORGANIZĒJĀTIEM UN MĀCĪTĪES, IZTIRZĒJĀT LATVIJAS VĒSTURĒS, NACĪONĀĻUS UN SABIEDRĪSKUS JĀVTĀJUMS. TĪKĀI NĀ BIJUŠĀ MĀCĪTĪES MĒS SPĒSĪM UZCEĻTĒ LATVIJU NACĪONĀĻU UN VARENĀ. JŪMS JĀDŪG ĢĀRĪCI UN FIZISKI.

LATVIEŠU JAUNIECI! TĀI BRĪDĪ, KĀD IERŌCŪS TVERSĀ TĀUPTAS RĪETUMOS, TĻO NEDRĪKSTĪI IET PRET MŪSU PĀLTĪJĒM ATBRĪVOŠĀNĀS CĪNĀ. TĀVĀ VĪETA IR NACĪONĀĻO PARTIZĀNU RĪNDĒS. ĻĀI VĒĻĀK BRĪVI DZĪVOTU, TĒV TĀD BŪS JĀNĀK ŠĀPT.

IEVĒRO! PRET IENAIIDNIEKU CĪNĀS. CĪNĀS VIENMĒR, VISUR UN KĀPĒRA TĀUTĀ. MĒS VARĀM IET TĪKĀI VĒ PRIEKŠĀ: LATVIJĀ UN NĀRŌTNE PĪEDER MUMS!

LAC

Bauskas jauniešu pretošanās grupas skrejlapa no 1949. gada. LAC ir "Latvijas atbrīvošanas cinitāji".

A leaflet distributed in 1949 by a youth resistance group in Bauska signed LAC (Latvian abbreviation for "Latvian Liberation Fighters"): "To Latvian Youth! Your homeland is in enemy's hands. ... The day is approaching inescapably when Western armies will deliver a devastating blow against Bolshevism and will bring liberation to the Latvian nation as well. We, too, have to be participants in this battle. ... Organise and learn! ... Your place is in the ranks of the national partisans. ..."

Hopes for Western Help

Latvians in the West and in occupied Latvia continued to put their faith in the ideals expressed in the Atlantic Charter and to hope that Western countries would help in their struggle for independence. This hope was strengthened at the end of the 1940s by the geopolitics of the Cold War.

Long after the war had ended, even into the 1950s, a good part of the population of Latvia held on to the hope for a possible war and British or American intervention in the Baltic. This hope was strengthened by Western radio broadcasts, which spread information that the West had not recognised the annexation of the Baltic States to the Soviet Union. British, American and Swedish secret services used the widespread anti-Soviet sentiments of the population in the Baltic and the activities of national partisans to infiltrate their operatives, mostly citizens of the Baltic countries in the West who wanted to help liberate their homelands.

The Soviet Cheka, now operating under the name of State Security Committee (KGB are the Russian initials), and its network of spies in Britain directed by the double agent Kim Philby succeeded in subverting and controlling these efforts. Western agents were captured, but Western secret services were deliberately misled.

Leonids Zariņš (1927–1954)

Zariņš pēc kara dzīvoja DP nometnē Vācijā, izceļoja uz ASV un beidza universitāti ar bakalaura grādu elektrotehnikā. Viņš brīvprātīgi saistījās ASV Centrālās izlūkošanas pārvaldes (CIP) dienestā, kas viņu apmācīja un 1953. gadā nosūtīja uz Latviju. Kāds agrāk notverts CIP aģents Zariņu nodeva čekai, un Zariņu kā spiegu nošāva 1954. gadā.

After the war, Zariņš lived in a DP camp in Germany and later emigrated to the USA where he earned a BSc in electrical engineering. He volunteered for service in the Central Intelligence Agency (CIA). After a course of training he was sent to Latvia in 1953. Another previously intercepted CIA agent betrayed Zariņš to the KGB. He was executed as a spy in 1954.

Partizāni – "meža brāļi"

Bruņota karadarbība pret padomju okupāciju nebeidzās, beidzoties karam Kurzēmē. Nacionālo partizānu cīņas Latvijā turpinājās vēl vairāk nekā 10 gadus.

Partizānu darbība pret padomju varu sākās jau tūlīt pēc Latvijas austrumu apgabalu nonākšanas Sarkanarmijas rokās 1944. gada vasarā. Par partizāniem kļuva kara beigās Sarkanarmijā mobilizētie jaunieši, kuri dezertēja, lai nebūtu jācinās pret leģionā iesauktajiem, jaunieši, kas nevarēja pieņemt komunistisko ideoloģiju un valdīšanas metodes, un civiliedzīvotāji, kam pēc kara draudēja aresti un vajāšanas. Pēc kara beigām lielāks skaits latviešu leģionāru sāka veidot partizānu grupējumus. Partizānus atbalstīja daudzi lauku iedzīvotāji.

Nacionālajiem partizāniem bija viens mērķis – Latvijas neatkarības atjaunošana, it sevišķi cerot uz Rietumu sabiedroto palīdzību. Okupācijas vara nesaudzīgi vajāja partizānus un apmeloja viņu patriotiskos ideālus, lai nepieļautu nacionālās idejas vai, kā to dēvēja okupācijas vara, "buržuāziskā nacionālisma" izplatīšanos tautā.

Pirmajos divos pēckara gados vislabāk organizētās nacionālo partizānu grupas darbojās Kurzēmē un Latvijas austrumos – Latgalē un Madonas apriņķī. Partizāni tur apvienojās divīzijās, ar iedalījumu pulkos, bataljonos, rotās un vados. No 1944. līdz 1953. gadam, liecina čekas materiāli, bruņotās vienībās bija vairāk nekā 20 000 cilvēku. Tos aktīvi atbalstīja ap 80 000 Latvijas iedzīvotāju. Vissmagākās cīņas notika pēckara gados, bet vēl 1953. gada čekas ziņojumi liecina, ka 19 nacionālās partizānu grupās bija ap 400 dalībnieku.

Nacionālos partizānus apkaroja čekas iekšējā karaspēka 5. sevišķo uzdevumu divīzija. Čeka veidoja viltus partizānu grupas un iefiltrēja meža brāļu vienībās savus aģentus. No civiliedzīvotājiem organizēja tā sauktos "iznīcinātāju" (krieviski – *istrebiteli*) bataljonus, milicijas atbalsta grupas un komunistu partijas padomju aktivistu grupas, kopskaitā ap

100

Kurzemes partizānu apvienības grupa, ko fotografējis čekas aģents Marģeris Vitoliņš.

A group of partisans in Kurzeme photographed by KGB agent Marģeris Vitoliņš.

Kartē ar zaļu krāsu iezīmēti pagasti, kuros no 1945. līdz 1949. gadam bija aktīvi partizāni. Partizānu aktivitāte ievērojami samazinājās pēc 1949. gada masveida deportācijas.

Map showing (in green) areas of partisan activities, 1945–49. Partisan activity decreased significantly after the mass deportation of 1949.

Partisans – the "Forest Brethren"

Armed struggle against Soviet occupation of Latvia did not end with the German forces' capitulation in Kurzeme in 1945. Guerrilla resistance of the national partisans continued for more than 10 years.

Partisan activity against the Soviet regime started immediately after the Red Army re-conquered Eastern Latvia in the summer of 1944. Among the partisans were young people who had been drafted into the Soviet military and who deserted to avoid fighting against Latvian legionnaires on the German side. They were joined by young people who could not accept Communist ideology and rule, as well as by civilians who were threatened by persecution and arrests. After the end of the war, many Latvian legionnaires joined or formed partisan units. Many farmers in rural Latvia supported the partisans in their struggle against the occupation regime.

The national partisans had one basic goal – restoration of independent Latvia. They were especially hoping for Western help. The occupation authorities hunted the partisans and denigrated their patriotic ideals in order to reduce the chance of their so-called "bourgeois nationalism" spreading among the population.

In the first two post-war years, the best organised partisan groups operated in Kurzeme and in Eastern Latvia. Partisans formed units according to a military chain of command, from division down to platoon. From 1944 to 1953, it is estimated on the basis of KGB reports, that about 20,000 persons participated in armed units. The number of active supporters is estimated at 80,000. The heaviest fighting took place in the first post-war years, but as late as 1953 the KGB reports indicate that there still were some 400 partisans in 19 units.

The war against the partisans was carried out by the 5th Special Division of the Ministry of State Security. Fake partisan groups were formed and agents infiltrated into partisan units. Special "destroyer" battalions (*istrebiteli* in Russian),

16 000. "Iznicinātāji" un partijas un komjaunatnes aktīvistu nodrošināja arī 1949. gada masu deportācijas, kas jūkami samazināja partizānu aktivitāti.

Kritušo nacionālo partizānu skaits pārsniedza ap 3000. Padomju ziņojumos un presē viņus dēvēja par "bandītiem", un viņu liķus bieži izlika par biedinājumu pagastu centros. Daudzi gūstā saņemtie un notiesātie partizāni gāja bojā cietumos un GULAGā.

Pretējās puses zaudējumi bija tikpat lieli. Līdz 1955. gadam nacionālie partizāni bija nogalinājuši 707 PSRS čekas iekšējā karaspēka virsniekus un karavīrus, 397 "iznīcinātājus", 157 čekistus un miliķus, 1351 komunistu aktīvistu un 320 viņu piederīgo, kopā gandrīz 3000.

Kopā Latvijas nacionālo partizānu karā laikposmā starp 1944. un 1956. gadu krita ap 6000 cilvēku. Tas bija plašākais un ilgākais partizānu karš Latvijas vēsturē.

Kurzemes partizānu grupa nakts pārgājienā Usmas apkārtnē.

A group of Kurzeme partisans on night patrol in the area of Usma.

Talsu iznīcinātāju bataljona kaujinieki.

Members of a "destroyer" battalion in Talsi (Kurzeme).

Ciņa pret partizānu ģimenēm

Lai apkarotu partizānus, Komunistiskā partija lietoja draudus pret cīnītāju ģimenes locekļiem. Tā, vērsoties pret iespējamo partizānu ģimenēm, Latvijas Komunistiskās partijas CK sekretārs Jānis Kalnbērziņš 1945. gada aprīļa sanāksmē piepra-

Retribution against Partisan Families

In its efforts to crush the partisan resistance, the Communist party threatened the families of known or suspected fighters. Thus, trying to avert people from joining the partisans, the Secretary of the Communist Party's Central Committee of Latvia, at a Party meeting in

militia support units and armed teams of Communist Party and Communist Youth, numbering about 16,000, were formed to fight against the partisans. The "destroyers" and the Communist activists were among those involved in securing the 1949 mass deportation, which significantly decreased partisan activity.

The number of fallen in the partisan ranks is estimated at over 3000. In the Soviet official and press reports they were called "bandits," and their bodies were oftentimes displayed as a deterrent in town centres. Many of the captured and sentenced partisans perished in prisons and in GULAG camps.

The number of dead on the other side was equally high. By 1955, the actions of the national partisans had resulted in 707 deaths among the KGB troops; 397 "destroyers," 157 KGB operatives and militiamen; 1351 Communist activists and 320 family members, totalling almost 3000.

Altogether, the war of the national partisans between 1944 and 1956 resulted in the deaths of about 6000 people. It was the most widespread and longest-lasting guerrilla war in the history of Latvia.

sija "uzstādīt ultimātu, ja ģimene neiespaidos [neiet partizānos], tā kā aktīva bandītu atbalstītāja tiks arestēta un ieslodzīta koncentrācijas nometnē". Draudus visplašāk īstenoja 1949. gada deportācijās, kad 42 000 deportēto skaitā bija vairāk nekā 12 000 cilvēku, kas bija klasificēti kā "nacionālisti un bandītu ģimenes".

April 1945, called for "an ultimatum to families: if they will not exert influence [on family members not to join the partisans] they will be arrested and imprisoned in a concentration camp as active supporters of bandits." The threats were carried out most comprehensively in the 1949 deportation, which included, among the 42,000 deportees, more than 12,000 classified as "nationalists and families of bandits."

"Kulaku" apkarošana un lauku proletarizācija

Pēc kara turpinājās jau 1940.–1941. gadā iesāktā okupācijas varas agrārpolitikas īstenošana, kas ar piespiedu un psiholoģiskām metodēm centās iznīcināt tradicionālo zemniecību, radīt lauku proletariātu un beigās piespiest lauku cilvēkus iestāties kolektīvās saimniecībās.

Tūlīt pēc kara 26 000 lielāko saimniecību samazināja līdz 20 ha platībai, valsts zemes fondā ieskaitot 603 500 ha. Ieviesa "politisko kulaku" un "apakškulaku" kategoriju, no kuras Valsts zemes fondā nonāca 573 000 ha. Tā sauktajām "fašistu atbalstītāju un tautas ienaidnieku" ģimenēm labākajā gadījumā atstāja 5–8 ha zemes, bet 4500 saimniecību likvidēja vispār. Valsts zemes fondā ieskaitīja arī 14 000 "pamesto" saimniecību zemes, kuru īpašnieki bija devušies bēgļu gaitās, deportēti vai, slēpjoties no represijām, baidījās atgriezties dzimtajās mājās. Samazinātās "kulaku" sētas veidoja tikai 18% no saimniecību kopskaita un 33% no zemju kopplatības.

Ar 1944. gadu "kulaku" saimniecībām strauji palielināja obligātās valsts nodevas. 1948. gadā 20 ha saimniecībām lauksaimniecības nodokli paaugstināja pieckārtīgi, un par nodokļu pilnīgu nesamaksāšanu sodīja 20 800 zemniekus. Viņiem piesprieda dažāda termiņa cietumsodus un atņēma praktiski visu mantu.

Tā zemi apstrādā "kulaks"...

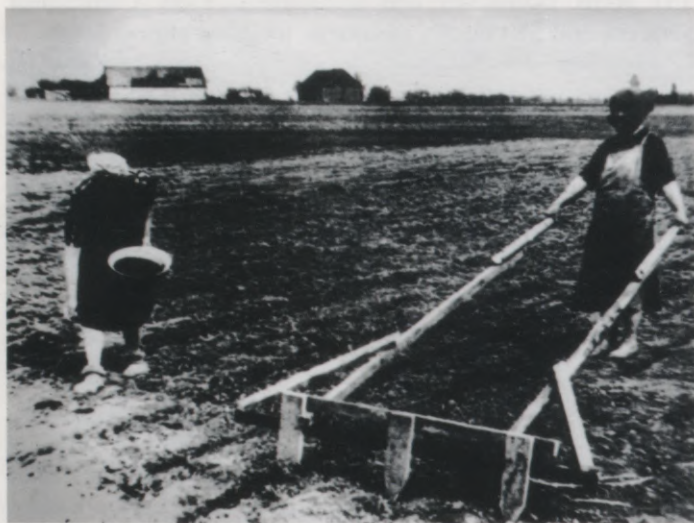
This is the way a "kulak" tends his fields...

Campaign against "Kulaks" and Creation of a Farming Proletariat

The implementation of Soviet agrarian policies that had started in 1940–41 was intensified after the war. Coercive and psychological measures were applied to destroy the traditional family farms, create an ineffective farming proletariat and in the end force people into collective farms.

Immediately after the war, 26,000 of the larger farms were reduced to 20 ha (49.4 acres). Through this action the state expropriated 603,500 hectares (1,490,645 acres). Some farmers were classified as "political kulaks" or "subkulaks," of whose land 537,000 hectares (1,326,390 acres) were expropriated. The families of the so-called "fascist-supporters and people's enemies" were left at best 5–8 ha (12.5–20 acres); 4500 were liquidated. The state also expropriated 14,000 "abandoned" farms, whose owners had become refugees, had been deported or were afraid to return to their farmsteads for fear of repressions. The reduced "kulak" farms constituted only 18% of the number of farms and 33% of the acreage.

From 1944 on, the obligatory levies in kind were increased steeply for the "kulak" farms. In 1948, the taxes of 20-hectare farms were increased fivefold, and 20,800 farmers were punished for partial non-payment. They were sentenced to prison terms of varying length, and their farms were expropriated.

... un tā sīkzemnieks.

... and this is the way of a smallholder.

Propagandas nolūkos lielāko daļu "kulakiem" atņemtās zemes sadalīja 43 873 trūcīgajiem un bezzemniekiem. Taču 37% jauno zemju ieguvēju nebija zirga, 13% – govju, 55% trūka savas dzīvojamās ēkas un 37% – lauksaimniecības inventāra. Līdz ar to vairākums jaunsaimniecību nespēja zemi sekmīgi apstrādāt un apsaimniekot. Visai drīz 6 500 saimnieku brīvprātīgi atteicās no viņiem piešķirtās zemes. Viņu vidū pieauga nepatika un skaudība pret "kulaku" saimniecībām, kas vēl spēja zemi apstrādāt, un viņi bija sagatavoti "kulaku" masu deportācijām un kolhoziem.

Obligāto valsts nodevu noteikšana "kulakiem" 1945. gadā.

Determining the obligatory levies in kind for a "kulak" farm in 1945.

A K T S

/par mantas aprakstīšanu un nodošanu/
1946.g. "29" janvārī, Ņonu pagasta "Jaunķūkos".

Es, Valmieras apri. Rūjienas milicijas nodaļas oper. Pilnv. j-leit. SMĒLENS
klātesot Ņonu pag. izpildu komitejas pārstāvim VĒVERS Richardam, Kārļa d.
dzīv. Ņonu pag. "Vanagos", LESKA Eduardam, Bernharda d. dzīv. Ņonu pag. "Kain-
brāķšā" un ROČIS Jānim, Indriķa d. dzīv. Rūjienas pag. "Svalmītšā" ierādo
pils. LŪSIS Emma, Indriķa m. dzīves vietā Ņonu pag. "Jaunķūkos" par un lē-
muma pamata aprakstīju pils. LŪSIS Emma, Indriķa m. personīgo mantu, klāt-
esot LŪSIS Emma, Indriķa m. brālim ROČIS Jānim, Indriķa d., pēc zemāk uzrā-
dīta saraksta:

Nr. P.K.	Mantu nosaukums.	Mantu skaits	Mantu stāvoklis	Piezīmes.
Saimniecības ēkas.				
1.	Dzīvojamā māja, rīja, piedarbs.	1 /viens/	vecā	
2.	Kūpa	1 /viens/	vidēja	
3.	Stallis	1 /viens/	vidēja	
4.	Kūpa	1 /viens/	vidēja	
5.	Labības sējmašīna	1 /viens/	jauna	
6.	Pirts	1 /viens/	jauna	
Mašīnas un darba rīki.				
7.	Sera rāts	1 /viens/	veci	
8.	Neapkalts rītoņi	5 /astopi/	jauni	
9.	Ekselmašīna	1 /viens/	vidēja	
10.	Darba rāts	2 /divi/	vidēja	
11.	Ragava	1 /viens/	vidēja	
12.	Ragavīpas	1 /viens/	vidēja	
13.	Kammas	1 /viens/	vidēja	
14.	Zirga grāboklis	1 /viens/	vidēja	
15.	Atspēru ocašas	1 /viens/	vidēja	
16.	Divu arku - vienlēmēju	1 /viens/	vidēja	
17.	Divu arku - divlēmēju	1 /viens/	vidēja	
18.	Droka	1 /viens/	vidēja	
19.	Zāles plaukmašīna "Karmik"	1 /viens/	vidēja	
20.	Plaukmašīnas izkaptis	7 /septiņas/	vidēja	
21.	Izkaptis	2 /divas/	vidēja	
22.	Darba ratu kurvis-neapkalts	1 /viens/	jauna	
23.	Labības plaukmašīna "Derin"	1 /viens/	vecā	
24.	Spīgelis	1 /viens/	vidēja	
25.	Koka ocašas ar dzelzs tapām	1 /viens/	vidēja	
26.	Jūgu svāls	1 /viens/	vidēja	
27.	Siena dakšas	2 /divas/	vidēja	
28.	Spilarkis /roka/	1 /viens/	vidēja	
29.	Kartupeļu ražojs	1 /viens/	vidēja	
30.	Labības rēķināma mašīna ar det.	1 /viens/	vidēja	
31.	Svāri ar atvāriem	1 /viens/	vidēja	
32.	Maisu vedamie ratiņi	1 /viens/	vidēja	
33.	Sārdas liecējs	1 /viens/	jauna	
34.	Mēdas svāds	1 /viens/	jauna	
35.	Līnu mašīna	1 /viens/	vidēja	
36.	Līnu skulstam mašīna	2 /divas/	vidēja	

For propaganda effect, the major portion of the land expropriated from the "kulaks" was distributed among 43,873 poor or landless people in parcels of 10 ha (24.7 acres). However, 37% of the new landowners had no horses; 13% were without cows; 55% had no house; and 37% lacked farming equipment. Thus the majority of new farmers were not able to farm successfully, and soon 6500 of them gave up the allocated land. They envied and resented the "kulaks," who were still able to work their land, and were thus mentally prepared for a mass deportation of the "kulaks" and for collective farming.

Zemnieks nodod graudus patērētāju biedrības veikalā 1947. gadā.

Delivery of the obligatory levies in kind in 1947.

Akts par mantas aprakstīšanu un nodošanu – no nr. 1 – dzīvojamās mājas – līdz nr. 163 – "pannai".

A confiscation act describing the items from no. 1 – farmhouse – to no. 163 – "frying pan." (not in this excerpt).

1949. gada 25. marta deportācija

Lai izbeigtu pretestību lauku kolektivizācijai un tai pašā laikā atbrīvotos no nacionālo partizānu atbalstītājiem, okupācijas vara Maskavā izšķīrās veikt masveida deportāciju, galvenokārt no Latvijas laukiem.

1948. gada rudenī Latvijas PSR prokurors Aleksandrs Mišutins ziņojumā Latvijas Komunistiskās partijas sekretāram Jānim Kalnbērziņam norādīja uz nepieciešamību izlemt par kontrevolucionāru izsūtīšanu uz PSRS "valsts iekšieni". Deportācijas "tiesisko" pamatu veidoja PSRS Ministru padomes 1949. gada 29. janvāra sevišķi slepenais lēmums un februārī izdotā Valsts drošības ministrijas instrukcija "Par kārtību, kādā no Latvijas PSR, Lietuvas PSR un Igaunijas PSR izsūtāmas vairākas iedzīvotāju kategorijas". Latvijas PSR valdības priekšsēdētājs Vilis Lācis 1949. gada 17. martā ar savu parakstu apstiprināja Latvijas PSR Ministru padomes lēmumu "Par kulaku ģimeņu izsūtīšanu ārpus Latvijas PSR".

Čekas karaspēks un Iekšlietu ministrija 1949. gada 28. februārī saņēma stingri slepeno pavēli Nr. 0068 īstenot deportācijas Baltijas valstīs, akciju nosaucot "Priboj" (latviski – "krasta banga"). ▶

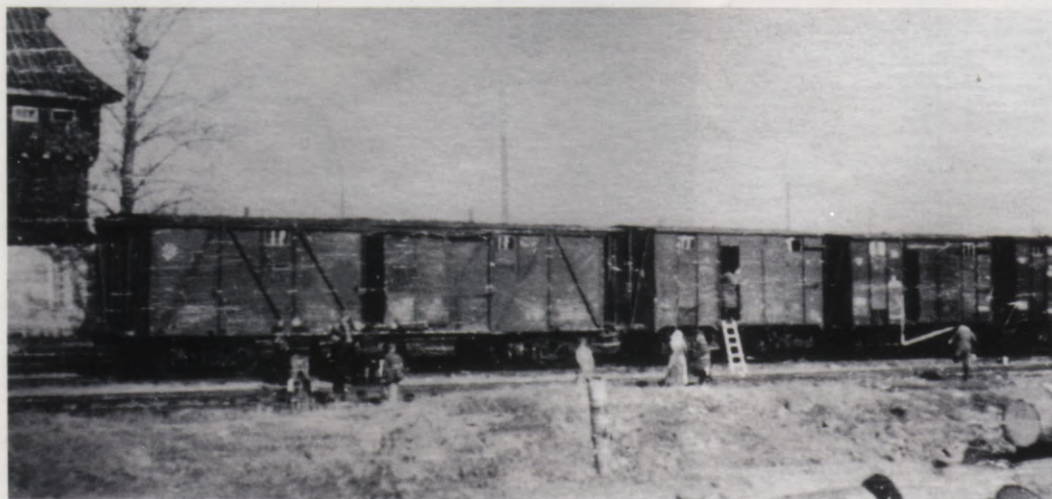
Kravas auto ar deportētajiem ceļā uz staciju Stendē.

Transporting deportees to the train station in Stende.

The Mass Deportation of 25 March 1949

In order to end the resistance to collectivisation of the farms and at the same time to get rid of the supporters of national partisans, the occupation power in Moscow decided to carry out a mass deportation. This deportation was mainly directed against the farming population.

In the fall of 1948, the Attorney General of the Latvian SSR Aleksandr Mishutin reported to the Secretary of the Communist Party of Latvia Jānis Kalnbērziņš that it had become necessary to decide on the deportation of counter-revolutionaries to "the interior of the state." The "legal" basis of the deportation was contained in the top secret decision by the Council of Ministers of the USSR of 29 January 1949 and the instruction, issued by the Ministry of State Security in February, "Concerning the Procedure for Deporting Several Categories of Inhabitants from the Latvian SSR, Lithuanian SSR and Estonian SSR." On 17 March 1949, Vilis Lācis as the Chairman signed the decision of the Council of Ministers of the Latvian SSR "Concerning the Deportation of Kulak Families outside the Latvian SSR." ▶

Deportēto vilciens Stendē.

A deportee train in Stende.

Сов. Секретариат

LATVIJAS PSR MINISTRU PADOME
СОВЕТ МИНИСТРОВ ЛАТВИЙСКОЙ ССР

ПОСТАНОВЛЕНИЕ № 289 сс

г. Рига

17. марта 1949 года

О выселении из пределов Латвийской ССР кулацких семей.

В соответствии с Постановлением Совета Министров СССР № 890-138 от 29 января 1949 года, Совет Министров Латвийской ССР постановляет:

1. Выселить из пределов Латвийской ССР в отдельные места Советского Союза на спецпоселение 10.000 кулацких семей.

2. Утвердить представленные уездными исполнительными комитетами депутатов трудящихся списки кулацких семей, подлежащих выселению.

3. Выселение кулацких семей поручить провести МГБ Латвийской ССР.

Председатель
Совета Министров Латвийской ССР В.Лацис.

Управляющий Дедами
Совета Министров Латвийской ССР И.Бастин.

Алшвангская волость.

ГРУППА № 62.

начальник группы Кузнецов А.А.

Солдат войск МГБ - 2. Кузнецов А.А. Степанов
Бойцов востр. батальона - 3.

1. Вуйничис А. 2. Малдерс Эжен о. -

Совпарт актива - 4.

1. Фучис Янис 2. Бирманс Яков о. Петровицс Я.

4. Янесс Лудвиг Эжен.

Подлежат выселению:

- 1-я семья: 1. ИТЕНБЕРГС Маргарита Якововна, 1912 г.р. - гл. семья.
- 2. ИТЕНБЕРГС Ансис Янович, 1095 г.р. - муж.
- 3. ИТЕНБЕРГС Альберт Ансович, 1937 г.р. - сын.
- 4. ИТЕНБЕРГС Аустра Ансовна, 1938 г.р. - дочь.
- 5. ИТЕНБЕРГС Иева Петровна, 1868 г.р. - мать.
- 6. ИТЕНБЕРГС Илзе Яновна, 1890 г.р. - сестра.
- 7. ИТЕНБЕРГС Анна Яновна, 1899 г.р. - сестра.

Проживает на хут. "Дили" Алшвангской волости.

2-я семья:

- 1. ЛАГИС Мария Бренцевна, 1889 г.р. - гл. семья.
- 2. ЛАГИС Марта, Адамовна, 1927 г.р. - дочь.

Проживает на хут. "Ивниекс" Алшвангской волости.

3-я семья:

- 1. ДРЮГИС Мария Язеповна, 1912 г.р. - гл. семья.
- 2. ДРЮГИС Антон Янович, 1909 г.р. - муж.
- 3. ДРЮГИС Гунар Антонович, 1940 г.р. - сын.
- 4. ДРЮГИС Антония Антоновна, 1940 г.р. - дочь.
- 5. ДРЮГИС Анна Яновна, 1901 г.р. - сестра мужа.

Проживает на хут. "Дрюгиди" Алшвангской волости.

4-я семья:

- 1. КУЛЬБЕРГС Янис Матчевич, 1907 г.р. - гл. семья.
- 2. КУЛЬБЕРГС Маргариета Яновна, 1904 г.р. - жена.
- 3. КУЛЬБЕРГС Деда Иосифовна, 1880 г.р. - мать.
- 4. КУЛЬБЕРГС Лидия Яновна, 1935 г.р. - дочь.
- 5. КУЛЬБЕРГС Ирина Яновна, 1938 г.р. - дочь.

Проживает на хут. "Кулпы" Алшвангской волости.

Latvijas PSR ministru prezidenta Viļa Lāča paraksts zem deportācijas dekrēta. Lācis tikai apstiprina Maskavas rīkojumu.

The deportation decree signed by the Prime Minister of the Latvian SSR Vilis Lācis. Lācis was signing a decree issued by Moscow.

Deportējamo saraksts ar izpildītāju grupas parakstiem.

A list of deportees with signatures of members of the group making the arrests.

Jaunatnes protesti

Izvešana izraisīja spontānus jaunatnes protestus, piemēram, Ogres meža tehnikumā. Par tiem stāstīts slepenā komjaunatnes vadības ziņojumā partijai Centrālkomitejai: "...Ogres meža tehnikumā darbojusies nacionālistiska grupa trīs cilvēku sastāvā. Šī grupa

25. un 29. martā, kad tika izvesti budziskie elementi, sarīkojusi kopmītnē kautiņu, aizstāvēt šos elementus. Saplēsti kopmītnē arī mūsu vadoņu portreti. Šajā grupā bija divi komjaunieši... Daudzi tehnikuma studenti, tostarp arī astoņi tehnikuma komjaunieši, ne tikai nav devuši pretsparu, bet pat izrādījuši atbalstu: nav ziņojuši..."

Youth Protests

The deportation called forth spontaneous youth protests, such as took place at the School for Forest Technology in Ogre. A secret report of the leadership of the Communist Youth Organisation to the Central Committee of the Party states: "... a nationalist group of three was active in the School for Forest Technology in Ogre.

On 25 and 29 of March when bourgeois elements were deported this group started a fight in the dormitory to defend them. The portraits of our leaders [Stalin, Lenin] were torn up. Two of this group were members of the Communist Youth ... Many students of the School, including eight members of the Communist Youth, not only did not oppose, but even supported the group by not reporting ... "

РАСПИСКА

10. Апреля 1949 г.

Колхоз им. Дзержинского Чкаловской обл.

(указать место где отбывала расписку)

Мне выселенцу (ке) Евдотье

Эмилия (указать фамилию)

Народилась в 1897 г.

им. отчество, год рождения)

объявлено, что я Верховным органом СССР выселен (а) в отдаленные районы Советского Союза навсегда, без права возвращения к прежнему месту жительства.

Мне так же объявлено, что я не имею права выезжать, менять местожительство и работы, хотя и временно, без разрешения местных органов МВД.

Я знаю, что в случае нарушения данной расписки я буду привлечен (а) к уголовной ответственности по Указу Президиума Верховного Совета СССР от 26 ноября 1948 года на 20 лет каторжных работ. Указ от 26/ХІ-48 г. мне объявлен.

Подпись выселенца Е. Евдотье

Подписку от брата Евдотья (указать фамилию)

Эмилия (должность)

воинского билета, воинск.)

Apliecinājums par izsūtīšanas lēmuma saņemšanu. To 1949. gada 10. aprīli parakstījusi 1897. gadā dzimusi Emīlija Belte. Dokumentā minēts, ka parakstītāja ar PSRS augstāko iestāžu lēmumu izsūtīta uz attāliem PSRS apgabaliem bez tiesībām jebkad atgriezties dzimtenē un bez atļaujas mainīt dzīves un darba vietu, piedraudot ar 20 gadu katorgas sodu.

Deported Emīlija Belte's signature under the certificate, dated 10 April 1949, affirms her understanding that by a decree of higher authorities she is deported for life to a distant region of the USSR without the right to ever return to her homeland and without the right to leave her place of settlement or work without permission of the authorities, threatening 20 years at hard labour.

Norādījumus par deportāciju 24. marta vakarā saņēma īpaši norikoti čekas pagastu pilnvarotie un to uzticamākie palīgi – komunisti un komjaunieši, kas veidoja ap pusi tiešo izpildītāju. Par katru izsūtāmo ģimeni bija sagatavota "lieta", kurā atradās dokumenti: arhīva ziņas par "kulaka" saimniecības lielumu 1939. gadā, apliecinājums par ieskaitīšanu "kulaku" ģimeņu sarakstos kopš 1947. gada, izziņa par to, vai kāds no izsūtāmajiem ir dienējis Sarkanarmijā, aptaujas lapa par ģimenes sastāvu. Bez "kulakiem" deportēšanai pakļāva arī "bandītu", "nacionālistu" un citu "tautas ienaidnieku" ģimenes, starp tiem arī tos, kam bija palaimējies atgriezties no iepriekšējiem izsūtījumiem, īpaši – jauniešus un bērnus.

Deportācija sākās naktī no 24. uz 25. martu. Naktī cilvēkus apcietināja mājās, pa dienu – darba vietās. Skolēnus dažkārt veda uz vilcienu vagoniem tieši no skolas sola.

Starp 25. un 28. martu 31 ešelonā no Latvijas uz "specnoimetinājuma" vietām (galvenokārt Krasnojarskas, Amūras, Omskas un Novosibirskas apgabalos) izsūtīja 42 133 cilvēkus, to skaitā vairāk nekā 10 990 bērnu un jauniešu vecumā

The military forces of the State Security and Interior ministries received the top-secret order No. 0068 to carry out deportations in the Baltic states with the operative name "Pribol" ("coastal surf").

Detailed instructions about the deportation were distributed in the communities to specially appointed representatives of the Cheka and their trusted assistants – members of the Communist Party and Communist Youth Organisation – who constituted about a half of the persons executing the action. Each family to be deported had a file containing documents: archive information about the size of the "kulak" farm in 1939; a certificate about the family's having been listed as a "kulak" family since 1947; a notice about service in the Soviet army by any of the deportees; a questionnaire about the members of the family. Besides "kulaks," families of "bandits," "nationalists" and other "enemies of the people," including individuals who had succeeded in returning from earlier deportations, especially young people and children.

The deportation began in the night of 24 March. At night, people were arrested at home, during the day at their places of employment. Schoolchildren were sometimes taken to the trains directly from school.

Between 25 March and 28 March 42,133 people, or more than 2% of the pre-war population of Latvia, were deported from Latvia to places of "special settlement" (mainly in the districts of Krasnoyarsk, Amur, Irkutsk, Omsk, Tomsk and Novosibirsk). Among these were more than 10,990 children and youths under 16. Women and children under 16 constituted

Vienpadsmitgadīgās Benitas Plezeres zīmējums un apraksts: "Mūsu dzīvoklis pagraba augšīnā – krāsniņa, salmu guļas vieta un muca, uz kuras ēdam. Mācās bērni uz atsūtītajām kastītēm. Peles skrien pa salmiem, ka čirkst vien. Romantiski – vai ne?"

Eleven-year-old Benita Plezere's drawing and comment about her family's abode in the Omsk area: "Our home above a cellar. Furniture: a stove, a bed of straw, a barrel for a table. The children do their homework on boxes received in the mail. Mice merrily scurry through the straw. Romantic – isn't it?"

līdz 16 gadiem. Sievietes un bērni līdz 16 gadiem veidoja 73% no izsūtītajiem. Kopumā no Baltijas valstīm deportēja 30 620 ģimeņu ar 94 799 cilvēkiem.

Lai gan deportācija neizpalika bez protestiem, vispārējā baiļu, terora un nereti novērojamās nodevības gaisotnē aktīva pretošanās bija bezcerīga. Lai izvairītos no izsūtīšanas, cilvēki mēģināja pievienoties partizāniem, bet jaunizveidotās partizānu grupas čeka ātri atklāja un iznīcināja.

Izsūtītie latvieši svin Jāņus Krasnojarskas apgabalā 1952. gadā.

Deported Latvians celebrate traditional Midsummer in the District of Krasnojarsk in 1952.

73% of the deportees. Altogether 30,620 families and 94,799 people were deported from the three Baltic States.

Although there is evidence of some protests against the deportation, the overall atmosphere of fear, terror and, not infrequently, betrayal rendered effective resistance futile. To avoid being deported people tried to join the partisans, but the Soviet security forces quickly rooted out and destroyed newly founded partisan groups.

GULAGa "soda nometnes" un "nometinājums"

Masveida deportācijas 1941. gadā un 1949. gadā bija vairākos veidos atšķirīgas. 1941. gada deportācijā gandrīz visus vīriešus atšķīra no ģimenēm. Vīriešus arestēja, un viņi nonāca t. s. soda nometnēs jeb katorgā, kur daudzi gāja bojā necilvēcīgos apstākļos – badā, slimībās un salā. Soda nometnes, kā arī citas ieslodzījuma vietas, pārvaldīja galvenā nometņu pārvalde GULAG (*Glavnoje upravlenije lagerei*). Pārvalde bija pakļauta Iekšlietu ministrijai, bet praktiski čekai. Ģimenes nonāca t. s. "administratīvajā specnometinājumā" – Sibīrijas kolhozos, kur tām bija jāatrod sava dzīvesvieta un iztika,

GULAG "Prison Camps" and "Special Settlements"

Mass deportations in 1941 and 1949 differed from each other in several aspects. In the 1941 deportation almost all men were separated from their families. They were arrested and sent to prison or hard labour camps where many of them perished under inhuman conditions – hunger, disease and extreme cold. Prison camps were administered by the Central Camp Administration GULAG (*Glavnoje upravlenije lagerei*). This administration was in charge of other penal institutions as well. It was a part of the Ministry of the Interior, but practically under the control of the Cheka. Families of the 1941 deportees and the 1949 deportees were subjected to so-called "special administrative resettlement" in Siberian collective

paļaujoties uz vietējo nabadzīgo ļaužu labvēlību un palīdzību. Izsūtītajiem bija regulāri jāpieteicas vietējās iestādēs, un viņi bez atļaujas nedrīkstēja atstāt nometinājuma vietu. Daudzi atmiņu stāsti liecina par skarbajiem dzīves apstākļiem izsūtījumā. Par izsūtījumu un dzīvi nometinājumā liecina 1949. gadā izsūtītās vienpadsmitgadīgās Benitas Plezeres zīmējumi un stāstījums *Ar bērna acīm*, ko latviešu un angļu valodā izdevis Okupācijas muzejs (sk. 106. un 127. lpp.).

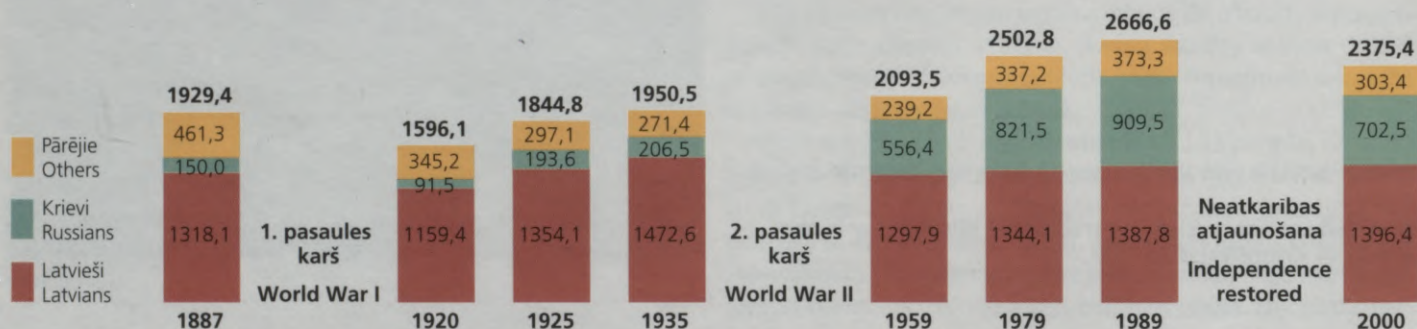
Masveida deportācijas 1941. un 1949. gadā bija tikai lielākie okupācijas varas genocīda pasākumi. Tie nebija vienīgie. Politisko ieslodzīto un neuzticamo izsūtīšana uz soda nometnēm turpinājās visā okupācijas periodā.

farms where they had to fend for themselves to find lodging and food and depend on the goodwill and help of the poor local inhabitants. The deportees had to report regularly to the authorities, and they were not allowed to leave without permission. Many memoirs testify to the very harsh conditions of life in the "special settlements." The drawings of Benita Plezere, who was deported at the age of 11 in 1949, tell about the deportation and life in administrative settlement. The drawings with her accompanying story in Latvian and English have been published by the Museum (see pp. 106 and 127).

The mass deportations of 1941 and 1949 were only the largest actions of the occupation regime against the people of Latvia. They were not the only ones. The deportation of political prisoners and undesirable to prison camps continued during the entire occupation period.

Vai bija latviešu genocīds?

Daudz kas atkarīgs no definīcijas. Šaura genocīda definīcija iekļauj tikai fizisku kādas nacionālas vai etniskas grupas iznīcināšanu. Šajā definīcijā holokausts bija genocīds, jo Hitlera "galīgais risinājums" paredzēja pilnīgu ebreju likvidāciju. Vai to var attiecināt arī uz latviešiem padomju varas laikā? Atbilde ir – nosacīti. Lai gan lielās Staļina laika "tīrīšanas" 1937.–1938. gadā minēja latviešus un citas tautības, piemēram, poļus, padomju okupācijas politika Latvijā, vismaz savās publiskajās izpausmēs sekoja padomju politikai un praksei Padomju Savienībā, vēršoties pret neuzticamiem politiskiem un sabiedriskiem elementiem. Pakļautajās tautās šī politika iekļāva nacionālās elites vājšānu un iedzīvotāju masveida izsūtīšanu no dzimtajās vides apstākļos, kas nebija labvēlīgi izdzīvošanai. Dzimtajās zemēs izsūtītos atvietoja un pamatiedzīvotāju koncentrāciju atšķaidīja ieceļotāji no citiem Padomju Savienības apgabaliem, t. i., sava veida kolonizācija. Gala rezultātā bija jārodas jaunam radījumam – krieviski runājošam, savas saknes zaudējušam un kulturāli vienveidīgam "padomju cilvē-

Atsevišķu tautas skaitīšanu rezultāti tūkstošos 1887–2000. Redzama dramatiska iedzīvotāju skaita samazināšanās pēc 1. pasaules kara. Vēl 14 gadus pēc 2. pasaules kara jūtams ievērojams latviešu skaita zudums, nepilni 12%. Padomju okupācijas laikā latviešu skaits nesasniedza pirmskara līmeni, bet it sevišķi pieauga krievu tautības iedzīvotāju skaits – ieceļošanas dēļ.

Was There Latvian Genocide?

Much depends on the definition. A narrow definition considers only the physical annihilation of a national or ethnic group as genocide. There is thus no question that the Holocaust was a genocidal act because Hitler's "final solution" was aimed at the total eradication of the Jews. Were Latvians similarly targeted by the Soviet rulers? The answer is – conditionally. Although in the great Stalinist purges of 1937–1938 ethnic Latvians living in the USSR – along with other "border nationalities," such as the Poles – were singled out, Soviet occupation policies in Latvia were, at least publicly, directed, as in the entire Soviet Union, at various groups of political and social undesirables. In countries subjugated by the Soviet Union these policies included the persecution of national elites and the dislocation of large numbers of people from their indigenous environment in conditions that were not conducive to their survival. They were replaced and the original populations in their homelands diluted by migration from other areas of the Soviet Union as a form of colonisation. A new breed of Russian-speaking, deracinated and culturally homogenised "Soviet person" – *homo sovieticus* – was the desired result.

kam". Šī politika un prakse netieši, bet *efektīvi* apdraudēja arī latviešu fizisko un nacionālo pārdzīvošanu savā dzimtenē.

Lietojot plašāko definīciju, kas atrodama Apvienoto Nāciju Organizācijas 1948. gada 9. decembra "Konvencijas par genocīda nozieguma novēršanu un sodīšanu" 2. pantā, jau labāk iespējams padomju politiku un praksi Latvijā vērtēt kā genocīdu: "Šajā konvencijā genocīds nozīmē jebkuru no sekojošām rīcībām, kas veiktas nolūkā iznīcināt pilnībā vai daļēji nacionālu, etnisku, rases vai reliģisku grupu kā tādu: a) nogalinot grupai piederīgos; b) nodarot grupai piederīgajiem smagus miesas vai garīgus bojājumus; c) apzināti uzspiežot grupai dzīves apstākļus ar aprēķinu, lai novestu pie grupas pilnīgas vai daļējas iznīcināšanas; d) ieviest noteikumus ar nolūku aizkavēt dzimstību grupā". Taču pat šī definīcija liekas tikai paplašinām dažādos fiziskās iznīcināšanas veidus. Tā neapsver iespēju, ka kādu nacionālu, etnisku vai reliģisku grupu "kā tādu" var arī iznīcināt, iznīcinot kulturālās un sabiedriskās īpašības, kas to kā būtisku vienību atšķir no citām. Padomju politika un prakse iesākumā ar brutālu varu, vēlāk – pielietojot sovjetizācijas un rusifikācijas metodes, apdraudēja latviešu nāciju ar abiem iznīcināšanas veidiem.

Selected census data in Latvia 1887–2000 (in thousands). Clearly seen are the disastrous effects of the two world wars on the Latvian population, in the case of World War II – 14 years after the war, and the dramatic increase of Russian nationals during the Soviet occupation as a result of migration.

Though not directly, *in effect* these policies and practices threatened the physical and national survival of the Latvians in their homeland.

If the broader definition found in Article 2 of the United Nations Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (9 December 1948) is applied to Soviet policies in Latvia, it is better possible to interpret them as constituting genocide: "In the present Convention, genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group as such: (a) Killing members of the group; (b) Causing serious bodily or mental harm to members of the group; (c) Deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part; (d) Imposing measures intended to prevent births within the group." But even this definition seems only to expand the range of various means of physical destruction. It does not deal with the possibility that a national, ethnic and religious group can also be destroyed "as such" by destroying the cultural and social characteristics that distinguish it as a distinct entity from all others. Soviet policies and practices, first by brutality, later by Sovietisation and Russification, threatened the Latvian nation with both forms of extinction.

Masveida kolhozu dibināšana

Masveida deportācija 1949. gada martā pārlicināja lauku iedzīvotājus par padomju agrārpolitikas nopietnību. Nekavējoties sākās masveida kolhozu dibināšana, kas ātri vien lauksaimniecību Latvijā noveda pie bankrota robežas.

Līdz 1949. gada sākumam, neskatoties uz propagandu un atvieglojumiem, Latvijā kolhozos bija iestājušās nepilni 2% zemnieku saimniecību. Divās nedēļās pēc 25. marta deportācijām izveidoja 1740 jaunus kolhozus un 1951. gadā kolektivizāciju kopumā pabeidza. Bija kolektivizēts vairāk nekā 90% viensētu. Par kolhozu statūtiem kalpoja 1930. gadā PSRS pieņemtie paraugstatūti.

Kolhozos un mašīnu-traktoru stacijās (MTS) noorganizēja kompartijas pirmorganizācijas un īpašas politiskās izglītības nodaļas. Ieviesa PSRS "pirmrindas" prēmēšanas sistēmu lauksaimniecībā, bet cerētie panākumi izpalika. Latvijas PSR Lauksaimniecības sagādes ministrija 1953. gadā bija spiesta atzīt, ka "pēdējo trīs gadu laikā no kolhoziem ir aizgājuši 56 000 cilvēku ... aizgājuši, bēgdami no atpalicības un zemās algas".

Kolhozu ceļrādis.

A signpost to kolkhozes.

Komunistiskās partijas "izbrīns"

Neizprotami naivi vai augstākā mērā ciniski Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieks Kārlis Ozoliņš Latvijas Komunistiskās partijas Centrālkomitejas plēnumā 1949. gadā kon-

"Amazement" of the Communist Party

Either with incredible naiveté or immeasurable cynicism, the Deputy Chairman of the Council of Ministers of the Latvian SSR reported to the meeting of the Central Committee of the Communist

Mass Establishment of Kolkhozes

The March 1949 mass deportation convinced the farming population that the Soviet agrarian policy was to be taken seriously. Massive establishment of kolkhozes (collective farms) began immediately, taking Latvian agriculture within a short period to the brink of bankruptcy.

By 1949, despite Soviet propaganda and enticements, scarcely 2% of the farms had joined collectives. In the two weeks following the 25 March deportation alone, 1740 new kolkhozes were established, and the action was completed in 1951. More than 90% of individual farms were collectivised. The model kolkhoz statutes promulgated in the USSR in 1930 served as the basis for collective farms in Latvia.

Communist Party cells and political education offices were organised in the kolkhozes and machine-tractor stations (MTS). The Soviet "shock-work" or "Stakhanovite" pay incentive system was introduced but did not bring the expected results. The Agricultural Supply Ministry of the Latvian SSR was forced to admit in 1953 that "56,000 people have left kolkhozes in the last three years ... having left to escape the backwardness and the low wages."

statēja: "Šajā pavasarī apmēram 4000 kolhozu piedalīsies pavasara sējā, tajā laikā, kad pagājušajā gadā to bija 189. Vai kāds varēja paredzēt, ka šajā gadā būs četri tūkstoši kolhozu? Man liekas, ka nē." Līdzīgi ziņoja arī komunistu kontrolētā prese, ne vārda nemiņot par deportāciju.

Party of the Latvian SSR: "This spring some 4000 kolkhozes will sow the fields – compared to just 189 a year ago. Could anyone imagine that there would be 4000 kolkhozes this year? I don't think so." The Communist-controlled press put out similar announcements, without mentioning a single word about the deportation.

Nevardarbīgā pretošanās

Ne tikai ieročiem rokā Latvijas iedzīvotāji turpināja paust savu pretestību pret komunistu ideoloģiju un okupācijas kārtību. Plaši izplatīta bija arī nevardarbīga pretestība.

Pretestības izpausmes bija ļoti dažādas: no dzēlīgām, satīriskām dziesmiņām, parodijām un anekdotēm, līdz apzinātai savas gara dzīves izkopšanai, no Rietumu radioraidījumu informācijas izplatīšanas līdz Latvijas valsts karoga izkāršanai, skrejlapu izplatīšanai, Staļina portretu apgānīšanai.

Latviešu māksliniekus un dzejniekus, kuri neoficiāli satikās, lai pārrunātu franču literatūru un mākslu un tāpēc ieguva nosaukumu "franču grupa", 1951. gadā apcietināja, apsūdzēja un notiesāja par "kонтрреволюcionāru aģitāciju un propagandu un piedalīšanos контрреволюcionārā organizācijā". Grupas dalībnieks izcilais gleznotājs Kurts Fridrihsons pavadīja 7 gadus PSRS cietumos.

110

Skolēnu žurnāls *Kokle*

Okupācijas muzeja krājumos ir četri rokrakstā izdotā žurnāla *Kokle* numuri no 1945. gada otrās puses un 1946. gada sākuma. Tos veidojuši Alūksnes vidusskolas vecāko klašu skolēni. Raksti ir nacionālā romantisma garā un nosoda okupācijas varu. Čeka grupu atklāja, un 1946. gada oktobrī piecas meitenes un septiņus zēnus par dzimtenes nodevību un aģitāciju notiesāja uz 10 gadiem stingra režīma labošanas darbu nometnē.

Hand-written Magazine of High School Students *Kokle*

The collection of the Occupation Museum contains four issues of the hand-written magazine *Kokle* produced by senior students of Alūksne Secondary School in late 1945 and early 1946. Named after a traditional Latvian string instrument, the magazine contains articles written in the spirit of national romanticism, condemning the occupation. The Cheka discovered the group, and in October five girls and seven boys were sentenced for treason and agitation to 10 years in a strict-regime labour camp.

Gunārs Zemtautis (1929–1951). Nošauts par piedalīšanos studentu pretestības grupā Rīgā.

Gunārs Zemtautis (1929–1951). Executed as a member of a student resistance group in Riga.

Non-Violent Resistance

Armed partisan resistance was not the only way in which the inhabitants of Latvia opposed Communist ideology and regime. Non-violent resistance was also widespread.

Non-violent resistance assumed various guises: from prickly satirical songs, parodies and anecdotes to conscious cultivation of one's intellectual and spiritual life, from spreading information obtained from Western radio broadcasts to hoisting the Latvian flag, from scattering anti-Soviet leaflets to defacing portraits of Stalin.

Latvian artists and poets who met informally to discuss French literature and art and thus obtained the designation the "French Group" were arrested in 1951, accused of "counter-revolutionary agitation and propaganda and membership in a counterrevolutionary organisation" and sentenced to various prison terms. A member of the group, the prominent painter Kurts Fridrihsons, spent seven years in Soviet prisons.

"Bīstamā" inteliģence

Uz "franču grupas" dalībnieces tulkotājas Ievas Lases jautājumu, kādēļ nav bijušas represijas tūlīt pēc kara, jo šie paši cilvēki arī tad satikušies, apmainījušies ar neatkarības laikā izdotām grāmatām un tamlīdzīgi, izmeklētājs majors Smirnovs atbildējis: "Tad jūs mums nebijāt bīstami, tagad ir citādi, jūs esat inteliģence – jums ir liela ietekme jaunatnes vidū, un tas jau ir bīstami."

The "Dangerous" Intellectuals

When a member of the "French Group," translator Ieva Lase, asked the prosecutor Smirnov why the group had not been repressed immediately after the war when the same people had started meeting, exchanging books published during independence and doing other similar things, he is quoted as having responded: "You were not dangerous then, but now the situation has changed: you are the intellectuals, you have a great influence on the youth, and that is indeed becoming dangerous."

Latvijas kolonizācija

Izmantojot lielos iedzīvotāju zaudējumus laikposmā starp 1939. un 1949. gadu – ap trešdaļu sākotnējā sastāva – un Latvijas stratēģisko vietu Baltijā, okupācijas vara sāka īstenot kolonizācijas politiku, kura noveda pie Latvijas pamatnācijas īpatsvara samazināšanās un Latvijas kultūrvides pārkrievošanas.

Lielā iedzīvotāju zuduma dēļ pēckara gados Latvijā valdīja darbaspēka trūkums, ko centās aizstāt ar apzināti virzītu ieceļošanu, to propagandistiski izskaidrojot ar "brālīgo republiku" īpašo ieguldījumu Latvijas saimniecībā. Latvijā ievada pārsvarā krievus, baltkrievus un ukraiņus. Lielais vairums no tiem bija strādnieki. Daļa no iebraucējiem ieradās brīvprātīgi, bēgot no bada un cerot uz augstāku dzīves līmeni. 1946. gadā Latvijā iebrauca 11 950, 1947. gadā – 11 520 cilvēku utt. Turklāt Latvijā pēc kara palika ap 50 000 demobilizēto vai pensionēto Sarkanarmijas karavīru un virsnieku. Kopā līdz 1990. gadam Latvijā apmetās ap 850 000 nelatviešu.

Atbraucējiem ierādīja politiski represēto, deportēto un aizbēgušo labiekārtotos mājokļus pilsētās un laukos. Uzsāka "dzīvojamās platības normēšanu" un "komunālo" dzīvokļu un kopmītnu iekārtošanu. 1945. gada 21. jūnijā Rīgā nosacīja 9 m² normu uz cilvēku un vēl papildu 4 m² visai ģimenei.

Padomju ieceļotāji Rīgas stacijā.

Immigrants from other Soviet areas in the station of Riga.

The Colonisation of Latvia

Taking advantage of the great population losses in Latvia between 1939 and 1949 – about 1/3 of the original population – and the strategic position of Latvia in the Baltic, the occupation authorities started implementing a policy of colonisation. This policy led to the dilution of the indigenous Latvian nation and the Russification of the cultural environment.

Because of the population losses there was an acute shortage of workers after the war, which the authorities tried to fill with immigration from other parts of the Soviet Union. In Soviet propaganda this process was explained as an investment of the "brotherly republics" in Latvian economic life. Russians, Belorussians and Ukrainians constituted the bulk of the immigrants. Most were labourers. Some came voluntarily, trying to escape from food shortages at home and hoping for a higher standard of living. In 1946, 11,950 immigrants arrived; in 1947 the number was 11,520, etc. In addition, some 50,000 demobilised or retired Soviet officers and soldiers remained in Latvia. The total number of non-Latvians who had settled in Latvia by 1990 amounted to ca 850,000.

The settlers were given the housing of the politically repressed, the deportees and the refugees who had left the country. To accommodate more people, living space was "normed" and "communal" flats created by internally subdividing larger apartments. On 21 June 1945, each person in Riga was allocated 9 square meters (97 square feet) plus an additional 4 square meters (43 square feet) per family.

Ielas skats Rīgā ar uzrakstiem krievu valodā. Latviešu valodā vienīgi pagaidu vēlēšanu iecirkņa uzraksti tiesnešu vēlēšanām 1970. gada 13. decembrī vietā ar uzrakstu "Klubs".

A street scene in Riga with signs in Russian. The only signs in Latvian designate a temporary polling station for the election of judges on 13 December 1970 in a place called "Klubs."

Diskriminācija pret Latvijas iedzīvotājiem

Komunistu īstenotā kolonizācijas politika bija klaji diskriminējoša pret Latvijas pamatiedzīvotājiem. Daudzās iestādēs un saimniecības nozarēs nesēn iebraukušos nelatviešus izvirzīja pirmajās vietās. Milicijas darbā 1945. gada 9. janvāra instrukcija praktiski liedza iesaistīties vietējiem iedzīvotājiem. Tādējādi piecdesmito gadu sākumā Iekšlietu ministrijas vadošo darbinieku vidū latviešu bija 15%, bet no 56 Latvijas pilsētu un rajonu iekšlietu nodaļu vadītājiem tikai 4 bija latvieši. Rūpniecību direktoru un galveno inženieru vidū latviešu bija 22%, kolhozu priekšsēdētāju – 12%. Valsts pārvaldes, saimnieciskajās un daudzās publiskajās jomās krievu valoda kļuva par vienīgo saziņas līdzekli. Izglītos latviešus tai pašā laikā nereti norīkoja darbā citos PSRS apgabalos, tādējādi neļaujot veidoties latviskai vadības elitei Latvijā.

Discrimination against the Inhabitants of Latvia

The colonisation policy practiced by the Communists was blatantly discriminatory against the native inhabitants of Latvia. Recently arrived non-Latvians were given priority for many administrative and economic posts. The instruction of 9 January 1945 practically barred locals from joining the ranks of the militia. Thus, at the beginning of the 1950s, among the upper hierarchy of the Interior Ministry only 15% were Latvians, but among 56 directors of city and district branch offices of the interior – only 4. Among directors and chief engineers in the factories 22% were Latvians, among collective farm chairmen – 12%. The Russian language became the only means of communication in public administration, economy and many areas of public life. Educated Latvians were at the same time appointed to posts in other areas of the Soviet Union, thus preventing the development of a Latvian leadership elite in Latvia.

Padomju propagandas plakāts.

A Soviet propaganda poster: "Live forever, Soviet Latvia, A shining jewel in the Soviet crown!"

Pārkrievošana un sovjetizācija

Pēckara periodā Komunistiskās partijas sovjetizācijas ideoloģija un politika gāja roku rokā ar apzinātu pārkrievošanu. To konkrēti veicināja ieceļotāju vilņi no PSRS krieviski runājošiem apgabaliem, kam nebija obligāti jāmacās latviski, kā arī visa pārvaldes aparāta un publiskās dzīves un sadzīves pārkrievošana. Krievu valoda kļuva par obligātu mācību priekšmetu latviešu skolās un faktiski par valsts valodu.

Pēc Staļina 1945. gada tosta uzvaras svētkos, deklarējot, ka krievu tauta ir visievērojamākā nācija no visām Padomju Savienības nācijām, krieviskās padomju varas slavināšana Latvijā kalngalus sasniedza četrdesmito un piecdesmito gadu mijā. Bailes, ko radīja vispārējs terors, deportāciju draudi, cilvēku bezvēsts pazušana un amatpersonu patvaļa, laupīja laudim katru iespēju kritiski izvērtēt oficiālo paziņojumu būtību.

Kultūras dzīvi pastiprināti pakļāva ideoloģijai un reglamentēja. Andrejs Ždanovs un citi Politbiroja locekļi nosodīja tā saucamo "bezidejiskumu" un "apolitiskumu" mākslā. Inteliģencei lika "apvienoties", lai tās radošo darbu turpmāk kontrolētu ar dažādo "radošo savienību" starpniecību. Tikai savienību biedri varēja cerēt, ka viņu darbus publicēs, izstādīs vai atskaņos, ka piešķirs komandējumus un materiālus pabalstus.

Nepakļāvīgos sodīja. Latvijas Komunistiskā partija nekad nevēlējās uzklaut Maskavas signālus. Tā Viskrievijas kompartijas lēmumi, vērsti pret krievu literātiem Annu Ahmatovu un Mihailu Zoščenko, kā arī žurnāliem *Zvezda* un *Leņingrad* kalpoja par pamatu līdzīgu lēmumu pieņemšanai Latvijā.

Biedra J. V. STAĻINA runa

Biedri, atļaujiet man uzsaukt vēl vienu, pēdējo tostu.
Es gribētu uzsaukt tostu mūsu padomju tautas un vispirms krievu tautas veselībai. (Vētraini, ilgstoši aplausi, „urā!” saucieni).

brīži 1941./42. gadā, kad mūsu armija atkāpās, atstāja mūsu dzimtos Ukrainas, Baltkrievijas, Leņingradas apgabala, Baltijas un Karēļu-Somu republiku ciemus un pilsētas, atstāja, jo nebija citas izejas. Cita tauta varētu teikt: val-

Es gribētu uzsaukt tostu mūsu padomju tautas un vispirms krievu tautas veselībai. (Vētraini, ilgstoši aplausi, „urā!” saucieni).

Es dzeņu, vispirms, uz krievu tautas veselību, jo tā ir visievērojamākā nācija no visām nācijām, kas ietilpst Padomju Savienības sastāvā.

Staļina tosts krievu tautai uzvaras svinībās 1945. gada 24. maijā.

Stalin's toast to the Russian people during victory celebration on 24 May 1945: "I drink first of all to the health of the Russian people, for it is the most important nation of all nations that comprise the Soviet Union."

Ielas pārdēvēšana Tukumā. Pasta iela pārtop par Komjaunatnes ielu.

Renaming a street in Tukums: Post Street is renamed Communist Youth Street.

Russification and Sovietisation

In the post-war period, the Sovietisation policies of the Communist party went hand in hand with a deliberate policy of Russification. In real terms it was enhanced by waves of immigrants from Russian-speaking areas of the USSR, who were not required to learn Latvian, and the Russification of the entire government apparatus, public and social life. The Russian language became an obligatory subject in Latvian schools and thus, in practice, an official language.

After Stalin's toast at the victory celebration in 1945, in which he declared the Russians as the leading nation among all Soviet nations, the glorification of the Russian-Soviet power reached its zenith around 1950. The atmosphere of fear inspired by the ubiquitous terror, the ever-present threat of deportation, the disappearance of people without a trace and the wilfulness of officials deprived the population of any possibility of critically appraising the official pronouncements.

Cultural life was increasingly subjected to ideology and strictly controlled. Andrei Zhdanov and other members of the Politburo denounced the "lack of ideological substance" and "apoliticalness" in art. The artistic elite was forced to "unite" in "creative societies" so that their creative work could be controlled. Only members of these officially sponsored organisations could hope that their work would be published, performed or exhibited and that they would be allowed to receive stipends to further their artistic development.

Those who dared to deviate were punished. The Latvian Communist party did not hesitate taking its cues from Moscow. Thus the decrees of the All-Union Communist Party against Russian writers Anna Akhmatova and Mikhail Zoshchenko and the literary journals *Zvezda* and *Leningrad* served as the basis for similar decrees in Latvia.

Padomju izglītības sistēmas ieviešana

Atsākās izglītības sistēmas sovjetizēšana, lai to izveidotu par galveno instrumentu, ar ko bērnus un jaunatni pakļaut komunistiskajai ideoloģijai.

Jau 1944. gada 13. decembrī apstiprināja "Noteikumus par komjaunatnes darba organizāciju skolās". Svētku norises plānoja Komunistiskā partija un padomju iestādes. Skolu ēkas bija jāgrezno ar partijas un valdības vadītāju ģimētņēm. Radikāli bija jāmaina mācību programmas vēsturē, literatūrā, ģeogrāfijā, svešvalodās.

Lai noskaidrotu "uzticamos kadrus", 1950. gadā notika skolotāju atestācija. Politisku iemeslu dēļ amatā neapstiprināja 328 skolotājus, bet 654 skolotājiem atestāciju atlika, jo "neesot pilnīgas skaidrības par visiem skolotāja radniekiem".

Zēniem un meitenēm skolā bija obligātas militārās apmācības. Viņiem bija jāpiedalās visās oficiālajās svētku parādēs. Bērnu grāmatu varoņi tagad bija sarkanie partizāntriebēji, varonīgi pionieri vai komjaunieši: leģendārais Pavļiks Morozovs – zēns, kas nodod čekai savus vecākus, Staļins un Ļeņins jaunībā.

Augstskolu mācībspēkiem un pētniekiem nosacīja turpmāk savā pedagoģiskajā un zinātniskajā darbā balstīties uz marksisma-ļeņinisma teoriju. Aizliedza vai stipri ierobežoja starptautiskos sakarus. "Buržuāzisko kadru" tīrīšanas akcijas sākās 1947. gadā un turpinājās līdz pat 1953. gadam. Daudzus mācībspēkus un zinātniekus morāli pazemoja, rikoja publiskus paškritikas vakarus, atbrīvoja no darba, notiesāja vai izsūtīja.

114

Universitātes seminārs zem lielākā skolotāja acs.

A university seminar under the watchful eye of the greatest of teachers.

Militārā apmācība skolā.

Military education in a school.

Infusion of Soviet Education

The Sovietisation of the education system began anew. Education had to become the main tool for imbuing Communist ideology into the minds of young people.

As early as on 13 December 1944 the "Regulations for Organising the Work of Communist Youth in Schools" were approved. All school festivities were henceforth organised by the Communist Party and Soviet authorities. School buildings had to be adorned with portraits of Communist Party and State leaders. The curricula in history, literature, geography and foreign languages had to be changed drastically.

To determine "reliable cadres," re-certification of teachers took place in 1950. For political reasons 328 teachers were not re-certified, but for 654 teachers re-certification was suspended because of "lacking background information about all of the relatives of the teacher."

Obligatory military training was introduced for both boys and girls. They had to participate in all official parades. The heroes of children's books were now the Red Partisans-Avengers; heroic Pioneers or members of the Communist Youth; the legendary figure Pavlik Morozov, a boy who betrays his own parents to the Cheka; Stalin and Lenin in their youth.

University lecturers and researchers at institutes had to base their teaching and research activities on the theories of Marxism and Leninism. International contacts were either forbidden or severely restricted. Campaigns to purge higher education and research of "bourgeois cadres" began in 1947 and did not end until 1953. Many lecturers, scholars and scientists were subjected to humiliation. They had to engage in public self-criticism, were dismissed, sentenced or deported.

Latviešu valodas pārkrievošana

Padomju valodas politika un prakse vadījās pēc principa, ka krievu tautai un valodai daudzo PSRS tautu un valodu vidū ir vadošā loma un ka t. s. "padomju cilvēks" runās krieviski. Tika izplatīts mīts par krievu valodas izplatību un nozīmi pasaulē. Citu PSRS tautu valodām bija piešķirta pakārtota nozīme. Gandrīz visā oficiālajā, publiskajā un zinātnes dzīvē krievu valoda kļuva par noteicošo. Ieviesa padomju valsti vienotu, no krievu valodas prakses atvasinātu, svešvārdu terminoloģiju. No krievu valodas

Russification of the Latvian Language

Soviet language policies and practices were guided by the principle that the Russian nation and language would play a leading role among the many nations and languages of the USSR and that *homo sovieticus* would be a Russian-speaking creature. A myth about the widespread use and influence of the Russian language in the world was propagated. Other languages of the USSR were accorded a subordinate significance. In almost all official, public and academic life, Russian became the dominant language. A unified terminology of foreign terms derived from Russian practice was introduced in the entire USSR. A large

number of loan translations and derivations from the Russian language were introduced. The intense everyday use of Russian began to affect Latvian pronunciation, syntax and forms. The Latvian language was further impoverished by the ubiquitous presence of the clichés of Soviet propaganda and terminology in public life. The creative development of the language was restricted by official directives and admonishments to writers and poets. Government decrees changed the orthography. Thus the Soviet language policy deliberately sought to stunt the free and organic development of the Latvian language and threatened its existence as a full-fledged, modern means of communication and social interaction.

5. ЮНИЙ 1946 г. Да № 480

NOTEIKUMI

par latviešu valodas pareizrakstību

1. Latviešu alfabētā ir šādi burti: a, b, c, č, d, e, f, g, ģ, h, i, j, k, ķ, l, ļ, m, n, p, o, p, r, s, š, t, u, v, z, ž.

Virs garo patskaņu burtiem liekama garuma zīme: ā, ē, ī, ū (virs burta o garuma zīmi nelieto).

2. Patskaņu garums apzīmējams saskaņā ar rakstu valodas izrunu. Vienkāršības dēļ svešvārdos garumi apzīmējami tikai lokāmās galotnēs, bet ne sākņēs un piedēkļos.

No svešām valodām pārņemtos vārdos, kas kļuvuši par aizgūtiem vārdiem un plaši ieviesušies, garums apzīmējams kā latviešu vārdos (līnija, mīļiņš, plānot u. c.).

3. Ar līdzskaņa r mīkstājumumu, kur to prasa gramatikas sistēma, valodas izpratnes un izrunas izkopšanas nolūkos iepazīstināmi attiecīgo klašu skolēni mācības iestādēs, bet praktiskā rakstībā līdzskaņis r nav jāmīkstina.

4. Svešvārdu rakstībā ievērojami šādi noteikumi:

a) saskaņā ar latviešu valodas izrunu vārdu sākumā izrunājams un rakstāms nebalsīgais s, piem., septembris, socialisms, Sofija, bet grieķu un latīņu vienkāršais s starp patskaņiem rakstāms kā balsīgais z, piem., analīze, bāze,

g) latviski rakstītos svešos īpašvārdos nevar lietot zīmes ā, ū, y un tāpat izrunājamos burtu savienojumus ae, oeh, ue u. t. l., bet to vietā jālieto e, ē, i, ī, piem., Kēgi (Kaegi), Mellers (Möller, Moeller), Ķelne (Köln), Millers (Müller, Myller, hol. Muller), Minchens (München), Brisele (Bruxelles);

h) latviski rakstītos vārdos, kas pārņēmuši no svešām valodām, nevar lietot divkārtosjumus bb, cc, dd, gg, kk, pp, ss, tt un tāpat izrunājamos savienojumus ck, dt, tc, tz, u. t. l., bet to vietā jāraksta b, c, d, g, ķ, p, s, t, piem., Grabbe (Gräbbe), Lipe (Lippe), Knops (Knopp), klade (vācu Kladde), grote (vācu Grotte), Hese (Hesse), kase (Kasse), Bage (Bagge), Fricis (Fritz), Kocebu (Kotzebue) u. t. t.

Šis noteikums attiecināms arī uz latviešu uzvārdiem: Sviķe, Speķe, Peķe (nevis: Svīķe, Spēķe, Pēķe).

Plūdeņi (l, ļ, r) un nāsepi (m, n, ņ) divkārtosjami tikai tur, kur ieviesušies latviskā izruna to neapšaubāmi prasa (elle, eļļa, ķerra, kanna, balle, nulle, gamma, Kellermans, Millers, Sillers, u. t. t.), un arī tur, kur to prasa etimoloģija (kontrevolūcija, irracionāls). Pārējos gadījumos rakstāms viens līdzskaņis: artilērija, apelācija, koleģija, gra-

Oficiālie 1946. gada noteikumi par pareizrakstību. Tos nepieņēma trimdas rakstu valoda, un daudzi valodnieki vēl tagad argumentē, ka tie neatbilst latviešu valodas būtībai.

Officially decreed rules governing Latvian orthography introduced in 1946. Exile written language did not accept them, and many linguists still argue that they do not comply with the essence of Latvian.

number of loan translations and derivations from the Russian language were introduced. The intense everyday use of Russian began to affect Latvian pronunciation, syntax and forms. The Latvian language was further impoverished by the ubiquitous presence of the clichés of Soviet propaganda and terminology in public life. The creative development of the language was restricted by official directives and admonishments to writers and poets. Government decrees changed the orthography. Thus the Soviet language policy deliberately sought to stunt the free and organic development of the Latvian language and threatened its existence as a full-fledged, modern means of communication and social interaction.

Jānis Endzelins (1873–1961)

Atsaucoties uz "biedra Staļina ģeniālajiem darbiem valodniecības laukā", bargus komunistu partijas pārmetumus izpelnījās ievērojamākais latviešu valodas pētnieks profesors Endzelins. Viņš savas zinātniskās lekcijas par valodniecību lasot "tādā pašā garā kā fašistiskās Latvijas laikā" un tikai formāli meklējot valodas kļūdas aizguvumos no krievu valodas un boļševistiskās literatūras. Ar līdzīgiem pārmetumiem kritizēja daudzus citus ievērojamus pētniekus.

The distinguished Latvian language specialist Professor Endzelins was most severely scolded by the Communist Party on the basis of the "brilliant linguistic works of Comrade Stalin." Endzelins was accused of lecturing "in the same spirit as in fascist Latvia," of formally searching for linguistic mistakes in loanwords from the Russian and Communist literature. Many other prominent scholars were criticised in a similar manner.

Literatūra un folklorā

Ar jaunu intensitāti atsākās arī garīgās dzīves sovjetizācija, lai radošais darbs kalpotu tikai un vienīgi komunistiskās ideoloģijas pamatošanai un propagandai.

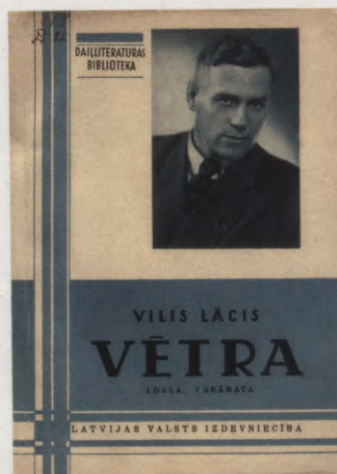
Pirmajā padomju okupācijas gadā uzsāktā aizliegtās literatūras sarakstu sastādīšanu turpināja nacionālsociālistu varas grāmatu aizliegumi, kuriem pēc kara sekoja padomju okupācijas astoņi tā dēvētie "novecojušās" literatūras saraksti. Ap 12 000 000 latviešu, krievu, vācu un citās valodās sarakstītu grāmatu vienību pārceļoja uz sabiedrībai nepieejamiem "specfondiem" vai lielākoties tika iznīcinātas Slokas celulozes fabrikā.

Izveidoja stingru trīskārtējas cenzūras sistēmu literatūras un preses izdevumiem, izpildāmo skaņdarbu repertuāram, mākslinieciskiem uzvedumiem un sarīkojumiem.

Iegrožoja un apspieda radošu un talantīgu dzejnieku un literātu darbu. Stingras Komunistiskās partijas ideoloģijas ievērošana un Staļina slavēšana bija obligāta. Bija jāievēro "sociālistiskā reālisma" pamatprincipi. Rakstnieks vairs nebija radošs indivīds, bet komunistiskās sabiedrības "dvēseļu inženieris".

Komunistu ideologi centās arī revidēt uzskatus par latviešu tautas folkloru. Nepareizi esot bijuši līdzšinējie apgalvojumi, ka latviešu folklorā neesot antagonisma starp latviešiem. Šķiru cīņas izpratnē "pastāv mūžīga cīņa kā pret vācu verdzinātājiem, tā pret saviem ekspluatatoriem". Folklorā esot "izmantota senatnes idealizācijai un šaura nacionālisma propagandai".

116

Vija Lāča *Vētras* vāks. Plašajā romānā gloricēts Lielais Tēvijas karš un komunistu cīņa pret fašismu.

Cover of the epic novel *Vētra* (The Storm) by the Prime Minister of Latvian SSR Vilis Lācis. The novel glorifies the Great Fatherland War and the battle of Communists against fascism.

Literature and Folklore

The Sovietisation of intellectual and cultural life began again with new intensity. Creative work had to serve exclusively the aims of justifying and propagating Communist ideology.

The listing of forbidden books, begun during the first Soviet occupation, had been followed by similar Nazi listings. When the Soviet occupation returned, eight lists of so-called "obsolete" books were published. About 12,000,000 bibliographic items written in Latvian, Russian, German, English and other languages were either placed in the so-called "special collections," which were not open to the public, or – the bulk of them – simply pulped in the cellulose plant at Sloka.

A strict three-level system of censorship was imposed on literary and press publications, musical repertoire, artistic performances and events.

The work of creative and talented poets and prose authors was reined in and suppressed. The ideology of the Communist Party had to be strictly observed, and Stalin had to be glorified. The principles of "socialist realism" had to be adhered to. A writer was no longer a creative individual but an "engineer of souls" helping to shape Communist society.

The Communist ideologues even tried to revise prevailing views about Latvian folklore. The earlier assertion that Latvian folklore displays no class antagonism was criticised as wrong. In Communist theory, it was said, "an eternal struggle takes place both against the German serf-holders and Latvian exploiters." It was claimed that folklore had been used previously "to idealise the ancient past and to propagandise a narrow nationalism."

Staļina slavināšanas statistika

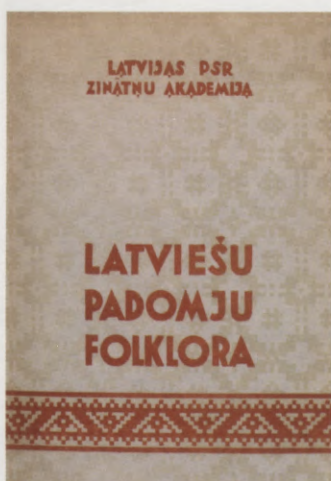
Dzejoļu krājumos, kas izdoti 1948. gadā, Jānis Plaudis Staļinu piemin 29 reizes, Andrejs Balodis – 28, Aleksandrs Čaks – 23, Jānis Grots – 21 reizi.

Glorifying Stalin: a Statistical Survey

In poetry collections published in 1948, the following mentions of Stalin are to be found: Jānis Plaudis – 29; Andrejs Balodis – 28; Aleksandrs Čaks – 23; Jānis Grots – 23.

Lappuse no apvienotā aizliegto grāmatu saraksta. Sarakstā minētās grāmatas nedrīkstēja turēt bibliotēkās un pārdot grāmatu veikalos. Latviešu "pasaku karalis" Kārlis Skalbe (1879–1945) devās trimdā 1944. gadā un mira Zviedrijā.

A page from the master list of forbidden books. Among the books banned from public libraries and bookshops are those by Latvian poet, prose writer and essayist Kārlis Skalbe, popularly best known for his literary fairytales. Skalbe (1879–1945) went into exile in 1944 and died in Sweden.

"Padomju folklorā"

Četrdesmito gadu beigās sākās t. s. "padomju folkloras" vākšana. Tā šķietami spontāni radusies tautā, bet patiesībā bija sadzejota. LPSR Zinātņu akadēmijas Folkloras institūts publicēja krājumus, kuros padomju "jaunākajās tautas dziesmās" apdziedāts un slavēts biedrs Staļins un dzīve padomju sabiedrībā. Piemēram:

Traktoristi, pirmrindnieki,
Tie tos Jāņus ieligoja,
Pie krūtīm varoņzvaigzne,
Pie cepures sārtas neļķes.

Kūlējiņi kolchoznieki
Pilnas klētis piebēruši,
Viena vārda atceras,
Staļinam pateicas.

Šo dziesmu forma patiešām atbilst tradicionālajai tautas dziesmu formai, taču ne saturs. Tradicionāli folklorā nav ne traktoru, ne ordeņu. Jāņos vīrieši valkāja ozollapu vainagus, bet ne "sārtas neļķes" pie cepurēm. Ražas laikā pateicās "Dieviņam", ne Staļinam. Vēlākos gados padomju režīms ierobežoja un beidzot pat aizliedza Jāņu svinēšanu, cenšoties izskaust šo seno un vēl arvien populāro latviešu tradīciju.

3. s. Skalbe, K. Pēc laika. Dzejoļi. Izd. Gulbis, Rīgā.
2. s. Skalbe, K. Klusuma meldijas. Izd. Zelta, Abele, Rīgā, 1943. g.
2. s. Skalbe, K. Sāpju ceļš. Izd. Tautas palīdzības b-ba, Rīgā, 1942.
2. s. Skalbe, K. Namiņš zem vītoliem. Izd. Latvju Grāmata, Rīgā, 1941.
3. s. Skalbe, K. Kopotie raksti I sēj. un III sēj. Biogrāfija un dzejas. Izd. Roze, Rīgā, 1938. g.
3. s. Skalbe, K. Kopotie raksti 7. sēj. Kara laika tēlojumi. Izd. Roze, Rīgā, 1939. g.
3. s. Skalbe, K. Kopotie raksti 8. sēj. Raksti par latv. literatūru, mākslu, kultūru. Ceļojumu piezīmes. Izd. Roze, Rīgā, 1939. g.
3. s. Skalbe, K. Kopotie raksti 9. sēj. Mazas piezīmes, Pārdomas un vērojumi. Izd. Roze, Rīgā, 1939. g.
3. s. Skalbe, K. Kopotie raksti 10. sēj. Pārdomas un vērojumi. Pirmās dzejas. Satīra. dzejā un prozā. Skalbes dzejas apcere. Izd. Roze 1939. g.
3. s. Skalbe, K. Kopotie raksti V sēj. Stāsti, tēlojumi un zīmējumi. Izd. Kultūras Balss, Rīga, 1923. g.
7. s. Skalbe, K. Kopotie raksti 2. sēj. Izd. Kultūras Balss, Rīgā.
7. s. Skalbe, K. Kopotie raksti 6. sēj. Izd. Roze, Rīgā, 1938. g.
3. s. Skalbe, K. Latvju Štrēlnieks. Rakstu krājums. Izd. Valters un Rapa, Rīgā, 1916. g.
6. s. Skalbe, K. Mazās piezīmes. Izd. Gulbis, Rīgā.
5. s. Skalbe, K. Veļu laikā. Izd. Zeltiņš, Rīgā, 1907. g.
5. s. Skalbe, K. Kurzemē. Izd. Gulbis, Rīgā.
5. s. Skalbe, K. Svētiku raksti. 1879. 7. 11. 1929. Izd. Rīgā.
5. s. Skalbe, K. Zāles dvaša. Izd. Gulbis, Rīgā, 1931. g.
7. s. Skalders, K. Cilvēka anatomija un fizioloģija. Pirmā palīdzība nelaimes gadījumos. Izd. Valters un Rapa, Rīgā, 1932. g.
1. s. Skats aiz kapa (stāsti). Izd. Latvijas rakstu apgāds, Rīgā, 1930. g.
1. s. Skeptiķis, E. Par nākošām lielām vēlēšanām un citām sabiedriskām lietām. Izd. 1934. g. (B. a.).
5. s. Skolas dzeja. Izd. Roze, Rīgā, 1931. g.
1. s. Skolas dzeja. Obligatoriķie dzejoļi pēc 1935. g. progr. un piemēr. tautas dziesmas. Izd. Roze, Rīgā, 1935. g.
1. s. Skola — tautas acs. Liepājas skolotāju dienās 1936. g. jūnijā nolasītie referāti. Izd. Liepājas apr. tautskolu insp., Liepājā, 1936. g.

"Soviet Folklore"

In the late 1940s, the Folklore Institute of the Academy of Sciences of the Latvian SSR began collecting "Soviet folklore." This, supposedly spontaneous, folk literature was actually composed for the occasion. Published collections of "newest Soviet folksongs" celebrated Stalin and Soviet life. For example:

Hero-workers, tractor drivers,	Kolkhoz people, thresher folk
Lead Midsummer celebration:	Filled their grain-bins to the brim;
Star-shaped medals on their chests,	Thoughtfully and thankfully
Red carnations in their caps.	Praising Stalin for the bounty.

The Latvian originals indeed follow the traditional folksong form, though not the content. In Latvian folklore, no tractor drivers and no medals are mentioned at the traditional Midsummer celebration (*Jāņi*). Men wore oak-leaf crowns on their heads rather than red carnations in their caps. At harvest time, gratitude was expressed to God, rather than Stalin. Later, the Soviet regime discouraged and, eventually, outlawed the celebration of Midsummer, in an attempt to stamp out this ancient and still popular Latvian tradition.

Māksla un mūzika

Komunistiskās ideoloģijas slavināšana un "sociālistiskais reālisms" bija obligāti arī mākslā un mūzikā.

Tēlotājā mākslā Komunistiskās partijas ideologi cīnījās pret "formālisma" izpausmēm, ar ko apzīmēja visu, kas neatbilda "sociālistiskā reālisma" definīcijai. Publiskās mākslas darbu izstāžu apspriešanās autoriem "atklāja" formālisma un rietumnieciskuma kaitīgās izpausmes. 1949. gada beigās sākās Mākslinieku savienības biedru pārreģistrēšana. No savienības izslēdza ap 50 mākslinieku, galvenokārt par "nevēlēšanos atteikties no formālistiskām tendencēm".

Politiski nozīmīgas tēmas pieprasīja arī mūzikā. Īpaši ideoloģiski sagatavoja tautā populāros dziesmu svētkus. To repertuārā iekļāva daudz padomju "patriotisko" dziesmu un dziesmas no padomju "brālīgajām republikām", stipri samazinot tradicionālo latviešu dziesmu skaitu.

118

Sovjetizēts vispārējo dziesmu svētku gājiens.

A Sovietised procession during a songfest with Stalin's portrait and red flags among traditional symbols.

Padomju mūzikas piemēri.

Samples of Soviet music: "Tractor Driver's Waltz," "Lazy Bum in the Kolkhoz," "Lenin," "Latvians Celebrate Stalin."

Art and Music

The glorification of Communist ideology and "socialist realism" were obligatory also in art and music.

In the pictorial arts, Party ideologues battled against expressions of "formalism." Everything that did not correspond to the definition of "socialist realism" was decried as "formalism." Public discussions of art expositions were organised to "reveal" the harmful expressions of "formalism" and "Western influence" in the artists' work. Toward the end of 1949, members of the Artists' Union had to re-register. About 50 artists were denied membership, mainly because they "did not want to renounce their formalistic tendencies."

Expression of politically significant themes was also demanded in music. The traditional and popular Latvian song-fests, which attracted thousands and manifested national identity, were adapted ideologically to Soviet ends. Their repertoire contained a large number of Soviet "patriotic" songs and songs from the "brotherly Soviet republics," thus reducing the number of traditional Latvian songs to a minimum.

"Sociālistiskā reālisma paraugs: mākslas izstāde *Stalinam 70* 1949. gadā.

Example of "socialist realism: An art exhibit *Stalin Is 70* in 1949.

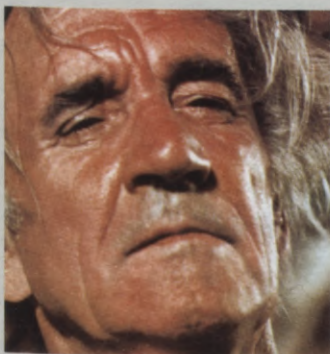
Vispārējie dziesmu svētki, atzīmējot Latvijas PSR 9. gadadienu 1949. gadā.

Traditional Latvian songfest Soviet style, celebrating the 9th anniversary of Latvian SSR in 1949.

"Formālisma" nosodījums glezniecībā

Ļoti savdabīgo gleznotāju Jāni Pauļuku (1906–1984) Mākslinieku savienība nosodīja 1950. gadā: "Sakarā ar to, ka mākslinieks nav pārvarējis savā daiļradē simbolisma un formālisma paliekas – pārvest par kandidātu uz vienu gadu, ņemot vērā mākslinieka iesniegumu par savu cenšanos pāriet uz sociālistiskā reālisma ceļu." Pirmo personālizstādi Pauļuks drikstēja sarīkot tikai 1964. gadā. No 50 gleznām žūrijas komisija jeb cenzūra atļāva izstādīt 12 darbus.

Jānis Pauļuks.

Denouncing "Formalism" in Painting

The Artists' Union condemned the very unconventional painter Jānis Pauļuks (1906–1984) in 1950: "Because the artist has not overcome the remnants of symbolism and formalism in his art, he is demoted to candidate for one year, taking into account his statement about his intention to start walking the path of socialist realism." Not until 1964 was he allowed to have a personal exhibition. Of the 50 works submitted to the selection jury, i.e. censorship, only 12 were allowed to be exhibited.

"Simbolisma un formālisma paliekas": Jāņa Pauļuka glezna. Aktā attēlota Pauļuka sieva Felicita.

"Remnants of symbolism and formalism": A painting by Jānis Pauļuks. The nude is Pauļuks' wife Felicita; she holds the official newspaper of the Communist Party of the Latvian SSR *Cīņa* (Struggle).

Reliģijas apspiešana

Komunistu vara nekavējoties atsāka savu pretreligisko politiku. Daudzi dievnami bija aizgājuši postā karadarbībā, bet vēl vairāk aizgāja postā apzinātas politikas dēļ, kas vajāja ticīgos un propagandēja ateismu.

Slēdza Romas katoļu Baznīcas klosterus, atsavināja nekustamos īpašumus un baznīcu arhīvus. Līdz 1958. gadam apcietināja un notiesāja 63 katoļu priesterus, no kuriem desmit gāja bojā.

Represijām pakļāva arī luterisko Baznīcu. Ap 60% luterāņu garīdznieku, ieskaitot arhibīskapu Teodoru Grīnbergu, bija devušies trimdā, un okupācijas vara centās sašķelt palikušos. Latgales prāvestu Kārli Irbi, kuram Grīnbergs bija nodevis pilnvaras, 1946. gadā apcietināja un notiesāja uz 10 gadiem izsūtījumā par atteikšanos sadarboties ar okupācijas varu. Luteriskās Baznīcas Ģenerālā sinode 1948. gadā notika stingrā oficiālās varas uzraudzībā. Līdz 1962. gadam apcietināja un notiesāja 40 luterāņu garīdzniekus. Četri no viņiem gāja bojā.

Divdesmit pēckara gados pārtrauca ap 40 pareizticīgo draudžu darbību, dievnamus pārņemot valsts īpašumā, izliekot laicīgiem mērķiem vai ļaujot tiem iet bojā. Vajāja latviešu pareizticīgo draudžu garīdzniekus. Likvidēja Latvijas pareizticīgo Baznīcas patstāvību. Represijas līdz 1952. gadam skāra 46 garīdzniekus. No tiem 15 gāja bojā ieslodzījumā vai pazuda bez vēsts.

120

Oppression of Religion

The Communist rulers recommenced their anti-religious activities immediately after their return to Latvia. Many church buildings had been damaged or destroyed during the fighting, but even more were allowed to go to ruin because of the deliberate policies of persecuting the faithful and propagating atheism.

The monasteries of the Roman Catholic Church were closed. Real estate and church archives were confiscated. Until 1958, 63 Catholic priests were arrested and imprisoned. Ten of them perished.

The Lutheran Church was subjected to similar repressions. About 60% of Latvia's Lutheran clergy, including Archbishop Teodors Grīnbergs, had sought refuge the West, and the occupation authorities attempted to splinter the rest. The Lutheran Dean of Latgale Kārlis Irbe, who had been appointed plenipotentiary by Grīnbergs, was arrested and sentenced to 10 years for failure to cooperate with the authorities. The General Synod of the Lutheran Church was conducted under the strict supervision of state authorities in 1948. Until 1962, 40 Lutheran ministers were arrested and imprisoned. Four of them perished.

In the twenty years following the war, about 40 Russian Orthodox parishes were dissolved. The church buildings were taken over by the state, used for secular purposes or allowed to decay. The church was deprived of its independent status, and the clergy was persecuted. Official repressions affected 46 members of the clergy, of whom 15 died in prison or disappeared.

Katoļu priesteris J. Razmuss, notiesāts par "huligānismu", izcieš sodu "sabiedriski derīgā darbā" miliča pārraudzībā.

Roman Catholic priest J. Razmuss, sentenced for "hooliganism," had to serve his sentence performing "socially useful work" under the watchful eye of a militiaman.

Padomju antisemitisms

Pēc kara okupācijas vara turpināja apspiest arī holokaustu pārdzīvojušo un no Padomju Savienības pārnākušo ebreju kultūras, reliģijas un izglītības darbību.

Ebreju literatūru un periodiku no Latvijas brīvvalsts laikiem ievietoja slēgtajos fondos, kur lasīšanai bija nepieciešamas speciālas Komunistiskās partijas Centrālkomitejas atļaujas.

Soviet Anti-Semitism

In the years following the war, Soviet authorities continued their repressions against the cultural, religious and educational activities of the Jews of Latvia who had survived the Holocaust and had returned from the Soviet Union.

Jewish books and periodicals from the independence period were placed in special collections, which could be accessed only with the permission of the Central Committee of the Communist Party.

Ebreju vajāšana pastiprinājās zem cionisma izpausmju apkarošanas izkārtnes pēc Izraēlas valsts nodibināšanās 1948. gadā. Plašas ebreju represijas PSRS sākās 1953. gada janvārī ar ebreju "ārstu-indētāju" lietu. Latvijā apcietināja profesoru Maksī Šacs-Aņinu un viņa sievu, apsūdzot viņus par "ebreju pretpadomju nacionālistiska centra organizēšanu". Staļina nāve novērsa tālākās represijas.

The persecution of Jews intensified after the founding of the State of Israel in 1948 under the label of "combating expressions of Zionism." Widespread repressions against Soviet Jews started in January 1953 with the so-called "doctors' plot." The doctors, most of them Jewish, were accused of having conspired to poison high Soviet officials. The repressions affected Latvian Jews as well. The well-known Professor Max Schatz-Anin and his wife were arrested and accused of "organising a nationalistic Jewish anti-Soviet centre." Further repressions were averted by the death of Stalin.

Staļina nāve

Staļins, istajā vārdā Josifs Visarionovičs Džugašvili, bija dzimis 1879. gadā Gruzijā. Liela daļa pasaules viņu pazina kā despotu, kas valdīja ar totālu teroru un nežēlīgi apspieda jebkuru reālu vai iztēlotu pretestību paša komunistiskajai ideoloģijai un PSRS hegemonijai.

Stalin's Death

Stalin, whose real name was Iosif Vissarionovich Dzhugashvili, was born in 1879 in Georgia. Much of the world knew him as a despot, who ruled through terror and who mercilessly suppressed any real or imagined resistance to Communist ideology and Soviet hegemony, as interpreted by him. He was responsible for millions

of victims, who were executed without a legal sentence or who died of disease and hunger in repressions, GULAG labour camps, prisons and forced resettlement. Soviet propaganda celebrated him as "the father and teacher of all nations." His death was announced by the Communist Party on 5 March 1953 as "the greatest loss to the Party and the working people of the Soviet Union and the entire world."

Atminoties, pieminot, atgādinot

Kā naža griezuma atstāta rēta Latvijas Okupācijas muzejam cauri sniedzas vitrīnu rinda, kas atgādina Latvijas tautas sāpīgākos notikumus okupācijas laikā un sāpīgākās atmiņas no šā laika – deportācijas un Padomju Savienības GULAGa salās iznīcinātās un izpostītās dzīves.

Vitrīnu rinda sākas pie GULAGa barakas maketa, ko muzejam palīdzēja veidot tie, kas šādās barakās gadiem ilgi dzīvoja un izdzīvoja. Tā beidzas ar vitrīnām, kurās redzami koferi un kastes, ar ko no Sibīrijas un GULAGa Latvijā atgriezās dzīvi palikušie. Okupācijas muzejam šos

priekšmetus uzticējuši notikumu līdzdzīvotāji un liecinieki vai viņu tuvinieki.

Vitrīnās redzami priekšmeti, kas liecina ne vien par dzīvi nežēlīgos un necilvēcīgos apstākļos, bet arī par gribu un spēju par spīti visam saglabāt dzīvību, cieņu un cilvēcību.

Katram priekšmetam ir savs dzīves un likteņa stāsts. Lielā pasaules vēsture un politika runā par to, kas skar tautas un valstis. Šie nedaudzie no muzeja krājumiem grāmatai izvēlētie priekšmeti liecina par cilvēkiem. Lai viņu piemiņa mums atgādina, ka cilvēks un cilvēcība ir galīgās vēstures un politikas mērauklas.

Remembering, Commemorating, Reminding

Like a scar left by a knife wound, a line of display cases traverses the Museum of Occupation. It reminds the visitor of the most painful events of occupation and the most painful memories from that time – deportations from the homeland and the lives cut short and ruined in the GULAG archipelago of the Soviet state.

The line of display cases begins at the model of a GULAG barracks building, which was built with the help and advice of those who for years lived in such buildings and survived. It ends with display cases in which primitive suitcases and crates are seen. They contained the few belongings with which GULAG survivors returned to Latvia from

Siberia. These items have been entrusted to the Museum by people who made or owned them, their fellow sufferers or their next of kin.

In all of the display cases, material witnesses testify not only about life under cruel and inhuman conditions, but also about the will to live and to maintain dignity and humanity through it all.

Each of these mementos has a story to tell. World history and politics address events that shape and affect nations and states. The few items chosen from the Museum's collections for this book testify about events that shape and affect individual people. May the memory of their lives remind us that human beings and humanity are the ultimate yardsticks of all history and politics.

Dzelzceļa vagonis pie piemiņas akmens Torņakalna stacijā Rīgā. Šādos aizrestotos vagonos 1941. gada 14. jūnijā pēc čekas pavēles bez tiesas sprieduma uz Padomju Savienības visattālākajiem apgabaliem aizveda ap 15 500 Latvijas iedzīvotāju. Vagonis rekonstruēts pēc bijušo deportēto norādījumiem un sadarbībā ar Latvijas Dzelzceļu novietots Torņakalna stacijā, no kurienes daudzi sāka tālo ceļu.

Railway wagon and memorial stone at railway station Torņakalns in Riga. In such barred wagons, on 14 June 1941, ca 15,500 of Latvia's inhabitants were deported to the farthest regions of the Soviet Union by order of the Cheka without trial. The wagon was reconstructed with the help of former deportees and with the co-operation of the Latvian Railway placed at the station from which many started their long journey.

Ainas Rozes zīmējums. Četrpadsmitgadīgā Aina Roze zīmēja un aprakstīja ceļojumu uz Krasnojarskas apgabala Kanskas rajonu, kad viņu deportēja 1941. gada jūnijā. Aina paskaidro: "Tas ir ebreju zēns Serjoža Brauns... te viņam ir divi mēneši." Rozei, nedziedināmi slimai ar tuberkulozi, atļāva atgriezties Latvijā 1947. gadā. Šis zīmējums bija ievietots kādā katalogā. Tajā savu dēliņu atpazīna viņa māte Izraēlā. Mazais puisītis ir Jeruzalemes universitātes bioloģijas profesors Sergejs Brauns.

Drawing by Aina Roze. When fourteen-year old Aina Roze was deported in June 1941 to the Kansk District in the Krasnoyarsk Region, she recorded the journey with drawings and descriptions. Aina explains: "This is the Jewish infant Seryosha Braun... here he is two months old." Suffering from incurable tuberculosis, Aina Roze was allowed to return to Latvia in 1947. The drawing was published in a catalogue, where it was recognised by the boy's mother in Israel. The little boy is Jerusalem University biology professor Sergey Braun.

Benitas Plezeres zīmējumi. 1949. gada 25. martā no lauku mājām Anneniekos, Zemgalē, izveda Plezeru ģimeni ar trīs bērniem, tostarp vienpadsmitgadīgo Nitu (Benitu). Viņus aizveda aiz Urāliem un nometināja apmēram 100 km no Omskas. Nita zīmēja pastkartītes par ceļā redzēto un par dzīvi izsūtījumā. Kartītes sūtīja krustmātei uz Latviju. Ģimene drīkstēja atgriezties Latvijā 1956. gada rudenī. Okupācijas muzejs sakopojis kartītes grāmatā ar Benitas Plezeres paskaidrojumiem latviski un angļiski.

Drawings by Benita Plezere. Benita Plezere was eleven at the time when her parents and two sisters were deported from their farm in south central Latvia on 25 March 1949. They were taken beyond the Ural Mountains to a place some 100 km (60 miles) from Omsk. Benita drew postcards of her experiences during the journey and her life in forced settlement and sent them to her godmother in Latvia. The family was allowed to return to Latvia in Autumn 1956. The Museum of Occupation has published these drawings as a book, with narratives by Plezere in Latvian and English.

Dzelonstieples. Metāla pudele ("blaške"). Veltenis. Šie priekšmeti savākti 1989. un 1990. gadā, kad Latviešu strēlnieku apvienība organizēja ekspedīcijas uz Noriļskas noietnes vietu, kur atrada sagruvušas barakas. Tur ogļraču noietnē, Lāmas ezera krastā, dziļi pazemē spaidu darbos strādāja un mira ieslodzītie baltiešu virsnieki. Viņu vidū bija arī latviešu virsnieki no Litenes noietnes, kurus izveda 1941. gadā.

Barbed wire. Metal flask ("blaške"). Felt boot. These objects were collected in 1989 and 1990 during expeditions organised by the Latvian Riflemen's Association to the site of Norilsk coal-mining camp near the Yenisey River beyond the Polar Circle, where only ruins of barracks were found. In this camp on the shores of Lake Lama, Baltic army officers laboured deep underground, and many perished. Among them were also Latvian army officers from Litene Army Camp, who were deported in 1941.

130

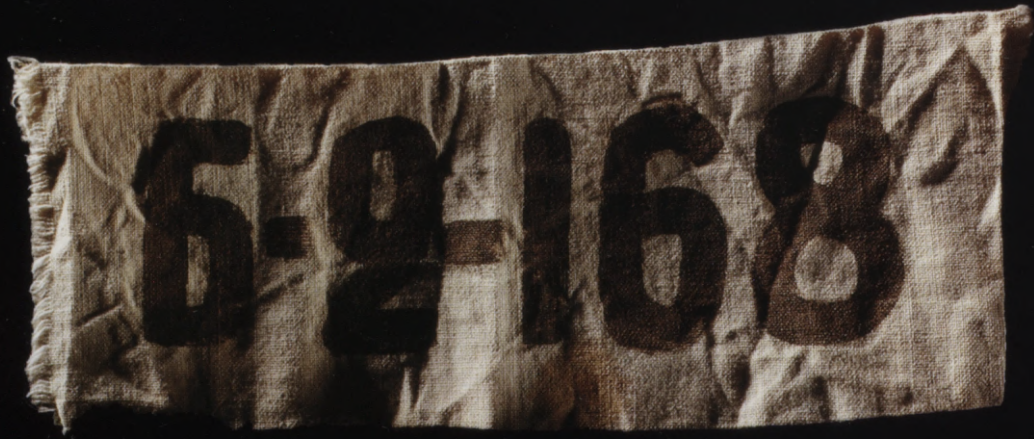
GULAGa barakas makets. Izgatavots pēc bijušo politisko ieslodzīto uzmetumiem un stāstījumiem. Šāda veida barakas bija izplatītas tādās vietās, kur auga meži. Ieslodzītie dzīvoja lielā šaurībā – politiskie kopā ar kriminālajiem, kuri, uzraugu atbalstīti, terorizēja politiskos. Zādzības, kautiņi, slepkavības bija ieslodzīto ikdiena. Ziemās bieži bija tāds aukstums, ka pie sienām piesala mati. Naktīs barakas aizslēdza no ārpusēs.

Reconstruction of a GULAG barracks. Constructed from sketches and descriptions of former political prisoners. Such barracks were common in forested regions. The prisoners lived in very confined quarters – political prisoners together with criminals who, in collusion with the guards, terrorised the political prisoners. Theft, fights and murders were commonplace. In winter, the cold was often so extreme that hair would freeze to the walls. At night, the barracks were locked from the outside.

"Paraša" ir pārvietojama, vienmēr pretīgi smirdoša tualetes muca PSRS cietumos un spaidu darbu nometnēs. Vienmēr un visur cietumniekus pavadija parašas smirdoņa. Ar to bija piesātinātas gan telpas, gan apģērbi, gan produkti.

"Parasha" was a portable toilet barrel in prisons and hard labour camps of the USSR. It stank horribly, and its stench accompanied the prisoners everywhere. It permeated rooms, clothing and food.

Ieslodzītās Emilijas Bērziņas numurs: B-2-168. Bērziņu izsūtīja 1949. gada 25. martā uz Tomskas apgabalu. Tur viņu apcietināja par latviešu dziesmu dziedāšanu, pārrakstīšanu un izplatīšanu izsūtīto latviešu vidū. Tiesa piesprieda 10 gadus spaidu darbu noņemē. Sodū izcieta aiz polārā loka Abesā.

Inmate Emilija Bērziņa's number: B-2-168. Bērziņa was deported on 25 March 1949 to the Tomsk Region. There she was arrested for singing, reproducing and distributing Latvian songs among Latvian deportees. She was sentenced to 10 years in a forced labour camp. She served the sentence beyond the Arctic Circle in Abez.

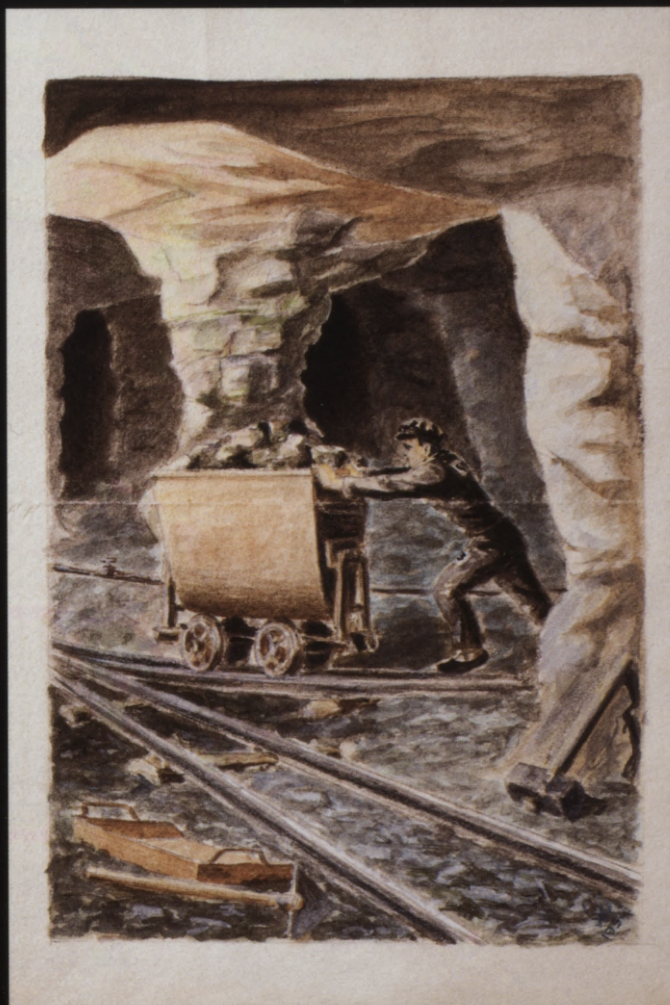
Kapa plāksnīte. Šī plāksnīte ar numuru 27 ir no Intas nometnes kapu lauka. 1989. gadā daži bijušie politiskie ieslodzītie no Latvijas devās ekspedīcijā uz spaidu darbu nometņu vietām. Kur vēl bija iespējams, satrunējušās kapu plāksnītes atjaunoja. Arī šīs plāksnītes vietā uz nezināmā mirušā kapa ir uzlikta jauna. Mirušā 27 vārds nav zināms. GULAGā kapu vietas apzīmēja tikai ar ieslodzīto numuriem.

Grave marker. This marker bearing the number 27 comes from the burial ground at Inta camp. In 1989, an expedition made up of former political prisoners visited forced labour camp sites. Where it was still possible, rotted markers were replaced. A new marker was left in the place of this marker as well. The name of the departed 27 is not known. In the GULAG, only numbers marked the resting places of the dead.

Ārsta Jāņa Šneidera grāmatiņas. 1941. gada augustā uz Vjatlaga labošanas darbu nometnes 11. punktu pārsūtīja 900 latviešu. Viņu vidū bija 14. jūnijā izsūtītais Līvānu pilsētas slimnīcas galvenais ķirurgs Jānis Šneiders. Līdz 1943. gadam Šneiders ar sīkiem burtiem ierakstīja vairāk nekā 400 mirušo vārdus cigarešu papīra grāmatiņās.

Doctor Jānis Šneiders' note-books. In August 1941, 900 Latvians were sent to Station 11 of the Vyatlag forced labour camp. Among them was Dr. Jānis Šneiders, former chief surgeon at the Līvāni Hospital in Latvia. Until 1943, Šneiders recorded the names of over 400 dead in fine script in small note-books fashioned out of cigarette paper.

"Rūdas raktuvēs" – Visvalža Aivara akvarelis. Džezkazgana piecdesmitajos gados. Akvareli attēloti primitīvie darba apstākļi, kādos šahtās dziļi pazemē strādāja politiskie ieslodzītie. Šādos apstākļos Aivars, kuru izsūtīja 1949. gadā, zaudēja labās rokas plaukstu un nevarēja vairs zīmēt. Akvarelis gleznots ar krāsām, kuras Aivaram paguva atsūtīt viņa vecāki, neilgi pirms viņus pašus izsūtīja 1949. gada 25. martā.

Water colour "In the ore mines" by Visvaldis Aivars. Dzhezkazgan in Kazakhstan, 1950s. The water colour depicts the primitive working conditions of the political prisoners in mine shafts deep underground. Under these conditions, Aivars, who was deported in 1949, lost his right hand and could no longer draw. The work is painted with water colours which Aivars' parents managed to send to him before they themselves were deported on 25 March 1949.

Ieslodzīto cepures. Cepures valkāja brāļi Jānis un Andris Mētras stingrā režīma un sevišķi stingrā režīma nometnēs sešdesmitajos gados Mordovijas APSR. Jānis (dz. 1940) bija sodīts par nodomu ziņot ASV bruņotajiem spēkiem, ka pret viņiem t. s. Kubas krīzes gadā notēmētas padomju raķetes, bet Andris (dz. 1941) par PSRS armijas noslēpuma izpaušanu brālim.

Caps of prisoners. These caps were worn by the brothers Jānis and Andris Mētra in high security and top security labour camps in the Mordvinian ASSR Autonomous Republic in the 1960s. Jānis (b. 1940) was convicted of intent to inform the US armed forces that, at the time of the Cuban crisis, Soviet missiles were targeted on them. Andris (b. 1941) was convicted of divulging military secrets to his brother.

137

Maska. Ieslodzītie tādas uzsēja, kad bija jāstrādā āra darbos pat līdz -40°C , lai pasargātu seju no apsaldēšanas. Maska izgatavota Amūras novadā piecdesmitajos gados. To lietojis bijušais politiskais ieslodzītais Kārlis Ārgalis.

Protective mask. Such masks were tied on to protect the face from frostbite when working outdoors in temperatures as low as -40°C . The mask was made in the 1950s in the Amur region and worn by the political prisoner Kārlis Ārgalis.

Bļoda. Politiskā ieslodzītā Jāņa Lucaua alumīnija bļoda, no kuras viņš ēdis spaidu darbu nometnē netālu no Doļīnkas ciema Karagandas apgabalā Kazahstānā, 1945–1954.

Bowl. The aluminium bowl of Jānis Lucaus, from which he ate in a forced labour camp near the village of Dolyinka in Karagand Region in Kazakhstan, 1945–1954.

Karote. Karote piederējusi Emmai Juškevicai invalidu spaidu darbu nometnē Baltkrievijā, Borisovas tuvumā (1947–1951). Šajā nometnē ieslodzītajiem karotes ēšanai nedeļa. Invalidi karotes gatavoja paši, izkausējot nometnes alumīnija bļodiņas.

Spoon. This spoon belonged to Emma Juškevica, incarcerated from 1947 to 1951 in a forced labour camp for invalids in the Byelorussian SSR near Borisov. In this camp, prisoners were not issued spoons. The invalids made their own spoons by melting aluminium bowls.

Krūze. Alumīnija krūzi kopā ar karoti un bļodiņu izsniedza katram deportētajam ieslodzītajam, kad tas pēc garā ceļa nonāca Karagandas spaidu darbu nometnē Rudņiki. Šo krūzi lietojis Jānis Lapsis no 1953. līdz 1955. gadam.

Cup. Every inmate was issued an aluminium cup, spoon and bowl when, after the long journey, he reached the Rudniki forced labour camp in Karagand, Kazakhstan. This cup was used by Jānis Lapsis from 1953 to 1955.

Adata. Adata izgatavoja Jānis Rīvars 1946. gada vasarā Čumas filtrācijas nometnē (Komi APSR) no stieples gabala. Turot naglu uz stieples saplacinātā gala un sitot ar akmeni, izdevās stieplē izsist caurumiņu diega ievēršanai. Tad noasināja stieples otru galu. Ar tādu adatu varēja salāpīt apģērbu, piešūt pogu.

Needle. Made by Jānis Rīvars in the Chuma filtration camp in the Komi ASSR in the summer of 1946. It was made from a piece of wire by flattening one end, then holding a nail to the flattened part and hitting with a stone to make a hole for the thread. Such a needle could be used to mend clothes or sew on a button.

Brilles un futrālis. Hermanim Kaupiņam brilles bija līdzi, kad viņu kā politisko ieslodzīto no Latvijas deportēja uz spaidu darbu nometni Rudņiki Mordovijas APSR. Kaupiņš GULAGa nometnē pavadīja astoņus gadus (1948–1956). Cilvēki ar sliktu redzi bija vēl lielākā postā nekā citi ieslodzītie, jo nometnēs nebija acu ārstu. Nebija arī iespēja nopirkt brilles, kad līdzpaņemtās saplīsa.

Spectacles and case. They belonged to Hermanis Kaupiņš, who was wearing them when he was deported as a political prisoner to forced labour camp Rudniki, in Mordvinia ASSR, in 1948. Kaupiņš spent from 1948 to 1956 in the GULAG camp. The plight of prisoners with vision problems was even worse than that of others, as there was no available eye-care. It was also impossible to obtain a new pair of glasses if the old one was ruined.

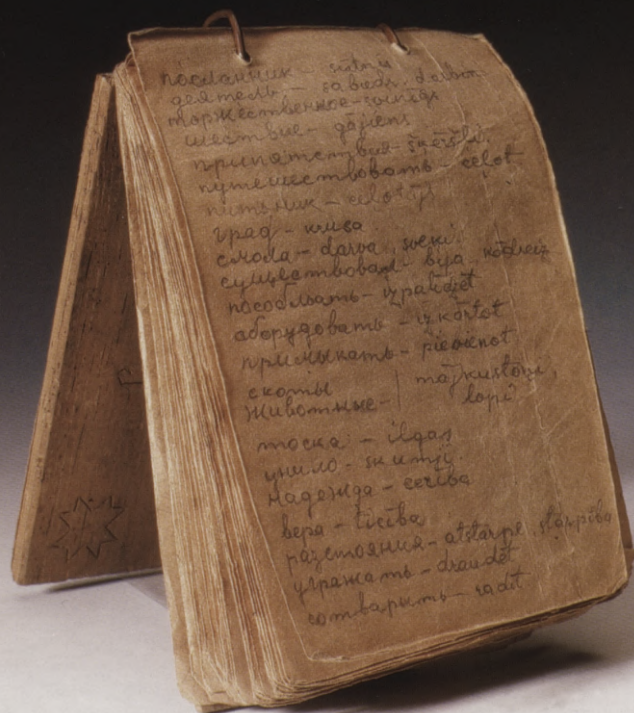
Nometnes "friziera" darba rīki. Spogulītis, šķēres, matu ziedes trauciņš, matu griežamās ierīces daļas, ko lietoja aktieris Pēteris Caunītis Vorkutas 18. šahtas filtrācijas nometnē (1945–1946).

Camp "barber's" tools. Mirror, scissors, vial with hair creme, repair parts used by actor Pēteris Caunītis in the filtration camp at Vorkuta's mine shaft No. 18 (1945–1946).

Futrālis grafīta glabāšanai. Tas piederēja Pēterim Caunītim. Katrs rakstāmrīks bija ļoti vērtīgs, jo tos filtrācijas nometnēs neizsniedza. Tie bija saglabāti vai nu no kara laikiem, vai no neatkarības gadiem.

Pencil-lead holder. The holder was owned by Pēteris Caunītis. Writing implements were highly treasured, since they were not issued in filtration camps. Those available had been saved from wartime or from the independence years.

Krievu-latviešu valodas vārdnīca. Čumas filtrācijas nometnē, Komi APSR, ieslodzītais Jānis Rīvars to izgatavoja 1945. gadā. Protot krievu valodu, varēja saprast, ko runā uzraugi, un varēja sazināties ar brīvlaistajiem cilvēkiem, arī nekrieviem, kas visi mācēja krieviski. Lapas gatavotas no izlietotu papīra maisu vidējās kārtas. Krievu vārdus Rīvars norakstīja no avīžpapīra strēmelēm, ko lietoja, lai ietītu mahorku – ieslodzīto cigaretes. Tad no citiem ieslodzītajiem uzzināja krievu vārdu nozīmi.

Russian–Latvian dictionary. Prepared by Jānis Rīvars in the Chuma filtration camp in the Komi ASSR in 1945. The pages were made from the middle layer of used paper sacks. If one understood Russian, one could understand what the guards were saying and communicate with those who had been released from the camps, including people of other nationalities who all could speak Russian. Rīvars copied the Russian words from strips of newspapers used to roll mahorka, the prisoners' cigarettes. The meanings of the words were explained by other prisoners.

Vēstules. Lūcija Pence tās sūtīja no Kolimas politieslodzīto nometnēm saviem vecākiem uz Latviju no 1946. līdz 1956. gadam. Vēstulēm izmantota papīra maisu vidējā kārtā vai ietinamais papīrs, jo ieslodzījumā rakstāmpapīrs un aplokšnes bija retums. Ovālais zīmogs ar vārdu "piemaksāt" nozīmē, ka par trūkstošo pastmarku jāsamaksā saņēmējam.

Letters written by Lūcija Pence from camp for political prisoners at Kolyma to her parents in Latvia, from 1946 to 1956. The letters are written on the middle layer of used paper bags or on wrapping paper, because writing paper and envelopes were rarely available. The oval stamp with the words "additional payment" means that the recipient had to pay for the missing postage stamp.

Vēstule uz bērza tāss. 1943. gadā no Kirovas rajona Vjatlaga nometnes politieslodzītais Kārlis Roberts Kalevics sūtīja šo vēstuli savai sievai ārstei Verai uz viņas nometnājumā vietu Krasnojarskā. Uz bērza tāss uzspiests zīmogs: "Izgājis kara cenzūru Kirova 12".

Letter on birch bark. Kārlis Roberts Kalevics, a political prisoner, sent this letter in 1943 from a Vyatlag forced labour camp in the Kirov District to his wife, a medical doctor, exiled in the Krasnoyarsk Region. The stamp on the birch bark states "Approved, wartime censorship, Kirov 12".

Привет тебе
 моя и дора!
 Мысли твои
 и сердца душа
 Я очень сожалею
 что тебе тяжело
 приходится работать
 Но я все же
 Забываю кто ты
 ты работаешь да
 свои труды ты
 отдаешь на себя
 Мне ничего не
 осталось и с
 любовью жду тебя

и материально
 одесней да
 Я маю ден
 твоего имени
 Я илю свое
 середнее по
 ровные и на
 пайдыто из
 своей ~~_____~~
 илю тебе
 берет цветов
 картинкой как
 твоего осво
 домения час
 пробит при

Apsveikuma kartīte. To ieslodzījumā darinājis mākslinieks Eduards Sidrabs (1898–1963). Kartīte bija jāraksta krievu valodā. Redzams cenzūras svitrojums.

Greeting card. It was designed and written by the artist Eduards Sidrabs (1898–1963) in captivity. Cards and letters had to be written in Russian. A censor's deletion can be seen.

Vēstules no izsūtījuma. Ausmas Taubes 20 vēstules klases biedrenei Benītai Pētersonei no izsūtījuma. Rīgas 18. pamatskolas 4. klases skolnieci Ausmu kopā ar māti, vecmāti un jaunāko brāli 1949. gada 25. martā izsūtīja uz Amūras apgabalu, Blagoveščenskijas rajona Isajevkas ciemu. Pirmā vēstule rakstīta 1949. gada 16. decembrī, pēdējā – 1955. gada 5. decembrī. Meitenes vēstulēs apmainījās ar nospiestiem un izkaltētiem ziediem. Jāņos uz Latviju Ausma sūtīja svešas zemes kaltētu ziedu vainagu.

Letters from exile. Twenty letters from Ausma Taube to her classmate Benita Pētersone. Ausma, a Grade 4 pupil of the Riga Elementary School No.18, was deported on 25 March 1949, together with her mother, grandmother and younger brother, to the Amur Region in the far east of the USSR. The first letter is dated 16 December 1949, the last 5 December 1955. Both girls sent pressed flowers in their letters. At midsummer, in recognition of the traditional Latvian midsummer celebration, Ausma sent a dried flower wreath.

Nepabeigts rokdarbs. Ģenerāļa Jāņa Baloža sievas Elvīras Balodes (sk. 35. lpp.) nepabeigts rokdarbs ir piemiņa no PSRS cietumos pavadītajiem 14 gadiem (1940–1954). Rokdarbs izšūts uz cietuma slimnīcas marles. No tā paša marles gabala izvilkti diegi šūšanai. Metāla adatas cietumos bija aizliegtas. Balode smalko rokdarbu izšuvusi ar koka adatu.

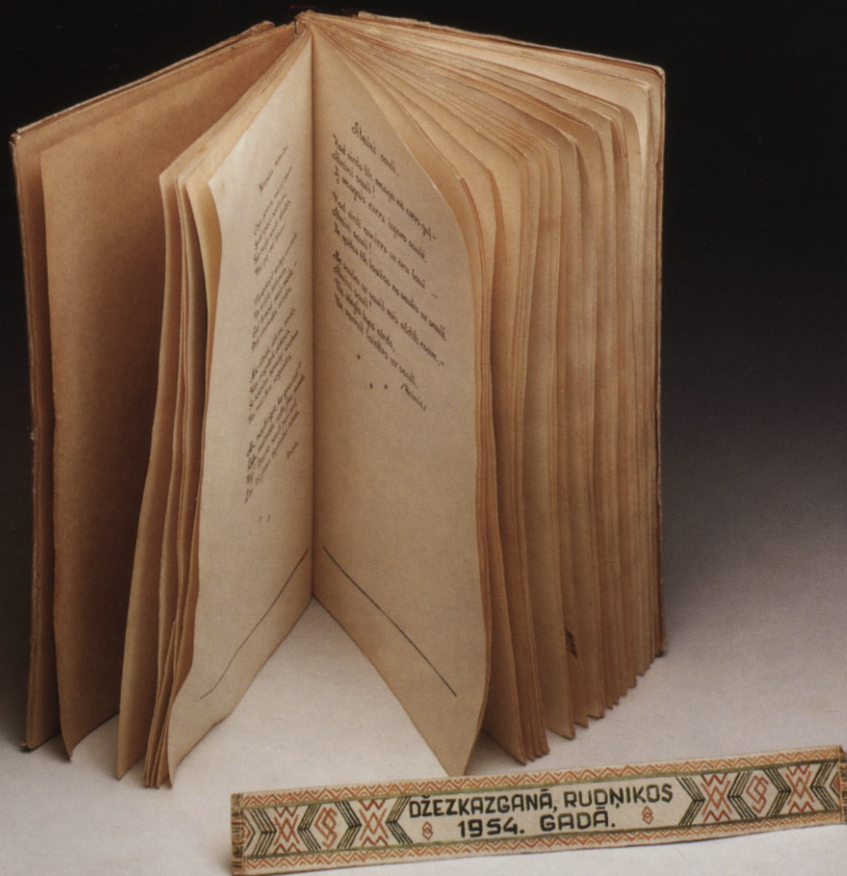
Unfinished needlework. A memento of 14 years spent in USSR prisons (1940–1954) by Elvīra Balode, wife of General Jānis Balodis, Minister for Defence of the Republic of Latvia (see p. 35). The embroidery is done on prison hospital gauze, using thread pulled from the gauze. Steel needles were not allowed in the prison, so Balode fashioned the fine handwork with a needle made from wood.

Sikas piemiņas lietišas: ķirsīši un cimdiņi, tupelītes, izšūts ķemmes futrālītis. Drosma Sēja 1946. gadā tos gatavojusi Rīgas Centrālcietumā. Izšuvums darināts ar vistas kaula adatu. Vistas gaļu pārtikas pienesumu paciņā uz cietumu atnesa Drosmas tuvinieki.

Keepsakes: cherries, tiny mittens and shoes, and decorated case for a comb. Made by Drosma Sēja in the Riga Central Prison in 1946. For a needle she used a chicken bone. A food package with pieces of chicken meat was brought to the prison by her family.

Saules vārdi un grāmatu zīme. Latviešu dzejnieku dzejoļu krājums, ko pēc politisko ieslodzīto atmiņas pierakstījis, sakārtojis, ilustrējis un iesējis arhitektūras students Visvaldis Aivars (1927–2001) piecdesmito gadu sākumā Rudņikos Džezkazganā, Kazahstānā.

Sun Words and bookmark. An anthology of works by Latvian poets, compiled by architecture student Visvaldis Aivars (1927–2001) in the early 1950s in Camp Rudniki in Dzhezkazgan, Kazakhstan. Aivars copied down poems that other prisoners remembered by heart, arranged, illustrated and bound the volume.

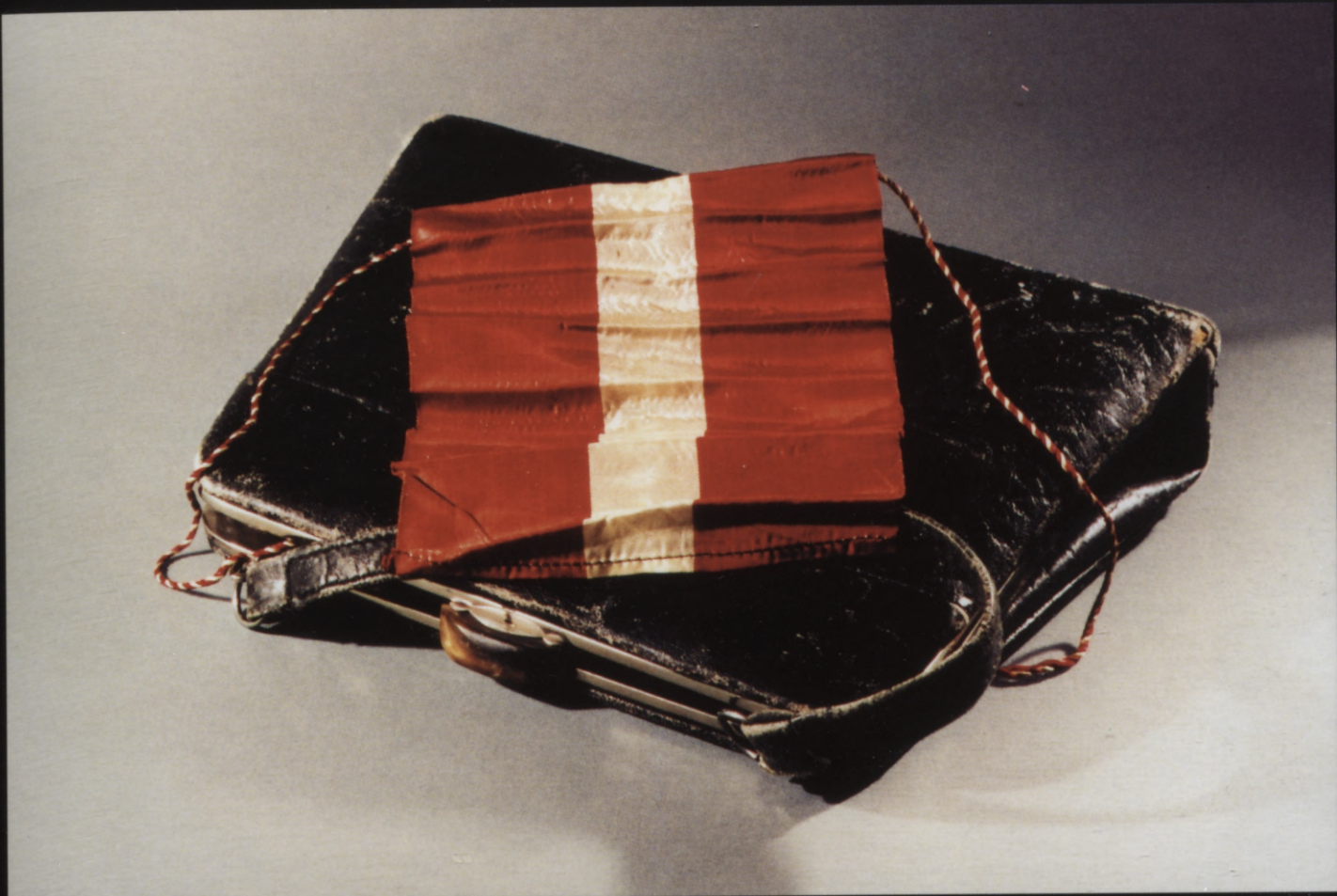
Mēmās klavieres. Šīs klavieres nezināms meistars izgatavoja latviešu komponistam Jānim Līcītim, lai smagajos darbos Vorkutas ogļu raktuvēs viņš nezaudētu spēju spēlēt klavieres. Šīm nelielajām koka klavierēm nav stīgu, tādēļ tās neskan. Nav zināms, vai tas ir primitīvo apstākļu dēļ vai ar nolūku, lai skanot netraucētu nogurušos barakas likteņbiedrus. Klavieres izgatavotas piecdesmitajos gados.

Mute Piano. The small piano without strings was constructed by an unknown craftsman at Vorkuta in the 1950s. It was made for the Latvian composer Jānis Līcītis so that he would not lose his ability to play the piano while doing heavy labour in the coal mines. It is not known whether the strings were not included because of primitive conditions or so as not to disturb tired fellow inmates.

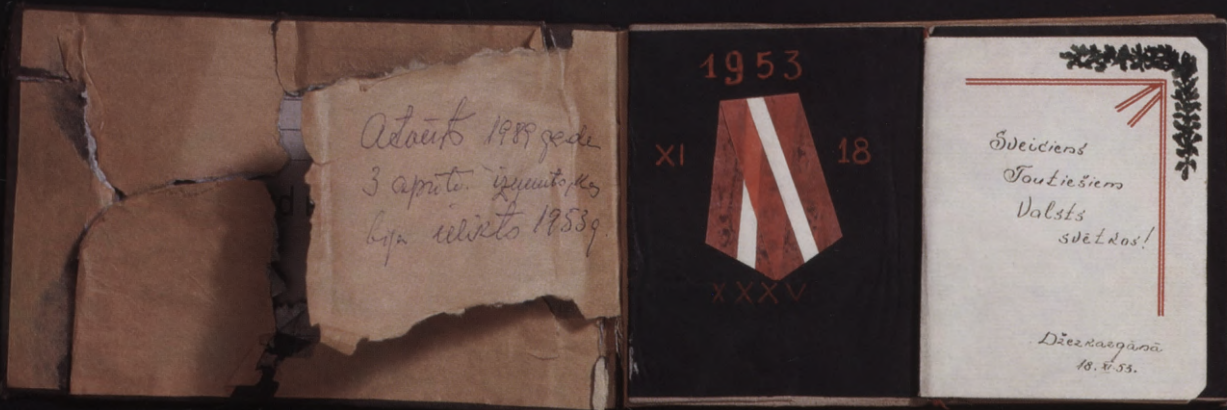
Šaha figūriņas un koferis. Figūriņas no Karēlijas bērza izgriezis aktieris Pēteris Caunītis laikā no 1945. līdz 1946. gadam Vorkutā. Koferis kalpojis par šaha dēli.

Chess pieces and suitcase. These chess pieces were carved from birch wood by the actor Pēteris Caunītis in Vorkuta, 1945–1946. The cover of the suitcase served as a chessboard.

Rokassoma un Latvijas karodziņš. Karodziņš bija paslēpts rokassomiņas iekšskabatā, kad Lidiiju Jakoviču deportēja 1941. gada 14. jūnijā uz Krasnojarskas apgabalu. Jakoviču atbrīvoja 1956. gadā.

Purse and Latvian flag. The flag was hidden in an inside compartment of her purse when Lidiija Jakoviča was deported to the Krasnoyarsk district on 14 June 1941. She was released in 1956.

Albums. To izgatavojuši Pavlodaras rajona Ekibastuzas noietnē ieslodzītie lietuvieši, lai dāvinātu ieslodzītajiem latviešiem valsts svētkos 1953. gada 18. novembrī. Klāt pieliktas bija apsveikuma kartītes Latvijas un Lietuvas karogu krāsās, kas bija īpaši jāslēpj. Raimonds Šternbergs izgatavoja slēptuvi tā paša albuma vākā, un kartītes pārveda uz Latviju. Slēptuvi uzdrošinājās atvērt tikai 1989. gada 3. aprīlī.

Album. Made by Lithuanian political prisoners at the Ekibastuz forced labour camp in the Pavlodar District in 1953 as a gift to Latvian political prisoners on the occasion of the Latvian Independence Day, 18 November. Greeting cards in the colours of the Latvian and Lithuanian flags were enclosed in the album. These, in particular, had to be kept hidden. Raimonds Šternbergs made a hiding place for them within the album cover and brought the cards with him to Latvia. The owner did not dare to open the hiding place until 3 April 1989.

Bērnu kleitiņas un lakats. Ritas un Sarmītes Lasmaņu kleitiņas, kas māsiņām bija mugurā, kad viņām no izsūtījuma atļāva atgriezties Latvijā 1946. gadā. Lasmaņu ģimēni izveda 1941. gada 14. jūnijā. Toreiz Ritai bija 10, Sarmītei 5 gadi. Tēvu ieslodzīja spaidu darbu nometnē, bet māsiņas kopā ar māti nometināja ap 100 km no Parabelas pilsētas. 1946. gadā izsūtītos bērnus varēja pārvest uz Latviju, ja viņu uzturēšanai bija pieteikušies radnieki. Bērniem nebija, ko vilkt mugurā. No rupja maisa auduma māte ar rokām sašuva kleitiņas. Vēlā, aukstā 1946. gada rudenī meitenēm sākās atpakaļceļš uz mājām. Bērnu pārpildītajos vagonos bija auksts un daudz utu. Kad Rita un Sarmīte atgriezās Latvijā, viņu kleitiņas un mati bija utu pilni.

Girls' dresses and kerchief. Rita and Sarmīte Lasmane wore the dresses on their return trip from exile back to Latvia in 1946. The Lasmanis family had been deported 14 June 1941, when Rita was ten and Sarmīte five years old. Their father was incarcerated in a forced labour camp, but the sisters with their mother placed in forced settlement about 100 km from the city of Parabel. In 1946, deported children could return to Latvia, if relatives there had offered to take care of them. The girls had nothing to wear, so their mother sewed dresses by hand from rough burlap. In the cold of late Autumn 1946, the girls began their return trip home. The railway cars, crowded with children, were cold and crawling with lice. When Rita and Sarmīte arrived in Latvia their hair and clothing were full of lice.

"Atbrivošanas čemodāns". Pašgatavots kofēris ar slepenu nodalījumu (dubultdibenu) neatļautu priekšmetu izvešanai. Aizliegtie priekšmeti bija visi, kas ārpus nometnes liecinātu par apstākļiem ieslodzījumā. Šis kofēris piederēja Viktoram Šmitam (1912–1989). Ar to viņš 1946. gadā atgriezās Latvijā no filtrācijas nometnes pie Baltās–Baltijas jūras kanāla.

"Liberation luggage." Self-made suitcase with a secret compartment in the false bottom to bring back forbidden items, which could bear witness to living conditions in camps or prisons. This suitcase belonged to Viktors Šmits (1912–1989). He brought it back with him to Latvia in 1946 from a filtration camp near the canal joining the White Sea to the Baltic Sea.

*Ir kājas aizmirsušas brīvē staigāt.
Cik gadu paies, kamēr dzisis
Kauna zīmes dvēselē un vaigā?
Cik gadu paies, kamēr baiļu birgu
Kliedēs rudzu vējš
Un Triju Zvaigžņu mirga?
Kā tuvoties un kādus vārdus sacīt
Tev, Latvija, kas atkal esi važās?
Vēl nezin sirds, ka iekritīs tā dadžos
Un nātru puduros, kas apņēma tēva mājas.
Vēl nezin sirds. No zonas iznākusi,
Ar brīvestību balsī sarunājas.*

*My feet no longer know how to walk free.
How many years have yet to pass
for signs of shame to be erased from soul and face?
How many years have yet to pass
until the fear will disappear
in breezes through the rye
and in the tristar light of native night?
How to approach you, Latvia, who's still in chains?
As yet my heart does not suspect its fall
into the thistles and the nettle fields
around my father's farm.
Released from banishment, my heart is still rejoicing
not yet suspecting coming harm.*

Anda Līce

(Translation from the Latvian by Valters Nollendorfs)

"ATKUSNIS" UN NACIONĀLKOMUNISMS LATVIJĀ

Atgriešanās no GULAGa nometnēm un nometinājuma vietām • Latvijas nacionālkomunistu uzdrīkstēšanās un apspiešana • Lielāka brīvība un jauni meklējumi kultūrā

17.06.53.: Sacelšanās PSRS pārvalditajā Austrumberlinē.
• 12.09.53.: Nikitu Hruščovu ievēl par PSKP CK pirmo sekretāru. • 14.05.55.: Paraksta t. s. Varšavas paktu, militāru līgumu starp PSRS, Albāniju, Bulgāriju, Čehoslovākiju, Poliju, Rumāniju, Ungāriju un Vācijas Demokrātisko Republiku.
• 25.02.56.: PSKP XX kongresā Hruščovs nosoda Staļina personības kultu. • 28.06.56.: Strādnieku sacelšanās pret komunistisko režīmu Polijas pilsētā Poznaņā. • 23.10.56.: Ungārijā sākas tautas sacelšanās, ko apspiež PSRS bruņotie spēki.
• 25.03.57.: Sešas Rietumeiropas valstis paraksta Kopējā tirgus līgumu. • 04.10.57.: PSRS palaiž kosmosā pirmo Zemes mākslīgo pavadoņi *Sputnik 1*. • 02.01.59.: Valsts apvērsumā Kubā pie varas nāk Fidels Kastro.

Atgriešanās koferis, ko no 1946. līdz 1956. gadam Intā, Komi APSR, ieslodzītajam un ogļraktuvē nodarbinātajam Leonardam Šennem pagatavojis likteņa biedrs Edgars Andriksons. Koferi 1941. gadā deportētās Vilmas Pļavnieces lietas, ko viņa pārvedusi no izsūtījuma Krasnojarskas apgabalā 1958. gadā.

Suitcase for a trip home made by Edgars Andriksons in a coal-mining prison camp in Inta, Komi Autonomous Soviet Socialist Republic, for his fellow inmate Leonards Šenne, who had served in the camp from 1946 to 1956. The suitcase contains items that Vilma Pļavniece brought to Latvia after her release in 1958. She was deported to the Krasnoyarsk District in 1941.

THE "THAW" AND NATIONAL COMMUNISM IN LATVIA 1953–1959

The return from GULAG camps and forced settlement • The ventures of Latvian national Communists and their oppression
• Greater freedom and new frontiers in culture

17 June 1953: Uprising in Soviet-occupied zone of East Berlin. • **12 September 1953:** Nikita Khrushchev elected General Secretary of the Communist Party of the Soviet Union. • **14 May 1955:** The signing of the Warsaw Pact, a military alliance of the USSR, Albania, Bulgaria, Czechoslovakia, Poland, Romania, Hungary, and the German Democratic Republic. • **25 February 1956:** Khrushchev condemns Stalin's personality cult at the XX Congress of the Communist Party of the Soviet Union. • **28 June 1956:** Workers' uprising against the Communist regime in Poznan, Poland. • **23 October 1956:** A national uprising begins in Hungary, and is suppressed by invading Soviet armed forces. • **25 March 1957:** Six Western European countries sign the Treaty of Rome, establishing the European Economic Community. • **4 October 1957:** The USSR launches the first unmanned spacecraft *Sputnik 1* into Earth orbit. • **2 January 1959:** Fidel Castro comes to power in Cuba during a coup.

Fonā – izsūtītais Laimonis Adamsons ar izsūtījuma biedru Ēvaldu Lapsu Sibīrijā.

Background: Deportee Laimonis Andersons with a fellow deportee Ēvalds Laps in Siberia.

Smagais mājupceļš no GULAGa

GULAGa soda nometnēs un izsūtījumā Staļina nāve lika cerēt uz tūlītējām pārmaiņām. Par spīti ieslodzīto nemierniem, pārmaiņas noritēja ļoti lēni. Tikai pamazām ieslodzītie un izsūtītie varēja sākt atgriezties Latvijā.

Noriļskā un Vorkutā ieslodzīto sacelšanās sākās jau 1953. gada maijā un jūlijā. 1954. gada maijā Kengiras nometnes pretestību salauza karavīri un tanki.

Nedaudzas notiesāto lietas un deportēto lūgumus par atbrīvošanu sāka izskatīt 1954. gadā, it kā atmaskojot Lavrentija Berijas un viņa vadītās čekas ļaundarības.

Turpmākajos gados atbrīvoto skaits, īpaši no izsūtījuma vietām, palielinājās. Atgriešanās no GULAGa turpinājās līdz pat 1961. gadam, kad ar tiesībām dzīvot Latvijā pēc oficiālām izziņām bija atbrīvoti vairāk nekā 31 000 dzīvi palikušie masveida deportācijās no Latvijas izsūtītie vai politiski notiesātie iedzīvotāji.

Politiskos ieslodzītos, kas atradušies soda nometnēs, varas iestādes turpināja vajāt, kontrolējot viņu darbību un nereti liedzot atgriezties Latvijā. Izsūtītajiem, kas bija atradušies nometinājuma vietās, savukārt neļāva apmesties lielākajās pilsētās, ieskaitot Rīgu. Arī dzimtenē viņi vairs nevarēja justies kā mājās.

The Difficult Return Home from the GULAG

In the GULAG prison camps and exile settlements, Stalin's death gave hope for immediate improvements in conditions. In spite of unrest amongst inmates and deportees, changes in the penal system occurred very slowly. It took years for people imprisoned and banished under Stalin to return to Latvia.

Uprisings in Norilsk and Vorkuta prisons began as early as May and July 1953. After several months of unrest, in May 1954, tanks and troops were called in to put down resistance in the prison camp at Kengir.

A few prison sentences and requests for the release of the deportees were reviewed in 1954, as though to unmask the illegal acts of Lavrenty Beria and his henchmen in the Soviet secret police.

Slowly, the number of those released, especially from forced settlement areas, increased. The return from the GULAG continued until 1961, when, according to official figures, more than 31,000 survivors who had been deported in the mass deportations or sentenced had been released with the right to live in Latvia.

Political prisoners who had served time in hard labour camps were subjected to further persecution. Their actions were controlled, and they were often forbidden to return to Latvia. Those who had lived in forced settlements were often excluded from living in the larger cities, including Riga. Thus they no longer felt at home even in their homeland.

Cilnis *Sacelšanās Ekibastuzā*. Nelielajā māla cilni attēlota ieslodzīto sacelšanās Ekibastuzā (Kazahijas PSR) 1952. gada 22. janvārī. Cilni veidojis vārdā nezināms vācbaltiešu mākslinieks no Liepājas, kurš repatriējās no Latvijas 1939. gadā un kara laikā nonāca padomju gūstā. Cilni 1959. gadā uz Latviju pārveda cits Ekibastuzas sacelšanās dalībnieks Gunārs Kušķis.

A relief *The Uprising in Ekibastuz*. The small relief represents the uprising in a prison camp near the town of Ekibastuz in the Kazakh SSR. It was made by an unknown Baltic-German from Liepāja, who emigrated from Latvia in 1939 and was taken Soviet prisoner in the war. Another participant in the uprising, Gunārs Kušķis, brought the relief to Latvia in 1959.

ПЛАЦКАРТА ДЛЯ ЛЕЖАНИЯ
на средней полке в общем
ЖЕСТКОМ вагоне.

до ст. *Томь*

Вагон № *2* Место № *30*

АО № 475602 * К билету № *317*

ПОЛНЫЙ БИЛЕТ
ДЕТСКИЙ БИЛЕТ VIII

для проезда
в ЖЕСТКОМ вагоне
АВТОМАТ I

до ст. *Томь*

Через *Дорожники*

А № 583717 *

ПЛАЦКАРТА И ДОПЛАТА ЗА СКОРОСТЬ
К ПОЛНОМУ БИЛЕТУ

ПЛАЦКАРТА И ДОПЛАТА ЗА СКОРОСТЬ
К ДЕТСКОМУ БИЛЕТУ

для лежания
в ЖЕСТКОМ вагоне
скорого поезда ДВЖА

до ст. *Москва*

Вагон № *1* Место № *44*

АБ № 82060 * К билету № *3377*

ПОСАДОЧНЫЙ ТАЛОН

Пассажирский поезд № 45
МОСКВА — РИГА

Отправление поезда 1 ч. 40 м.

Вагон *2* Место *36*

АЭРОФЛОТ

БИЛЕТ № 194921 Н

от АЭРОПОРТА *Москва*

до АЭРОПОРТА *Казань*

АЭРОПОРТЫ ПЕРЕСАДКИ

ФАМИЛИЯ *Бреденко*

ИМЯ *Васильевич*

ПЕЧАТЬ *1955 + 2-0*

РЕС. № *7808* МЕСТО №

ДАТА И ВРЕМЯ ВЫЛЕТА

ДАТА ВЫЛЕТА

М. П. Визирь

ПОСАДОЧНЫЙ ТАЛОН

на п. № 15,

отправляющийся из Хабаровска

13 ФЕВ 1956 19 ..

Время отправления 21 час. 25 мин.

Вагон № *1* место № *44*

Нач. вокзала

ст. Хабаровск *Голуб*

Biļetes mājupceļam no izsūtījuma.

Tickets for the trip home from forced settlement.

Čekas pārskats par deportācijām

Latvijas PSR čekas priekšsēža Jāņa Vēvera 1962. gada 7. decembra slepenā ziņiņa par deportācijām:

Izsūtītie kopā	19 359	60 469
ģimenes		cilvēki
1941. g. tirgotāji, aizsargi u. c.	5 521	16 563
1945. g. vācieši un bezpavalstnieki	384	675
1949. g. kulaki	9 250	30 469
1949. g. notiesātie nacionālisti un bandītu ģimenes	4 254	12 762
Līdz 1960. gada 1. jūlijam atbrīvoti ar tiesībām dzīvot Latvijā	13 339	31 318

Ir vairāki faktori, kas liek šaubīties par dokumenta precizitāti. 1. Vēveris acimredzot pārskaitījis, jo izsūtīto ģimeņu skaits ir par 50 lielāks – 19 409. 2. Ir savādi un neticami, ka divos gadījumos deportēto ģimeņu caurmēra lielums ir tieši trīs cilvēki: 1941. gada deportācijās un 1949. gada notiesāto "nacionālistu un bandītu ģimeņu" izsūtīto skaitļos. 3. Izsūtīto skaits 1941. un 1949. gada deportācijās tikai aptuveni sakrīt ar citos dokumentos atrodamajiem skaitļiem; šeit tas ir lielāks. Visvairāk tomēr pamanāms fakts, ka šeit minētas tikai trīs deportācijas, no kurām 1945. gada deportācija apjoma ziņā liekas nenozīmīga. Tai pašā laikā ir zināms, ka aresti un deportācijas turpinājās visu Staļina valdīšanas laiku. Nereti no izsūtījuma atbrīvotos arestēja un izsūtīja atkal.

The KGB's Overview of the Deportations

The secret memorandum of the Latvian SSR KGB chairman Jānis Vēveris on 7 December 1962 concerning the deportations:

Total deported	19,359	60,469
families		persons
1941 merchants, Home Guards, etc.	5,521	16,563
1945 Germans and non-citizens	384	675
1949 kulaks	9,250	30,469
1949 sentenced nationalists and families of bandits	4,254	12,762
Released as of 1 July 1960 with the right to live in Latvia	13,339	31,318

There are several factors that cast doubt on the precision of this document: (1) Vēveris has obviously miscounted, because the total number of deported families as listed is 50 more, i.e. 19,409. (2) It is strange and unlikely that in two deportee totals, the number of members per family is exactly three, both in the 1941 deportation figures and the figures of "families of sentenced nationalists and bandits" of 1949. (3) The number of deportees in the 1941 and 1949 deportations only vaguely corresponds to the totals in other documents; here, it is larger. The most glaring error, however, is that only three deportations are mentioned, of which the 1945 numbers are seemingly negligible. At the same time it is known that arrests and deportations continued during the entire reign of Stalin. Often those who were given permission to return were arrested and deported again.

Nacionālkomunistu pretošanās Maskavai

Staļina nāve izraisīja cīņu par varu ne vien Komunistiskās partijas augstākajā vadībā Maskavā, bet arī padomju impērijas nomalēs. Staļina teroru aizstāja ārēji tolerantāka nostāja pret individuālām un sabiedrības brīvības izpausmēm, taču politisko un ideoloģisko kontroli paturot Komunistiskās partijas rokās.

Cīņā par Staļina varas mantojumu PSRS iekšlietu ministrs Lavrentijs Berija, atsaucoties uz Ļeņinu, lika uzsvāru nevis uz "centru", bet uz "savienotajām republikām" un "nacionālajiem kadriem". Berija cīņu pret Nikitu Hruščovu un Georgiju Maļenkovu ātri zaudēja: viņu apcietināja 1953. gada 26. jūnijā un nošāva 23. decembrī. Berijas nacionāli orientētās iniciatīvas jaunie Komunistiskās partijas vadītāji neturpināja, bet arī neatcēla. Tā pavērsās ceļš tā sauktajam nacionālkomunismam.

Nacionālkomunisti Latvijā it īpaši aktivizējās pēc 1956. gada PSRS Komunistiskās partijas XX kongresa, kurā Hruščovs atklāja Staļina laika noziegumus un nosodīja Staļina "personības kultu".

Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieks Eduards Berklavs ar domubiedriem sāka pretoties pārkrievošanai un Maskavas diktētajai saimnieciskajai politikai. Mēģināja ierobežot kolonizāciju – iedzīvotāju "mehānisko

164

Eduards Berklavs.

Sērģociņu kastišu etiķetes ar uzrakstiem latviešu valodā 1950. gadu otrajā pusē.

Matchbox covers in Latvian from the later 1950s – a small concession. From the left: State Art Museum in Riga, Latvian folk design, Ethnographic Open Air Museum.

National Communists Resist the Moscow Party Line

The death of Stalin created power struggles not only in the highest Communist circles in Moscow, but on the periphery of the Soviet empire as well. The terror of Stalin's reign was outwardly replaced with a more tolerant attitude towards individual and social expression, although the political and ideological power remained in the hands of the Communist Party.

In the struggle for Stalin's legacy, USSR interior minister Lavrenty Beria placed emphasis not on the "centre," but on the "union republics" and "national cadres," a position based on Lenin's theories. Beria, however, quickly lost the struggle against Nikita Khrushchev and Georgy Malenkov: he was arrested on 26 June 1953 and executed on 23 December. The new leaders of the Communist Party did not continue Beria's policies towards Soviet nationalities, but neither did they formally suspend them. Thus an opening was created for the rise of so-called "national Communism."

National Communists in Latvia became especially active after the XX Congress of the Communist Party of the Soviet Union in 1956, at which Khrushchev revealed the atrocities of Stalin's reign and condemned Stalin's "personality cult."

The Vice-Chairman of the Latvian SSR Council of Ministers Eduards Berklavs along with his colleagues, began to resist Russification and the economic policies dictated by Moscow. They attempted to limit colonisation – the "mechanical increase" of the population and the settlement of already Russified Soviet citizens in Riga and other

pieaugumu" – un jau pārkrieivoto padomju cilvēku novietošanu Rīgā un citās Latvijas pilsētās. "Berklavieši" tiecās arī atjaunot latviešu valodas likumīgās tiesības, pieprasot krievvalodīgajiem funkcionāriem divu gadu laikā apgūt latviešu sarunvalodu. Viņi centās palielināt latviešu īpatsvaru vadošos amatos, nodrošināt dzīvokļu piešķiršanu latviešiem, attīstīt Latvijā tradicionālās saimniecības nozares, atjaunot latvisko vidi.

Sevišķi svarīga bija atsacīšanās no Maskavas ieceltajiem un pārraudzītajiem savienoto republiku partiju centrālkomiteju otrajiem sekretāriem un ministru vietniekiem, kas bija istie Komunistiskās partijas līnijas pārraugi.

Eduards Berklavs (dz. 1914)

Berklavs bija spilgtākā nacionālkomunisma ideju meklētāja un īstenoāja personība. Naiva, bet patiesa, tā pierādīja komunistiskās ideoloģijas nesavienojamību ar humānajiem un nacionālajiem centieniem.

Latvijas brīvvalsts laikā Berklavs iesaistījās Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas palīgorganizācijās un piedalījās arī nelegālajā komjaunatnes darbā. Viņu notiesāja, un viņš izcieta cietumsodu. Grūtie ģimenes materiālie apstākļi, Maskavas radio propaganda un nepietiekamais izglītības un informētības līmenis ir Berklava paša minētie motīvi, kāpēc viņš atbalstīja 1940. gada padomju okupāciju. Kara laikā viņš bija dažādos amatos Sarkanarmijā, bet pēc kara atkal komjaunatnes un pēc tam Komunistiskās partijas darbā.

Kā Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieks Berklavs kļuva par konsekventāko nacionālkomunistu uzskatu paudēju. Pēc saspringtas cīņas par varu 1959. gadā Berklavu un viņa domubiedrus atcēla no amatiem. Berklavu nosūtīja uz Vladimiru "labprātīgā" trimdā, kur viņš astoņarpus gadus vadīja filmu iznomāšanas kantori.

Eduards Berklavs (b. 1914)

Eduards Berklavs was the most prominent figure to formulate and implement national Communist ideas in Latvia. His naive but honest persistence proved that Communist ideology could not be reconciled with humane and national ideals.

During the years of Latvia's independence, Berklavs was involved with Latvian Social Democratic Worker's Party auxiliaries, and was active in the underground Communist Youth organization. For his illegal political activities, he was sentenced to a prison term. Berklavs cites the difficult material situation in his family, Moscow radio propaganda and insufficient education and information as reasons for his support of the Soviet occupation in 1940. During the war, he held various positions in the Red Army, and thereafter continued his work in the Communist Youth and later in the Communist Party.

As Deputy Chairman of the Latvian SSR Council of Ministers, Berklavs became the most consistent proponent of national Communist beliefs. After a tense struggle for power in 1959, Berklavs and his followers were ousted from their positions. Berklavs was sent to Vladimir for "voluntary" exile, where he managed a regional Ministry of Culture motion picture distribution office for eight and a half years.

Latvian cities. "Berklavites" also strived to renew the official status of the Latvian language, demanding that Russian speakers in leading positions learn Latvian in two years. Their efforts included expanding the number of Latvians in leadership positions, increasing the allotment of living quarters to indigenous Latvians, investing in the development of branches of the economy traditional to Latvia, and fostering an environment that promoted Latvian culture.

Of particular importance was the refusal to accept the undersecretaries and deputy ministers whom the Communist Party in Moscow appointed in the Union Republics as enforcers of Party ideology.

Ievēribas cienīga bija turpmākā Berklava un Latvijas Komunistiskās partijas Centrālkomitejas spēkošanās. Partija centās panākt, lai Berklavs publiski nosoda savus politiskos uzskatus un agrāko darbību. Tas bija svarīgi, jo Berklavs bija pazīstams lielai daļai Latvijas intelligences un nacionāli domājošās sabiedrības. Viņa vārdu arī bieži izmantoja Rietumos, lai raksturotu pārkrievošanas politiku Latvijā.

Pēc atgriešanās Latvijā Berklavs noraidīja pazemojošos sadarbības priekšlikumus un tā zaudēja iespēju strādāt partijas nomenklatūras darbā, saņemot lielu pensiju un citas priekšrocības. Viņu norikoja darbā Rīgas Elektromašīnu rūpnīcā.

Berklavs turpināja pretošanos. Ar citiem vēl uzticamajiem nacionālkomunistiem viņš uzrakstīja "17 komunistu" vēstuli, ko 1972. gadā izdevās nelegāli nosūtīt Rietumeiropas komunistiskajām partijām un kas guva plašu atbalsi pasaules presē (sk. 178. lpp.). Čekai neizdevās atrast pārliecinošus pierādījumus, ka vēstuli sarakstījis Berklavs, bet viņu turpināja vajāt, aicinot uz "pārrunām" un izdarot kratišanas viņa mājā.

Sākoties tautas atmodai 80. gadu beigās, Berklavs kļuva par vienu no Latvijas Nacionālās neatkarības kustības (LNNK) vadītājiem.

The continuing battle of Berklavs with the Central Committee of the Communist Party of Latvia is most remarkable. The Party attempted to extract from Berklavs a public renunciation of his political views and earlier actions. This renunciation was especially important because Berklavs was well known among the Latvian intelligentsia and in nationally-minded social circles. His name was also frequently used in the West in connection with the politics of Russification in Latvia.

Upon returning to Latvia, Berklavs rejected demeaning proposals to co-operate with the authorities, and subsequently lost the opportunity for a high-ranking career in the Party nomenklatura, a generous state pension, as well as other privileges. He was assigned to work in an electronics equipment factory in Riga.

Berklavs, however, continued to resist. With other national Communists whom he still trusted, he wrote the "Letter of Seventeen Latvian Communists," which he managed to send illegally to Western European Communist Parties, where it gained widespread attention in the international press (see p. 178). The KGB was unsuccessful in finding concrete evidence that Berklavs had authored the letter, but he was nonetheless persecuted: he was called in for "discussions" with the authorities and his home was searched repeatedly.

With the onset of the national renewal in the late 1980s, Berklavs became one of the leaders of the Latvian National Independence Movement (LNNK).

"Atkusnis" kultūras dzīvē

Politiskā "atkušņa" situāciju izmantoja radošā inteliģence, kuru pēc Staļina laika politiskajām vajāšanām daļēji rehabilitēja. Oficiālu atzīšanu un pat atbalvojumus saņēma vairāki agrāk represēti zinātnieki un mākslinieki.

Latviešu literatūras un kultūras dzīve sāka atbrīvoties no iepriekšējā laikmeta uzspiestās sociālistiskā reālisma vienveidības. Literatūrā neparastus tematiskos meklējumus ienesa jaunā, komunisma laikā izglītotā paaudze. Parādījās atklāta un slēpta kritika par padomju iekārtas negatīvajām sabiedriskajām parādībām, par Komunistiskās partijas birokrātiju, pirmo reizi pieminēja deportācijas un latviešu leģionārus. It īpaši nozīmīga kļuva tematika ar nacionālu raksturu – vēsture, etnogrāfija, folklorā, Latvijas daba un kultūras īpatnības. Šādā garā sacerētus darbus lasītāji lielos metienos izpirka jau drīz pēc publicēšanas. Arī tēlotājā mākslā plakātiskās padomju slavināšanas vietā sākās jauni formas un satura meklējumi.

Sāka izvērtēt bibliotēku "specfondus", kas bija pieejami tikai ar sevišķu Komunistiskās partijas Centrālkomitejas atļauju, un nodot atklātībai izmeklētu Latvijas neatkarības laika filozofu, literātu, mūziķu un citu autoru darbus. Zinātniskajās diskusijās sāka runāt par vērtīga vēsturiskā arhitektūras un mākslas mantojuma saglabāšanu.

Publiskajās diskusijās atsevišķi preses izdevumi palaikam atļāvās paust pretēja viedokļa uzskatus, tostarp par tādām agrāk pilnīgi aizliegtām tēmām kā mākslas partijiskums, sociālistiskā reālisma izpratnes daudzveidība.

166

Eduards Berklavs pasniedz Goda rakstu diriģentam Jānim Dūmiņam.

Eduards Berklavs presents a diploma of recognition to the conductor Jānis Dūmiņš.

Ojāra Vācieša *Ugunis* titullapa.

Title page of Ojārs Vācietis' poetry collection *Ugunis* (In Fires).

The "Thaw" in Cultural Life

The cultural elites benefited from the political "thaw", and after Stalin's reign of political persecutions, some were politically rehabilitated. Several formerly repressed scholars and artists gained official recognition and even some awards.

Latvian literary and cultural life began to lose the restraints of the earlier forced uniformity of Socialist Realism. In literature, a young, Communist-educated generation started introducing new themes previously kept from the public discourse by censors. Open and veiled criticism of negative social effects of the Soviet regime and Communist bureaucracy appeared, while deportations and Latvian legionnaires were mentioned for the first time. The theme of national identity – encompassing history, ethnography, folklore, Latvian landscape and culture – became especially significant. Works written in this spirit were sold out shortly after their publication. In the visual arts, blatant poster-like praise of Soviet life was replaced by new explorations of form and theme.

"Special closed collections" in libraries, which had been available only with the permission of the Communist Party Central Committee, were reassessed, and the works of selected philosophers, writers, musicians and other authors of the independence period were again available to the public. The preservation of valuable historic architecture and art was addressed in scholarly discussions.

Some periodical publications at times dared to participate in public discourse by publishing dissenting opinions, including topics that were formerly off limits, such as Communist partisanship in art and socialist realism.

Austrumeiropas nemieru atbalsis Latvijā

Katru reizi, kad komunistu dominētajā "sociālisma valstu nometnē" Austrumeiropā notika protesti vai sacelšanās pret PSRS hegemoniju, Latvijā pastiprinājās pretpadomju aktivitātes.

Sacelšanos Ungārijā 1956. gada oktobrī un novembrī PSRS armija nežēlīgi apspieda. Šis notikums atbalsojās arī okupētajā Latvijā, gan tikai morāla atbalsta limenī. Ungārijas notikumu laikā 1956. gada rudenī čekas uzieto nelegālo pretpadomju lapiņu skaits (274), salīdzinot ar iepriekšējo gadu, bija trīskāršojies. Jaunais dzejnieks Ojārs Vācietis rakstīja:

Krīt Budapeštā sniegs,
balts, neskarts krīt un brīnās.
Uz sakropļotiem pieminekļiem krīt,
uz saskrāmbātās ielas krīt
Un nevar saprast, kas uz akmeņiem
ir lējis tik daudz vīna...

("Krit Budapeštā sniegs", 1956, krājumā *Ugunis*, 1958)

Tai pašā laikā asiņainās Ungārijas sacelšanās beigas un reāla Rietumu atbalsta trūkums Latvijā nozīmēja beigas cerībām uz drīzu atbrīvošanu, ko līdz tam bija uzturējusi Rietumu aukstā kara propaganda.

Baznīca un tauta

Baznīca atsaucās tautas noskaņojumam. Komponista Andreja Jurjāna 100. dzimšanas dienas atceres koncertā 1956. gada novembrī Vecajā Ģertrūdes baznīcā Žermēna Heine-Vāgnere dziedāja solo viņa kantātē *Tēvzemei*: "Kungs, Dievs, Tevi lūdzam, / Kungs, Dievs, mūs klausī! / Ar savu visspēcīgo roku / Novērsi tēvijai ļaunu..." Čeka ziņoja, ka pasākumu apmeklējuši ap 900 klausītāju, daudzi raudājuši. Turpmākos koncertus aizliedza.

The Church and the State

The Church responded to the sentiments of the people. In November of 1956, at the 100-year birthday memorial concert for composer Andrejs Jurjāns in St. Gertrude's Church, Žermēna Heine-Vagnere performed the solo for his cantata *Tēvzemei* (For the Fatherland), singing "Lord God, we Pray to You / Lord God, listen! / With Your most powerful hand / Turn away evil from our homeland..." The KGB reported that some 900 listeners had attended the event, and that many had had tears in their eyes. Further concerts were forbidden.

Ojārs Vācietis (1933–1983).

Echoes of the Unrest in Eastern Europe

After every protest or uprising against the Soviet domination in the Communist-dominated "camp of socialist states" in Eastern Europe, anti-Soviet activities in Latvia gained strength.

The uprising in Hungary in October and November of 1956 was brutally suppressed by an invasion of the Soviet Army. This event sent echoes of moral support and response through Latvia, as the number illegal anti-Soviet pamphlets (274) discovered by the KGB had tripled as compared to the year before. The young poet Ojārs Vācietis wrote:

In Budapest the snow falls,
white, untouched it falls and wonders.
On crippled monuments it falls,
on the scarred street it falls
And cannot understand, who, on the cobblestones,
has poured so much wine...

(From the collection *Ugunis*, 1958, translated by Baiba Kaugara)

At the same time, the bloody end of the Hungarian uprising and lack of real Western support marked an end to hopes, sustained until then by Cold War propaganda, that there would be liberation any time soon.

Spraugas "dzelzs aizkarā"

Līdz Staļina nāvei "dzelzs priekšsargs" Latviju gandrīz hermētiski noslēdza no ār pasaules, bet "atkušņa" laikā mainījās arī padomju politika attiecībā pret sakariem ar ārvalstīm.

Latvijas iedzīvotājiem radās lielākas iespējas sarakstīties ar radiem un draugiem ārzemēs. Ārzemēs dzīvojošajiem latviešiem savukārt pavērās ceļš viesoties Latvijā. Šie kontakti noritēja kontrolētā veidā un čekas pārraudzībā.

Lai gan okupācijas vara veica visu iespējamo, lai ierobežotu, kontrolētu un manipulētu informāciju no Rietumu pasaules, bažas drīz radīja fakts, ka tauta pati meklēja kontakta iespējas. Jau 1959. gadā oficiālie avoti minēja, ka 230 000 Latvijas iedzīvotāju, "neliela republika", sarakstās ar ārzemēm. Korespondenci atvēra, lasīja un arī aizturēja čeka, bet tā turpinājās.

Bija gandrīz neiespējami saņemt atļauju izbraukt no PSRS, pat ģimeņu apvienošanas nolūkos. Atteikumiem izmantoja standarta argumentāciju, ka pieprasītājs paužot nacionālistiskus uzskatus vai – ka ģimeņu apvienošana varot notikt arī Latvijā.

Komunisma propagandas izplatīšanai Rietumos dzīvojošo latviešu vidū, tūrisma un repatriācijas veicināšanai čekas vadībā izveidoja sevišķu "Komiteju kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs", kas izplatīja savu avīzi un citus propagandas materiālus. Pazīstamus latviešu kultūras darbiniekus trimdā centās pierunāt atgriezties Latvijā.

168

Ārzemju tūristi Latvijā drīkstēja apmeklēt tikai Rīgu. 1956. gadā apstiprināja īpašu, ārzemniekiem rādāmu vietu sarakstu, kur drīkstēja aizbraukt tikai ar čekas kontrolētās tūrisma aģentūras *Intūrist* vai Kultūras sakaru komitejas starpniecību.

Cenzūras darbs. Vēstule no ASV ar 1963. gada 28. jūnijā datētu aģenta Viļčika parakstītu cenzūras bandoli, ziņojot, ka vēstules rakstītājs saņemējam Latvijā raksta par kāda paziņas ierašanos Latvijā tūristu grupas sastāvā un piedāvā iespēju tikties.

Censorship at work. A letter written from the US with censor Vilchik's 28 June 1963 annotation on a paper band reporting that the letter's author writes the recipient in Latvia about an impending visit of an acquaintance as member of a tourist group and offers a chance to meet.

Rietumu latviešu tūristi paraugkolhoza apskatē.

Exile Latvian tourists from the West inspect a model kolkhoz.

Cracks in the "Iron Curtain"

Before Stalin's death the "iron curtain" had formed an airtight seal between Latvia and the outside world. During "the thaw" Soviet policies concerning contacts with foreign countries became less rigid.

For the inhabitants of Latvia, more opportunities opened up for corresponding with relatives and friends in foreign countries. Latvians living abroad, in turn, could again visit Latvia. These contacts proceeded, however, under KGB control and supervision.

The occupation authorities did everything possible to limit, control and manipulate information coming from the West. They were soon even more concerned by the fact that people in Latvia themselves sought opportunities to make contacts with those outside the USSR. Official statistics of 1959 mentioned that 230,000 inhabitants of Latvia, "a small republic," were writing to foreign countries. The correspondence was opened, read and sometimes confiscated by the KGB, but nonetheless it continued.

It was nearly impossible to gain permission to leave the USSR, even to unite a family. In denying requests, a standard reason was given that the requester was voicing nationalistic opinions, or that it was also possible to unite a family in Latvia.

To spread Communist propaganda among Latvians in the West and to further tourism and repatriation, the KGB formed a special Committee for Cultural Relations with Latvians Abroad. It also attempted to convince well-known Latvian cultural figures in exile to return to Latvia.

Foreign tourists were only allowed to visit Riga. In 1956, a list of other places, specially prepared for foreign tourists, was approved. To visit these sites, visitors had to use the KGB-controlled tourist agency *Intourist*, or the help of the Cultural Relations Committee.

Nacionālkomunistu atstādināšana

Kremlim pakļāvīgā Latvijas Komunistiskās partijas vadības daļa, kuras sastāvā bija daudzi no PSRS ieceļojuši latviešu tautības komunisti ar vājām latviešu valodas zināšanām, un Baltijas Kara apgabala vadība uztvēra nacionālkomunistu aktivitātes ar bažām un pat bailēm.

Lai apturētu nacionālkomunisma draudus, 1959. gada vasarā no Maskavas ieradās īpaša izmeklēšanas komisija. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālkomiteja pieņēma tās atzinumus un atzina Eduarda Berklava "kļūdas", it sevišķi noteikumus, kas lika valodas nepratējiem mācīties latviski, pastiprināja latviski runājošo ipatsvaru vadošos amatos un ierobežoja ieceļotāju pierakstīšanos Rīgā un Jūrmalā. Kad Berklavs atteicās atzīt savu vainu, viņu atstādināja no visiem amatiem. Komunistiskās partijas vadību Latvijā pārņēma Kremlim sevišķi padevīgais Arvīds Pelše, kas nekavējoties sāka partijas kadru tīrīšanu, kultūras dzīves pakļaušanu ciešai kontrolei un Maskavas saimniecisko plānu bezierunas izpildīšanu.

Turpmākajos gados par "buržuāziskā nacionālisma" politiku ar atbrīvošanu no darba sodīja ap 1500 Komunistiskās partijas, ministriju, pašvaldību un iestāžu darbinieku.

Nikita Hruščovs, PSRS Ministru padomes priekšsēdētājs un PSRS Komunistiskās partijas Centrālkomitejas pirmais sekretārs, pavada Vācijas Sociālistiskās vienības partijas Centrālkomitejas pirmo sekretāru Valteru Ulbrihtu Latvijā 1959. gadā.

Nikita Khrushchev, Chairman of the Council of Ministers of the USSR and First Secretary of the Central Committee of the USSR Communist Party accompanies the First Secretary of the Central Committee of the Socialist Unity Party of the German Democratic Republic Walter Ulbricht on a visit to Latvia in 1959.

Hruščova skaidrā valoda

Nacionālkomunistu atstādināšanu 1959. gada vasarā ievadīja Nikitas Hruščova un Vācijas Demokrātiskās Republikas komunistu delegācijas vizīte Latvijā. Īsi pirms aizbraukšanas, saņēmis papildu sūdzības no armijas virsniekiem, Hruščovs nosodīja Berklavu un draudēja viņu "noslaucīt no zemes virsas".

Khrushchev's Plain Talk

The unseating of National Communists in the summer of 1959 was started when Nikita Khrushchev and a Communist delegation from the German Democratic Republic visited Latvia. Having received additional complaints from army officers concerning Berklavs shortly before his arrival, Khrushchev condemned him and threatened to "wipe him off the face of the earth."

The Ousting of the National Communists

The leaders of the Communist Party of Latvia, many of whom had relocated from other parts of the USSR and had a weak command of the Latvian language, and the leadership of the Baltic Military District regarded the activities of the national Communists with concern and even fear.

To thwart the perceived threats of national Communism, a special investigation committee arrived from Moscow in the summer of 1959. The Central Committee of the Communist Party of Latvia accepted its findings and recognised the "mistakes" of Eduards Berklavs. Among his main "mistakes" were requirements for non-Latvian speakers to learn the Latvian language, for increasing the proportion of Latvians in leading positions, and for limiting the settlement of immigrants in Riga and Jūrmala. When Berklavs refused to acknowledge his guilt, he was released from all of his positions. Arvīds Pelše, who was extremely compliant with the Kremlin, took over the Communist Party leadership. He immediately began to cleanse the Communist Party membership, subjected cultural life to firm Party control, and without protest fulfilled Moscow's economic plans.

In the following years, about 15,000 Communist Party members, state and local government workers were fired because of their "bourgeois nationalism".

LATVIJAS INDUSTRIALIZĀCIJA UN KOLONIZĀCIJA

Jauns industrializācijas un imigrācijas vilnis • Tradicionālās kultūrvides
atsvešināšana un izpostīšana • Krīze lauksaimniecībā • Pārkrievošana
un sovjetizācija • Pretošanās un politiskas represijas • Trimdas aktivitātes

08.11.60.: ASV vēlēšanās uzvar Džons F. Kenedijs (*John F. Kennedy*). • 13.08.61.: Vācijas Demokrātiskā Republika slēdz robežu ar Rietumberlīni; sāk celt Berlīnes mūri. • 22.11.63.: Atentātā nogalina ASV prezidentu Kenediju; viņa vietā stājas Lindons B. Džonsons (*Lyndon B. Johnson*). • 15.10.64.: Hruščovs spiests atteikties no PSKP CK pirmā sekretāra amata; viņa vietā nāk Leonīds Brežņevs. • 13.08.66.: Ķīnas Tautas Republikas KP CK pasludina "kultūras revolūciju" pret inteliģenci. • 27.05.68.: Ar likumu par cenzūras atcelšanu un politisko ieslodzīto amnestiju sākas "Prāgas pavasaris". • 20.08.68.: PSRS karaspēka vadībā likvidē "Prāgas pavasari". • 05.11.68.: Par ASV prezidentu ievēl Ričardu M. Niksonu (*Richard M. Nixon*). • 20.07.69.: ASV astronauts Nīls Armstrongs (*Neil Armstrong*) ir pirmais cilvēks uz Mēness. • 07.12.70.: Vācijas Federatīvā Republika atzīst Oderas–Neises robežu. • 09.08.73.: ASV prezidents Niksons spiests atkāpties "Votergeitas afēras" dēļ. • 13.02.74.: PSRS izraida rakstnieku Aleksandru Solženicinu. • 30.04.75.: Ziemeļvjetnamas armija ieņem Saigonu; beidzas Vjetnamas karš. • 01.08.75.: Helsinku EDSK noslēguma dokumentu paraksta 30 valstu delegāti, ieskaitot ASV un PSRS. • 25.12.79.: PSRS iebrūk Afganistānā. • 14.08.80.: Gdanskas kuģu būvētavas streikotāju masveida akcijas, kas noved pie neatkarīgās arodbiedrības *Solidarność* reģistrācijas Leha Valensas vadībā. • 04.11.80.: Par ASV prezidentu ievēl Ronaldu Reiganu (*Ronald Reagan*). • 10.11.82.: Leonīda Brežņeva nāve; par PSKP CK ģenerālsekretāru kļūst Jurijs Andropovs. • 09.02.84.: Jurijs Andropova nāve; par PSKP ģenerālsekretāru kļūst Konstantīns Čerņenko.

THE INDUSTRIALISATION AND COLONISATION OF LATVIA

1959–1985

A new wave of industrialisation and immigration • Russification and Sovietisation
• The farming crisis • The alienation and destruction of traditional cultural environment • Resistance and political repression • The activities of exile Latvians

8 November 1960: John F. Kennedy elected US President.
• 8 August 1961: The German Democratic Republic closes the border with West Berlin and begins construction of the Berlin Wall. **• 22 November 1963:** The assassination of President Kennedy; Lyndon B. Johnson is sworn in. **• 15 October 1964:** Khrushchev is forced to resign as General Secretary of the Communist Party of USSR; he is replaced by Leonid Brezhnev. **• 13 August 1966:** The Communist Party of the People's Republic of China announces a "cultural revolution" against democratically inclined intelligentsia. **• 27 May 1968:** The "Prague Spring" begins as laws are passed cancelling censorship and declaring amnesty for political prisoners. **• 20 August 1968:** Soviet-led invasion of Czechoslovakia to liquidate "Prague Spring". **• 5 November 1968:** Richard M. Nixon is elected US President. **• 20 July 1969:** US astronaut Neil Armstrong is the first human being on Moon. **• 7 December 1970:** The German Federal Republic recognises the Oder–Neisse border. **• 9 August 1973:** US President Nixon resigns in the wake of the Watergate Affair. **• 13 February 1974:** USSR banishes writer Alexander Solzhenitsin. **• 30 April 1975:** Saigon falls to North Vietnam; ending of the war in Vietnam. **• 1 August 1975:** The final accords of the international Helsinki Conference on European Security and Cooperation are signed by 30 states, including the USA and the USSR. **• 25 December 1979:** USSR invades Afghanistan. **• 14 August 1980:** Strikes at the shipyards of Gdansk, Poland, lead to the registration of the independent labour union *Solidarnosc* under the leadership of Lech Wałęsa. **• 4 November 1980:** Ronald Reagan elected US President. **• 10 November 1982:** Death of Leonid Brezhnev; Yuri Andropov succeeds him as General Secretary of the Central Committee of the USSR Communist Party. **• 9 February 1984:** Death of Yuri Andropov; he is succeeded by Konstantin Chernenko.

Padomju propagandas plakāti par produkcijas pieauguma tempiem, "pateicoties nesatricināmajai padomju tautu draudzībai un padomju republiku brālīgajai palīdzībai".

Soviet propaganda posters in Latvian and Russian showing the purported percentage rise in industrial production "as a result of the unshakeable friendship of Soviet peoples and the fraternal help of the Soviet republics."

Fonā – latvieši miličā uzraudzībā pulcējas pie pirmā Latvijas Valsts prezidenta Jāņa Čakstes kapa.

Background: Watched over by a militiaman, Latvians gather around the gravesite of the first President of the Republic Jānis Čakste.

"Stagnācija" un restalinizācija

Nacionālkomunisma apspiešana un Maskavai pakļāvīgas Komunistiskās partijas vadības iecelšana Latvijā notika nedaudzus gadus pirms pārmaiņām Maskavā. Iekšējā PSRS Komunistiskās partijas Centrālkomitejas apvērsumā 1964. gada oktobrī Ņikita Hruščovs zaudēja savu amatu. Viņa vietā par Padomju Savienības Komunistiskās partijas ģenerālsekretāru iecēla Leonīdu Brežņevu. Brežņeva valdīšanas laiks pazīstams ar nosaukumu "stagnācija".

"Stagnāciju" raksturoja pastiprināta birokratizācija, saimnieciskās dzīves centralizācija, smagās un militāri stratēģiskās rūpniecības attīstīšana sacensībā ar Rietumu valstīm, bet tai pašā laikā ekonomiska lejupslīde un nespēja nodrošināt iedzīvotājus ar patēriņa precēm. Garīgajā un sabiedriskajā dzīvē Brežņeva laiks nozīmēja daļēju atgriešanos pie Staļina laika represīvajām metodēm.

Latvija šai laikā kļuva par kolonizētu zemi, kuras saimniecisko un politisko dzīvi noteica Maskavā. Maskavas politika Latvijas pamattautu noveda pie etniskas izdzīvošanas galējās robežas.

"Stagnation" and Restalinisation

The suppression of national Communists and the appointment of Party leaders submissive to Moscow took place in Latvia a few years before changes were implemented in Moscow. During the October 1964 internal coup of the Communist Party's Central Committee, Nikita Khrushchev lost his position as General Secretary to Leonid V. Brezhnev. The period of Brezhnev's rule is known as "stagnation".

"Stagnation" was characterised by increasing bureaucratisation, economic centralisation and the development of heavy and military industry to compete with the West. Simultaneously, the economy regressed and could no longer supply the population with consumer goods. In cultural and social life, the Brezhnev era meant a partial return to the repressive methods of Stalin's regime.

During this time, Latvia became a colonised country whose economic and political life was dictated by the mandates of Moscow. These policies brought the Latvians to the very edge of ethnic extinction.

Jaunā komunistu vadība Rīgā. Latvijas Komunistiskās partijas XVIII kongresa prezidijs 1961. gada septembrī. Pie runātāja pulsts LKP CK pirmais sekretārs Arvids Pelše.

The new Communist leadership in Riga. The presidium of the XVIIIth Congress of the Latvian Communist Party, September 1961. At the rostrum the First Secretary of the LCP Arvids Pelše.

Nomenklatūra

Brežņeva valdīšanas laikā nostabilizējās Komunistiskās partijas elite – nomenklatūra jeb vadošo darbinieku saraksti partijā un valsts pārvaldē ar privilēģijām atalgojumā, īpašām apkalpošanas iestādēm, paaugstinātām pensijām un citām privilēģijām. Latvijā pastāvēja Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālkomitejas Politbiroja, Latvijas Komunistiskās partijas Centrālko-

Kadru maiņa. Kad Arvīds Pelše kļuva par Vissavienības Komunistiskās partijas Politbiroja locekli 1966. gadā, Augusts Voss kļuva par Latvijas KP pirmo sekretāru. Uzņēmumā viņš atklāj Latviešu sarkano strēlnieku muzeju 1970. gada 22. aprīlī. Muzeja ēkā tagad mit Latvijas Okupācijas muzejs.

Changing cadres. When Arvīds Pelše became a member of the Politburo of the All-Union Communist Party in 1966, Augusts Voss replaced him as First Secretary of the Latvian Communist Party. He is pictured opening the new Museum of the Latvian Red Riflemen on 22 April 1970. The building now houses the Occupation Museum.

Nomenclature

The Communist Party elite – the so-called nomenclature (*nomenklatura*) or the Party leadership lists – became established during the rule of Brezhnev. Listed members of the Party were awarded higher salaries and pensions; special stores and other privileges were available to them. In Latvia, there were several levels of nomenclature: the nomenclature of the USSR Communist Party's Central Committee's Politbureau, the nomenclatures of the Bureau

Partija tautas mutē

Augusts Voss citēts LKP CK plēnumā: "Biedri! Pēdējā laikā izplatījās baumas, ka automašīnā manā vietā vadā izbāzeni. Tad nu lūk, es paziņoju ar pilnu atbildības sajūtu, ka šīs baumas ir noziedzīgi partijas apmelojumi. Patiesībā ir tā, ka automašīnā izbāzeņa vietā vadā mani!"

Nikita Hruščovs, atgriezies no ASV, atbildēja uz jautājumu, kā amerikāņi dzīvo: "Lai viņi pamēģina uzcelt komunismu, tad redzēs, kā ies."

Biedrs Meņnihs, Latvijas Komunistiskās partijas CK lektoru grupas vadītājs, pēc lekcijas atbild uz jautājumu: "Biedri Meņnih! Kādi būs Komunistiskās partijas rezultāti ciņā par mieru visā pasaulē?" – "Biedri! Komunistiskā partija cīnīsies par mieru visā pasaulē tā, ka imperiālista noietnē nepalikis akmens uz akmeņa."

mitejas biroja, pilsētu un rajonu Komunistiskās partijas biroju nomenklatūra. PSKP CK nomenklatūrā ietilpa LKP CK vadība. Nomenklatūras darbiniekus nevarēja iecelt vai atbrīvot no darba bez augstākas LKP komitejas atļaujas un lēmuma. Zemākajā pakāpē bija sistēmai padevīgi atbalstītāji un cildinātāji, jo arī tiem piešķīra jaunus dzīvokļus, bez rindas ļāva iegādāties automašīnas, iepirkties īpaši apgādātos veikalos un atļāva braukt uz ārzemēm kā tūristiem.

of the Latvian Communist Party's Central Committee, and its city and region central bureaus. The Latvian Communist Party's Central Committee's leadership belonged to the nomenclature of the USSR Communist Party's Central Committee. Those in nomenclature positions could not be promoted or laid off without the permission and decision of the LCP. In the lower ranks were those submissive to the system who supported and praised it, for they also received new housing, new cars without a long waiting period, permission to shop in special stores and to visit foreign countries as tourists.

What the People Said about the Party

Augusts Voss, the First Secretary of the Latvian Communist Party, cited at a Party conference: "Comrades! Lately the rumour has spread that a mannequin is riding in the car in my place. Let me tell you, with a full sense of responsibility, that these rumours are nothing but criminal lies about the Party. In truth, it is I who is riding in the car in place of a mannequin."

Nikita Khrushchev has just returned from the United States and is asked how Americans live. His answer: "Let them just try to build Communism, and we'll see how they succeed."

Comrade Mennikh, leader of a lecturers' group of the Latvian Communist Party's Central Committee answers a question after a lecture: "Comrade Mennikh! What will be the outcome of the Communist Party's battle for peace in the world?" – "Comrade! The Communist Party will battle for peace in the entire world so that in the imperialist camp there will be no stone left upon stone."

Rūpniecības internacionalizācija un nelatviešu ieplūdums

Nacionālkomunistu centienus rūpniecību balstīt uz tradicionālajām vieglās rūpniecības nozarēm, tās modernizējot un tajās izmantojot vietējo darbaspēku, Maskava bija apspiedusi. Latvijas Komunistiskās partijas jaunā vadība pakļāvās Maskavas centralizētajai plānošanai, kas paredzēja attīstīt smago un militāro rūpniecību vispārējām PSRS vajadzībām.

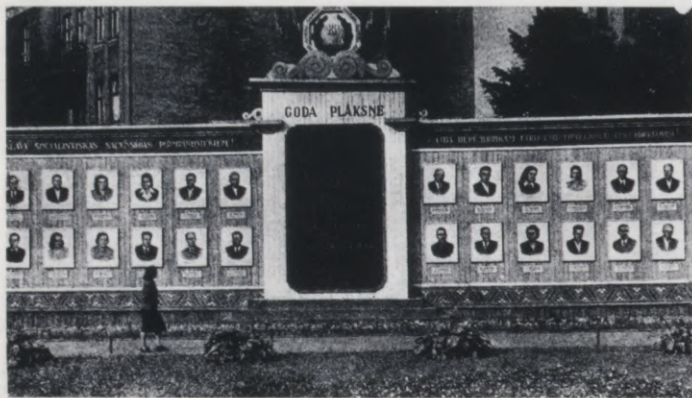
No 60. gadu sākuma triecienu tempā projektēja un cēla lielas rūpnīcas Ogrē, Daugavpilī, Valmierā, Liepājā un Rīgā. Militāri ekonomisko kāpinājumu rūpniecībā pastiprināja "Čehoslovāķijas krīze" 1968. gadā un sekmīgā ASV ekspedīcija uz Mēnesi 1969. gadā.

Forsējot smagās un militārās rūpniecības nozares, novārtā palika patēriņa preču ražošana. "Deficīts" kļuva par ikdienas vārdu. Plauka "ēnu ekonomika". Kritās darba produktivitāte. Strauji pieauga inflācija. Tautā smējās: "Viņi izliekas, ka maksā, bet mēs – ka strādājam."

Rūpniecības attīstībai nepieciešamo darbaspēku un celtniekus Latvijā iveda no PSRS un apgādāja ar labiem dzīvokļiem, samazinot latviešu īpatsvaru republikā. Veselu nozaru (rūpniecības, celtniecības, dzelzceļa, flotes) un lielo uzņēmumu vadību nodeva iebrāucējiem no "brālīgajām padomju republikām". Tautsaimniecībā un pārvaldē dominēja krievu valoda.

Komunistu propagandas ietekmē radās padomju mīts par Latvijas agrāko ekonomisko atpalicību un "krievvalodīgo" īpašo ieguldījumu Latvijas tautsaimniecībā.

174

Goda plāksne ražīgākajiem strādniekiem.

A plaque of honour for excellence in the workplace.

Jauna pilsētas rajona būvniecība Juglā. Jaunajos rajonos galvenokārt dzīvoja ieceļotāji.

Building a new Riga city district in Jugla. The new districts provided housing mostly for immigrants.

Internationalisation of Industry and Immigration in Latvia

Moscow suppressed the efforts of national Communists to re-establish traditional sectors of light industry by modernising them and employing local workers. The new leaders of the Latvian Communist Party gave in to centralised planning from Moscow that called for the development of heavy and military industry for the general needs of the USSR.

From the beginning of the 1960s on, large factories were planned and built at an accelerated pace in Ogre, Daugavpils, Valmiera, Liepāja and Rīga. The "Czechoslovakian Crisis" in 1968 and the successful US expedition to the Moon in 1969 intensified the military-economic expansion of industry.

With the forced development of heavy and military industry, the production of consumer goods was neglected. "Deficit" became a common word; a shadow economy flourished. Productivity fell, while inflation increased rapidly. The people laughed: "They pretend to pay us, and we pretend to work."

The workforce essential for industrial development was brought in from the USSR and given priority housing, thus lowering the proportion of Latvians in the country. The leadership of entire industrial sectors (manufacturing, construction, railways, merchant marine) and large enterprises was entrusted to immigrants from the "brotherly Soviet republics." The Russian language was standard in economy and government.

Communist propaganda developed a myth about the "backward" former Latvian economy and the special contributions made by the "Russian speakers."

Strādnieku protesti

Padomju varai negaidīti bija strādnieku protesti atsevišķos uzņēmumos. Strādnieki atsacījās iet darbā, protestējot, ka veikalos neko nevar nopirkt. Pēc tam strādniecību ar t. s. "deficīta" precēm sāka apgādāt darbavietās.

Worker Protests

The Soviet regime was surprised by worker protests, which broke out in various factories. Employees refused to go to work protesting that there was nothing to buy in stores. Consequently, workers were provided with so called "deficit" goods at their workplaces.

Manufaktūras preču pārdošana strādniekiem fabrikā.

Direct sale of manufactured goods to workers in a factory.

Latviešu skaita proporcionāla samazināšanās

Demogrāfiskās situācijas dramatiskās pārmaiņas vislabāk raksturo latviešu tautības iedzīvotāju proporcionālā samazināšanās, it sevišķi Rīgā, kur dzīvo vairāk nekā trešdaļa no visiem Latvijas iedzīvotājiem.

	Latvieši	Latvijā	Rīgā
1935. g.	1 473 000	75%	63%
1959. g.	1 298 000	62%	45%
1989. g.	1 388 000	52%	37%

Demogrāfisko situāciju Latvijā pasliktināja ne vien ieceļotāji, bet arī atvaļinātais armijas personāls. Ieviešot jaunu militāro tehniku 60. gadu sākumā, PSRS valdība nolēma samazināt Padomju armijas sastāvu. Jau pirmajā demobilizācijas gadā ap 3000 atvaļināto virsnieku apmetās uz dzīvi Latvijā, un 83% no tiem izvēlējās Rīgu. Šiem cilvēkiem bija tiesības tūlīt saņemt dzīvokļus un iegūt citas priekšrocības. Turpmāk šis process attīstījās vēl dinamiskāk.

The Proportional Decrease of Latvians

The demographic situation in Latvia is best described in terms of the decrease of ethnic Latvians, especially in Riga, which is home to more than one-third of the population.

	Latvians	In Latvia	In Riga
1935	1,473,000	75%	63%
1959	1,298,000	62%	45%
1989	1,388,000	52%	37%

The demographic situation in Latvia was worsened not only by immigrants, but also by retired USSR army personnel. With the introduction of new military technology in the beginning of the 1960s, the USSR government decided to decrease the size of the army. Already in the first year of demobilisation, some 3000 retired officers moved to Latvia. Of these, 83% chose to live in Riga. In the following years, this process continued even more dynamically.

Sovjetizācija izposta Latvijas lauksaimniecību

Piespiedu kolektīvizācija Latvijā bija izraisījusi strauju lauksaimniecības lejupslīdi, kas turpinājās līdz pat okupācijas beigām 1991. gadā.

Oficiālā politika – no viensētu likvidēšanas līdz personiskā īpašuma ierobežošanai – veicināja zemniecības izzušanu, jaunā "lauku proletariāta" veidošanos un katastrofālu produktivitātes samazināšanos.

Lejupslīdi centās novērst ar kolhozu apvienošanu un centralizētu vadīšanu. Kolhozu priekšsēdētāji saņēma neskaitāmus plānus, pavēles, direktīvas, rīkojumus. Tos papildināja Maskavas organizētas kampaņas audzēt Latvijā agrāk nepazīstamas un apstākļiem pat nepiemērotas kultūras (topinambūru, kukurūzu), kas izspieda tradicionālās kultūras (āboliņu, griķus, linus).

Lai noturētu strādājošos cilvēkus laukos, bankrotējušos kolhozus pārveidoja par sovhoziem, t. i., padomju saimniecībām, ko uzturēja valsts.

Sešdesmito gadu sākumā Latvijā sākās pārtikas produktu trūkums, ko dažādās reformas nesekmīgi centās pārvarēt, piemēram, atļaujot pārtikai izmantot "pazeminātas kvalitātes", patiesībā – lopbarības graudus.

Tai pašā laikā turpinājās kampaņa pret laucinieku personisko īpašumu. Kolhozniekiem aizliedza palielināt nelielo atļauto piemājas zemi un personiskajā īpašumā esošo lopu skaitu, ierobežoja palīgsaimniecību un dzīvojamo ēku atļauto lielumu. Par "neperspektīvām" nosauca visas savrupmājas un arī nelielos ciemus. To vietā cēla jaunus kolektīvus ciematus ar lielām daudzdzīvokļu ēkām.

176

Rinda pēc piena Saldū.

Lining up for milk in Saldus.

"Privātīpašnieciskā apziņa"

Komunistiskā ideoloģija par iznīdējamu atzina t. s. "privātīpašniecisko apziņu". Pat ābecē rakstīt par "manu dārziņu" vai "manu māju" bija nopietna politiska kļūda. Kamēr norisinājās šī ideoloģiskā cīņa pret personisko īpašumu, visproduktīvākās izrādījās tieši sīkās, intensīvi apsaimniekotās, bet oficiāli nicinātās piemājas zemes.

Vācijas Demokrātiskās Republikas delegācija inspicē kukurūzas lauku kolhozā.

A delegation from the German Democratic Republic inspects a field of maize (US "corn") in a kolkhoz. Latvia is too far north for maize to do well.

Sovietisation Ruins Latvia's Agriculture

The forced collectivisation in Latvia had caused a fast decline in agriculture that continued until 1991, the very end of the occupation.

The official politics of liquidating individual farms and limiting personal property resulted in the disappearance of farmers as a class and the formation of a new "rural proletariat." At the same time, farm production declined catastrophically.

Attempts were made to stem the decline by consolidation of kolkhozes and a centralised leadership. Chairmen of kolkhozes received countless plans, orders, directives and instructions. Those were further supplemented with Moscow's campaigns to grow crops strange and unsuited for Latvia's conditions (maize, Jerusalem artichokes), which displaced traditional crops such as clover, buckwheat and flax.

To keep workers from leaving, bankrupt kolkhozes were turned into sovkhoses, state-supported Soviet farms.

In the early 1960s, a shortage of food supplies began in Latvia. A few unsuccessful reforms were introduced to alleviate it, for example allowing the use of "lowered quality" grains – actually, cattle feed.

Simultaneously, the campaign against agricultural personal property continued. Kolkhoz workers were forbidden to expand their already meagre personal plots and increase the number of farm animals they were allowed to keep. The size of auxiliary buildings and living quarters was limited. All individual farm buildings and small villages were deemed "without prospects" and were replaced by collective villages with large apartment buildings.

"Consciousness of Private Property"

Communist ideology called for the eradication of the so-called "consciousness of private property." Even to write about "my little garden" or "my house" in children's books was not politically correct. While the ideological struggle against personal property continued, it turned out that the personal farm plots that were intensively cultivated were the most productive, although they were officially scorned.

Kultūrvides un dabas sovjetizācija

Okupācijas varas uzsāktā Latvijas tautsaimniecības un lauksaimniecības "internacionalizācija" postoši ietekmēja un atsvešināja Latvijas tradicionālo kultūrvidi un dabu.

Tradicionālo viensētu vietā ierīkoja kolhozu un sovhozu centrus. Arvids Pelše Vissavienības presē 1960. gadā paziņoja, ka tuvāko desmit gadu laikā izzudīsot 180 000 viensētu. Rūpniecības centros pēc tā sauktā *žerjomušku* (Piemaskavā uzceltais strādnieku dzīvojamo ēku rajons) parauga plašas teritorijas apbūvēja ar tipveida dzīvojamām blokēkām. Dzīvojamo telpu izmērus noteica nelielus, palielinot apdzīvotības blīvumu.

Lai radītu kolektīvajai saimniecībai nepieciešamās lauku platības, izvērsa t. s. meliorāciju, plaša mēroga zemes nolīdzināšanu, viensētu nojaukšanu un zemo vietu nosusināšanu. Šajā procesā nežēlīgi pārveidoja ierasto Latvijas lauku ainavu.

Komunistu vadība aizliedza turpināt arī 1958. gadā uzsāktu diskusiju par Pļaviņu spēkstacijas būves lietderību un ar to saistīto kultūras un dabas pieminekļu applūdināšanu Daugavas ielejā. Čekas vadītājs Latvijā Jānis Vēvers 1959. gadā ziņoja: "Šos kolektīvos protestus, kuri noskaņojuši sabiedrību pret industrializāciju, nācās pārtraukt ar mūsu operatīvo iejaukšanos."

Rīgas ainava ar Brežņeva portretu uz sienas. Aizmugurē torņi ārzemju radio raidījumu traucēšanai.

A Riga street scene. Portrait of Brezhnev on the firewall and radio towers to disrupt forbidden Western broadcasts in the distance.

Tipisks Hruščova laika arhitektūras piemērs mazpilsētās un ciemos.

A typical building of the Khrushchev era in Latvian small towns and villages.

Sovietisation of Cultural and Natural Environment

The "internationalisation" of Latvia's economy and agriculture alienated and destroyed the traditional Latvian cultural environment and nature.

The traditional family farms were replaced by kolhoz and sovkhos centres. The Latvian Communist Party leader Arvids Pelše announced in the Soviet press in 1960 that 180,000 individual farms would disappear within the next ten years. The so-called *Zherjomushk*-style standardised blockhouses, named after a workers' suburb in Moscow, were erected in the industrial centres. The standard sizes of apartment space were decreased, thus increasing population density.

In order to increase the size of arable land for the collective farms, large-scale grading, demolition of individual farmsteads and draining of lowlands, the so-called melioration, was carried out. This process drastically changed the Latvian landscape.

The Communist leadership forbade continued discussion about the efficacy of the hydroelectric power station at Pļaviņas and about the destruction of cultural and natural monuments in the Daugava valley. The head of the Latvian KGB Jānis Vēvers reported in 1959: "We had to intervene operatively to stop these collective protests which have turned public opinion against industrialisation."

Nacionāļkomunisti un "Prāgas pavasara" atskaņas

Arvīda Pelšes un viņa sekotāja Augusta Vosa Maskavai pakļāvīgais virziens nespēja pilnībā apspiest 50. gadu otrajā pusē radušās liberalizācijas un nacionālās izpausmes.

Latvijā atbalsojās Čehoslovākijas liberāļkomunistu iesāktās reformas. Tauta ar simpātijām uzklaušija Čehoslovākijas parlamenta priekšsēdētāja Jozefa Smrkovska deklarāciju, viesojoties Rīgā 1968. gada vasarā, par nepieciešamību veidot "sociālismu ar cilvēcīgu seju". Kad 1968. gada 20. augustā PSRS un tās satelītvalstu armijas okupēja Čehoslovākiju, arī Latvijā sabruka cerības uz demokrātiskām pārmaiņām komunistiskajā sistēmā.

Smagu apsūdzību okupācijas režīmam pauda 17 latviešu komunistu vēstule ārzemju komunistiskajām partijām, ko 1972. gadā izdevās nelegāli pārsūtīt uz ārzemēm. Vēstule izskaidroja Maskavas vadīto pārkrievošanas politiku Latvijā. Tās autors bija Eduards Berklavs, kas 1963. gadā bija atgriezies no izsūtījuma Vladimīrā (sk. 165. lpp.). Vēstule guva plašu ievēriību pasaulē. To publicēja un komentēja *Dagens Nyheter*, *The New York Times*, *Die Welt* un citi pasaules laikraksti.

178

The New York Times.

PROTEST ON SOVIET LAID TO LATVIANS

Letter Circulated in Europe
Charges 'Russification'

By BERNARD GWERTZMAN

Special to The New York Times

WASHINGTON, Feb. 26—A letter attributed to 17 Latvian Communists, complaining about what they say are efforts by Moscow to "Russify" their Baltic republic, has been sent to several foreign Communist parties.

A copy of the letter, which has been published in Western Europe, was made available recently to The New York Times by Latvian émigrés here. United States Government analysts who have studied it say they believe

Raksts par 17 komunistu
vēstuli ASV laikrakstā *The
New York Times*.

National Communists and Echoes of the "Prague Spring"

The expressions of national and liberal sentiments that had flourished in the late 1950s were not entirely suppressed by the policies of Arvids Pelše and his successor Augusts Voss, both of whom were subservient to Moscow's wishes.

The reforms begun by the liberal Communists of Czechoslovakia in 1968 found an echo in Latvia. During the visit of the Chairman of the Czechoslovakian Parliament Jozef Smrkovski in Riga in the summer of 1968, the people of Latvia warmly received his declaration of a "Socialism with a human face". When on 20 August the armies of the USSR and its satellite states occupied Czechoslovakia, the hopes for democratic changes in the Communist system were dashed in Latvia as well.

A most serious accusation against the regime was contained in a letter by 17 Latvian Communists to foreign Communist Parties that was smuggled out of Latvia in 1972. The letter detailed the Russification policies in Latvia dictated by Moscow. It was written by Eduards Berklavs, who had returned from his Vladimir exile in 1963 (see p. 165). The letter received broad attention all over the world. It was published and commented in *Dagens Nyheter*, *The New York Times*, *Die Welt* and other international newspapers.

Мы понимаем, что ни одна компартия не имеет права вмешиваться в дела других коммунистических партий. Но именно для обеспечения этого общими силами необходимо обуздать того, кто этот принцип нарушает. Факты Вам известны. Кроме этого — ведь по нашим успехам, неудачам и ошибкам люди мира судят о коммунистах и социализме вообще. Деятельность Советского Союза облегчает или затрудняет и Вашу работу. Вот почему думаем, что Вы должны знать истину о нас, и Вы найдете нужным повлиять на руководителей КПСС. Знаем, что это нелегко. К мнению других они прислушиваться не привыкли. Они действуют с позиций силы и только силу и признают. Но влияние Вашей партии в мировом коммунистическом движении большое, и с Вашим мнением нельзя не считаться. Не беремся подсказывать Вам, каким путем Вы могли бы повлиять на руководителей КПСС, но думаем, что нельзя сохранить престиж марксизма-ленинизма умалчивая об искривлении их основных принципов у нас. Если руководители КПСС не согласятся немедленно покончить с упомянутой и подобной деятельностью, то их следует беспощадно разоблачать, бойкотировать.

Текущая политика руководителей КПСС пагубная для коммунистического движения всего мира.

Eduards Berklavs. С коммунистическим приветом.
1972-89

Septiņpadsmit komunistu vēstules pēdējā lapa. Eduards Berklavs to parakstījis 1989. gadā.

The last page of the letter by seventeen Latvian communists. Eduards Berklavs signed it in 1989.

Ateisms un reliģijas apspiešana

Oficiāli Padomju Savienībā valdīja reliģijas brīvība, bet komunistu ideoloģija uzsvēra, ka tikai ateisma propaganda nodrošina "brīvu izvēli starp reliģiju un ateismu".

Neiecietība pret reliģijas izpausmēm bija visaptveroša. Reliģiskos svētkus un rituālus atvietoja ar laicīgiem. Kristības aizstāja ar "vārda došanas" svinībām, iesvētības – ar "pilngadības svētkiem". Rīkoja "komjauniešu kāzas" un laicīgos "kapu svētkus".

Aizliedza garīdznieku izglītošanu. Skolās mācīja ateismu. Komjaunieši un partijas biedri nedrīkstēja pievienoties Baznīcai.

Draudzēs palika galvenokārt gados vecāki ticīgie, kas nespēja uzturēt dievnamus un samaksāt nodokļus. Sešdesmitajos gados draudzēm atņēma un laicīgiem mērķiem izmantoja daudzus dievnamus – Rīgā Doma baznīcu, Pareizticīgo katedrāli, Reformātu baznīcu u. c.

Pareizticīgo katedrāle bez zeltitajiem krustiem Rīgā kalpoja kā planetārijs.

The Russian Orthodox cathedral in Riga was deprived of its gilded crosses and served as a planetarium.

Ev. lut. baznīca Dubultos kā muzejs.

Lutheran church in Dubulti transformed into a museum.

Atheism and Repression of Religion

Officially, the Soviet Union guaranteed freedom of religion, but the Communist ideology emphasised that only atheistic propaganda guaranteed "a free choice between religion and atheism".

Religious expression of any kind was not tolerated. Religious festivals and rituals were replaced with secular ones. Christening was replaced with the celebration of "name giving"; confirmation – with "coming of age festivities". "Communist Youth weddings" and secular "memorial days for the dead" replaced their religious counterparts.

Religious education to prepare new members of the clergy was forbidden. Atheism was taught in schools. Members of the Communist Youth and the Communist Party were not allowed to join church congregations.

The congregations consisted mainly of older parishioners who could not maintain the churches and pay the taxes. In the 1960s, many churches were expropriated and used for secular purposes – the Dom Cathedral, the Orthodox Cathedral, the Reformed Church in Riga and others.

РИЖСКИЕ ЧТЕНИЯ ПО ИУДАИЗМУ

"Х А И М"

/еврейский литературно-публицистический журнал
на русском языке/.

январь - май

№ 4 .

Составители:

Шварцбанд Семуил Моисеевич,
г. Рига, ул. К.Маркса,
д. 69/71, кв. 51.

Соловей Хаим Михайлович,
г. Рига, ул. Дзедзавас,
д. 29, кв. 9.

Р И Г А

1 9 8 1

Ebreju *samizdata* izdevums: *Haim* – literāri publicistiska žurnāla priekšlapa.

Jewish *samizdat* publication: *Haim* – a literary journalistic journal's frontispiece.

PSRS un Izraēla

Komunistiskā režīma antisemitiskā politika atsākās pēc 1967. gada arābu un Izraēlas kara. Ebreju civiltiesību aktivisti Padomju Savienībā cīnījās par tiesībām izceļot uz Izraēlu. Protestējot pret izceļošanas ierobežojumiem, students Iļa Rips 1969. gada aprīlī mēģināja sevi sadedzināt pie Brīvības pieminekļa. Rīgā sāka iznākt ebreju *samizdata* žurnāls. Rietumvalstu, īpaši ASV, spiediens deva iespēju līdz 1989. gadam no Latvijas izbraukt ap 16 000 ebrejiem. Izbraukt gribētājiem bija jāpacieš politiskas un materiālas represijas.

Represijas pret garīdzniekiem

Baznīcas kontrole un represijas pret garīdzniekiem neapstājās arī "atkušņa" laikā. Tā 1958. gadā divu gadu izsūtījumu uz Mordovijas APSR piesprieda katoļu garīdzniekam Juliānam Vaivodam, vēlākajam Latvijas kardinālam, viņu apsūdzot pretpadomju darbībā. Savās publikācijās viņš esot noraidījis marksisma–ļeņinisma mācību un apmelojis padomju dzīves īstenību.

Repressions Against the Clergy

The control of churches and repressions against the clergy did not cease even during the "thaw." Thus, in 1958, the Catholic priest Juliāns Vaivods, who later became a Cardinal, was sentenced to two years of exile in the Mordovian Autonomous Soviet Republic for anti-Soviet activities. He was accused of having rejected the teachings of Marxism–Leninism and distorted the reality of Soviet life in his writings.

Juliāns Vaivods ieslodzījumā.

Juliāns Vaivods in prison.

USSR and Israel

The anti-Semitic policies of the Communist regime picked up after the 1967 Arab–Israel War. Jewish protesters for human rights in the Soviet Union fought for the right to emigrate to Israel. Protesting against emigration restrictions, the student Ilya Ripp tried to set himself on fire at the Freedom Monument in 1969. A Jewish *samizdat* journal was published in Riga. Political pressure exerted by the West, especially the USA, allowed some 16,000 Jews to leave Latvia by 1989. Prospective emigrants had to suffer political and economic repression.

Mātes Latvijas "sovjetizācija" Brāļu kapos Rīgā. Sekojot sīkām instrukcijām, krusta plāksnes atvietoja ar novecojušu šūnakmeni.

Stages of "Sovietising" the statue of the Grieving Mother Latvia in the National Cemetery where those fallen in the War of Liberation (1918–1920) are buried. Detailed instructions were provided for replacing the travertine slabs bearing the engraved cross with well-aged smooth ones.

"Bourgeois Nationalism"

After the dismissal of the national Communists in 1959, the battle against "bourgeois nationalism" was intensified. Battling "bourgeois nationalism" had always been an essential component of Communist ideology. "Bourgeois nationalism" designated everything that was connected with national ideas or the Western world.

The aim of the battle was to decrease and eventually eradicate the Western orientation of the Baltic peoples and their psychological distancing from the "big brother" to the East. The official propaganda emphasized and tried to fortify the opinion that Latvians and other Baltic peoples have had a negative inclination towards nationalism, while the Russians are characterised by distinct internationalism.

In the battle against "bourgeois nationalism" national symbols were transformed, memorial places were destroyed, patriotically inclined persons were repressed and censorship was intensified.

Expressions of nationalism as understood by the occupation power were replaced by those created by Communist internationalism. Thus the Soviet Army Day was celebrated in the entire state; Family or Mother's Day was replaced by the International Women's Day. The Latvian Midsummer celebration, Jāņi, was forbidden or at least severely restricted.

"Buržuāziskais nacionālisms"

Pēc nacionālkomunistu atstādīšanas 1959. gadā pastiprinājās cīņa pret "buržuāzisko nacionālismu", kas vienmēr bijusi komunistiskās ideoloģijas būtiska sastāvdaļa. Par "buržuāzisko nacionālismu" uzskatīja visu, kam bija sakars ar nacionālām idejām vai saistība ar Rietumu pasauli.

Cīņas nolūks bija mazināt un nākotnē izskaust baltiešu rietumniecisko orientāciju un psiholoģisko norobežošanos no "lielā brāļa" austrumos. Oficiālā propaganda uzsvēra un centās nostiprināt uzskatu, ka latviešiem un citiem baltiešiem ir piemītusi nevēlama nosliece uz nacionālismu, kamēr krieviem raksturīgs izteikts internacionālisms.

Cīņā pret "buržuāzisko nacionālismu" pārveidoja nacionālos simbolus, iznīcināja tautas piemiņas vietas, represēja nacionāli domājošas personas un pastiprināja cenzūru.

Okupācijas varas izpratnē izskaužamās nacionālisma izpausmes centās aizvietot ar komunistiskā internacionālisma radītām. Tā valsts mērogā atzīmēja Padomju armijas dienu, tradicionālās Ģimenes vai Mātes dienas vietā – Starptautisko sieviešu dienu, bet noliedza vai stipri ierobežoja latviskos Jāņus.

Izglītība, zinātne un kultūra

Izglītību, zinātņi un kultūru pakļāva stingrai Komunistiskās partijas kontrolei, it sevišķi pēc brīvdomības izpaušmēm 60. gadu otrā pusē.

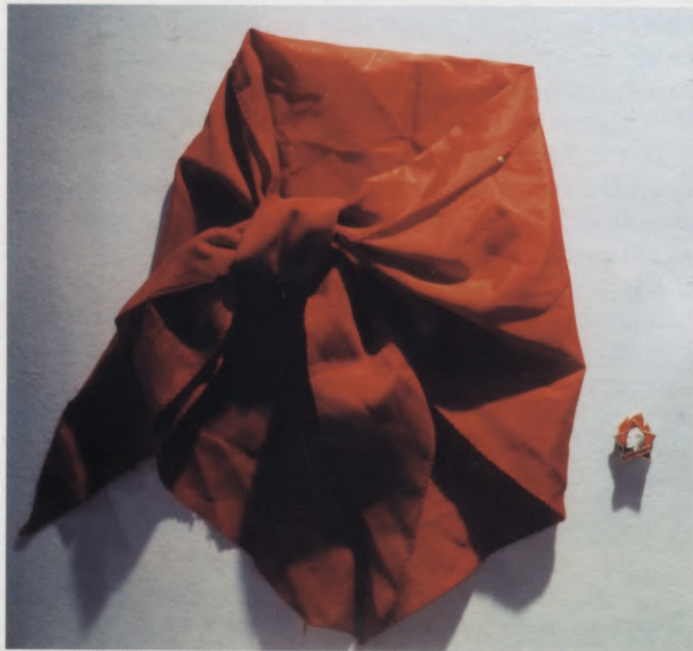
Latvijas Komunistiskās partijas Centrālkomiteja kategoriski noraidīja inteliģences 1968. gada oktobra aicinājumu laikrakstā *Literatūra un Māksla* nepieļaut kompromisus ar sirdsapziņu, jo "katram māksliniekam, katram, kas sevi par tādu uzskata, ir tiesības radīt brīvi, saskaņā ar savu ideālu, neatkarīgi ne no kā". Varas iestādes atbildēja ar cenzūras pastiprināšanu.

Pilsētās būvēja lielas viena veida t. s. "tautu draudzības" skolas vairāk nekā 1000 bērniem, lai kopā mācītos latviešu un krievu tautības skolēni. Sāka kampaņu pret skolām, kurās bija mazāk nekā 400 audzēkņu. Likvidēja daudzas mazas lauku skolas, kurās pārsvarā mācījās latviešu skolēni.

Komjaunatnes vadītāji ierosināja pārskatīt uzņemšanas kārtību augstskolās, lai palielinātu studentu skaitu no strādnieku un kolhoznieku ģimenēm.

Zinātniskās pētniecības attīstības līmenis, sākot ar 60. gadiem, bija augsts, it sevišķi eksaktajās zinātnēs, kas bija iesaistītas militāri un stratēģiski svarīgos pētījumos. Sabiedriskajās zinātnēs dominēja pētniecība ar politisku ievirzi; humanitārās zinātnēs palika lielā mērā izolētas no pasaules pētniecības strāvojumiem. Zinātņu specializāciju un struktūru, administrācijas sastāvu un zinātniskos grādus apstiprināja Maskavā.

182

Pioniera kaklants un nozimate.

Pioneer scarf and badge.

Pionieru solijums Sarkanos strēlnieku muzejā. Ēkā tagad mājō Okupācijas muzejs.

Young pioneers being sworn at the Museum of the Red Latvian Riflemen. The building now houses the Museum of Occupation.

Education, Science and Culture

Education, science and culture were strictly controlled by the Communist Party, especially after expressions of independent thinking in the second half of the 1960s.

The Central Committee of the Communist Party of Latvia categorically rejected an appeal of the Latvian intelligentsia published in the newspaper *Literatūra un Māksla* (Literature and Art) in October 1968, "not to allow any compromises with conscience, for every artist – every one who considers oneself to be one – is entitled to freedom of creation in tune with one's ideals, dependent on no one". The regime answered the appeal by intensifying censorship.

Large standardised "people's friendship" schools for more than 1000 pupils were built in the cities for Latvian and Russian children to learn together. Schools with enrollments of less than 400 were deemed too small. Many small country schools, which enrolled mainly Latvian children, were shut down.

The leaders of the Communist Youth suggested changing enrollment patterns in higher education to increase the number of students from factory and kolkhoz worker families.

The level of scientific research from the 1960s on was high. This was especially true in the exact sciences, which were engaged in military and strategic research. The social sciences were dominated by Communist ideology; the humanities remained for the most part isolated from research trends in the rest of the world. The specialisations of scientific and scholarly research, as well as the administrative structure and scientific degrees, were determined and approved in Moscow.

Kultūras darbinieku garīgā pretošanās

Visa kultūras dzīve bija pakļauta Komunistiskās partijas ideoloģiskajai kontrolei un vadībai. Tomēr daļa jaunās, padomju laikā izglītotās paaudzes nepakļāvās diktātam, un visam periodam raksturīga spriedze starp radošo cilvēku tieksmēm izpaust savu individualitāti un māksliniecisko protestu – no vienas puses – un Komunistiskās partijas centieniem nospraust noteiktas ideoloģiskas robežas – no otras puses.

Latvijas kultūras cilvēku pretošanās galvenokārt izpaudās spējā uzturēt možu garu sevī un aizplīvurotā veidā paust to savos darbos. Tas rosināja nepagurt arī tautai, akli nepadoties valdošajai ideoloģijai. To darīja daudzi literāti, mūziķi, kinorežisori, tēlotājmākslinieki.

Dzejniece Vizma Belševica krita nežēlastībā, kad varas iestādes viņas poēmā "Indriķa Latvieša piezīmes uz Livonijas hronikas malām" (sk. 13. lpp.) un citos dzejoļos atklāja vēstures aizsegā apslēptu Maskavas un komunistiskās sistēmas kritiku. "Pārstrādāt" lugas lika Gunāram Priedem un Ilzei Indrānei.

Neizpalika arī smagākas represijas. 1962. gadā par "pret-podomju aģitāciju un neziņošanu" notiesāja dzejnieku un atdzejotāju Knutu Skujenieku. No soda nometnes Mordovijā viņš atgriezās tikai 1969. gadā. 1975. gadā viņu atkal kritizēja par jauno dzejnieku daiļrades nepareizu analīzi.

Vizma Belševica.

Vizma Belševica (dz. 1931. gadā)

Vizma Belševica ir viena no ievērojamākajām pēckara latviešu dzejniece un rakstniece. Absolvējusi Gorkija Literatūras institūtu Maskavā. Jaunietes gados piedalījās komjaunatnes darbā, bet drīz nonāca konfliktā ar režīma pretnacionālo politiku. Komunistiskās partijas Centrālkomiteja viņu nosodīja par "ideoloģiska haosa radišanu politiski nepiedzīvojušos lasītājos". Divas reizes čeka izdarīja kratīšanu dzejnieces dzīvoklī, atņēma daudzus nepublicētus materiālus. Pie viņas atrada ukraiņu autora Ivana Džjubas manuskriptu "Internacionālisms vai rusifikācija?". Kad Džjubu sauca pie atbildības, Belševica liecināja apsūdzētajam par labu: "Ja rakstniekam ir skaidrs, ka viņa dzimtā valoda ir apdraudēta, tad ir morāls pienākums par to rakstīt, vienalga, kādas būtu sekas." Belševicai aizliedza publicēties astoņus gadus.

Knuts Skujenieks.

Resistance of the Cultural Elite

All cultural life was subjected to the ideological control and guidance of the Communist Party. Nevertheless, a part of the Soviet-educated generation did not submit to Party dictates. The entire period was characterised by tension between the desire of creative people to express their individuality and artistic protest on the one hand, and attempts of the Communist Party to establish firm ideological limits on the other.

The resistance of the cultural elite consisted mainly of maintaining its spiritual integrity and communicating it in veiled ways in its work. This was done by many writers, composers, film directors and visual artists. They set an example for the people not to give up hope and not to fall prey to the ruling ideology.

The poetess Vizma Belševica fell out of grace when the ruling authorities discovered criticism of Moscow and the Communist system in historically disguised texts, such as in her "Marginal Notes of Henricus de Lettis to the Livonian Chronicle" (see p. 13). The playwrights Gunārs Priede and Ilze Indrāne had to "revise" their plays.

There were even harsher repressive measures. The poet and translator Knuts Skujenieks was sentenced in 1962 for "anti-Communist agitation and failure to report [i.e. snitch]". He returned from a prison camp in Mordvinia only in 1969. In 1975 he was criticised again for incorrect analyses of the work of younger poets.

Vizma Belševica (b. 1931)

Vizma Belševica is one of the most prominent post-World War II Latvian poets and prose writers. She graduated from the Gorky Literature Institute in Moscow. In her youth she was active in Communist Youth, but soon came into conflict with the regimes anti-national policies. The Central Committee of the Latvian Communist Party condemned her for "creating ideological chaos in the minds of politically inexperienced readers". The Cheka searched her apartment on two separate occasions and confiscated many unpublished manuscripts and other materials. Among the materials found was the manuscript of Ukrainian author Ivan Dzuba, "Internationalism or Russification?" When Dzuba was tried, Belševica testified on his behalf: "If a writer knows that his native language is endangered, he has the moral duty to write about it, no matter what the consequences." Belševica was not allowed to publish for eight years.

Tautas spēja pārdzīvot un izdzīvot

Latviešu tauta spēja pārdzīvot Brežņeva un Pelšes–Vosa laiku un saglabāt savu identitāti, jo tā labi izmantoja minimālo brīvību, ko tai pieļāva totalitārais okupācijas režīms.

Meklējot ceļus, kā izvairīties no ideoloģijas žņaugiem, attīstījās latviskās zinātnes, kultūra un māksla. Tūrisma un dabas aizsardzības aizsegā jaunatne iepazīna dzimtenes vēsturi un kultūras pieminekļus. Jaunatnes noskaņojumu pauda arī Imanta Kalniņa un Zigmāra Liepiņa modernistiskā mūzika. Attīstījās jauna folkloras kustība, kas padomju pseidotautiskuma vietā kopa autentisko kultūras mantojumu.

Tautas kopības sajūtu veicināja un stiprināja Vispārējie dziesmu un deju svētki, kas notika katrus piecus gadus un pulcināja daudz dalībnieku, klausītāju un skatītāju no visām Latvijas malām. Varas iestāžu manipulācijas ar repertuāru nespēja mazināt svētku tautisko raksturu. Īpaši nozīmīgi bija 1973. gada svētki, kas atzīmēja Vispārējo dziesmu svētku tradīcijas 100 gadus un pieminēja nacionālās atmodas notikumus. Pirmo reizi Latvijas pēckara vēsturē Rīgā uz svētkiem ieradās liels skaits trimdas tautiešu. Pēc noslēguma koncerta ap simt jauniešu dziedādami devās uz Brīvības pieminekli nolikt ziedus.

Simtgades dziesmu svētku gājiens 1973. gadā.

Procession of participants of the centennial Latvian songfest in 1973.

The People's Will to Survive and Persist

The Latvian nation was able to survive and maintain its identity during the era of Breshnev in Moscow, Pelše and Voss in Riga, by using whatever minimal opportunities were afforded by the occupation regime.

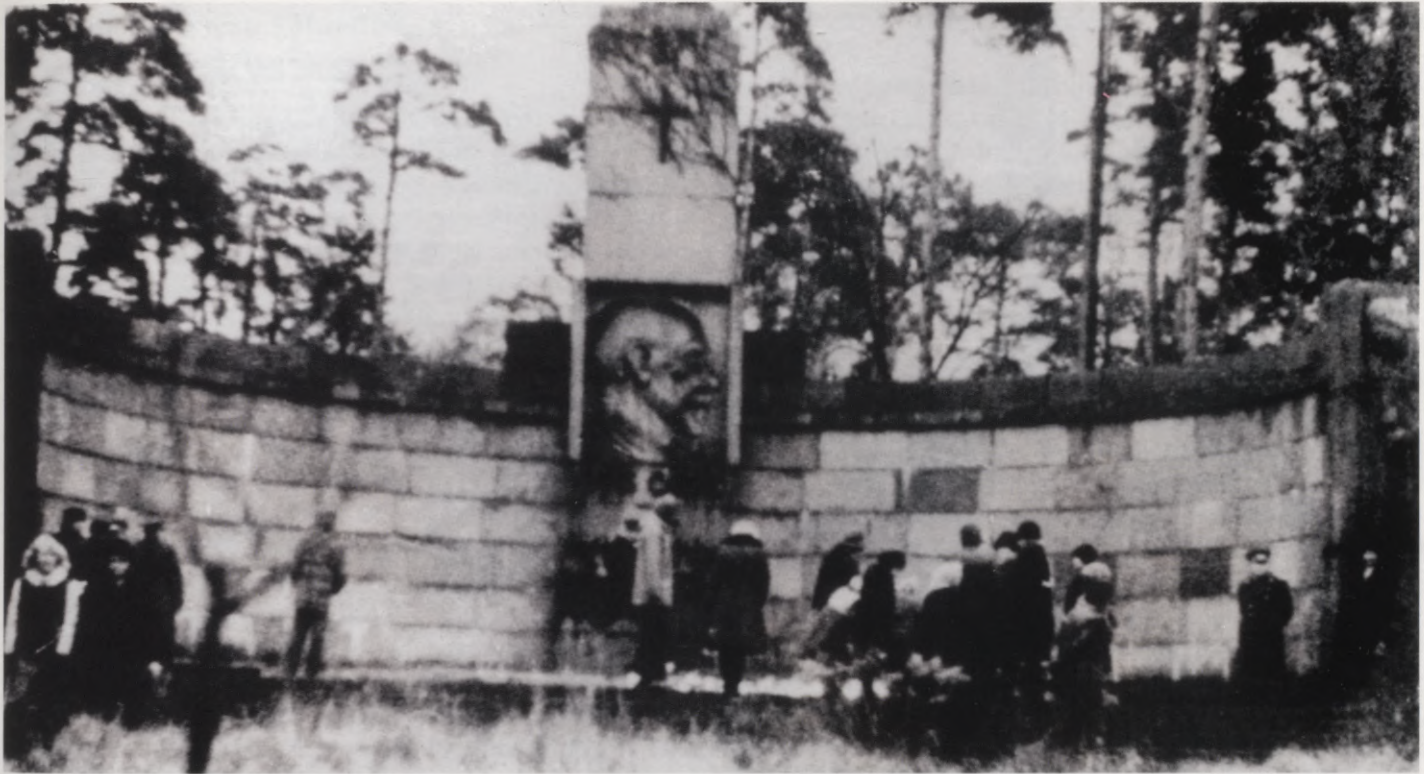
Seeking ways to avoid the stranglehold of Communist ideology, Latvian science, scholarship, culture and art continued to develop. By utilising tourism and environmental protection as covers, Latvian youth learned about Latvian history and cultural monuments. The sentiments of the youth were reflected in the modernistic music of composers Imants Kalniņš and Zigmārs Liepiņš. A new unofficial folklore movement started reviving the authentic ethnic cultural heritage in place of Soviet pseudo-folklore.

The traditional quintennial national song and dance festivals attracted tens of thousands of participants from all over Latvia and strengthened the sense of togetherness. Official manipulations with the traditional repertoire, diluting it with obligatory ideological and international content, could not, however, dampen their national character. The special 1973 festival was particularly significant. It commemorated the hundredth anniversary of the national song festival tradition and also the events of the first national revival in the nineteenth century. For the first time, a significant number of exile Latvians came to Latvia for the festival. After the concluding mass concert, about 100 young people went singing to the Freedom Monument and placed flowers.

Imants Kalniņš kļuva par tautas iecienītu komponistu, bet Komunistiskās partijas ideologu biedu savas garīgās nepakļāvības dēļ. Savā mūzikā viņš iekļāva Latvijā neparastus Rietumu laikmetīgās mūzikas paraugus. Viņa 4. simfonijas ceturrtā daļa bija komponēta ar amerikāņu dzejnieces Kellijas Čerrijas (*Kelly Cherry*) tekstiem. Tos viņam aizliedza lietot, un tikai 1998. gadā 4. simfonija pirmo reizi atskanēja, kā sākotnēji komponēta.

Imants Kalniņš, became a composer much loved by the people, but an *enfant terrible* to the Communist Party ideologues because of his independent spirit. In his music he incorporated Western elements unfamiliar in Latvia. His Fourth Symphony included poetic texts by American poet Kelly Cherry in its concluding part. He was told to take them out, and only in 1998 the work was first performed as composed.

Nevardarbīgā pretošanās

Bruņota nacionālo partizānu pretošanās pret okupācijas varu beidzās 1956. gadā. Nevardarbīga un garīga pretestība turpinājās līdz neatkarības atgūšanai.

Patrioti izplatīja lapiņas un vēstules, dažādās vietās parādījās pretpadomju uzraksti, norāva PSRS un LPSR karogus, bet neatkarīgās Latvijas svētku gadskārtās izkāra sarkanbalt-sarkano Latvijas karogu. Mirušo piemiņas dienā, kas parasti ir tuvu Latvijas Neatkarības dienai 18. novembrī, Brāļu kapos pie Mātes Latvijas tēla un Meža kapos pie Latvijas Republikas pirmā prezidenta Jāņa Čakstes pieminekļa pulcējās lielas ļaužu masas ar degošām svecītēm.

Lai ierobežotu un apspiestu šīs un citas disidentisma un protesta izpausmes, čeka pastiprināja savas aktivitātes, izmantojot lielu aģentu tīklu. Sekoja kratišanas dzīvokļos, aresti, sodi un "psihiatriskas pārbaudes".

Protesta plakāts uz viena no galvenajiem Rīgas apvedceļiem 1982. gada 1. februārī.

"Moscow, stop terrorising the Baltic nations!" Protest sign on a major highway into Riga, 1 February 1982.

Latvieši miliča uzraudzībā pulcējas pie pirmā Latvijas Valsts prezidenta Jāņa Čakstes kapa.

Watched over by a militiaman, Latvians gather around the gravesite of the first President of the Republic Jānis Čakste.

185

Non-Violent Resistance

Armed resistance against the occupation power ended in 1956. Non-violent, intellectual and spiritual resistance continued until the end of occupation.

Patriots distributed leaflets and letters. Anti-Soviet graffiti appeared on walls. USSR and Soviet Latvian flags were torn down. The national red-white-red Latvian flag was raised on significant anniversaries of independent Latvia. At the Memorial Day for the Dead, which is close to 18 November, Latvian Independence Day, masses of people with lighted candles assembled around symbols of independence – the Grieving Mother Latvia in the National Cemetery (for those who had fought for the freedom of Latvia) and the memorial for the first President of Latvia Jānis Čakste in the Forest Cemetery.

To check and suppress these and other expressions of disidentism and protest, the Cheka intensified its activities. It employed a large network of agents and informants. Searches were carried out in flats, people were placed under arrest, sentenced and subjected to "psychiatric examinations."

Gunārs Astra.

Gunārs Astra (1931–1988)

Par aizliegtās literatūras un ārzemju raidījumu ierakstu glabāšanu Astra 60. un 70. gados izcietā 15 gadus cietumsodu. 1983. gadā viņu atkal notiesāja uz 7 gadiem "par pretpadomju aģitāciju un propagandu", t. i., par aizliegtās literatūras un informācijas izplatīšanu. 1988. gadā publiska spiediena dēļ viņu pirms termiņa atbrīvoja; pēc nedaudzām nedēļām viņš aizdomīgās apstākļos mira Ļeningradā. Līdzīgi režīms izrēķinājās arī ar citiem disidentiem.

Astra was sentenced to 15 years in prison in the 1960s and 1970s for keeping forbidden literature and recordings of foreign broadcasts. In 1983, he was sentenced again to 7 years "for anti-Soviet agitation and propaganda," i.e. for distributing forbidden literature and information. He was released in 1988 before his term was up as a result of public pressure. He died under mysterious circumstances in Leningrad, a few weeks after his release. Other dissidents were treated similarly.

Pa pastu sūtīts "Latvijas neatkarības kustības" uzsaukums, datēts 1980. gada 13. novembrī: "...apvienosimies cīņai pret šo satrunējušo režīmu..."

A leaflet sent by mail, stamped 13 November 1980: "... let us unite to fight this rotten regime ..." The leaflet was sent at a time when in independent Latvia the heroes of the War of Liberation (11 November) and Independence Day (18 November) were celebrated.

Trimdas latviešu sabiedriskā un kulturālā dzīve

Pēc "lielās izklišanas" ap 1950. gadu pēckara latviešu bēgļi atradās visos pasaules kontinentos. Lielākais latviešu skaits bija ASV, Kanādā, Austrālijā, Lielbritānijā, Zviedrijā un Vācijā. Sabiedriskās, kulturālās un izglītības aktivitātes, kas bija uzplaukušas Vācijas bēgļu nometnēs, piemērojoties apstākļiem, turpinājās jaunajās mītnes vietās. Trimdas aktīvā sabiedriskā un kultūras dzīve gādāja, ka par spīti lielajai izklaidei un asimilācijai līdz pat gadsimta

beigām dzīvs saglabājās latviešu sabiedrības kodols ārpus Latvijas.

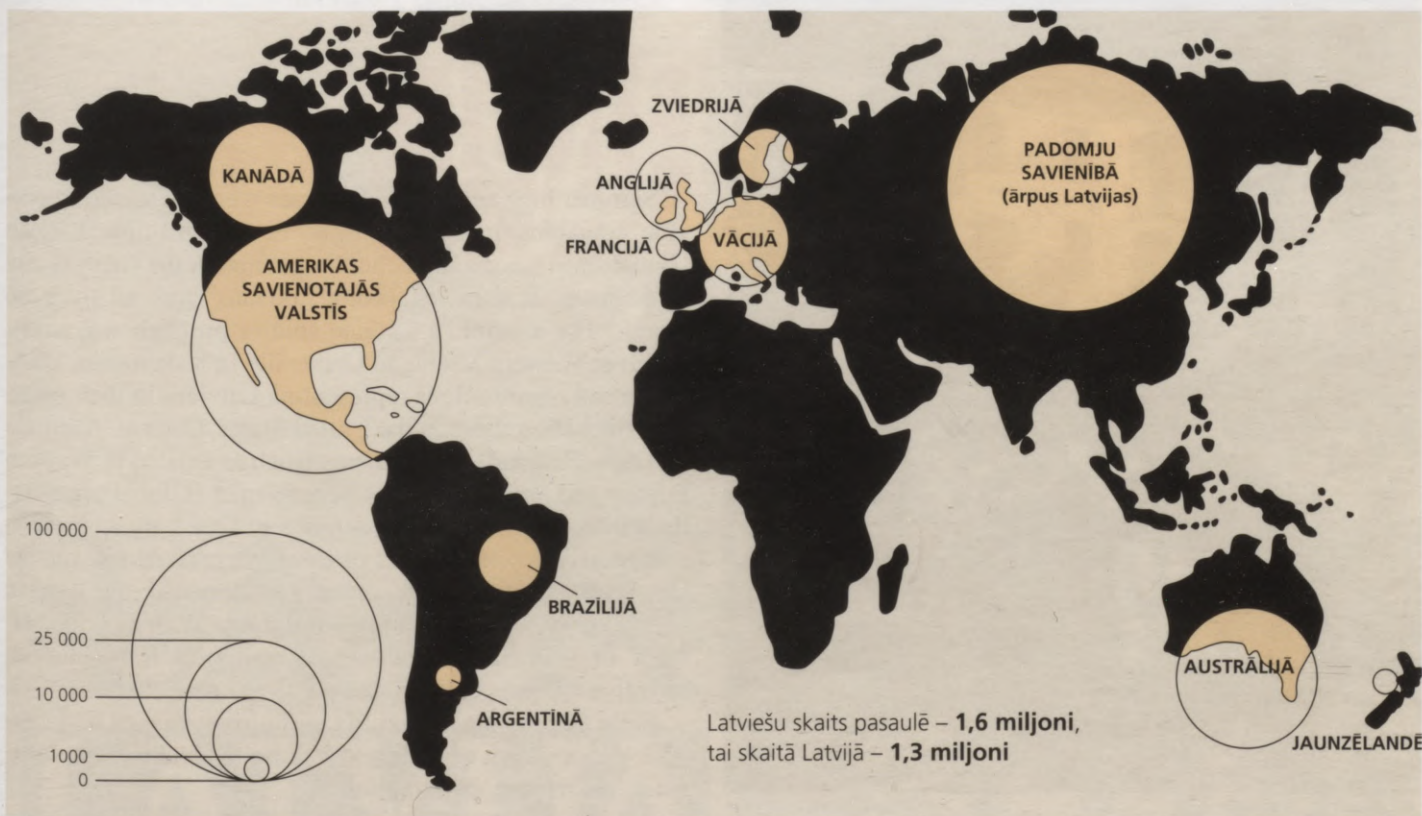
Gandrīz katrā vietā, kur bija apmetušies latvieši, nodibinājās organizācijas, kas gādāja par kulturālo un sabiedrisko dzīvi: draudzes, biedrības, kori, sestdienas vai svētdienas skolas, jaunatnes pulciņi, skauti un gaidas u. c. Kad bija izveidojusies pietiekama materiālā bāze, sabiedriskajām vajadzībām sāka iegādāties un celt nekustamos īpašumus: baznīcas un biedrību namus, lauku īpašumus vasaras nometnēm, skolām un kursiem. Izveidojās fondi, kas gādāja līdzekļus, lai atbalstītu kultūru un izglītību.

Exile Latvian Social and Cultural Life

After the "great dispersal" around 1950, Latvian refugees were found on all continents. The greatest concentrations were in the USA, Canada, Australia, Great Britain, Sweden and Germany. Their social, cultural and educational activities, which had flourished in the refugee camps in Germany, adjusted to the new circumstances and continued. The active social and cultural life ensured that, despite their great dispersal and threats of assimilation, an active core of Latvian

society survived outside Latvia until the end of the twentieth century.

Almost everywhere where Latvians had settled organisations were established to take care of social and cultural needs: church congregations, associations, choirs, Saturday or Sunday schools, youth groups, boy scouts and girl scouts, etc. When a sufficient personal material base had been established, exile society acquired properties for its social needs: churches, society houses and land for summer camps, schools courses and recreation. Foundations were established to stimulate and support cultural and educational endeavours.

Profesora Edgara Dunsdorfa shēma pasaules latviešu izvietojumam 1968. gadā. Pēc 1959. gada tautas skaitišanas datiem, Latvijā bija nepilni 1,3 miljoni latviešu.

A schematic map according to Professor Edgars Dunsdorfs, showing the world dispersal of Latvians in 1968. There were about 1.3 million Latvians in Latvia according to the 1959 Soviet census.

Jaunatnes latviskajai izglītībai organizēja vasaras vidusskolas un kursus. Vācijas pilsētā Minsterē (*Münster*) darbojās pilna laika latviešu ģimnāzija, kurā mācījās jaunieši no visas pasaules. ASV Rietummičiganas Universitātē Kalamazū (*Kalamazoo*) darbojās Latvijas studiju programma.

Izveidojās centrālās organizācijas, kas pārstāvēja atsevišķu valstu vai kontinentu latviešus. Pastāvēja arī pasaules mēroga organizācijas. It sevišķi jāpiemin Pasaules Brīvo Latviešu Apvienība (PBLA) un Daugavas Vanagu (DV) organizācija. To kara gūstekņu nometnē Beļģijā bija nodibinājuši latviešu leģionāri, un tā ar savām nodaļām un Daugavas Vanadžu kopām visās lielākajās zemēs kļuva par ietekmīgu palīdzības, kulturālu un politisku organizāciju.

Kulturālo un sabiedrisko dzīvi veicināja arī liela mēroga sarīkojumi – dziesmu svētki, kultūras dienas, jaunatnes svētki un kongresi.

Pirmo Latviešu jaunatnes svētku simbols 1959. gadā.

Logo of the First Latvian Youth Festival 1959.

Latviešu centrs un ģimnāzija Minsterē skolas izlaiduma laikā 1989. gada maijā.

Latvian Centre and Gymnasium during graduation ceremonies May 1989.

Summer high schools and courses were organised to provide education in Latvian subjects. A full-time Latvian Gymnasium (secondary school) operated in the German city of Münster. It attracted young Latvians from all over the world. For a while, a Latvian studies program was maintained at Western Michigan University in Kalamazoo, USA.

Central organisations representing Latvians in their countries (including those in the United States, Canada, Australia and New Zealand) or continents (such as existed in Western Europe and South America) were formed. Global organisations included the World Federation of Free Latvians, which consisted of representatives of central organisations, and the Daugavas Vanagi. The latter was founded by Latvian legionnaires in a POW camp in Belgium. With its wide network of branches and women's auxiliaries it became an effective welfare, cultural and political organisation.

Exile cultural and social life was also enhanced by large-scale events, such as song and culture festivals, youth festivals, conferences and congresses.

Literatūra un prese trimdā

Trimdas sākuma gados latviešu valodā izdoto grāmatu skaita ziņā trimda pārspēja okupēto Latviju. Nostabilizējoties materiālajai situācijai izceļošanas zemēs, apgādi izdeva daudzus kapitāldarbus, piemēram, *Latvju Enciklopēdiju*, *Latviešu tautas dziesmas*, vairāku latviešu klasiķu kopotos rakstus, kā arī

Literature and Press in Exile

In the early years of exile, the number of books published outside Latvia exceeded the number in occupied Latvia. As the economic situation of exile Latvians improved, publishing houses put out many major multi-volume editions, such as *Latvian Encyclopaedia*, *Latvian Folksongs*, the works of several major Latvian classical authors, as well as a number of

Edgara Andersona *Latvijas vēsture: Ārpolitika* 1. sējuma apvāks.

Cover of Edgar Andersons' *Foreign Policy of Latvia*, Vol. 1.

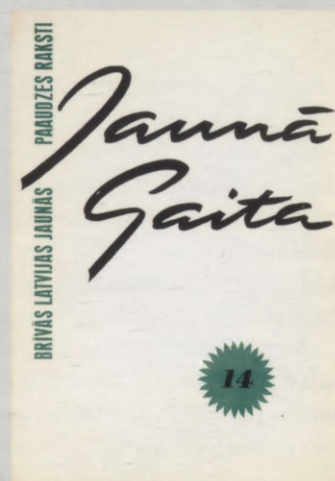

daudzus jaundarbus. Tapa liela Latvijas vēstures grāmatu sērija, bet gada grāmata *Archivs*, ko izdeva profesors Edgars Dunsdorfs Austrālijā, sniedza pētījumus par trimdas latviešiem. Sazināšanos, sadarbību un kopības apziņu plašā mērogā veicināja arī žurnāli un laikraksti, sākot ar vietējiem biedrību, draudžu un pilsētu biļeteniem un beidzot ar zemju un pasaules mēroga izdevumiem.

major original works. A scholarly series of books on Latvian history was started. The yearbook *Archivs*, edited by Professor Dunsdorfs in Australia, primarily published research and statistics about exile Latvians. Communication, cooperation and a communal spirit among world Latvians was maintained by journals and newspapers – from small local bulletins to publications of country-wide and global significance and distribution.

Jaunā Gaita ir noturīgākais trimdas žurnāls. 2002. gadā iznāca 228. numurs. Žurnālu 1955. gadā sāka izdot Amerikas Latviešu Jaunatnes Apvienība. Vēlāk tas izveidojās par vispārēju literatūras, kultūras un politikas apskatu.

Jaunā Gaita (The New Way) is the longest lasting exile magazine, counting 228 issues in Spring 2002. It was first published in 1955 by the American Latvian Youth Association (vertical text: "Writings of the Young Generation of Free Latvia"), later became a general literary, cultural and political forum.

Trimdas latviešu laikrakstu galviņas.

Mastheads of exile Latvian newspapers.

Trimdas latviešu politiskās aktivitātes

Jau no sākuma trimda uzskatīja par savu misiju cīņu par Latvijas neatkarību. Trimdas kulturālās un sabiedriskās aktivitātes nebija pašmērķis, bet pamats politiskajai darbībai ārzemēs, kas turpinājās līdz pat Latvijas neatkarības atjaunošanai 1991. gadā.

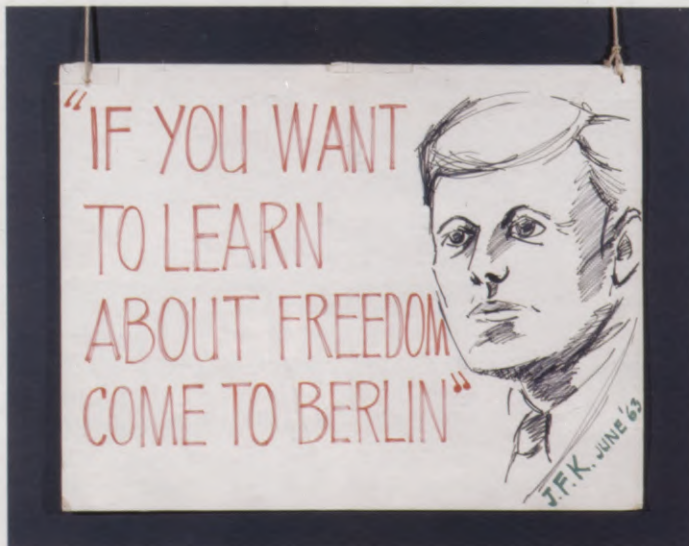
Trimdas politiskā cīņa izpaudās centienos ietekmēt apmēšanās zemju sabiedrisko domu un apelēt pie valdībām. Šai cīņā dominēja divi motīvi – brīdinājums par komunisma ļaundabību, ko pasvītroja trimdinieku pieredze pirmajā komunistu valdīšanas gadā, un aicinājums turpināt inkorporācijas neatzišanu kā svarīgu priekšnoteikumu neatkarības atjaunošanai. Latvijas diplomāti un konsuli bija atzīti gandrīz visās valstīs, kurās dzīvoja trimdas latvieši, un turpināja pārstāvēt neatkarīgo Latviju.

Kad 1967. gadā Francijas prezidents Šarls de Gollis (*Charles de Gaulle*) gatavojās valsts vizītei PSRS un Maskava viņam ieteica apmeklēt Rīgu, Pasaules Brīvo Latviešu Apvienība iesniedza memorandu, lūdzot viņu nebraukt uz okupētās Latvijas galvaspilsētu Rīgu, jo ar to netieši būtu atzīta Latvijas inkorporācija. De Gollis uz Rīgu neaizbrauca.

Nākamajā gadā plašu ievēribu ieguva Rietumberlīnē paredzētais pirmais Vispasaules latviešu jauniešu kongress. Lai neizprovocētu Maskavu sakarā ar Čehoslovākijas reformām, Berlīnes Rietumu sabiedroto (Lielbritānija, ASV, Francija) administrācija aizliedza kongresu un to pārcēla uz Hannoveru. Latviešu jauniešu protestus plaši aprakstīja Eiropas prese.

Septiņdesmito gadu otrajā pusē Vācijā dzīvojošais mācītājs Pauls Kļaviņš organizēja t. s. "Gaismas akciju", kas Rietumos izplatīja autentisku Latvijā iegūtu informāciju par dzīves apstākļiem okupācijas režīmā.

190

Vispasaules latviešu jauniešu kongresa protesta plakāts Berlīnē 1968. gadā.

A poster protesting Allied refusal to hold the World Latvian Youth Congress in Berlin 1968.

Trimdas baltiešu demonstrācija pie ANO mitnes Ņujorkā 1969. gada augustā, atzīmējot Hitlera–Stalīna pakta 30. gadadienu.

Exile Baltic demonstration at the UN headquarters in New York in August 1969, commemorating the 30th anniversary of the Hitler–Stalin Pact.

Exile Latvian Political Activities

From the very beginning, Latvian exile considered the battle for the freedom of Latvia as its mission. The cultural and social activities were not an end but a foundation for political activities in foreign countries. These continued until Latvian independence was restored in 1991.

The political battle of exile Latvians took two basic forms: attempts to influence public opinion in their countries of settlement and appeals to their governments. Two approaches dominated in this battle: warnings about the evil nature of Communism that were underscored by exile Latvian experience during the first Soviet occupation, and appeals to continue the policies of *de jure* non-recognition of Latvia's annexation to the Soviet Union as an important precondition for restoring independence. Diplomatic representatives and consulates were recognised in almost all of the countries where Latvians had settled, and they continued representing independent Latvia.

In 1967, the President of France Charles de Gaulle was preparing a state visit to the USSR and Moscow proposed to include Riga in his itinerary. The World Federation of Free Latvians sent him a memorandum asking him not to accept the offer to visit the capital of occupied Latvia, since that would be tantamount to recognition of the annexation. De Gaulle did not go to Riga.

The first World Latvian Youth Congress planned for West Berlin in the summer of 1968 attracted widespread attention. In order to avoid provoking the USSR in view of the reforms in Czechoslovakia, the administration of Western Allies (Great Britain, USA, France) forbade the congress and transferred it to Hannover. The protests of young Latvians received a great deal of attention in European press.

In the late 1970s, Latvian pastor Pauls Kļaviņš in West Germany organised the "Action of Light" which distributed authentic information from Latvia about conditions of life under occupation.

Baltiešu politiskā un zinātniskā sadarbība trimdā

Cieša sadarbība trimdas baltiešu starpā izveidojās it sevišķi politiskā un zinātniskā laukā. Tā no 1967. līdz 1969. gadam trimdas baltieši, kaut nesekmīgi, vērsās pret Lielbritānijas valdības lēmumu izmantot turienes bankās deponēto Baltijas valstu zeltu, lai segtu savstarpējos parādus ar PSRS. Toties baltiešu protesta akcijai izdevās ietekmēt Austrālijas valdību atcelt 1974. gada lēmumu, kas atzina Baltijas valstu iekļaušanu PSRS. Organizācija *Baltic Appeal to the United Nations* (BATUN) sniedza sistemātisku informāciju Apvienoto Nāciju locekļiem par stā-

vokli Baltijas valstīs un Baltijas tautu brīvības centieniem. Trimdas organizācijas arī iestājās par Baltijas valstu neatkarību Eiropas drošības un sadarbības konferencē Helsinkos 1975. gadā un vēlāk.

Pēc latviešu, lietuviešu un igauņu zinātnieku iniciatīvas 1969. gadā darbu sāka pasaules mēroga organizācija *Association for the Advancement of Baltic Studies* (AABS), kas vēl tagad organizē starptautiskas zinātniskas konferences, izdod zinātnisku žurnālu (*Journal of Baltic Studies*) un grāmatas angļu un vācu valodā par Baltijas vēsturi, politiku, literatūru, folkloru, valodām un citām radniecīgām tēmām.

XI / 4

journal
of
baltic
studies

Baltijas Studiju veicināšanas apvienības (AABS) zinātniskais žurnāls iznāk četras reizes gadā.

The *Journal of Baltic Studies*, published quarterly by the Association for the Advancement of Baltic Studies (AABS).

Pastkarte, protestējot pret Baltijas valstu apspiešanu 1980. gada EDSO konferencē.

A postcard protesting the oppression of the Baltic states at the 1980 CSCE.

Baltic Political and Scholarly Cooperation in Exile

The cooperation among the Baltic exiles, Latvians, Estonians and Lithuanians, was particularly strong in politics and scholarship. Thus, from 1967 to 1969, exile Balts tried, albeit unsuccessfully, to reverse the decision of the British government to use the gold belonging to the Baltic states on deposit in British banks to pay off their own debts to the USSR. On the other hand, the Balts succeeded in reversing the 1974 decision of the Australian government to recognise the incorporation of the Baltic states into the Soviet Union. The organisation *Baltic Appeal to the United*

Nations (BATUN) regularly informed the members of the UN about the situation in the Baltic and the desire of the Baltic nations to be free. Exile Baltic organisations took part in the 1975 Helsinki conference on European Security and Cooperation and its successor conferences, pleading for Baltic independence.

Latvian, Estonian and Lithuanian scholars founded the Association for the Advancement of Baltic Studies (AABS) in 1968. This world-wide scholarly organisation continues to hold biannual international conferences, publishes a scholarly *Journal of Baltic Studies* and books in English and German about Baltic history, politics, literature, folklore, languages and related topics.

Padomju pretdarbība

Okupācijas vara Latvijā apzinājās, ka trimda bija un palika ievērojams pretinieks tās centieniem Latvijas sovjetizāciju novest līdz galam un leģitimizēt pasaules acīs. Tāpēc tā visiem spēkiem centās trimdu kompromitēt un tās aktivitātes padarīt nekaitīgas Latvijā un ārzemēs.

Sešdesmitajos gados sākās kampaņa ar nolūku nacionālos centienus vienādot ar nacistu ideoloģiju, vardarbību un noziegumiem, ieskaitot holokaustu. Tai bija tiešs sakars ar cīņu pret "buržuāzisko nacionālismu" Latvijā (sk. 181. lpp.). Kampaņa sākās ar padomju stila paraugprocesu pret kara noziedzniekiem 1961. gadā – ar pašapsūdzībām un vienveidīgām liecībām. Sekoja propagandas un dezinformācijas nolūkos sarakstītas grāmatas latviešu, angļu un citās valodās par latviešu "noziegumiem". Tai pašā laikā tapa memoriāls nacistu Salaspils koncentrācijas nometnes vietā, ko apzīmēja par nāves nometni un kas kļuva par obligātu apmeklējuma vietu ārvalstu tūristiem (sk. 74. lpp.). Ieslodzīto un bojā gājušo skaitu padomju propaganda daudzkārtīgi pārspilēja.

Komunistiskās partijas Centrālkomiteja saņēma ikmēneša pārskatus par trimdas aktivitātēm un radio raidījumiem latviešu valodā, cenšoties samazināt to ietekmi Latvijā. Kontrolēja Latvijas iedzīvotāju sakarus ar ārzemju latviešiem. Ārzemju tūristus uzraudzīja un izsekoja.

Tai pašā laikā čeka centās ietekmēt un ideoloģiski sašķelt trimdu. "Komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs" paplašināja savu darbību, veicinot padomju kultūras, kā arī politisku un ideoloģisku materiālu izplatīšanu trimdā un it sevišķi veicinot savstarpēju kultūras darbinieku viesošanās. Trimdas vajadzībām izdeva propagandas avīzi *Dzimtenes Balss*. Trimdas sabiedrībā noritēja asas debates par šo kultūras sakaru vēlamību. Sakaru aizstāvji uzsvēra radošās brīvdomības aspektus Latvijā un vajadzību pēc kontaktiem ar zemi un tautu, bet pretinieki savukārt – faktu, ka sakari notika okupācijas režīma interesēs un čekas kontrolē. Nereģistrēti trimdas kultūras darbiniekiem, kas bija sadarbojušies ar komiteju, liedza iespējas piedalīties trimdas sarīkojumos.

Soviet Countermeasures

The occupation power in Latvia was well aware that Latvian exile was a serious opponent of its attempts to complete the Sovietisation of Latvia and to legitimise it in world opinion. Therefore it tried to compromise exile leadership and to neutralise its activities and influence in Latvia and abroad.

A campaign to equate Latvian national goals with Nazi ideology, atrocities and crimes, including the Holocaust, began in the 1960s. This campaign was directly related to the battle against "bourgeois nationalism" in Latvia (see p. 181). The campaign started with Soviet-style show trials against war criminals in 1961, including self-accusations and uniform testimonies of witnesses. Books written in Latvian, English, German and other languages spread disinformation and accused Latvians of "crimes". At the same time, a memorial was built on the grounds of the former Nazi concentration camp in Salaspils. It became an obligatory part of tourist itineraries. The numbers of incarcerated and dead were inflated manifold by Soviet propaganda (see p. 74).

The Central Committee of the Communist Party received monthly reports about exile activities and radio broadcasts in Latvian from abroad in order to counteract them in Latvia. Communication and contacts with Latvians living abroad were controlled. Foreign tourists were kept under close watch at all times.

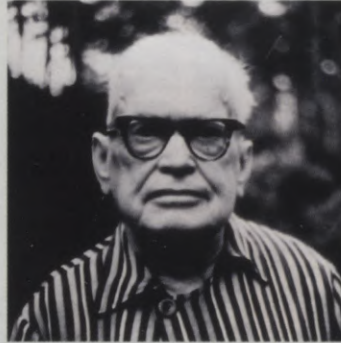
At the same time the KGB attempted to influence and ideologically split the exile community. The Committee for Cultural Relations with Latvians Abroad broadened its activities, by making Soviet literary, film and other cultural, but also political and ideological material available, and especially encouraging mutual visits of writers, musicians and other artists. A propaganda newspaper *Dzimtenes Balss* (Voice of the Homeland) was published for Latvians living abroad. Heated debates arose in the exile community about the desirability of such contacts. The defenders of cultural relations argued about aspects of expressive freedom that appeared in creative work in Latvia and the need to stay in touch with the land and the people. The opponents stressed the fact that cultural relations served the interests of the occupying regime and were under the control of the KGB. At times, exile creative artists who had cooperated with the Cultural Relations Committee were denied participation in exile events.

Latvijas Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs sēde.

A meeting of the Latvian Committee for Cultural Relations with Latvians Abroad.

Fricis Menders (1885–1971)

Sociāldemokrātu vadītāju Frici Menderu 1969. gadā 84 gadu vecumā sodīja par pretpadomju aģitāciju un propagandu uz 5 gadiem izsūtījumā. Viņš esot iedevis pretpadomju rakstu kādam Rietumu tūristam. Šis bija brīdinājums okupētās Latvijas iedzīvotājiem nestāties sakaros ar ārzemju tūristiem.

Fricis Menders.

A leading Latvian Social Democrat during independence, Fricis Menders was sentenced at the age of 84 to five years of internal exile for anti-Soviet agitation and propaganda. It was claimed he supplied an anti-Communist manuscript to a Western tourist. This was a warning to people in Latvia to avoid contacts with people from abroad.

Dezinformācijas kampaņa ar tālejošām sekām

No daudzajiem čekas dezinformācijas izdevumiem pret trimdas organizācijām un cilvēkiem vispaliekošākās sekas bija E. Avotiņa, J. Dzirkļa, V. Pētersona grāmatai *Kas ir Daugavas Vanagi?* (Rīgā, 1962). Nākamajā gadā tā parādījās arī angļiskā tulkojumā. Grāmatas autors īstenībā bija nacistu okupācijas laika propagandists Pauls Ducmanis, bet nolūks – trimdniekus un it sevišķi vadošās personas kompromitēt, saistot viņus ar nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīma noziegumiem. Veikli manipulējot ar autentiskiem materiāliem

un dokumentiem, šķietamām aculiecinieku liecībām, apgalvojumiem, puspatiesībām un meliem, grāmata radīja iespaidu, ka daudzi trimdas darbinieki ir bijuši dedzīgi nacistu kolaboranti un kara noziedznieki, kas Rietumos glābjas no pelnīta soda. Grāmatā sniegtā dezinformācija kalpoja par pamatu prāvām pret lielāku skaitu trimdas latviešu, kas visi spēja juridiski atspēkot okupācijas varas apsūdzību. Tomēr grāmatā izteiktie apgalvojumi bez apstākļu izpratnes un analīzes nekritiski iegājuši Rietumu zinātniskajā literatūrā un vēl arvien negatīvi un aizspriedumaini ietekmē Rietumu sabiedrisko un politisko domu par latviešu lomu holokaustā un citos nacistu noziegumos.

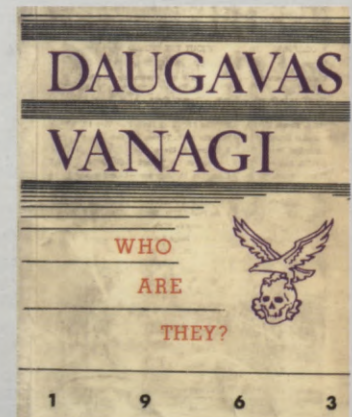

Dzimtenes Balss 1960. gada marta numurs.

March 1960 issue of the *Voice of the Homeland*. The motto reads: "We praise thee, free fatherland!"

Kas ir Daugavas Vanagi? vāks, kas ar nolūku atgādina *Daugavas Vanagu* žurnāla vāku.

Cover of the Latvian edition of *Daugavas Vanagi*. *Who Are They?* The cover design closely resembles that of the *Daugavas Vanagi* magazine published in exile.

A Disinformation Campaign with Consequences

Among the many disinformation publications that the Cheka put out against exile organisations and persons, the English-language book *Daugavas Vanagi. Who Are They?* (Riga, 1963) by E. Avotiņš, J. Dzirkālis and V. Pētersons had the longest-lasting consequences. It had first appeared in Latvian a year earlier. The actual author was a propagandist during the Nazi occupation, Pauls Ducmanis. Its purpose was to compromise Latvian exiles and especially their leaders by associating them with the atrocities of the Nazi regime. The book cleverly manipulated authentic materials and documents, alleged

witness accounts, assertions, half-truths and outright lies to create the impression that many active exile leaders had been eager Nazi collaborators and war criminals who were avoiding their just punishment by hiding in the West. The disinformation contained in the book served as the basis for court proceedings against a number of Latvian exiles who were, however, able to disprove the charges. Nevertheless, the bland assertions made in the book have in some instances – without an understanding of the circumstances and critical analysis – served as references in Western scholarly literature. They also exert a negative and prejudicial influence on Western political opinion about the Latvian role in the Holocaust and other Nazi crimes.

UZ NACIONĀLO ATDZIMŠANU UN NEATKARĪBU

Latvijas uzdriktēšanās PSRS pārmaiņu laikā • Sabiedriska un politiska organizēšanās un prasības • Tautas fronte un "Interfronte"
• Padomju pretreakcija • Neatkarības atgūšana

10.03.85.: PSRS Komunistiskās partijas CK ģenerālsekretāra Konstantīna Čerpenko nāve; viņa vietā ieceļ Mihailu Gorbačovu. • **26.04.86.:** Kodolavārija Černobiļas atomelektrostacijā. • **05.10.86.:** PSRS atbrīvo pirmo no disidentiem – Juriju Orlovu. • **11.10.86.:** ASV prezidenta Ronalda Reigana un Mihaila Gorbačova tikšanās Reikjavīkā, Islandē. • **04.02.88.:** PSRS Augstākā tiesa rehabilitē Nikolaju Buharinu un citus Staļina 1938. gada "paraugprāvā" notiesātos. • **20.01.89.:** Džordžs Bušs (*George Bush*) stājas ASV prezidenta amatā. • **03.02.89.:** Pēdējās padomju karaspēka vienības atstāj Afganistānu. • **06.02.89.:** Polijas valdība uzsāk sarunas ar brīvo arodbiedrību *Solidarność* vadītājiem. • **04.06.89.:** Ķīnas Tautas Republikas armija asiņaini apspiež studentu demonstrāciju Tjjananmeņa laukumā Pekinā. • **09.11.89.:** VDR valdība atver robežu uz Rietumvāciju Berlinē; sākas Berlīnes mūra nojaukšana. • **22.12.89.:** Kriet Nikolaes Čaušesku komunistiskais režīms Rumānijā. • **29.12.89.:** Vaclavs Havels, čehu rakstnieks un disidents, uzvar valsts prezidenta vēlēšanās. • **02.02.90.:** Igaunija deklarē neatkarību. • **11.03.90.:** Lietuva deklarē neatkarību. • **29.05.90.:** Boriss Jeļcins kļūst par tautas ievēlētu Krievijas Federācijas prezidentu. • **09.12.90.:** Lehs Valensa, *Solidarność* vadītājs, uzvar prezidenta vēlēšanās Polijā. • **13.01.91.:** Asiņains padomju militāro vienību uzbrukums Lietuvas iestādēm. • **16.01.91.:** Sākas Persijas liča karagājiens "Tuksneša vētra". • **19.08.91.:** Apvērsuma mēģinājums Maskavā; faktiskā valsts vara nonāk Krievijas FPSR prezidenta Borisa Jeļcina rokās. • **31.12.91.:** Beidz eksistēt Padomju Sociālistisko Republiku Savienība.

Latvijas neatkarības 70. gadadiena 1988. gada 18. novembrī pie Brīvības pieminekļa.

Celebrating the 70th anniversary of Latvian independence at the Freedom Monument on 18 November 1988.

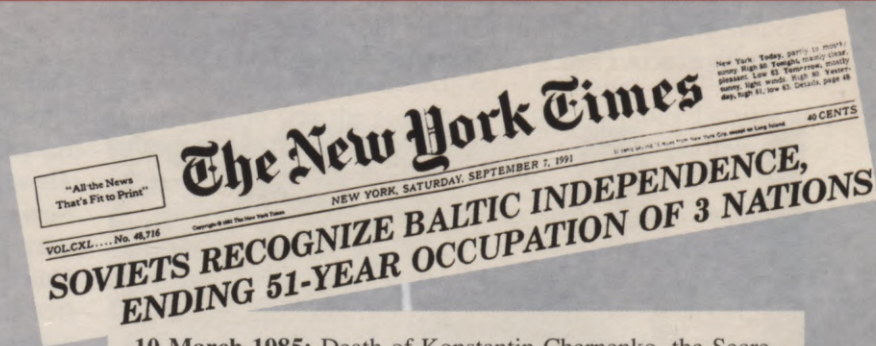
Fonā – folkloras festivāls "Baltica-88" 1988. gada jūlijā Rīgā.

Background: Baltic folklore festival "Baltica-88" in Riga July 1988.

TOWARD NATIONAL REBIRTH AND INDEPENDENCE

1985-1991

Latvia Takes Advantage of Changes in the USSR • Social and Political Organising and Demands • Popular Front and "Interfront" • Soviet Counteraction • Independence Regained

10 March 1985: Death of Konstantin Chernenko, the Secretary General of the Communist Party of the USSR; he is replaced by Mikhail Gorbachev. • **26 April 1986:** Nuclear accident in the Chernobyl nuclear plant. • **5 October 1986:** The USSR frees the first dissident, Yuri Orlov. • **11 October 1986:** US President Ronald Reagan and Mikhail Gorbachev meet in Reykjavik, Iceland. • **4 February 1988:** The Supreme Court of the USSR rehabilitates Nikolai Bukharin and others sentenced in Stalin's 1938 show trial against Party members. • **20 January 1989:** George Bush assumes the presidency of the USA. • **3 February 1989:** The last Soviet units leave Afghanistan. • **6 February 1989:** The Polish government starts talks with the free trade union *Solidarność*. • **4 June 1989:** The army of the People's Republic of China crushes student demonstrators in Tiananmen Square in Beijing. • **9 November 1989:** The government of the German Democratic Republic opens the border to West Berlin; the dismantling of the Berlin Wall begins. • **22 December 1989:** Fall of the Communist regime of Nicolae Ceaușescu in Rumania. • **29 December 1989:** Václav Havel, Czech writer and dissident elected President of Czechoslovakia. • **2 February 1990:** Estonia declares independence. • **11 March 1990:** Lithuania declares independence. • **29 May 1990:** Boris Yeltsin wins popular election for the presidency of Russian Federation. • **9 December 1990:** The leader of *Solidarność* Lech Wałęsa wins election as President of Poland. • **13 January 1991:** A bloody attack of Soviet forces on Lithuanian state offices. • **16 January 1990:** Beginning of the Persian Gulf War operation "Desert Storm." • **19 August 1991:** A coup attempt in Moscow; President of the Russian SFSR Boris Yeltsin becomes *de facto* leader of the USSR. • **31 December 1991:** The Union of Soviet Socialist Republics ceases to exist.

Gorbačova pusreformas un Latvijas uzdrīkstēšanās

Ar Mihaila Gorbačova ievēlēšanu par Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālkomitejas ģenerālsekretāru 1985. gada aprīlī sākās mēģinājumi reformēt birokratizēto ekonomisko un varas struktūru, kas negribēti noveda pie PSRS sabrukuma un Latvijas neatkarības atgūšanas. Latvijas un abas pārējās Baltijas tautas kā pirmās izmantoja pārmaiņu dotās iespējas, lai atbrīvotos no Komunistiskās partijas virsvadības un Maskavas diktāta.

Atšķirībā no priekšgājējiem Gorbačovs pārstāvēja Komunistiskās partijas pēckara paaudzi, kas izprata valsts nopietno sabiedrisko un ekonomisko situāciju un, nezaudējot varu, centās novērst sabrukumu. Ideoloģisko saukļu un centralizētās, birokratizētās ekonomikas vietā sāka attīstīt strādājošo iniciatīvu un ieviest uzņēmumu pašfinansēšanos. Šo politiku Gorbačovs sauca par "pārbūvi" – perestroiku.

Latvia Takes Advantage of Gorbachev's Half-Hearted Reforms

Mikhail Gorbachev's election as General Secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union in April 1985 marked the beginning of attempts to reform the bureaucratized economic and power structure. These attempts eventually led to the disintegration of the Soviet state and to Latvian independence. The people of Latvia, Estonia and Lithuania were the first in the Soviet Union to use the opportunities provided by the reforms and free themselves from the control of the Communist Party and the dictates of Moscow.

In contrast to his predecessors, Gorbachev represented the post-war generation of the Communist Party, which understood the serious social and economic situation in the state and tried to avert collapse without losing power. Attempts were made to replace ideological slogans and the centralised, bureaucratized economy with worker initiative and a self-financing system in factories and other enterprises. Gorbachev called this policy "reconstruction" – perestroika.

However, economic reforms could not be carried out without reforming the political power structure. Both the *nomenklatura* of the Communist Party and the military leadership were opposed. To stay on reform course, to disassociate himself from the discredited old guard of Brezhnev and to obtain popular support, Gorbachev introduced a pseudo-democratic policy of "openness" – glasnost.

The reforms introduced by Gorbachev encouraged the Latvian population to make its views known about grandiose projects that were not in the best interests of Latvia. Such were the 1985 decision to start construction of an underground railway public transit system in Riga, the preparatory work on a hydroelectric power station near Daugavpils and the reconstruction of the paper plant at Sloka and the port of Ventspils. These projects threatened not only to change the cultural and natural environment and the ecological situation but also to bring in additional workers, thus even further decreasing the proportion of ethnic Latvians in Latvia, which already was down almost to 50%. Public pressure succeeded in halting these projects.

Protesta demonstrācija pret Rīgas metro būvi.

Protest demonstration against the construction of an underground railway in Riga.

Mācītājs Juris Rubenis demonstrācijā.

Pastor Juris Rubenis addressing a demonstration. The sign reads: "Down with the Stalinist [Occupation] Regime of 1940!"

Taču ekonomiskās pārmaiņas nevarēja īstenot bez varas sistēmas reformas. Pārmaiņām pretojās Komunistiskās partijas nomenklatūra un armijas vadošās aprindas. Lai noturētu savas pozīcijas, distancētos no diskreditētās brežņeviskās gvardes un iegūtu tautas atbalstu, Gorbačovs ieviesa pseido-demokrātisku "atklātību" – glasnostj.

Gorbačova ievadītās pārmaiņas veicināja uzdrīkstēšanos Latvijā atklāti paust uzskatus par ekonomiski iespaidīgiem, bet Latvijai nelabvēlīgiem projektiem. Lēmums par metro celtniecību Rīgā 1985. gadā, sagatavošanas darbi Daugavpils HES būvniecībai, Slokas papīrfabrikas un Ventspils ostas rekonstrukcija paredzēja ne tikai pārveidot kultūrvidi un mainīt ekoloģisko situāciju, bet arī ievest papildu darbaspēku un tā vēl tālāk samazināt latviešu tautas demogrāfisko īpatsvaru Latvijā, kas jau tā bija noslidējis līdz gandrīz 50%. Tautas spiediena dēļ šos projektus izdevās apturēt.

Vides aizsardzības klubs, ko bez noteiktas politiskas uzskatu sistēmas nodibināja 1987. gada sākumā, bija viena no pirmajām neatkarīgajām sabiedriskajām organizācijām, kas turpmāk iekļāvās nacionālās atdzimšanas kustībā.

Jauni luterāņu mācītāji šai laikā nodibināja nesankcionētu organizāciju "Atdzimšana un atjaunošanās", kas centās paplašināt ticīgo tiesības un atbrīvot reliģiju no ierobežojumiem. Organizācija ātri kļuva par vienu no plašas nepakļaušanās kustības centriem. Nedzirdēts ideoloģisks izaicinājums komunismam bija Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes atjaunošana 1990. gadā. Latvijas vēstures katedra bija jau atjaunota 1989. gadā.

Par nacionālo uzdrīkstēšanos liecināja arī mazāk organizētas izpausmes. Tā rokgrupa Līvi ar dziesmu "Dzimtā valoda" (tulkota no moldāvu oriģināla) uzvarēja Mikrofonu-86 aptaujā. Jura Podnieka dokumentālā filma *Vai viegli būt jaunam?*, kas atklāti stāstīja par jauniešu problēmām, kļuva populāra Latvijā un ārzemēs. Pēc mūzikas sarīkojumiem nereti notika spontāni jauniešu protesti.

The Environmental Protection Club (*Vides aizsardzības klubs*, or VAK) that was founded in early 1987 and did not have a definite political agenda was one of the first independent social organisations that became part of the national renewal movement.

At the same time, young Lutheran ministers founded, without official sanction, an organisation called "Rebirth and Renewal." Its aims included expanding the rights of church members and the removal of restrictions imposed on religion. This organisation quickly became one of the main centres of civil disobedience. A daring challenge to Communism was the reopening of the Theology Faculty at the University of Latvia in 1990. The Department of Latvian History had been reinstated already in 1989.

Patriotic sentiments became apparent in less organised forms as well. The Latvian rock group Līvi won in the 1986 popular survey with a song "The Native Language" (translated from the Moldavian original). A documentary film by Juris Podnieks *Is It Easy to be Young?*, which dealt frankly with the problems of young people, became widely popular at home and abroad. Outbreaks of spontaneous youth protests followed musical events.

Toksisko ķīmikāliju izgāztuve Olainē.

A toxic waste dump in Olaine near Riga.

Trimdas latviešu politiskā darbība

Astoņdesmitajos gados trimdas politiskā darbība manāmi paplašinājās, tajās ar jaunām pieejām iesaistoties trimdā izaugušajai paaudzei.

Pasaules Brīvo Latviešu Apvienība (PBLA) sūtīja pārstāvjus uz 1975. gada Helsinku Eiropas Drošības un sadarbības konferences akta izvērtēšanas sanāksmēm Belgradā, Madridē, Otavā, Budapeštā un Bernē. Ar ASV diplomātu atbalstu PBLA pārstāvji ieguva viesu statusu, un viņu darbībai uzmanību pievērsa pasaules prese. Latviešu pārstāvji informēja dalībniekus par pašnoteikšanās prasībām, cilvēktiesību pārkāpumiem un pārkrievošanas politiku okupētajā Latvijā.

"Baltijas tribunāls" Kopenhāgenā 1985. gada jūlijā.

The "Baltic Tribunal" in Copenhagen, July 1985.

Political Action of Exile Latvians

In the 1980s, political activities of exile Latvians expanded noticeably, as a younger generation that had grown up in exile became active and introduced new approaches.

The World Federation of Free Latvians (PBLA) sent delegations to conferences in Belgrade, Madrid, Ottawa, Budapest and Berne, at which compliance with the agreements of the 1975 Helsinki Conference on Security and Cooperation in Europe was evaluated. With the help of US diplomats, Latvian representatives obtained guest status. Their activities gained attention of the world press. Latvian representatives informed conference participants about demands for independence, violations of human rights and the Russification policies in occupied Latvia.

"Baltijas "Miera un brīvības" kuģa ceļojuma plakāts.

A poster of the "Baltic Peace and Freedom Cruise" 1985.

Baltieši demonstrē Kanādas galvaspilsētā Otavā Mihaila Gorbačova vizītes laikā 1990. gada maijā.

Baltic demonstration in Ottawa, Canada, during a visit of Mikhail Gorbachev, May 1990.

Sevišķu pasaules ievēribu latvieši, respektīvi, baltieši ieguva 1985. gadā, kad pēc PBLA ģiņiātivās Pasaules Baltiešu Apvienība noorganizēja "Baltijas tribunālu" Kopenhāgenā. Tur 17 liecinieki, galvenokārt bijušie politiskie ieslodzītie, disidenti un agrākie padomju varas un Komunistiskās partijas darbinieki, deva liecības par Padomju Savienības pārkāpumiem pret Baltijas valstīm. Kā tiesneši darbojās Zviedrijas, Anglijas, Francijas un Austrijas juristi.

Ar tribunālu bija saistīts "Baltijas miera un brīvības" kuģa brauciens 1985. gada jūlijā no Stokholmas garām Latvijas un Igaunijas krastiem uz Helsinkiem, kur atzīmēja 1975. gada Drošības un sadarbības konferences 10. gadadienu. Braucienā piedalījās gandrīz 400 pasažieru, galvenokārt baltiešu jauniešu, kuru vidū bija 50 preses pārstāvju. Pasaules presē tika publicēts ap 2000 reportāžu. Padomju kara flotes vienības mēģināja radīt incidentu un pavadīja kuģi ar draudiem.

Čatokvas konference Jūrmalā

Ievērojams politisks notikums Latvijā bija konference Jūrmalā no 1986. gada 15. līdz 19. septembrim, ko pēc Padomju valdības aicinājuma rīkoja Čatokvas (*Chautauqua*) institūts, lai pārrunātu ASV un PSRS savstarpējās attiecības. Konferences 250 dalībnieku vidū bija 10 jaunākās paaudzes ASV latviešu, liels skaits ASV žurnālistu un zemāka ranga ASV Ārlietu ministrijas darbinieku un

Latvians and the other Baltic nations received world-wide attention in 1985 with the "Baltic Tribunal" organised in Copenhagen by the Baltic World Association. Seventeen witnesses, primarily former political prisoners, dissidents and former Soviet state and Communist Party functionaries, gave testimony about Soviet transgressions against the Baltic states. Swedish, British, French and Austrian lawyers acted as judges.

The July 1985 voyage of the "Baltic Peace and Freedom Cruise" from Stockholm along the coast of Latvia and Estonia to Helsinki was coordinated with the Copenhagen tribunal and the beginning of the tenth anniversary of the Conference on Security and Cooperation in Europe. Almost 400 passengers, mainly young exile Balts, including 50 media representatives, took part. About 2000 reports were filed in the world press. The Soviet navy tried to intimidate the ship and to provoke an incident.

diplomātu. Savā uzrunā ASV prezidenta Reigana padomdevējs drošības jautājumos un nākamais vēstnieks Maskavā Džons Metloks (*John Matlock*) paziņoja, ka ASV nekad nav atzinusi un neatzīs Latvijas varmācīgo iekļaušanu PSRS. Pārrunās ASV latviešu dalībnieki atkārtoti izvirzīja jautājumus par brīvām vēlēšanām, Molotova-Ribentropa pakta slepenajiem protokoliem un cilvēktiesību pārkāpumiem Latvijā. Konferences norisi pārraidīja Latvijas radio un televīzija.

ASV latviešu jaunieši Čatokvas konferences laikā 1986. gada septembri Jūrmalā.

Young US Latvian participants at the Chautauqua Conference in Jūrmala September 1986.

Chautauqua Conference in Jūrmala

An important political event in Latvia was a conference in the seaside city Jūrmala from 15 to 19 September 1986. It was organised by the Chautauqua Institute at the invitation of the USSR, to discuss mutual relations between the USA and the USSR. Among the 250 participants were 10 young Latvians from the USA, a large number of American journalists, staff members of the US State Department and diplomats. John

Matlock, special assistant to US President Reagan for National Security Affairs and future US ambassador in Moscow, announced in his speech that the USA had never recognised and never would recognise the forced incorporation of Latvia into the USSR. Latvian participants from the USA participated in the discussions by raising questions about free elections, the secret amendments to the Molotov-Ribbentrop Pact and violations of human rights in Latvia. The conference proceedings were broadcast by radio and television stations in Latvia.

Helsinki-86

Cilvēktiesību aizstāvības grupa Helsinki-86 veidojās uz iepriekšējo gadu nevardarbīgās pretošanās pamata. Atsaucoties uz 1975. gada Helsinku Eiropas Drošības un sadarbības konferences vienošanos, grupa pieprasīja latviešu nācijas kultūras un politisko tiesību atjaunošanu.

Organizācija izveidojās Liepājā 1986. gada jūlijā. Tā darbojās atklāti un ar demokrātiskām metodēm. Jau 1986. gada jūlijā grupa nosūtīja vēstuli Gorbačovam ar lūgumu palīdzēt īstenot Latvijas PSR Konstitūcijas 69. pantā noteiktās tiesības izstāties no PSRS.

Organizācijas darbību Komunistiskās partijas vadība novērtēja kā nacionālistisku un pretpadomju. Tās biedrus vajāja un vairākus tās vadītājus piespieda aizbraukt no Latvijas.

Helsinki-86 darbība, demonstrējot noteiktību un kvēlu pārliecību, deva iedvesmu nacionālai atdzimšanai Latvijā.

Protesta sanāksme pie Brīvības pieminekļa Latvijas okupācijas 50. gadadienā 1990. gada 17. jūnijā.

A protest meeting commemorating the 50th anniversary of Soviet occupation at the Freedom Monument 17 June 1990.

Helsinki-86

Helsinki-86 was a group organised to defend civil rights. It took its cues from people who had practiced civil disobedience in the previous years. The group based its demands for the restoration of the cultural and political rights of the Latvian nation on the 1975 Helsinki accords of the Conference on Security and Cooperation in Europe.

The organisation was founded July 1986 in Liepāja. It worked in the open and employed democratic methods. Already in July 1986, it sent a letter to Gorbachev asking for his assistance in implementing the right to secede from the Soviet Union proclaimed in Paragraph 69 of the Latvian SSR Constitution.

The leadership of the Communist Party considered the activities of the organisation as nationalistic and anti-Soviet. Its members were persecuted, and several of its leaders were forced to leave Latvia.

By demonstrating a firm approach and deep conviction, Helsinki-86 inspired national rebirth in Latvia.

Helsinki-86 grupas demonstrācija pie Brīvības pieminekļa deportācijas upuru piemiņai 1987. gada 14. jūnijā. Eva Biteniece un Rolands Silaraups dodas nolikt ziedus.

Helsinki-86 demonstration at the Freedom Monument on 14 June 1987 to commemorate the victims of the 1941 deportation. Eva Biteniece and Rolands Silaraups proceeding to place flowers.

Latvijas nacionālā atdzimšana

Nacionālo atdzimšanu, sauktu arī par "Trešo tautas atmodu", 1987. gadā ievadīja t. s. "kalendāra nemieri" – demonstrācijas zīmīgās tautas atceres dienās, kas, neskatoties uz centieniem tās aizliegt vai ierobežot, kļuva plašākas un iespaidīgākas.

Pēc Helsinki-86 iniciatīvas notika demonstratīva ziedu nolikšana pie Brīvības pieminekļa 1987. gada 14. jūnijā 1941. gada deportācijas upuru piemiņai un 23. augustā, atceroties 1939. gada Ribentropa–Molotova līguma slepenā protokola traģiskās sekas. Latvijas valsts 18. novembra proklamēšanas gadadienā Komunistiskā partija mobilizēja ap 6000 kārtības sargu un miliču, piespiežot organizētājus atteikties no iecerētās demonstrācijas.

Taču atdzimšanas kustību nekas vairs nevarēja apturēt. Nākamais, 1988. gads bija plašu tautas manifestāciju laiks, kas ieguva "Dziesmotās revolūcijas" apzīmējumu.

Latvijas Rakstnieku savienības paplašinātajā plēnumā 1988. gada 1. un 2. jūnijā žurnālists Mavriks Vulfsons publiski nosauca 1940. gada jūnija notikumus par okupāciju. Plēnuma runātāji prasīja plašu kultūru autonomiju, latviešu valodas statusa nostiprināšanu un nacionālo kultūras biedrību atjaunošanu.

Demonstrācijā 14. jūnija deportācijas upuru piemiņai 1988. gadā Rīgas ielās nesa neatkarīgās Latvijas karogu. Rudenī Latvijas PSR Augstākā Padome oficiāli atļāva lietot nacionālo simboliku. 1990. gada februārī neatkarīgās Latvijas karogs kļuva par oficiālo Latvijas PSR karogu. Latviešu valodai 1989. gadā piešķīra valsts valodas statusu. ▶

Gājiens Brāļu kapos.

A manifestation at the National Cemetery for the soldiers of the War of Liberation 1918–1920.

National Rebirth of Latvia

National rebirth, also known as the "Third Awakening of the Nation" (the first having taken place in the nineteenth century, the second in the early years of independence, which was declared in 1918), began in 1987 with the so-called "Calendar Demonstrations" on significant memorial days of the nation. Despite attempts to forbid or restrict them, the demonstrations grew both in size and importance. ▶

201

"Baltijas ceļa" posms Latvija 1989. gada 23. augustā.

The "Baltic Way" in Latvia 23 August 1989.

Iedzīvotāji puda savus uzskatus, vācot parakstus, lai atbalstītu Rakstnieku savienības aktivitātes, protestējot pret latviešu jauniešu iesaukšanu padomju armijā un vācot līdzekļus patriotiskiem projektiem.

Lielās manifestācijas vainagoja "Baltijas ceļa" akcija. 1989. gada 23. augustā no Tallinas Igaunijas ziemeļos caur Rīgu līdz Viļņai Lietuvas dienvidos pāri visai Baltijai rokās sadēvēs ap pusmiljons cilvēku, lai demonstrētu Baltijas tautu solidaritāti un centienus pēc neatkarības.

Tautas manifestācija Daugavmalā 1989. gada 18. novembrī.

A mass rally on the banks of Daugava in Riga, 18 November 1989.

The first demonstrations were initiated by Helsinki-86. On 14 June 1987 flowers were placed at the Freedom Monument to commemorate the victims of the 1941 deportation. On 23 August of the same year, a demonstration commemorated the tragic consequences of the secret amendment of the Molotov–Ribbentrop Pact. As a result, on 18 November, Latvian Independence Day, the Communist Party mobilised some 6000 guards and militia personnel, thus forcing the organisers to cancel the planned demonstration.

But from then on nothing could stop the rebirth movement. The next year, 1988, was a time of massive peaceful, popular manifestations that earned the name "The Singing Revolution."

At the Congress of the Latvian Writers' Union on 1 and 2 June 1988, in which other creative unions participated, the journalist Mavriks Vulfsons declared the June 1941 events as having been an occupation. The Congress called for extensive cultural autonomy, the strengthening of the status of the Latvian language and the renewal of national cultural societies.

In the 14 June demonstration, the Latvian national flag was carried in the streets of Riga. In the fall, the Supreme Soviet of the Latvian SSR officially allowed the display of formerly forbidden national symbols. In 1989, the Latvian language obtained the status of state language.

People started expressing their opinions by signing petitions to support the initiatives of the Writers' Union and protesting against the recruitment of Latvian youth into the Soviet army. Funds were raised for patriotic projects.

These great manifestations culminated in the "Baltic Way" on 23 August 1989, the fiftieth anniversary of the Molotov–Ribbentrop Pact. An estimated 500,000 people joined hands across the Baltic from Tallinn in Estonia through Riga to Vilnius in Lithuania. This was a demonstration of the solidarity of the Baltic nations in their quest for independence.

Latvijas Tautas fronte

Rakstnieku savienības diskusija 1988. gadā iezīmēja jaunu sabiedriskās aktivitātes vilni, nu jau ar oficiālo organizāciju un Komunistiskās partijas liberāli noskaņoto vadītāju daļēju atbalstu. Latvijas Tautas fronte (LTF) ātri kļuva par lielāko un ietekmīgāko sabiedriski politisko organizāciju Latvijā, kas centās apvienot tautu neatkarības atgūšanai.

Latvijas Tautas frontes dibināšanas kongress notika 1988. gada 8. un 9. oktobrī. LTF bija vairāku masu pasākumu iedvesmotāja un organizētāja. Tās laikraksts *Atmoda* un TV raidījumu cikls *Labvakar* bija iedarbīgākie informācijas izplatītāji 80. gadu beigās.

Kā politiskā kopsaucēja meklētāja atšķirībā no radikālākām nacionālām kustībām LTF sākumā uzskatīja, ka politisko mērķu sasniegšanai izmantojama pastāvošā likumdošana un struktūras. Tāpēc LTF vispirms iestājās par Latvijas suverenitāti PSRS federācijas ietvaros.

Latvijas PSR Augstākās Padomes 1990. gada marta vēlēšanās LTF guva pārsvaru, un 4. maijā Augstākā Padome apstiprināja Neatkarības deklarāciju, kas izteica nodomu atgūt pilnu suverenitāti, sadarbojoties ar PSRS institūcijām. Par Latvijas tiesību atzīšanu cīnījās arī no Latvijas ievēlētie pārstāvji PSRS Augstākajā Padomē.

Līdzīgas tautas organizācijas ar līdzīgiem politiskiem mērķiem izveidojās arī Lietuvā un Igaunijā. Tā Baltijas tautas kļuva par vadītājam kustībā, kas veda uz neatkarības apliecināšanu, atbrīvošanos no komunistu vienvaldības un beigās noveda pie Padomju Savienības sabrukuma.

Latvijas Tautas frontes demonstrācija pie Brīvības pieminekļa. Priekšplānā atjaunotās Latvijas Republikas pirmais ministru prezidents Ivars Godmanis, pa labi aiz viņa Tautas frontes priekšsēdētājs Dainis Ivaņs.

Demonstration of the Latvian Popular Front at the Freedom Monument in Riga. In the foreground, the first Prime Minister of the restored Republic of Latvia Ivars Godmanis; behind him on the right, the Chairman of the Popular Front Dainis Ivaņs.

Augstākās Padomes priekšsēdētājs Anatolijs Gorbunovs no Augstākās Padomes nama balkona paziņo Neatkarības deklarācijas pieņemšanu 1990. gada 4. maijā.

Chairman of the Supreme Council of the Latvian SSR Anatolijs Gorbunovs announces the adoption of the Independence Declaration from the balcony of the building of the Supreme Council on 4 May 1990.

The Popular Front of Latvia

The discussion started by the Writers' Union in 1988 set off a new wave of activity, this time with the support of official organisations and partial support of liberal members of the Communist Party. The Popular Front of Latvia quickly became the largest and most influential political organisation in the country. It strived to unite the nation in its quest for independence.

The founding congress of the Popular Front took place on 8 and 9 October 1988. From then on the Popular Front inspired and organised several mass actions. Its newspaper *Atmoda* (Awakening) and TV program *Labvakar* (Good Evening) became the most effective and trusted sources of information in the late 1980s.

Searching for broad political consensus, in contrast to more radical national organisations, the Popular Front represented the view that its political goals could be reached within the existing laws and structures of the USSR. Therefore, in the beginning it set as its goal the restoration of sovereignty within a USSR federation.

In the March 1990 elections the Popular Front gained an absolute majority, and on 4 May the Supreme Council of the Latvian SSR passed a Declaration of Independence. It asserted the intention to regain full independence by acting within the framework of USSR institutions. Latvian representatives elected to the Supreme Soviet of the USSR worked toward the same ends in Moscow.

Similar popular organisations with similar political goals were also formed in Estonia and Lithuania. Thus the Baltic nations became leaders in a movement leading toward assertion of self-determination, liberation from Communist dictatorship, and eventually – the collapse of the Soviet Union.

Komunistiskā partija un "Interfronte"

Latvijas Komunistiskās partijas vadības noskaņojums nesaskanēja ar Gorbačova publiski pausto pārmaiņu kursu, un vēl līdz 1988. gada vasarai Komunistiskās partijas virzienu nosacīja konservatīvie vadītāji. Vasarā partijas rindās klaji izpaudās uzskatu pretrīšības nacionālajos jautājumos, kas beigās noveda pie masveida izstāšanās no partijas un partijas sašķelšanās. Doktrīnai un Maskavai uzticīgie Komunistiskās partijas vadītāji visiem spēkiem centās saglabāt savu ietekmi un varu sabiedrībā.

Pēc Rakstnieku savienības paplašinātā plēnuma 1988. gada jūnijā LKP CK ārkārtas plēnumā izskatīja jautājumu "Par politisko situāciju republikā". Plēnums iezīmēja krasu viedokļu pretstatījumu LKP vadībā. Nācās izšķirties par noteiktu pozīciju, ko pauda LKP CK sekretāra Anatolija Gorbunova teiktā: "Šodien ir tāds laiks, kad nevar runāt vienu, pēc tam otru." Šķelšanās bija neizbēgama.

Lai radītu pretspēku Latvijas Tautas fronteī, 1989. gada janvārī nodibinājās Maskavai uzticīgās Komunistiskās partijas vadības inspirēta organizācija LPSR Darbaļaužu internacionālā fronte ("Interfronte"). Tā darbojās Komunistiskās partijas vadības, nomenklatūras un Baltijas Kara apgabala virsniecības interesēs. "Interfronte" centās saasināt attiecības latviešu un krievu tautības iedzīvotāju starpā, izplatīt baiļu un nedrošības sajūtu, paturēt kontroli pār galvenajiem varas institūtiem un masu informācijas līdzekļiem un atjaunot Komunistiskās partijas diktatūru. Čekas loma šajos notikumos vēl nav izpētīta un noskaidrota.

Reformām noskaņoto nacionālkomunistu darbība noveda pie šķelšanās Latvijas Komunistiskās partijas 25. kongresā 1990. gada aprīlī. Pēc kongresa izveidojās Latvijas Neatkarīgā komunistiskā partija Ivara Ķezbera vadībā, bet Maskavas orientācijas LKP vadību uzņēmās Alfrēds Rubiks.

"Interfrontes" demonstrācija Rīgā.

A demonstration of the "Interfront" in Riga. Note the Russian slogans and the presence of military personnel.

Latvijas Neatkarīgās komunistiskās partijas 2. kongress Latvijas Universitātes Lielajā auļā.

The 2nd Congress of the Independent Latvian Communist Party in the Great Hall of the University of Latvia in Riga.

The Communist Party and the "Interfront"

The reform course declared by Gorbachev did not find willing ears in the leadership of the Latvian Communist Party. As late as in the summer of 1988 the conservative wing determined the course of the Communist Party. At that time, differences of opinion regarding national questions became public and eventually led to mass resignations from the ranks and a split, as Party leaders beholden to Moscow and the Communist doctrine tried to maintain their power and influence at all costs.

Following the Congress of the Writers Union in June 1988, an extraordinary meeting of the Central Committee of the Latvian Communist Party was called to discuss "The Political Situation in the Republic." This meeting revealed radical differences of opinion in the leadership. Choices had to be made and a definite course had to be set, as expressed by the Secretary of the Central Committee Anatolijs Gorbunovs: "The times are such that we cannot first say one thing and then another." A split was in the making.

To counteract the Popular Front, the conservative leadership of the Communist Party organised an International Front of the Working People of the Latvian SSR, also known as the "Interfront." The "Interfront" acted in the interests of the leadership and *nomenklatura* of the Communist Party and the Baltic Military District. It tried to restore the dictatorship of the Communist Party by exacerbating the relationships between ethnic Latvian and Russian inhabitants, by spreading a sense of fear and uncertainty in the population and by maintaining control over the most important power structures and mass media. The role of the KGB in these events has not yet been fully investigated.

The activities of the reform-minded national Communists led to a split at the 25th Congress of the Latvian Communist Party in April 1990. Following the Congress, the Independent Communist Party of Latvia was formed under the leadership of Ivars Ķezbers. The leadership of the Moscow-oriented Latvian Communist Party was assumed by Alfrēds Rubiks.

Padomju spiediena taktika un darbība

Saskatot draudus PSRS integritātei, Maskava un Maskavai uzticīgā Komunistiskās partijas vadība Latvijā centās ar iebaidīšanu un spēku traucēt un apturēt neatkarības izpausmes Latvijā un pārējā Baltijā.

PSRS prezidents Mihails Gorbačovs 1990. gada maijā parakstīja dekrētu, kas noteica Baltijas republiku neatkarības deklarācijas par spēkā neesošām, jo tās neesot saskaņā ar PSRS Konstitūciju. Gorbačovs draudēja ieviest prezidenta pārvaldi. Rīgā patrulēja Iekšlietu ministrijas īpašo uzdevumu (OMON) vienības un dažādās vietās atskanēja šāvieni un sprādzieni.

Ar Padomju Savienības Komunistiskās partijas atbalstu Latvijas KP vadītāja Alfrēda Rubika vadībā izveidojās komiteja, lai aizstāvētu PSRS un Latvijas PSR konstitūcijas un pilsoņu tiesības, ko vēlāk pazina kā "Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteju". Tajā apvienojās visas interfrontiski orientētas organizācijas.

Persijas liča krīzes aizsegā 1991. gada 13. janvārī Padomju armija uzsāka bruņotus uzbrukumus, lai pārņemtu varu Lietuvā. Nogalināja 14 un ievainoja ap 200 cilvēku.

Rīgā ap 80 000 brīvprātīgo no visām Latvijas malām sāka celt barikādes, lai aizstāvētu svarīgākos valsts objektus. Barikāžu cēlāji un aizstāvētāji dienu un nakti stāvēja sardzē pie uguns kuriem. OMON vienības, kas vairs nepakļāvās Latvijas PSR Iekšlietu ministrijai, bet sekoja Maskavas pavēlēm, sāka teroristiskas akcijas, kurās nogalināja vairākus cilvēkus, bet vara palika ievēlēto Latvijas institūciju rokās.

206

Barikāžu dienas 1991. gada janvārī. Televizijas torņa aizstāvji Zaķusalā 14. janvārī.

Days of the barricades January 1991. Defenders of the TV transmission tower on a Daugava island on 14 January.

Barikādes ap Augstākās Padomes ēku 1991. gadā.

Barricades around the building of the Latvian Supreme Council in 1991.

Soviet Power Tactics and Actions

Perceiving the threat to the integrity of the USSR, the Soviet central government and the pro-Moscow Communist leadership in Latvia tried to use intimidation and power tactics to hamper and disrupt the movement toward independence in Latvia and the Baltic.

In May of 1990, USSR President Gorbachev signed a decree declaring the Baltic Declarations of Independence unconstitutional, null and void. He threatened to institute direct Presidential rule. The streets of Riga were patrolled by Special Forces Units (OMON) of the Ministry of Interior. Gunfire and explosions were reported in various locations.

With the support of the Communist Party of the USSR, a special committee led by Alfreds Rubiks, Head of the Latvian Communist Party, was formed. Its ostensible aim was to protect the constitutions and the rights of the citizens of USSR and the Latvian SSR. This Committee became later known as the "All-Latvia Committee for the Preservation of Society." The Interfront and all allied hard-line Soviet organisations were subsumed in the Committee.

On 13 January 1991, taking advantage of the distraction for the world news media provided by the Persian Gulf crisis, the Soviet army began armed attacks to take over power in Lithuania. The number of dead was 14; about 200 were injured.

In Riga, an estimated 80,000 volunteers from all over Latvia built barricades around the most important state institutions and stood watch huddled by bonfires. OMON troops in Riga, who had mutinously switched their loyalty from the pro-independence Latvian SSR Interior Ministry to the Moscow central government, began terrorist actions and killed several people, but the people stood firm and the elected Latvian institutions maintained control.

Suverenitātes atjaunošana

Iekšējie procesi pašā Padomju Savienībā 1991. gadā veicināja Padomju Savienības sabrukumu. Notikumu gaitā Latvijai izdevās atgūt pilnu neatkarību.

Maijā par Krievijas Federācijas prezidentu tauta ievēlēja Borisu Jeļcinu, viņam kļūstot par vienīgo demokrātiski ievēlēto amatpersonu Padomju Savienībā. Jeļcins bija stingrs reformu atbalstītājs.

Izmantojot Gorbačova atvaļinājumu Krimā, PSRS Komunistiskās partijas vecā gvarde 1991. gada 19. augustā Maskavā sāka valsts apvērsumu. Tas bija signāls Rubika vadībā Rīgā pastiprināties OMON un interfrontisko organizāciju darbībai. Baltijas Kara apgabala komandieris ģenerālis Fjodors Kuzmins paziņoja, ka ir norikots par galveno ārkārtējā stāvokļa ieviesēju Baltijā.

Borisa Jeļcina izšķirīgās rīcības dēļ apvērsums Maskavā neizdevās. Jau 21. augustā Latvijas Republikas Augstākā Padome pieņēma konstitucionālo likumu par Latvijas Republikas suverenitāti un pārņēma varu valstī.

Islande bija pirmā ārvalsts, kas 22. augustā atzina Latvijas Republikas neatkarību. Krievijas Federācijas prezidents Boriss Jeļcins parakstīja Latvijas Republikas atzīšanas dekrētu 24. augustā. ASV sekoja 1991. gada 2. septembrī. Padomju Savienība atzina notikušo 6. septembrī. 18. septembrī Latvija kļuva par locekli Apvienoto Nāciju Organizācijā.

Ar to bija atjaunota Latvijas tautas suverenitāte, un 1918. gada 18. novembrī dibinātā Latvijas Republika kā pilntiesīga locekle atgriezās pasaules valstu saimē. Bet grūtā triju okupāciju seku likvidēšana un atjaunotās nacionālās valsts veidošana bija tikai sākusies.

Izšķirīgais brīdis. OMON vienības virzās uz Augstākās Padomes ēku 1991. gada 21. augustā, kur notika balsojums par pilnīgas suverenitātes atjaunošanu. Briedi vēlāk pienāca ziņa par puča galīgo izgāšanos.

The moment of truth. OMON troops advancing toward the Latvian Supreme Council on 21 August 1991 just as the Council was voting to restore full sovereignty. A few moments later the troops were withdrawn as the news arrived from Moscow that the coup had failed.

Sovereignty Restored

In 1991, internal processes were hastening the collapse of the Soviet Union, and in the whirl of events, Latvia was able to regain full independence.

In May of 1991, Boris Yeltsin was elected President of the Russian Federation, thus becoming the only democratically elected official in the Soviet Union. He firmly supported the reform movement in the country.

On 19 August 1991, taking advantage of Gorbachev's vacation in the Crimea, the anti-reform hard-liners of the Communist Party attempted a coup in Moscow. That was a signal for OMON and the "Interfront" organisations in Latvia to intensify their activities under the leadership of Alfreds Rubiks. The Commander of the Baltic Military District, General Fedor Kuzmin, announced that he had been put in charge of enforcing a state of emergency in the Baltic.

It was the decisive action of the Russian President Boris Yeltsin that prevented the Moscow coup from succeeding. ▶

MINISTRY FOR FOREIGN AFFAIRS

REF.

Dear colleague,

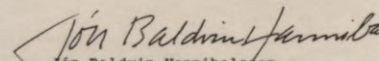
On the occasion of the Declaration of the Supreme Council of the Republic of Latvia, declaring Latvia as an independent, democratic Republic and restoring the validity of the Constitution of February 15, 1922,

I have the honour, on behalf of my Government, to convey to you the following information:

- that the Government of Iceland reaffirms that our recognition of the independence of Latvia is fully valid, since Iceland has never recognized Latvia's military occupation and illegal annexation into the Soviet Union;
- and on the request of the Latvian Government we declare ourselves ready to enter into discussions on the possibilities of re-establishing diplomatic relations between our two countries.

Accept, dear colleague, the assurances of my highest consideration.

Copenhagen, 22 August 1991

Jón Baldvin Hannibalsson
Minister for Foreign Affairs

His Excellency
Mr. Janis Jurkans
Foreign Minister of Latvia

10674-22925
10674-22925
10674-22925

TELEPHONE
33-11 22920

TELEX
10211 1947 2225 Latvian

Islande atzīst Latvijas neatkarību.

Iceland recognises the independence of Latvia.

THE WHITE HOUSE
WASHINGTON

August 31, 1991

Dear Mr. President:

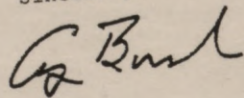
I am delighted to announce that the United States is prepared to resume diplomatic ties with your government.

As you know, American recognition of the Republic of Latvia has continued without interruption since 1922. The United States never recognized the forcible incorporation of Latvia into the Soviet Union, and we are proud that we stood with the Latvian people during the many difficult times of the last fifty-one years. I am thus especially pleased that recent developments have made it possible for you to resume your status as an independent state and for us to exchange diplomats. The United States looks forward to the development of warm and mutually beneficial relations between our two nations.

Over the past year, the courage and determination of the Latvian people have been an example and inspiration to all of us who love freedom. The world will not forget your own courageous and disciplined leadership during the dark days of January and during the recent attempted coup. I look forward to meeting you in the future and to regular and fruitful contacts between our two governments in the months and years ahead.

On behalf of the American people, please accept our congratulations to you and all the Latvian people for your well-deserved freedom and independence.

Sincerely,

His Excellency
Anatoliy Gorbunovs
President of the Republic of Latvia
Riga, Latvia

Prezidenta Džordža Buša vēstule, apsveicot Latvijas neatkarību. Oficiāli ASV atzina Latvijas neatkarību 2. septembrī.

President George Bush congratulates Latvia on achieving independence. Official recognition was extended on 2 September.

On 21 August 1991, the Supreme Council of the Republic of Latvia passed a constitutional law declaring full sovereignty and assumed control of the state.

Iceland, on 22 August 1991, was the first country to recognise the independence of the Republic of Latvia. The President of the Russian Federation, Boris Yeltsin, signed a decree recognising the independence on 24 August. The United States followed on 2 September. The Soviet Union recognised the *fait accompli* on 6 September. On 18 September, Latvia became a member of the United Nations.

These acts restored the sovereignty of the people of Latvia, and the Republic of Latvia, founded on 18 November 1918, returned to the world community of nations as a full-fledged member. The difficult task of erasing the consequences of three occupations, however, and of building the renewed national state had only begun.

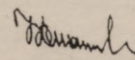
УКАЗ

ПРЕЗИДЕНТА РОССИЙСКОЙ СОВЕТСКОЙ ФЕДЕРАТИВНОЙ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

О признании государственной независимости
Латвийской Республики

1. В связи с решением Верховного Совета Латвийской Республики о объявлении государственной независимости признать государственную независимость Латвийской Республики.
2. Министерству иностранных дел РСФСР провести соответствующие переговоры и подписать соглашение об установлении дипломатических отношений между РСФСР и Латвийской Республикой.
3. Призвать Президента СССР признать государственную независимость Латвийской Республики и провести переговоры для урегулирования межгосударственных отношений между СССР и Латвийской Республикой.
4. Призвать международное сообщество признать государственную независимость Латвийской Республики.

Президент РСФСР

Б. Ельцин

Москва, Кремль
21 августа 1991 г.
№ 84

Krievijas prezidenta Borisa Jeļcina "ukazs" par Latvijas neatkarības atzīšanu.

The President of Russia Boris Yeltsin recognises the independence of Latvia.

Pēc okupācijas: starp pagātnes mantojumu un nākotnes solījumu

Latvijas okupācijas vēsture nebeidzas ar 1991. gadu. Tā turpinās. "Dziedošā revolūcija" gan izcīnīja neatkarības atjaunošanu ar minimālu asinsizliešanu un postījumiem, bet tā arī atstāja gandrīz neskartu visu okupācijas laika mantojumu.

Pirmie atjaunotās Latvijas desmit gadi ir pierādījuši, cik smagas un ilgstošas ir okupācijas sekas un cik liela ir vilšanās par nepiepildītajiem solījumiem un cerībām. It sevišķi vilušies ir tie, kas sapņoja par Latviju, kādu tie atcerējās un kādu to viņiem atņēma okupācija. Vilušies arī tie, kam visvairāk bija jācieš okupācijas laikā un kas nemeklēja privilēģijas, bet centās paturēt tīrus savus demokrātiskos un nacionālos ideālus.

Atjaunotās neatkarīgās valsts veidošanās noritēja pēc nevienlīdzības principa. Jauno brīvību pirmām kārtām varēja izmantot un izmantoja tie, kuri bija pie teikšanas okupācijas laikā. Tas nenozīmē, ka šie cilvēki kopumā nebūtu godprātīgi centušies veidot atjaunoto valsti, tās ekonomiju un sabiedrību – ja tā nebūtu, nezina vai Latvijai būtu tik ātri un sekmīgi veicies iekļauties Eiropas un pasaules valstu saimē. Tas tomēr nozīmē, ka ekonomisko un sabiedrisko vērtību skalā Latvijā pastāv lielas atšķirības, kas mantotas no padomju sistēmas sabrukuma. Ir tādi, kas kļuva stāvus bagāti un vēl arvien pilda kabatas, ne vienmēr legāli, bet daudz vairāk tādu, kam jācinās par izdzīvošanu. Latvijā trūkst labi situētas vidusšķiras – inteligences, kas nosaka sabiedrības kulturālos un morālos standartus.

Vēl arvien sabiedrības attīstību traucē lielais padomju laika iecerotāju skaits, kas neprot latviski un nepazīst latviskās kultūras tradīcijas. Lai gan pamazām pieaug naturalizēto pilsoņu skaits un latviešu valodas zināšanas, šis ir bijis lēns un dažkārt negribīgs process. Efektīvs starpkulturāls dialogs nav izveidojies, it sevišķi lielākajās pilsētās, kur latvieši ir minoritātē. Situāciju neuzlabo nelielas, bet skaļas radikāļu grupas abās pusēs, kas nereti nosaka toni publiskās debatēs. Liekas, ka tikai Latvijas integrācija Rietumu alianšēs un savienībās varēs izbeigt ilgas pēc Austrumu savienības, kas vēl arvien dzīvas Krievijā un daudzu Latvijā dzīvojošo krievu tautības iedzīvotāju vidū. Bet arī latviešu vidū nav izveidojusies skaidra zemes un valsts saimnieku apziņa. Latviešu valodu kā valsts valodu vēl arvien vairāk sargā, nekā ar lepnumu lieto un kopj.

Šis ir sabiedriskās un garīgās sekas, ko atstājis okupācijas laiks. Ilgie atkarības gadi ir negatīvi ietekmējuši cilvēku

spējas veidot jaunas, godīgas, atklātas attiecības brīvā, demokrātiskā vidē. Cilvēki jūtas sabiedriski bezspēcīgi, un viņiem trūkst sabiedriskas vadīšanas un organizēšanas māku un pieredzes. Kopīgu problēmu risināšanas vietā publiskās debatēs valda plašs kategorisku uzskatu spektrs. Partijas veidojas un pārveidojas, nereti ar veciem politiķiem jaunās partijās. Trūkst uzticības valsts vadībai. Sabiedrība politiski vēl arvien gaida "glābēju". Tikai lēnām veidojas pašapzinīga sabiedrība un efektīvas sabiedriskās institūcijas.

Un tomēr. Visā negatīvajā slēpjas pozitīvā vēlēšanās atgūt okupācijas laikā nokavēto un beidzot piepildīt "dziedošās revolūcijas" apsolījumu dzīvot brīva cilvēka cienīgu dzīvi savā valstī. Skaidrs kļuvis tik viens – tas nevarēja notikt un nenotika uzreiz, tas notiek un notiks pamazām. Viegli iegūta un bieži tikpat viegli izniekota kapitāla vietā stājas godīgs darbs. Lai gan ienākumu līmenis nav augsts, tas pastāvīgi pieaug, un tauta vairs nesmejas, ka tā "izliekas strādājam", jo pretējā puse "izliekas maksājam". Lielā mērā atbrīvojusies no pārlieku lielās Krievijas atkarības, valsts ekonomija attīstās ātrāk nekā dažā "attīstītajā" valstī. Latvija ir atgriezusies Eiropā. Un pasaulē. Tā vairs neatrodas starp divām naidīgām totalitārām varām, bet ir daļa no demokrātisko valstu saimes, kas savas attiecības kārtā dialogā, ne agresīvā karā.

Taču vislielāko cerību rada neatkarīgās Latvijas jaunās paaudzes uzņēmība un enerģija. Studējošo skaits pieaug par spīti augstām studiju maksām un vēl arvien daudzos gadījumos – nekvalitatīvām mācību programmām un nogurušiem mācītājiem. Pieaug Rietumu valodu zināšanas un pieredze Rietumu augstākajās mācību iestādēs. Šajos procesos piedalās arī padomju laika iecerotāju jaunā paaudze, kuras latviešu valodas zināšanas arī kļūst arvien labākas. Latviešu un krievu veco paaudzi šķir neuzticēšanās un okupācijas mantojums, jauno paaudzi jau vieno nākotnes solījums. Arvien vairāk jaunu, izglītotu, kompetentu un pašapzinīgu cilvēku strādā uzņēmumu un iestāžu vadībā. Un šī ir tikai pirmā pret pasauli atvērta pēcokupācijas paaudze, kam līdzī nenāk smagā pagātnes nasta. Tai sekos citas.

Okupācijas muzejs un šī grāmata ir veltīti smagajam pagātnes mantojumam, bet vēl vairāk tam, ko sola nākotne. Jo tikai zinot un saprotot pagātnei, nākotne veidosies zinīgāka, saprotošāka un – cilvēcīgāka.

After the Occupation: Between Past Legacy and Future Promise

The history of Latvia's occupation does not end in 1991. It continues. The "singing revolution" brought freedom and restored independence with minimal loss of life and property damage, but it also left almost the entire legacy of the occupation untouched.

Latvia's first ten years under restored independence have proved how heavy and lasting are the consequences of occupation and how great is the disappointment at unfulfilled promises and hopes. The disappointment is most felt by those who dreamed about the independent Latvia as they remembered it and which the occupation took from them. It is also felt by those who suffered the most during the occupation, and those who did not seek privileges but tried to keep their national and democratic ideals intact.

The restoration of the renewed state proceeded along the principle of inequality. The newly-obtained freedom could be and was first exploited by those who had been in leadership positions during the occupation. That does not mean that these people on the whole did not try to develop the state, the economy and the society with good intentions. If that had not been the case, it is hard to imagine that Latvia would have been able to become a successful member of the European and world community. It means, however, that in Latvia there exist great disparities in economic welfare and social values that are inherited from the collapse of the Soviet system. There are those who became wealthy overnight and are still filling their pockets, oftentimes less than legally, but even more those who still eke out a living. Latvia still lacks a well-situated middle class, a cultural elite that sets the cultural and moral standards of society.

Social development is hampered by the large number of Soviet-era immigrants who do not speak Latvian and are not familiar with Latvian cultural traditions. Although the number of naturalised citizens is gradually increasing and the knowledge of Latvian is spreading, it has been a slow and oftentimes reluctant process. An effective intercultural dialogue has not come about, especially in cities where Latvians still constitute a minority. It does not help that small but vociferous radical groups on both sides oftentimes set the tone in public debates. Seemingly only the integration of Latvia in Western alliances and unions will put an end to the widespread nostalgia for the return of an Eastern union that is still alive both in Russia and among many Russians living in Latvia. But among Latvians themselves a clear and self-assured sense of stewardship has not yet developed. The Latvian language as the official state language is being more protected than tended and used with pride.

These are the social and mental consequences left by the occupation. The long years of dependence have negatively affected the ability among people to form new, honest, open relationships in a free, democratic environment. People

feel socially disadvantaged. They lack skills and experience in assuming social leadership. In public debates a wide spectrum of categorical views prevails rather than a sense of communal problem solving. Political parties are ephemeral institutions that oftentimes recycle old politicians. State institutions are viewed with distrust. The body politic is still waiting for a "saviour." A self-assured society and effective social institutions are developing slowly.

And nevertheless. All this negativism actually hides the positive desire to regain what was lost during the occupation and to fulfil at long last the promise of the "singing revolution" to live in freedom and with human dignity. Only this has become clear: it could not and did not happen all at once. It is happening and will happen very gradually. Easily obtained and just as easily squandered capital is being replaced by honest work. The level of personal income is not high, yet it keeps growing, and the people are no longer laughing that they are "pretending to work" because the other side is "pretending to pay." Having largely freed itself from a much too great dependence on Russia, the economy is developing faster than in some "developed" countries. Latvia has returned to Europe. And to the world. It no longer finds itself between two hostile totalitarian powers but is a part of the community of democratic nations which settle their differences in dialogue and not through aggressive war.

But the greatest hope lies in the energy and enterprising spirit of the young generation of renewed Latvia. The number of students in universities and colleges is growing despite high fees and at times suspect curricula and indifferent instruction by tired faculty members. The knowledge of Western languages and experience at Western institutions of higher learning are growing. The younger generation of Soviet-era immigrants is participating in these processes. Its knowledge of the Latvian language, too, is becoming better and better. If the older generations of Latvians and Russians are still separated by distrust and the legacy of occupation, the younger generations are joined in their quest for future promise. More and more young, educated, competent and self-assured young people are assuming leadership positions in business enterprises and governmental institutions. This is the first post-occupation generation, open to the world, that does not have to bear the heavy burden of past legacy. Others are to follow.

The Museum of the Occupation and this book are dedicated to the heavy legacy of the past, but even more to the promise of the future. For only the knowledge and understanding of the past will ensure a future that is more knowledgeable, more understanding and – more humane.

Valters Nollendorfs

Ilustrāciju un dokumentu avoti

Atzīmēti materiāli, kas nav ņemti no Okupācijas muzeja materiāliem (lappuse/sleja).

Andersons E., L. Siliņš. *Latvijas Centrālā padome*. Upsala, 1994: 30/1, 83/2.

Antonov – Ovsejenko, A. *Beria*. Moskva, 1999: 48.

Baigais gads. Red. Kovalevskis P., O. Noritis, M. Goppers. Rīga, 1942: 32/2, 39/2, 46/1, 47/1, 49/2, 51, 52/2.

BATUN [Baltic Appeal to the United Nations] 1966–1976: 190/2.

Diena: 64/1.

212 *Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzišanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem*. Rīga, 1999: 19.

Dunsdorfs E. *Kārļa Ulmaņa dzīve*. Rīga, 1992: 22/1.

Dunsdorfs E. *Latvijas vēstures atlants*. Melburna: 96/1, 187.

Jūrmalas pilsētas muzejs / Museum of the City of Jūrmala: 179/2.

Latviešu karavīrs otrā pasaules kara laikā. 1. sēj., red. Osvalds Freivalds; 5. sēj., red. Rūdolfs Kociņš, 1977; 9. sēj., red. Alfrēds-Jānis Bērziņš un Vilmārs Kukainis, 1983: 33/2, 36/2, 37/2, 85, 86/2.

Latvijas Nacionālā bibliotēka / National Library of Latvia: 62/1, 75/1, 81/1, 112.

Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas arhīvs / Archive of Latvian Ministry of Foreign Affairs: 207, 208/1.

Latvijas Satversmes Aizsardzības biroja Totalitāro režīmu noziegumu seku dokumentācijas centrs / Latvian Constitutional Protection Bureau's Centre for the Documentation of Crimes Committed by Totalitarian Regimes: 100/1, 101.

Latvijas Valsts arhīvs / Latvian State Archive: 103/1, 105, 178/2.

Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs / Latvian State Audio-Visual Archive: 24–25, 26/1, 29/1, 31/1, 38/2, 93, 102, 103/2, 111/1, 113/2, 114, 118/1, 118/2, 119/1, 120, 166/1, 168/2, 169/2, 174/2, 175, 176/2, 181, 184/1, 190/2, 192, 197/2, 204/2, 205, 206/2, 209/1.

Latvijas Valsts mākslas muzejs / Latvian State Art Museum: 119/2.

Latvijas Valsts vēstures arhīvs / Latvian State Historical Archive: 27/2, 70, 93.

Sources of Illustrations and Documents

A listing of materials from sources outside the Museum of Occupation (page/column).

Latvijas Fotogrāfijas muzejs / Photography Museum of Latvia: 23/1.

Latvija Šodien: 170–171, 179/1, 185, 197/1, 206/1, 209/2.

Latvju enciklopēdija. Red. A. Švābe. Stokholma, 1950–1955: 78, 84/1.

Neatkarīgā Čīņa: 32/1.

Padomju okupācijas laika preses izdevumi / Soviet occupation era press publications: *Atpūta* (arī pirms okupācijas), *Augstākās Padomes Prezīdija Ziņotājs*, *Čīņa*, *Lauku Avīze*, *Māksla*, *Ogoņok*, *Pravda*, *Valdības Vēstnesis*: 20/1, 21/1, 28, 29/2, 31/1, 31/2, 34/2, 36/1, 38/1, 38/2, 40/1, 42/2, 47/2, 92/2, 113/1, 121.

Padomju Latvija. Rīga, 1985: 184/2.

Padomju Latvijas 15 gadi. Rīga, 1955: 80, 94/2, 109.

Rusiāde. Rīga 1955–1956. Kopenhāgena, 1957.: 111/2, 174/1.

Salaspils nāves nometne. Rīga, 1963: 63/2, 72.

Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā 1940. gadā. Rīga, 1963: 33/1.

Strods H. *Zem melnbrūnā zobena*. Rīga, 1994: 77/2.

Šilde Ā. *Bez tiesībām un brīvības*. Kopenhāgena, 1965: 46/2, 172.

We accuse the East – We warn the West. Germany, 1948: 44/1.

Vācijas Federālais arhīvs / German Federal Archive: 68.

Vācu okupācijas laika preses izdevumi / German occupation era press publications: *Laikmets*, *Ostland*, *Rikojumu Vēstnesis*, *Tēvija*: 59, 60, 64/2, 67, 69, 71/2, 78/2, 77/1, 79/1, 94/1.

Personiskās kolekcijas / Personal collections:

Gunārs Birkmanis: 177/1.

Andrejs Edvīns Feldmanis: 37/1, 84/2, 167/2.

Paulis Lazda: 198/1, 198/2, 199, 201/1.

Valters Nollendorfs: 98/1, 188/1, 206/2.

Aivars Reinholds: 201/2, 202, 203.

Dagnija Staško: 198/2.

Heinrihs Strods: 58/2.

Margers Vestermanis: 62/2, 63/1, 65/1, 180/1.

Andris Vilnītis: 17/1.

- Andersons, Edgars un Laimonis Siliņš. *LCP Latviešu nacionālās pretestības kustība 1943–1945*. Upsala, 1994.
- Arendt, Hannah. *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft*. München, 1991.
- Biezais, Haralds. *Latvija kāškrusta varā. Sveši kungi / pašu ļaudis*. [Stokholm], 1992.
- Bleiere, Daina, Iveta Šķiņķe u.c., red. *Latvija Otrajā pasaules karā / Latvia in World War II*. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti 1 / Symposium of the Commission of the Historians of Latvia 1. Rīga, 2000.
- Conquest, Robert. *The Great Terror: A Reassessment*. New York, Oxford, 1990.
- Courtois, Stéphane Courtois et al. *The Black Book of Communism*. Cambridge, MA, London, 1999.
- Crampton, R. J. *Eastern Europe in the Twentieth Century*. London, 1994.
- Dallin, Alexander. *German Rule in Russia, 1941–1945: A Study in Occupation Policies*. London, 1981.
- Dribins, Leo. *Antisemitisms un tā izpausmes Latvijā*. Rīga, 2001.
- Duhanovs, Maksims, Inesis Feldmanis and Aivars Stranga. *Latvia and the Years of Fateful Decision*. Rīga, 1994.
- Ērglis, Dzintars u. c., red./ed. *Holokausta izpētes problēmas Latvijā / The Issues of the Holocaust Research in Latvia*. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti 2 / Symposium of the Commission of the Historians of Latvia 2. Rīga, 2001.
- Ezergailis, Andrievs. *The Holocaust in Latvia, 1941–1944. The Missing Center*. Rīga, Washington, D.C., 1996.
- Ezergailis, Andrievs, ed. *The Latvian Legion. Heroes, Nazis, or Victims?* Rīga, 1997.
- Ezergailis, Andrievs, ed. *The German Occupation of Latvia 1941–1945: What Did America Know?* Rīga, 2002.
- Ezergailis, Andrievs. *Holokausts okupētajā Latvijā*. Rīga, 1999.
- Freimanis, Gunārs, red. *Es sapni par dzimteni pagalvi likšu. Latvieši padomju vergu noietnēs un izsūtījumā*. 1.–3. sēj. Rīga, 1993–1996.
- Gordon, Frank. *Latvians and Jews between Germany and Russia*. Stockholm, Riga, Toronto 2001.
- Grava-Kreituse, Ilga, Inesis Feldmanis, Dietrich André Loeber and Juris Goldmanis. *The Occupation and Annexation of Latvia 1939–1940. Documents and Materials*. Rīga, 1995.
- Hiden, Thomas Lange, ed. *The Baltic and the Outbreak of the Second World War*. Cambridge, 1992.
- Hilberg, Raul. *Täter, Opfer, Zuschauer. Die Vernichtung der Juden 1933–1945*. Frankfurt a.M., 1992.
- Krausnick, Helmut und Hans-Heinrich Wilhelm. *Die Truppe des Weltanschauungskrieges. Die Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD 1938–1942*. Stuttgart, 1981.
- Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata / Yearbook of the Museum of the Occupation of Latvia. Red. Heinrihs Strods. 1.–3. sēj. / Vol. 1–3: 1999, 2000, 2001. Rīga, 2000–2002.
- Līce, Anda, red. *Via Dolorosa. Staļinisma upuru liecības*. 1.–4. sējums. Rīga, 1990–1995.
- Loeber, Dietrich André, V. Stanley Vardys and Laurence P.A. Kitching, eds. *Regional Identity under Soviet Rule: The Case of the Baltic States*. Hackettstown, NJ, 1990.
- Misiunas, Romuald J. and Rein Taagepera. *The Baltic States. Years of Dependence 1940–1990*. Berkeley, 1992.
- Neilen, Hans-Werner. *An deutscher Seite. Internationale Freiwillige von Wehrmacht und der Waffen-SS*. München, 1992.
- Nollendorfs, Valters un Matthias Knoll, red. *Latvijas Okupācijas muzejs: Latvija zem Padomju Savienības un nacionālsociālistiskās Vācijas varas 1940–1991 Lettland unter sowjetischer und nationalsozialistischer Herrschaft: Eine Darstellung des Lettischen Okkupationsmuseums*. Rīga, 1998.
- Pelkaus, Elmārs u. c., red. *Aizvestie: 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga, 2001.
- Pelkaus, Elmārs, red. *Okupācijas varu politika Latvijā, 1939–1991: Dokumentu krājums*. Rīga, 1999.
- Pelkaus, Elmārs, ed., *Policy of Occupation Powers in Latvia 1939–1991: A Collection of Documents*. Rīga, 1999.
- Puisāns, Tadeušs, red. *Okupācijas varu nodarītie postījumi Latvijā 1940–1990*. Stokholma, Toronto, 2000.
- Plakans, Andrejs. *The Latvians. A Short History*. Stanford, 1995.
- Silgailis, Arthur. *Latvian Legion*. San Jose, CA, 1986.
- Sics, Astrid, ed. and transl., *We Sang through Tears: Stories of Survival in Siberia*. Rīga, 1999.
- Siliņš, Leonīds. *Nacistiskās Vācijas okupanti: Mūsu tautas lielās cerības un rūgtā vilšanās*. Rīga, 2001.
- Smith, Graham, ed. *The Baltic States: The National Self-Determination of Estonia, Latvia, and Lithuania*. London, 1994.
- Strods, Heinrihs. *Zem melnbrūnā zobena. Vācijas politika Latvijā 1939–1945*. Rīga, 1994.
- Strods, Heinrihs. *Latvijas nacionālo partizānu karš. 1944–1956*. 1./2. sēj. Rīga, 1996/1999.
- Šneidere, Irēne u.c., red. *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. gadā / Totalitarian Regimes and Their Repressions Carried out in Latvia in 1940–1956*. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti 3 / Symposium of the Commission of the Historians of Latvia 3. Rīga, 2001.
- Talonen, Juoko. *Church under the Pressure of Stalinism. The Development of the Status and Activities of Soviet Latvian Evangelical Lutheran Church during 1944–1950*. Rovaniemi, 1997.
- Vīksne, Rudīte un Kārlis Kangeris, red. *Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986: Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*. Rīga, 1999.

Latvijas Okupācijas muzejs

Latvijas Okupācijas muzejs dibināts 1993. gadā Rīgā. Muzeja misija ir

- apzināt, pētīt, skaidrot un pieminēt totalitāro okupācijas varu nodarījumus Latvijas tautai, valstij un zemei no 1940. līdz 1991. gadam;
- saglabāt vēsturisko atmiņu un attīstīt vēsturisko apziņu par totalitāro okupācijas laiku un tā sekām, lai palīdzētu veidot labāku Latvijas nākotni brīvo pasaules nāciju saimē.

Deviņu pastāvēšanas gadu gaitā muzejs attīstījis daudzpusīgu darbību gan savā ēkā Rīgas centrā, gan visā Latvijā, gan Eiropā un citur pasaulē. Muzeja apmeklētāju skaits katru gadu audzis, un 2001. gadā to apmeklēja vairāk nekā 40 000 apmeklētāju, puse no tiem – ārzemju viesi, ieskaitot augstas citu valstu amatpersonas. Pieejamību ārzemniekiem nodrošina ne vien muzejā atrodami paskaidrojumi četrās valodās – latviešu, angļu, krievu un vācu, bet arī apmācītie gidī, kas šajās valodās var sniegt paskaidrojumus un vadīt apmeklētāju grupas.

Līdztekus šim darbam norit cits muzeja darbs, kas gādā par muzeja misijas piepildīšanu. Muzeja krātuves vāc un saglabā laikmeta liecības – dokumentus, atmiņu stāstus, fotogrāfijas, piemiņas lietas. Video krātuve savukārt ieraksta aculiecinieku liecības. Izglītības programma rīko skolotāju seminārus muzejā un ārpus muzeja, vada skolēnu

nodarbības muzejā un sagatavo mācību materiālus. Pētniecības programma sagatavo muzeja zinātnisko gadagrāmatu.

Muzeju uztur un pārvalda Latvijas 50 gadu okupācijas muzeja fonds, kas reģistrēts Latvijā kā atklāta sabiedriska bezpeļņas organizācija, ko ar saviem ziedojumiem galvenokārt atbalsta ārzemju latviešu sabiedrība – gan organizācijas, gan arī individuāli ziedotāji – un muzeja apmeklētāji. Šie ziedojumi nodrošina muzejam neatkarību savā pētniecībā un ekspozīcijas veidošanā, brīvu no politiskas ietekmes. Pēdējos gados muzeja ēkas uzturēšanu un atsevišķus projektus finansējusi Latvijas valsts. Muzeja darbības apjomam pieaugot, pieaug arī vajadzības pēc lielākas Latvijas valsts līdzdalības muzeja nākotnes nodrošināšanā.

Muzejs atrodas ēkā, kas celta padomju okupācijas laikā, lai pieminētu un slavinātu latviešu sarkanos strēlniekus, kas starp 1917. un 1920. gadu Krievijā palīdzēja nostiprināt padomju varu. Ēka atrodas Rīgas vēsturiskajā centrā. Tai blakus tagad rekonstruēts Melngalvju nams un citas ēkas ap seno Rātslaukumu. Muzeja ēkas nākotne un tās iekļaušanās apbūves plānos ir vēl arvien apstrīdēta un neskaidra. Skaidrs ir viens – Okupācijas muzejs šai vietā ir veicis svarīgu darbu, lai ar Latvijas likteni okupācijas laikā iepazīstinātu Latvijas iedzīvotājus un ārzemju apmeklētājus, un kļuvis par svarīgu vēstures liecinieku un apgaismotāju.

Museum of the Occupation of Latvia

The Museum of the Occupation of Latvia was founded in Riga in 1993. The mission of the Museum is

- to identify, research, elucidate and commemorate the wrongdoings committed by totalitarian occupation powers against the state and people of Latvia from 1940 to 1991;
- to preserve historical memory and develop historical consciousness about the occupation period and its after-effects, in order to help shape a better future for Latvia in the family of free nations.

During its nine years, the Museum has developed programmes and services that extend into much of Latvia, Europe and elsewhere. The steadily increasing annual number of visitors in 2001 reached 40,000, half of them from outside Latvia, including many foreign state dignitaries. The Museum exposition provides texts and explanations in Latvian, English, Russian and German; trained guides offer information and conduct tours in these four languages.

The Museum also has other services, which help fulfil its mission. The Archives and Collections gather and preserve artefacts of the occupation period – documents, memoirs, photographs and personal keepsakes. The Audio-Visual Programme video-records eyewitness accounts. The Education Programme presents teacher seminars, conducts student activities in the museum, develops teaching materials and

organises a touring Museum exhibit for schools. The Research Programme prepares the Museum's scholarly Yearbook. The Museum's travelling exhibitions have been shown in many cities in Europe, as well as in North America and Australia.

The Museum is maintained and administered by the Occupation Museum Foundation, which is registered in Latvia as a public non-profit organisation, and is supported largely by donations of Latvians abroad – both organisations and private donors – and museum visitors. These donations allow the Museum to conduct its research and develop its exposition free from political pressures. Lately, the Latvian government has partly subsidised the upkeep of the building and special projects. The expansion of Museum services creates a need for increased government financial support to ensure the future of the Museum.

The Museum is situated in the historic city centre of Riga in a Soviet-era building erected in 1970 to commemorate the Latvian Red Riflemen who from 1917 to 1920 supported Lenin and the Bolshevik party in Russia. The future of the building and its place in the city centre development are uncertain. It is, however, evident that the Museum has an important role in introducing both local and foreign visitors to the history of the occupation period in Latvia.

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS**

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302034950

2002-5
L108